
ХЕРМАН

ХЕСЕ



ДЕМНАН

НАРОДНА КУЛТУРА

ХЕРМАН ХЕСЕ ДЕМИАН

Превод: Недялка Попова

chitanka.info

Херман Хесе (1877–1962) е сред най-известните писатели на нашия век. Прекарал по-голямата част от живота си в Швейцария, той остава свързан с немската литературно-философска традиция, но отразява в творчеството си борбата на идеи, кризата на буржоазната култура, мъчителните противоречия между личността и обществото. Геният на Хесе е твърде сложен, но и монолитен, той е удивително отзивчив към тревогите и вълненията на съвременността си и загрижен за съдбата на човечеството.

Настоящото издание обхваща заедно с романа „Демиан“ избор от произведения, създадени през един и същ период и превъплътили търсенията, пътищата на хората към истината и високата нравственост, към дълбоката и чиста човешка същност. Тези идеи намират върховното си художествено въплъщение в романа „Демиан“, с който завършва сборникът.

НЕДЯЛКА ПОПОВА

ПО ПЪТЯ НА САМОПОЗНАНИЕТО

Името на Херман Хесе може да се съчетае с цялото съцветие от определения, които, естествено, отнасяме към твореца, от когото сме привлечени. Но поразителното у него е необикновеното доверие във въображението и ума на читателя, изповедната искреност, внушенията за самопознание и самоуважение, за нравствени и интелектуални търсения, присъщи още на младежката му поезия — първата си стихосбирка „Романтични песни“ публикува в 1899 година.

Творчеството на Хесе, който не цени вкаменелостите на тези и гледища, издава особена привързаност към немскоезичната литература и към общокултурната традиция. Ранните му произведения говорят за близост до моралните постановки и разказваческия тон на Келер, Щифтер, Щорм. Наред с тях четете Лесинг, Шилер, почитател е на Гьоте (стихотворението „Благодарност към Гьоте“). И винаги заедно със свързващите елементи между автори, течения и времена подчертава и разграничителните, неповторимото в творчеството им. Хесе няма слабост към драмата и патетичната словесност, ала е податлив на обаянието на романтизма, смята го за голямо и смело извисяване на творческия дух, което е било зле и повърхностно разбиране. Познава основно произведенията на Тик и Айхендорф, на Brentano, фон Арним и Жан Паул, цени изключително Е. Т. А. Хофман, Новалис, Хьолдерлин, Мьорике. На Хофман посвещава поетичния разказ „Лулу“, на Новалис — едноименна новела, на Хьолдерлин и Мьорике новелата „В Презелевата, вила“. Интересът му е привлечен преди всичко от много оживеното и решаващо за развитието на немската литература петдесетилетие от 1780 до 1830 година — когато Просвещението отглъхва и наставя времето на класицизма и на ранния романтизъм. Това поражда поставяния често и с различна интонация въпрос не е ли Хесе романтик, макар и последният? Принципите на правдивост и хуманност, характерни за творчеството му, го свързват с

всяко прогресивно изкуство, но отговорът не може да бъде даден изведнъж.

Хесе се приближава до романтици като Новалис и Фр. Шлегел, когато разглежда красотата в свойството ѝ на нравствено преобразяваща сила, приема за равностойни връзките природа-дух и музика-живопис-слово, обожествява музиката, обявява се срещу инсценираното и сензационното, срещу настъплението на грубия рационализъм и деформиращото въздействие на пренебрегващия изкуството и хуманността технократизъм, противопоставя се на национализма и реставраторските тежнения в Германия. Пренася вярата на романтизма в градивното въображение, споделя вниманието му към индивидуалността, към красотата на вътрешния свят на личността. Романтиците не се боят от интелектуализма на понятията, такава боязън не познава и той. И ако Новалис смята, че всяка дума е заклинателна, заключва и отключва, превръща простото, наивното в наситено с изкуство, у Хесе има пъстро богатство от алегии, символи, метафори, алюзии с митични, библейски и класически литературни образи.

За романтиците приказката е канон на поетичното, форма на философско иносказание. В годините на Първата световна война Хесе започва да пише приказки, първите осем излизат в 1919 година. В отлика от реалистичните му разкази в тях намираме магическо осъществяване на желаниа, говорещи птици, но през фантазното се процеждат истини за социалния живот. Така една от приказките, вест от чужда планета, разкрива ужаса и абсурда на съвременната война.

Не само усет за историчност и съхраняване на традиционното притежава Хесе, а и воля за себеутвърждаване, и сила да отстои самобитността си. Брънките на приемственост, сам не ги скрива, са всъщност усвояване и пренасяне на традиционното, което е смислово и емоционално обогатено от избирателната способност, от вътрешната нагласа и своеобразието на писателя. Но Хесе неотклонно е и в спор със съвремието си, към чиито проблеми също има предпочитания. Художествената интерпретация на различните философски концепции на века, темите, автобиографичните елементи, схващани главно като душевни преживявания, стилните особености на творбите му се коренят в действителността на Запада от първата половина на ХХ столетие.

Наред с немската литература, история и философия го занимават мнозина от ония, които са оставили на света откровенията си, изучава Вергилий и Хораций, културата на Изтока, поезията на Лаодзъ, Ли Тайбо и Тху Фу, изследва Тургенев, Толстой и Достоевски, за когото пише две есета, обединени под заглавието „Поглед към хаоса“.

Хесе смята, че индивидуалността му е била моделирана под влияние на природата, атмосферата на малкия град и осезателното бащино присъствие. Вживявал се е в родния планински пейзаж и в природата на Северна Италия. А малкият град, това е Калв в Шварцвалд, където е роден през 1877 година.

Но съмненията в непогрешимостта на бащиния свят не закъсняват. В ранната си младост Хесе проявява обезпокоителна за родителите му твърдост, като напуска учебното заведение, в което е бил настанен. Опитва различни професии и целенасочено се самообразова, доверил се на юношеския си предусет, че може да стане само писател, и на вече осъществявано призвание.

В навечерието на новия век, почти едновременно с дебютната му стихосбирка се печата и сборникът с проза „Един час след полунощ“ (1899). И се зареждат „Записки и стихове от наследството на Херман Лаушер“ (1901), „Стихове“ (1902), „Петер Каменцинд“ (1904). Излизането на тази повест съвпада с публикуването на „Тонио Кръогер“ от Т. Ман, разказите „Флейти и кинжали“ от Х. Ман и пиесата „Пролетно събуждане“ от Фр. Ведекинд. Тя донася на Хесе първия голям успех и наградата „Бауернфелд“ (1904). Образите на Лаушер и Каменцинд издават отделни автобиографични черти и могат да бъдат свързани с двата източника на познанието — природата и книгата като символ на постигнатото от човечеството; ако у Лаушер рефлектира литературно-философската ерудиция на автора, то Каменцинд се учи от природата — той пише етюди, скици, отбелязва си впечатления и настроения по начин, който отговаря на тогавашния творчески маниер на Хесе. По структура и тематичен обхват „Петер Каменцинд“ и издадената в 1906 г. повест „Под колелото“ са романи. В тях има идилични описания на природни картини и скромен бит, дирене на любов и братство, рисувани увлечено и с върха на тънка четка. Главният герой на „Под колелото“ загива, жертва на духовно бедна, затова пък дръзка и метално безмилостна система. Но социалнокритичните констатации за буржоазната държава, за

пренасянето на нейния деспотизъм в училището Хесе остава в мека светлина и без бунтовни призови. Оттук, както и в романа „Росхалде“ (1914), той подхваща темата за ранимостта на невръстния, която в следващи свои творби разработва и по-различно, не само като трогателна, нещастна участ. Заедно с „Росхалде“ в десетилетието 1906–1916 г. публикува една стихосбирка, няколко сборника с разкази, книгата „Из Индия“ — плод на пътуването му до Индия, Цейлон и Суматра през 1911 година, романа „Гертруд“ (1910). И в двата романа, „Росхалде“ и „Гертруд“, художник и музикант са конфронтирани, те изстрадват любовта си, основната проблематика обаче е естеството на таланта и изкуството.

В това развитие личат пристрастия, осмисляне на тематично проблемни линии — преди всичко за незащитения млад човек, за необичайните характери и съдби, за вътрешната противоречивост и стремежа към личностно развитие, за твореца и художественото творчество, които дават същностната монолитност на литературното дело на Хесе. В своята цялост то е откърмено от две духовни сили — безпределна преданост на истинското, на действителното и безпределен отпор срещу стадните инстинкти, които водят до разруха и саморазруха, до разлагане на всичко, достойно за човека. Моралната, както и естетическата самостоятелност на Хесе менят местата си на предпоставка и резултат, проследим ли повелителната независимост, която възплътява в героите си от Кнулп до Хари Халер и от Сидхарта до Йозеф Кнехт; защото за него начало на началата е индивидът, чиято страна взема винаги и обглежда застрашеността му от буржоазна държава, църква, различни лъжеобщности.

Още в стихосбирката „Пътем“ (1912) е включено стихотворение в памет на Кнулп, и не случайно. У Хесе споменът е с важна функция при художествения анализ на постъпки и поведения, при разкриване на логиката на образа и композиционната постройка на творбата. Много от произведенията му претворяват спомени или са отклик на спомен. В „Кнулп“ (Три истории из живота на Кнулп) разказът „Моят спомен за Кнулп“ е създаден най-рано и е бил публикуван в 1908 г., а подир няколко години „Предпролет“ (1913) и „Краят“ (1914), с вече двустранен подстъп към обрисовката на героя. През 1915 година Хесе ги оформя в триптих с жива пластичност и сложност. Цикълът за Кнулп е замислен след смъртта на един от известните представители

на берлинската бохема, на поета, разказвача и драматурга Петер Хиле (1854–1904), който странствува из Англия, Италия, Холандия, Швейцария и в чувал носи на гръб стиховете и разказите си. Кнулп напомня за циганите в поезията на Ленау и за Безделника („Из живота на един безделник“) на Айхендорф, при все че е отдалечен от него с цял век. И в прозата на Хесе той не е първият скитник, бродят по света и Лаушер, и Каменцинд. Те страдат от младежката си бездомност и неприютеност, докато Кнулп се отказва от всичко заради волното странствуване, остава на границата между поета и дилетанта — умее по малко от различни изкуства и занаяти, но без воля, решителност и търпение, необвързан, един вид рапсод или закъснял вагант. Печели приятелства и благоволение с уменията да води разговор, да се държи изискано. Постоянно е гост някъде и навсякъде наблюдател на живота. Искрено отзивчив към вълненията на уседналите, все тревожни и угрижени, проявява благородство и е влюбен във всичко, което носи дъх на свобода. Макар конфрнтиран с обществото, не е в състояние да скъса с неговите норми. Добре поддържаното му облекло и изрядните книжа са привидност, толкова мними, колкото примерно е и семейното щастие на кожаря, в чийто дом остава няколко дни.

Кнулп е просветеният скитник — бил е гимназист, чел е Толстой. Лишен от славолубие и сребролюбие, той е необходим като противотежест за страха от бедност и трупането на вещи поради този страх у хората, приели условностите и ограниченията на едно общество, което пречупва най-чистите пориви на личността.

В „Кнулп“ се долавя ехо от романтичната идея, че страниците са съхранили усет за изкуството и красотата, за природата, стопил се в добре устроения живот на бюргерите. По разум спрямо положението и личността на Кнулп те реагират с укор, ала емоционалното им отношение се движи от изненадата и учудването до удивлението и дори завистта. За масовото съзнание той е чуждак, стои сам срещу него. Но съживява природната поезия на странстващите певци и актьори, мъчително и съдбовно носи някаква детска чистота и фермент на изцелението, с това придава цялостност на света.

Хесе пише „Кнулп“ все още с вярата, че може да открие носители на своите идеали в средата на дребното бюргерство. Ето защо застрашеността на занаятчийството е пояснена не като икономическа, а морална. През 80-те и 90-те години на XIX век

индустриалната революция и тежките стопански кризи в Германия предизвикват скитничество, търсене на работа из различни краища, просия. В разказите за Кнулп скитничеството не е резултат от тези социални сътресения, мотивирано е чрез лична криза и черти на характера, не социално, а индивидуално психологически.

Проблематиката от трите разказа изкрystalизира в последния разговор на Кнулп с каменотрошача, в предсмъртните му видения, беседата с бога. В имагинерния епизод съвестта бива разкрита като устойчивост пред изкушението, подчиняване на самоконтрол и способност да се изпита вина. Екзистенциалната вина на Кнулп е, че не е разгърнал дарованието си, виновен е, че е нарушил общоприетата форма за живот. С Кнулп ново за него Хесе представя човек от народа, витален, с чувство за мор, който разбива монотонното, отегчителното. Просъществувал в постоянно отрицание на обществото, той е колкото жертва, толкова и съвиновен. Това се повтаря в амбивалентността на позициите към образа и не се заличава дори когато Кнулп получава опрощение и божествено признание. Така финалът утвърждава суверенитета на личността, безбурната съпротива срещу всяка условност. Прозвучават лирико-елегични струни, докоснати от симпатията на автора към героя, когото не смята за еталонна фигура, а за своеобразно възражение срещу липсата на идеализъм у съвременниците му.

Любопитство и табу, съвест и вина, опазване на възвишеното и духовното, с което е надарен човекът, изграждат сърцевината на разказа „Детска душа“ (1918). В миговете на смисловия пролог на творбата сякаш са се съгъстили столетия. Праначалните антиномии изкушение и нравствена устойчивост, добро и зло провокират самоопределението на личността, у която нещо демонично не се подчинява на разума и пропуква връзката с родната среда. Сфера на майката тук са добротата и спокойната ведрост, бащата вдъхва страх, но в пророческата си строгост може да даде и изцелително опрощение. Хесе се приближава до възгледа на Киркегор, че като психическо състояние страхът предхожда греха, невинността е невъзможна без прегрешението. Пукнатините са разклонени в душата на сина, в отношението му към бащата и настроенията в дома. Сред тях се формира съвест, появява се наченка за социализация на индивида чрез една детска дружба. Хесе не влиза нито в ролята на обвинител, нито на

проповедник. Той просто разкрива сложността на човешката индивидуалност чрез образно художествено познание. Юношеската непринуденост на целия покаятелен психологичен разказ дава ново измерение на неговата проза. И в „Клайн и Вагнер“ (1919) той пресъздава психически състояния от същата гама. Съвестта на зрял мъж е обременена от много страхове, от реална кражба и въображаемо убийство. Историята му е почти тривиална — чиновник, фалшифицирал чек за голяма сума, бяга в Италия. Над ограниченото до часове и дни външно действие преобладава вътрешното, при което се отбелязват до тънки нюанси преживявания от различни времена. Основен мотив за новелата е Аз-ът в неговата съкровеност и противоречивост. С художествен анализ, който стига до праспомените и предчувствията на героя, до всички влечения и мисли, останали без изблик в бюргерските делници, авторът ни уверява, че и микрокосмосът е космос. Въпреки че социалният фон в творбата е само щрихиран, Хесе не допуска друга трактовка на новелата, освен във връзката ѝ с исторически определими нравствени колизии и състояния. Навярно затова през декември 1921 г. отпечатва във „Vivos voco“ обяснението: „Историята на филистера, устремил се към света на приключението, към сферата на несигурното, на онова, което му е чуждо, злото, опасното, и който загива там, в наши дни е многократно разказвана (също и от мен в «Клайн и Вагнер»). Тя е симптом на времето, израз на чувството, че стоим пред хаос.“

Душната обществена атмосфера, смътното усещане за обреченост, противоречията, социални и индивидуални, в годините преди Първата световна война проникват в изкуството, сродяват някои художествени произведения, без да ги уеднаквяват, те сочат само приноса на времето за появата им. Така сродени са новелата „Клайн и Вагнер“, „Феликс Крул“ (1911) на Т. Ман и пиесата „От сутрин до полунощ“ (1916) на Г. Кайзер. Откриват се аналогии и между нея и „Дуински елегии“ на Р. М. Рилке. Но себеоценките на Клайн будят и асоциацията за един отдавнашен самообвинителен монолог — за „Записки от подземиято“ на Достоевски. При Хесе обаче себеупреците на героя са в нов смисъл. Никой не копнее за пречистване повече от нечистия и прокудения, от престъпника, който съзнава злодеянията си. И никой не разбира по-добре от беглеца, че преследвачът остава у него. Всичко това е въплътено у Клайн. В мислите, ясни и хаотични, в

постъпките му, преднамерени и стихийни, остават стаени страхове. Разединен, люшкан от индивидуалната същност до социално наложената костюмировка — приспособяването към нея вече го задушава, — той стига до крайности самота, отчуждение, отчаяние. В двойствеността, дори в троичността на своя Аз се идентифицира с двамата Вагнер и ту с някогашния, ту със сегашния Клайн. Разединението преоцветява любовта към композитора в омраза; и в интереса към танцорката от казиното първо припламва ненавист, сменена после от симпатия. Бягството на Клайн не заглушава дисонансите, които го раздират, то е нова самозаблуда въпреки екзотиката на Юга, по която е копнял. При пътуването си се уверява, че страданието му е неотменимо. Още гръцките трагици говорят за властта на страданието, анализира я и Шекспир. Подчинени на нея са редица герои на немските романтици. И Гьотевият Вертер е вътрешно застрашен, не може да открие по-далечни вътрешни хоризонти от видимите в момента на болката. У Клайн са всадени същата заплаха и готовност за страдание. Те тегнат над досега му с околните. Още в „Кнулп“ мисълта, че за да се приближат цветята, трябва да се изтръгнат от корените си, определя комуникацията като саморазрушителна. За Клайн, макар да се бои от уединението, общуването не може да бъде истинско, отклоняват го волята за страдание и глъбинната самозаплаха, че не намира път към себе си. Едва в миговете, когато се отпуска над водата, той има усещане за пълнота и хармония. Мъченическите дисонанси най-после се превръщат в съзвучие и не самата смърт, а страхът е бил страшен.

Няма романтичен разказ или приказка без потоци, реки, езера — „очи на всеки пейзаж“ — по думите на Новалис. Хесе също проявява предпочитание към метафоричната им употреба, водите могат позитивно или негативно да преобразяват фона на действието, да внесат нова символика и не един от героите му завършва във водна бездна. Краят на Клайн е не толкова връщане към една стихия, колкото самоосъждане, след вече изживяното в разстроена душа умъртвяване на пориви, идеали, чувства. В „Клайн и Вагнер“ е въведен още един отличителен за стилистиката на Хесе елемент танцът. Но ако другаде това е празничен ритуал, средство за настройване в общ ритъм, оживяване на помръкналия дух, тук красивият танц на платените танцьори показва на зрителите, че вече са именно зрители въпреки

суетенето между сделки и хазарт; че загубената естественост ги е лишила не просто от опиянението на танца, представен като естетически процес и шифър от емоции, неразгадаеми за това общество, а от духовност. В един момент пред погледа на разказвача украсеното светло казино се явява в утопична светлина, обгърнато от райска идиличност.

Хесе разработва новелата с духа на аналитичната психология, използва похватите на експресионизма. Отправянето му в тази посока е видимо най-вече в новелата „Последното лято на Клингзор“ (1919). Озарена от блясъка на въображение, достигнала пределен накал, повече от всяка негова творба тя говори за това, че Хесе е и художник-акварелист. Епизодите-картини се оформят като музикални фрагменти и всяка е една поема, всичко се възприема паралелно, в композиционно единство. Името на героя отново е гмурване в течения на миналото. Клингзор е Магьосникът от легендата за Парсифал, минал през романа на Волфрам фон Ешенбах и рицарските епоси. Клингзор е и поетът от „Хайнрих фон Офтердинген“ на Новалис, когото експресионистите ценят високо. Именно чрез него Новалис универсализира проблематиката на твореца като проблематика на личностното развитие изобщо и призовава към социална активност с твърдението, че поетът трябва да се учи от всички съсловия и занаяти и да познава изискванията на човешкото общество.

В новелата на Е. Т. А. Хофман „Борбата на певеца“ Клингзор придобива демонични черти, а в последната опера на Р. Вагнер „Парсифал“ той е магьосник, властелин в езически вълшебен свят. Върху един традиционен постамент Хесе извайва нов релефен образ. Неговият Клингзор владее магията на багрите, той е художник, който долавя опустошителното приближаване на края, но е страстно увлечен в труда си, изпитва носталгия по примитивното и залеза, с дионисиевска отприщеност търси опиянение във вино и любов, насладата и усещането на дълбока болка от любовта вече едва се отделят от смъртта, а за отмъщение има само яростно ярки багри. И ако в романите „Гертруд“ и „Росхалде“ музика и живопис са в несъзвучен диалог, сега те са съсредоточени в един образ. Клингзор иска чрез музиката да се освободи от натурализма на багрите.

След новелата Хесе пише спомен за последното лято на Клингзор. Тази практика за авторски тълкувания е присъща на не един

немски писател, у Т. Ман например е далеч по-широко изявена. Но Хесе като че ли се опитва да обезщети читателя за езотеричното, което присъствува и тук, както в почти всички негови произведения, с разказ за първото следвоенно лято, прекарано сред същия природен пейзаж в Тесин, и Аскона на езерото Маджоре, тогава място за срещи и стихийно групиране на писатели, художници, псевдоучени, увлечени от различни идеи за реформи в изкуството и обществения живот. Клингзор става изразител на новото виждане на Хесе за съвременното му изкуство. Художникът е протестиращият човек, той разчупва традиционните форми, решава свободно какво ще поднесе на хората — красиво или грозно, целият е пропит от чувство за упадъка на епохата и ведно с противоборството на мрак и светлина отразява конфликтите в реалната им острота.

Изповедно психологическата линия не прекъсва тук. Остават да витаят болката от съществуването, страхът от безумието и смъртта, гибелната страст, но и готовността „за всеки напредък“. С неотклонна настойчивост звучи и темата за единството на личността и целостта на света. Преди да догори заникът в „Последното лято на Клингзор“, се явяват двамата древни китайски поети Ли Тайбо (702–763 пр.н.е.) и Тху Фу (714–764 пр.н.е.) с искрящата от надежда песен за дървото на живота, и магьосникът арменец. Контрапунктът се подсилва и от приятеля на художника, поета Херман. В отношението на Клингзор към жената и любовта се противопоставят и уравновесяват първичната красота на селянките и обаятелната женственост на Кралицата на планината (такава срещаме и у Хьолдерлин). Гласовете на примитивното и изтънченото се вливат в полифонията на неговия свят. От този зрителен ъгъл бихме видели и картината на панаирната площадка, която художникът рисува като примамливо чудо и спонтанност, оцеляла в ограничаващото пространство на градските улици.

В новелата не се споменава Ван Гог, когото Хесе е имал предвид и който му е духовно по-близък, но тъкмо неговите багри се предават най-вече в автопортрета на Клингзор, чиято причудливост не е хрумване, а абстракция след вглеждането в себе си и своето време. Хесе прави от този портрет изящна словесна живопис, свидетелство за феноменалното съчетаване на музикална и живописна техника в

поезията и за емоционалното като изява на пределно асимилирани философски идеи.

Автопортретът на художника е трезв и сантиментален, ироничен, магически, суеверното в него е форма на неверие. Новелата е съсъд, побрал многообразие от форми: писма, стихове, описания на картини от различна перспектива, сънища. Впрочем в случая на съня не е придадено значението, което внушава психологията на К. Г. Юнг. „Последното лято на Клингзор“ е автентична експресионистична творба с определени социалнокритични измерения и самостоятелен живот. Тя бележи началото на заниманията на Хесе с проблематиката на гения и гениалното, макар Клингзор, чиято виталност не угасва до края, да е само един от неговите герои — хора на изкуството. Авторът не се разделя изведнъж с персонажа от „Клигзор“. Виждаме го отново в разказа „Пътешествие“ и в малката история „Жената на балкона“, а създаденият по-късно роман „Игра на стъклени перли“ (1943) е своеобразният му духовен полюс.

В творчеството на Хесе, във все нови и нови вариации, се явява темата за младостта като време на несекващи вълнения и разгадаване на бъдещия човек. Ранната му поезия има за мото стиха от народна песен „Красива е младостта“, послужил и за заглавие на разказ със сюжет от ваканционните дни на един младеж. Това обаче не значи, че в първите му произведения младите години текат във волно безгрижие и бездействие. Напротив, Хесе с необикновено умение претворява преходните състояния, кризите на възмъжаването, наивната плаха любов и първите разочарования. Вниманието му към младежката проблематика се задържа и в неговата публицистика. Пример за това е „Завръщането на Заратустра. Едно слово към немската младеж“ (1919), слово, продиктувано от загриженост и придружено от сериозно обвинение към бюргерството. „С помощта на вашия кайзер и Рихард Вагнер направихте от «немските добродетели» една оперетна, сензация, която никой на света не взема сериозно освен вий самите. И зад хубавата лъжовност на този оперетен блясък оставяте да клонят и избухват всички тъмни, всички ваши робски инстинкти и желанието за големство. Винаги на устата ви е бог, а при това ръката върху кесията. Винаги говорите за ред, добродетел, организация и подразбирате печеленето на пари.“ Защита на младото поколение Хесе упражнява и чрез „Vivos voco“ („Призовавам живите“), списание, предназначено за

младежта, на което е съосновател от 1919 до 1923 година, тогава на изданието сътрудничи и А. Луначарски.

С изключително силно влияние върху младежта е романът „Демиан“, над който Хесе работи от 1917 година и го публикува през 1919 година под псевдонима Емил Синклер, да обективира сюжетната трактовка, представяйки творбата за чужд ръкопис, какъвто е случаят с „Херман Лаушер“, с „Моят спомен за Кнулп“, и да вложи в структурата ѝ различни елементи — записки, дневник, писма, стихове. Похват, който после използва и при „Степният вълк“ и „Игра на стъклени перли“. За „Демиан“ обаче избира пълната анонимност. Новото в творбата, в идейно-естетическо и стилистично отношение, е в такъв обем, че тя не бива да се свърже с вече познато име. Читателят трябва да пристъпи към, нея необременен от стари впечатления и пристрастия. Такова е убеждението на писателя, който на четиридесет години преодолява една от тежките кризи в живота си, надмогна смърт и болести в семейството, разпадането на своя брак, влошаването на собственото си здраве и поднася нова поетическа концепция за епохата, света и човека. А това съвпада със следвоенното време, когато разрухата е засегнала нравствените устои на личността, традиционните ценности са загубили стойност. „Демиан“ превзема вниманието, подобна откровеност уморените от кресливите военни команди и кръвопролитията някак естествено свързват с млад автор. Обновеният стил на Хесе не позволява дори на Томас Ман, който споделя възторга си от „Демиан“ в писмо до Йозеф Понтен, да открие действителния автор. Две години по-късно литературният критик Едуард Короди прави това. Хесе признава авторството си в печата, връща награда „Фонтане“, присъдена за първа книга, така след седемнадесетото издание истинският създател на романа вече не е в сянка.

Още от едно стихотворение в „Херман Лаушер“ се вижда, че младият Хесе е бил заинтригуван от философските трактовки на подсъзнателното. Преди да пристъпи към „Демиан“, той се е занимавал с изследвания от областта на демонологичното, както личи и от името на героя. Хесе познава психоанализата и, теоретичните възгледи на З. Фройд и К. Г. Юнг. Не признава пансексуализма на Фройд и не търси навред еротични символи. Не приема безусловно и тезите на Юнг, независимо че си служи: с някои негови термини.

Разказът на Емил Синклер само в първите си тактове, е спокоен, скоро навлиза в драматични ситуации, в преживявания на разлом, изпитания и катарзис на собствения Аз. Познава в себе си тъмния и светлия свят, стреми се да преодолее всяка едностранчивост, да постигне яснота. Той стои пред неразрешимото. „Не исках нищо, освен да се опитам да преживея самородното, което съвсем естествено напираше за изблик у мен. Защо това бе неимоверно тежко?“ И пред убеждението „животът на всеки човек е път към самия себе си“... А това вече са предпоставки, за процесите на възпитание и самовъзпитание, на които Хесе отрежда несравнима роля за развоя на героите и взаимоотношенията им в най-значителните си произведения. В „Демиан“ възпитанието и подтикът към самовъзпитание се осъществява чрез приятеля и жената. Синклер се откъсва от духовната опека на родителския дом, но в творбата бащиното начало остава на заден план. Необикновено значима се оказва темата за майчинството, тъй като Хесе превежда на езика на поетичното тезата, че цялата човешка култура се корени в майчинските култове. Госпожа Ева, майката на Демиан, в романа е превъплъщение на древната египетска богиня Мут, майка на майките. В нейното обкръжение се мяркат всички идеограми, откривани в прастарите светилища на майчинския култ — птица и риба, вода и бездна. Тя е прокълнатата Ева, но облъхната и от тайнственост, сякаш действията ѝ стигат отвъд пределите на реалността. Синклер, странно и властно очарован от нея, не може да раздели чувствата си към сина и майката. Хесе се връзва до неосъзнатото, до най-съкровени движения на емоциите, които са непорочно откровени. Демиан е спасителят на Синклер, но и неговият изкусител, съблазънта е: да се свалят напластените влияния и схващания чрез самопознание, чрез вникване в онова, което човек носи в себе си, и той да самоизвае душевността си. Изкусителят Демиан тревожи духа на Синклер със съмнения в правотата на проповеди и тълкувания, на повтаряни и преповтаряни догми и истини, които раздвижват хаотично въображение, остроумие, разум, но и страх, и вина. Всъщност поетът Хесе още в „Музика на самотния“ търси вина не само в човека, а и в бога. Възкресяването на Абрахас е в тази връзка. Представата на гностиците (секта в Сирия, просъществувала от I до III век на новата ера) за космологично същество, което притежава едновременно божествени и сатанински

качества, прониква у Хесе посредством „Седем проповеди към мъртвите“ от Юнг. В „Демиан“ Абракас символизира доброто и злото, а и целокупността на духовния свят. Символика, с която Демиан като че ли иска да примири приятеля си, тя обаче разбулва и двойственост в самия подтик за активност и пасивност. Изпитание и тласък към размисъл за Синклер е и обяснението на Демиан върху библейското повествование за Каин и Авел. То е послужило за сюжет и на драмата на Байрон „Каин“, където Каин е бунтар, в по-късната литература се явява у Бодлер и съвременничката на Хесе, Ласкер-Шулер, го третира по сходен начин в стихотворението „Очите на Каин“. Субективистичната трактовка на Макс Демиан трябва да се разбира от аспекта му на изразител на ницшеански схващания за отношението между силния и слабия, за богоизбраничеството.

Тук Хесе все още не се е отчуждил напълно от експресионизма — в сходство с привържениците му въвежда библейски мотиви и висока степен на условност и абстракция. В романа той отразява духовната криза, идейните лутания на младото поколение и тревожната несигурност, подхранила избуяването на нови религии, идеи, алтернативни искания, неутолена потребност от социализация на личността, която тъкмо поради блуждаенето между повече или по-малко избистрени гледища е водела към съставяне на философски кръжоци, бързо разпадащи се общности, без ясни цели и програми. Обвързването на Синклер и Демиан отначало е съотнасяне на антиподи, на личността без идентичност с вече оформената, то стига до приятелска връзка и накрая до сливане. В творбите на Хесе приятелските двойки са редица — Синклер и Демиан, Сидхарта и Говинда, Нарцис и Голдмунд, Кнехт и Дезиньори, и всякога единият някак допълва другия, а творческият Аз на писателя е партньор поотделно и на двамата.

От принципно вярната позиция, че повече не може да се живее по стари скрижали, че този свят такъв, какъвто е сега, приема гибелта си и ще загине, героите в „Демиан“ минават през едно неисторично очакване от войната, като по усет долавят, че тя ще означава и раждане на ново човечество. Съществен в романа е периодът, в който Синклер търпи влиянието на Писториус, на света на музиката, онова пантеистично потапяне в мелодиите на Букстехуде и езическото съзерцание на огъня като момент на самовгълбяване. Според

Писториус младият човек трябва да търси себе си, да бъде уверен в себе си и да проломи излаз за заложибите си. За пореден път музика и изобразително изкуство се докосват, когато измъченият Синклер започва да рисува своята птица. Виденията му са с архетипен характер, непосредствената душевна даденост се проектира в едно изображение смутно двойствено, женствено-мъжествено, осветило чиста духовност и еротични сънища, преживявани като вина. В тази рисунка митологичните представи за птицата пророк и жълтите птици от рисунките на Паул Клее сякаш свързват прасвета и модерния свят, но пред ироничния поглед на Хесе. В последната сцена — смъртта на Демиан и завещанието „търси ме в себе си“, общността на белязаните всъщност е общност, в която има много самота. В еманципацията на Синклер е положителен преходът от веществените към духовните стойности, самопроверката в учението, опозицията на съществуващия ред, респективно на буржоазната държавна институция и на религията. Угасването на Демиан е параболата и за вече отминаващ период от идейно-творческото развитие на автора. Остава Синклер, търсец неизбродимата човешка същност и хармонията на живота.

Недялка Попова

КНУЛП
ТРИ ИСТОРИИ ОТ ЖИВОТА НА КНУЛП

ПРЕДПРОЛЕТ

Веднъж, в началото на деветдесетте години, нашият приятел Кнулп лежа няколко седмици в болница, а когато го изписаха, беше средата на февруари и отворотително време, така че проскитал някой и друг ден, той отново усети треска и трябваше да помисли за подслон. Никога не му бяха липсвали приятели и почти във всяко градче от областта лесно би намерил дружески прием. Но в това отношение беше странно горд, дотолкова, че следваше да се смята: оказва чест на оня приятел, от когото приема нещо.

Този път Кнулп си спомни за кожаря Емил Ротфус от Лехщетен, на чиято вече заключена врата похлопа на свечеряване при дъжд и западен вятър. Кожарят откряна прозоречния капак на горния етаж и извика към тъмната улица: „Кой е там? Не може ли да се почака до утре заран?“

Кнулп, щом чу гласа на своя приятел, въпреки голямата си умора веднага се ободри. В паметта му оживя стихчето, което бе съчинил преди години, когато четири седмици странствуваха заедно с Емил Ротфус. И веднага го запя, вдигнал глава към къщата:

*Морен странник,
в пивница прокуден,
друг едва ли —
това е синът блуден.^[1]*

Кожарят буйно блъсна и разтвори капците и се наведе от прозореца.

— Кнулп! Ти ли си, или това е някакъв дух?

— Аз съм! — извика Кнулп. — Ама ти можеш ли да слезеш по стълбата, или това трябва да стане през прозореца?

Радостно забързан, приятелят се озова долу, отвори външната врата и освети лицето на пришелеца с малко димящо светилниче, така

че той трябваше да присвие очи.

— Хайде, влизай де! — подкани го той възбудено и затегли приятеля в къщата. — По-късно ще ми разправиш. От вечерята има останало нещичко и легло за теб ще се намери. Мили боже, в това кучешко време! Ех, имаш ли поне здрави ботуши?

Кнулп го остави да пита и да се чуди, на стълбището грижливо спусна запретнатите, общити с ленти крачоли на панталона си и уверено се заизкачва в полумрака, макар от четири години кракът му да не бе стъпвал в тази къща.

Горе на коридора пред вратата на жилището се спря за миг и задържа с ръка кожаря, който му каза да влезе пръв.

— Ей, ти — изрече Кнулп шепнешком, — нали вече си женен?

— Да, разбира се.

— Точно затова. Видиш ли, жена ти не ме познава; възможно е тя да не се радва. Не ми се иска да ви преча.

— Ах, как ще пречиш! — усмихна се Ротфус, отвори вратата широко и бутна Кнулп в светлата стая. Там над голяма маса на три вериги висеше газена лампа, из въздуха се носеше лек тютюнев дим и на тънки струи нахлуваше в горещия цилиндър, където бързо се виеше нагоре и изчезваше. На масата бяха оставени вестник и свински мехур, пълен с тютюн, от малкото тясно канапе до насрещната стена скочи младата домакиня с половинчата и престорена веселост, като че бе събудена от дрямка, която не искаше да се забележи. За момент Кнулп, сякаш сепнат от силната светлина, примижа, погледна жената в светлосивите очи и с вежлив поклон ѝ подаде ръка.

— Ето това я тя — каза майсторът усмихнат. — А ето го и Кнулп, моя приятел Кнулп, знаеш нали, говорили сме за него. Той, естествено, е наш гост и ще пренощува в леглото на калфата. То и бездруго е празно.

Но първо ще изпием заедно една шира, а Кнулп трябва и да хапне нещо. Не остана ли още един лебервурст?

Жената на майстора изтича навън, Кнулп погледна след нея.

— Малко изплашена е тя все пак — каза той тихо, но Ротфус не искаше да признае това.

— Деца още нямате, нали? — попита Кнулп.

Тогавя тя се върна в стаята, донесе емайлирана чиния с лебервурст, сложи до нея дъската с хляба, по средата ѝ около половин

черен хляб, грижливо обърнат с отрязаната страна надолу, с резба бе изписано: „Дай и днес насъщния ни хляб.“

— Знаеш ли, Лиз, какво току-що ме попита Кнулп?

— Остави това — отклони го той и с усмивка се обърна към домакинята: — Виждате, аз съм толкова откровен, госпожо.

Но Ротфус не премълча.

— Дали нямаме деца, попита той.

— Ах, виж ти! — извика тя засмяна и веднага пак изхвъркна навън.

— Нямате ли си? — постави въпроса Кнулп, когато тя беше отвън.

— Не, още не. Тя не бърза, пък и знаеш ли, за първите години така е по-добре, нали? Но хайде, почвай, да ти е сладко.

Сега жената внесе сивосиня фаянсова кана със сок и постави три чаши, които веднага напълни. Направи го много сръчно. Кнулп гледаше и се усмихваше.

— Наздраве, стари приятелю — извика майсторът и протегна чашата си към Кнулп. Но той беше галантен и каза:

— Първо за дамата. За вашето скъпоценно здраве, госпожо. Наздраве, старче!

Чукнаха се и пиха, Ротфус засия от радост и смигна на жена си, дали и тя е открила какви приказни маниери има неговият приятел.

Но тя отдавна бе забелязала.

— Виждаш ли — каза тя, — господин Кнулп е по-вежлив от тебе, той знае какъв е обичаят.

— О, моля — обади се гостът, — всеки се придържа към това, което е научил. Що се отнася до маниерите, вие лесно бихте могли да ме объркате, госпожо. И колко красиво сервирахте, като в най-изискан хотел.

— Да, нали? — усмихна се майсторът. — Та тя тъкмо това е учила.

— Така ли? Къде? Баща ви гостилничар ли е?

— Не, той отдавна си е отишъл от този свят, едва го помня. Но няколко години сервирах в „Бика“, ако сте чували за заведението.

— В „Бика“ ли? По-рано това беше най-изисканата гостилница в Лехщетен — похвали Кнулп.

— И сега е така. Нали, Емил? Там нощуваха почти само търговски пътници и туристи.

— Вярвам, госпожо. Сигурно ви е било добре там и сте печелили не лошо. Но едно собствено домакинство е все пак по-хубаво, нали?

Бавно и с наслада той си мажеше лебервурст и хляба, чистичко обелената ципа бе сложил в края на чинията и от време на време отпиваше по глътка от вкусния ябълков сок. Майсторът гледаше с удоволствие и уважение как с тънки фини ръце Кнулп вършеше това, което трябва, много внимателно и сръчно, с удоволствие го наблюдаваше и домакинята.

— Ама нещо не ми изглеждаш толкова добре — започна понататък да го укорява Емил Ротфус и Кнулп трябваше да признае, че напоследък му тръгнало зле и че е бил в болница. Но премълча всичко мъчително.

Когато приятелят го попита с какво мисли да се залови и най-сърдечно му предложи храна и подслон, докогато иска, макар да го бе очаквал и разчитал тъкмо на това, Кнулп се отклони от пряк отговор в пристъп на смут и скромност, бегло благодари и отложи обсъждането на тези неща до сутринта.

— За това бихме могли да говорим утре или вдругиден — каза той бавно. — Дните, слава богу, не са се свършили, а за някое време във всеки случай ще остана тук.

Кнулп не обичаше да прави планове или да дава обещания за далечно бъдеще. Не се чувствуваше добре, ако не можеше да разполага свободно с идващия ден.

— Щом действително се наложи да прекарам известно време тук — подхвана отново той, — ти ще трябва да ме регистрираш като свой калфа.

— И таз хубава! — засмя се майсторът. — Ти мой калфа! Пък не си и никакъв кожар!

— Няма значение, не разбираш ли? Съвсем не държа на щавенето на кожи, макар че наистина трябва да е хубав занаят, ала аз нямам дарба за майстории. Но за книжката ми на странствуващ човек ще бъде добре, знаеш ли? Тогава по-лесно ще получа пари по болест.

— Мога ли да ти видя книжката?

Кнулп посегна към вътрешния джоб на почти новия си костюм и извади книжката, която бе чистичка и поставена в мушамена калъфка.

Майсторът кожар хвърли поглед и се усмихна: „Винаги безукорен! Човек ще помисли, че едва вчера на ранина си тръгнал, изпратен от майка си.“

После той прегледа нанесеното в нея и печатите и с дълбоко удивление поклати глава: „Е, това се казва ред! При тебе всякога всичко трябва да е господарски изтънчено.“

Така да поддържа книжката си, беше една от слабостите на Кнулп. Нейната изрядност представляваше чудесна художествена измислица или поезия и административно удостоверените вписвания обозначаваха истински славни спирки в един достоен за уважение трудов живот, в който правеше впечатление само желанието за странствуване, издавано от твърде честата смяна на работните места. Кнулп си беше измислил живота, удостоверен от този служебен паспорт, и бе продължавал привидното си битие със стотици хитрини, по често заплашвани от скъсване нишки, докато в действителност, макар наистина да не вършеше кой знае какво забранено, водеше незаконно и презирано съществуване на безработен скитник. Естествено, едва ли би му се удало така безнаказано да развива своята хубава измислица, ако всички жандари не бяха добре настроени към него. По възможност те оставяха на спокойствие веселия разговорлив човек, чието духовно превъзходство, а при случай и сериозност, уважаваха. Той почти нямаше наказателни предупреждения, никога не бе уличаван в кражба и в просия, навред имаше за приятели уважавани хора; оставяха го да минава почти както в някое домакинство си живее хубавата котка, която всеки смята, че търпи снизходително, докато тя не иска и да знае и сред всички усърдни и угнетени хора води без грижи и труд елегантно, чудесно господарско съществуване.

— Но ако не бях дошъл, вие отдавна щяхте да сте вече в леглата — каза Кнулп, като отново прибра книжката си. Той стана и се поклони на домакинята.

— Ела, Ротфус, и ми покажи къде е моето легло.

Майсторът го придружи със свещ по тясната дървена стълба към таванския етаж и до стаичката на калфите. Там имаше празно желязно легло до стената и редом друго, дървено, което беше застлано.

— Искаш ли шише с гореща вода за леглото? — попита домакинът бащински.

— Само това липсваше — засмя се Кнулп. — Господин майсторът, разбира се, не се нуждае от грейка, щом си има толкова хубава женичка.

— Да, видиш ли — каза Ротфус много ревностно, — сега ще се пъхнеш в студеното калфенско легло в таванската стая, а понякога преспиваш и в по-лошо или нямаш никакво и трябва да спиш в сеното. А ние си имаме дом и работилница и мила жена. Видиш ли, ти отдавна би могъл да станеш майстор и да отидеш по-далеч от мене, стига да бе поискал.

Междувременно Кнулп твърде бързо бе свалил дрехите си и като мръзнеше, се бе мушнал под студените завивки.

— Имаш ли още много поучения? — попита той. — Аз си лежа добре и мога да те слушам.

— Говоря сериозно, Кнулп.

— Аз също, Ротфус, но не бива да мислиш, че женитбата е твое откритие. И тъй, лека нощ.

На другия ден Кнулп остана в леглото. Чувствуваше се още слаб, а и времето бе такова, че едва ли би напуснал къщата. Помоли кожаря, който преди обед се отби при него, ако е възможно, да го оставят спокойно да лежи и само за обед да му занесат горе чиния супа.

Така пролежа цял ден в сумрачната таванска стая, тихо и доволно, усещаше как потъваха в забрава трудностите на скитничеството и студовете и с наслада се отдаваше на приятното чувство за топлота и уютеност. Слушаше прилежното чукане на дъжда по покрива и капризните пориви на вятъра, неспокоен, мек и душен. Междувременно Кнулп се унасяше в сън за половин час или четеше, докато бе достатъчно светло, нещо от своята преносима библиотека; тя се състоеше от листа, на който си беше преписвал стихове и пословици, и от неголям сноп изрезки от вестници. Помежду им имаше и няколко картини, които бе открил и изрязал от седмични списания. Две от тях му бяха любимите и от толкова често изваждане вече бяха поокъсани и разнищени. Едната картина представляваше портрет на актрисата Елеонора Дузе, другата — изображение на платноход при силен вятър в открито море. Още от детските си години Кнулп питаше особени предпочитания към Севера и морето и много

пъти бе тръгвал натам, веднъж бе стигнал до Брауншвайг. Но тази прелетна птица, която винаги бе на път и на никое място не оставаше за дълго, изпитваше необикновена тревога и любов към родния край и всякога отново с бърз поход се завръщаше в Южна Германия. Възможно бе също Кнулп да губеше безгрижието си, щом попаднеше в области на чужд диалект и нрави, където никой не го познаваше и където му беше трудно да поддържа в ред легендарната си книжка на странник.

Около обяд кожарят му донесе горе супа и хляб. Влезе тихо и говореше с някак плах шепот, тъй като смяташе Кнулп за болен, а той самият от времето на детските си заболявания никога не се бе изтягал в леглото посред бял ден. Кнулп, който се чувствуваше много добре, не си направи труда да дава обяснения и само увери, че утре щял да стане и отново да бъде здрав.

Късно следобед на вратата на стаичката се похлопа, а тъй като гостът лежеше в полудрямка и не отговори, жената на майстора пристъпи внимателно и вместо празната супена чиния сложи чаша мляко с кафе на табуретката до леглото.

Кнулп добре бе чул, че влиза, остана да лежи със затворени очи, от умора или от каприз, и не позволи да се забележи, че е буден. С празната чиния в ръка жената хвърли поглед към спящия, чиято глава бе положена върху наполовина вдигнатия синьокариран ръкав на ризата, и тъй като ѝ направиха впечатление мекотата на тъмните коси и почти детската хубост на спокойното лице, тя спря за миг и огледа хубавия момък, за когото майсторът ѝ бе разказал толкова чудни неща. Над затворените очи видя гъстите вежди и нежното светло чело и хлътналите, но обветрени бузи, фината светлочервена уста и тънката шия, и всичко доста ѝ хареса, и тя си помисли за годините, когато беше келнерка в „Бика“ и от време на време в пролетно настроение се бе увличала по някое такова непознато хубаво момче.

Когато тя мечтателно и развълнувано се поприведе, за да види цялото лице, калаената лъжица се изплъзна от чинията и падна на пода, от което жената, при тишината и пълния покой в стаичката, силно се изплаши.

Тогава Кнулп отвори очи бавно и удивено, като че ли бе спал дълбоко. Обърна глава, задържа за миг ръка върху очите си и каза с усмивка: „О госпожата била тука! И ми е донесла кафе! Чудесно топло

кафе, каквото тъкмо преди миг сънувах. И тъй, много благодаря, госпожо Ротфус! Кое ли време е вече?“

— Четири — каза тя бързо. — Изпийте го още сега, докато е топло, след това пак ще дойда, да взема чашата.

С тези думи тя изтича навън, сякаш нямаше нито минута свободна. Кнулп я сподире с поглед и слушаше как бързо отглъхваха стъпките ѝ надолу по стълбата. Придаде замислен израз на очите си и няколко пъти поклати глава, после свирна тихо като птичка и се зае с кафето си.

Един час след като се бе стъмнило, му стана скучно, чувствуваше се добре, чудесно отпочинал и му се искаше отново за малко да бъде сред хора. Доволен стана, облече се, промъкна се през тъмното стълбище тихо като бялка и незабелязан излезе от къщата. Вятърът все още духаше от югозапад, силен и влажен, но вече не валеше и на небето имаше големи светли и ясни петна.

Кнулп поемаше дълбоко дъх и бавно крачеше по вечерните улички и опустелия пазарен площад, постоя до отворената врата на една подковачница и видя чираците да разтребват, подхвана разговор с калфите и протегна студените си ръце над тъмночервеното полузагаснало огнище. При това бегло разпита за някои познати в града, осведоми се за смъртни случаи и женитби и се държа така, че подковачът го сметна за колега, защото на Кнулп бяха известни жаргоните и отличителните знаци на всички занаяти.

В това време госпожа Ротфус слагаше супата за вечеря, шумно местеше железните колела на малката печка, белеше картофи; след като свърши всичко това и супата кротко вреше на слаб огън, отида с кухненската лампа в ръка във всекидневната и застана пред огледалото. И намери отразено каквото търсеше: овално лице със свежи бузи и синьо-сиви очи и доколкото ѝ се видя необходимо да пооправи косите си, тя със сръчни пръсти бързо ги подреди. После още веднъж обърса току-що измитите ръце в престилката си, взе светилника и живо се качи на тавана.

Лекичко похлопа на калфенската стая и повторно малко по-силно и тъй като не чу отговор, остави лампичката на пода и с две ръце внимателно отвори вратата, за да не проскърца. Влезе на пръсти вътре, направи една крачка, опипом намери стола до леглото.

— Спите ли? — попита тя полугласно. И още веднъж: — Спите ли? Искам само да взема чашата.

И тъй като всичко остана спокойно и дори дишане не се долавяше, тя протегна ръка към леглото и веднага я дръпна отново с някакво чувство за злокобност и се спусна за лампата. Сега, когато намери стаята празна, леглото грижливо оправено, възглавниците и пухената завивка съвършено разбухнати, объркани, между страх и разочарование, тя тичешком се върна в кухнята си.

Половин час по-късно, когато кожарят се прибра за вечеря и масата беше вече сложена, жената почна да се тревожи, но не намери смелост да му разкаже за посещенията си в таванската стая. Тогава долу вратата се отвори, чуха се леки стъпки по настилката на входа и извитата стълба нагоре и ето че се появи Кнулп, свали хубавата си кафява филцова шапка и пожела „добър вечер“.

— А, че откъде идваш? — извика майсторът учуден. — Болен е, а пък броди в нощта! Така може да си намериш и смъртта.

— Съвсем правилно — каза Кнулп, — бог да ви благослови, госпожо Ротфус, идвам тъкмо навреме. Усетих миризмата на хубавата супа още от пазарния площад, тя ще прогони и смъртта ми.

Седнаха да вечерят. Стопанинът беше разговорлив и хвалеше своята домовитост и майсторското си съсловие. Той шеговито дразнеше госта и после отново сериозно го уговаряше, че все пак някога трябва да се откаже от вечното скитане и бездействие. Кнулп го слушаше и почти не отговаряше и жената на майстора не казваше ни дума. Тя се ядосваше на мъжа си, който, редом с вежливия и хубав Кнулп, ѝ изглеждаше грубоват, и изрази, чудесното си мнение за госта, като любезно го угощаваше. Щом удари десет часът, Кнулп каза „лека нощ“ и помоли кожаря да му заеме бръснача си.

— Чистник си ти — похвали го Ротфус, като му подаде бръснача. — Едва ти е набола брадата, и искаш да я махнеш. И тъй, „лека нощ“ и бързо оздравяване.

Преди да влезе в стаичката си, Кнулп се облегна горе на малкото прозорче до стълбата към тавана още един миг да огледа времето и околността. Вятърът почти беше стихнал и по отрязъка черно небе между покривите горяха с влажен блясък ясни звезди.

Той тъкмо щеше да отдръпне главата си от прозореца и да го затвори, когато точно срещу него в съседната къща изведнъж светна

тясно прозорче. Видя малка ниска стая, твърде сходна с неговата, през чиято врата влезе младо слугинче, в едната си ръка държеше месингов свещник със запалена свещ, а в другата голяма кана за вода, която сложи на пода. После то освети със свещта тясното си моминско легло, което, скромно и чистичко, покрито с груба червена вълнена покривка, приканваше за сън. Момичето остави свещника, не се видя къде, и седна на ниско, боядисано в зелено дървено куфарче, каквито имат всички слугинчета.

Веднага щом отсреща почна да се разиграва неочакваната сцена, Кнулп духна своята свещ, за да не бъде видян, и сега застана тихо, дебнешком, надвесен през таванското прозорче.

Младата слугиня беше от типа, който му харесваше. Може би беше на осемнадесет или деветнадесет години, не много едра, с мургаво добро лице, кафяви очи и гъста тъмна коса. Това спокойно и приятно лице съвсем не изглеждаше радостно и момичето изобщо седеше на твърдия зелен сандък доста посърнало и тъжно, така че Кнулп, който познаваше света и момичетата, с основание можеше да помисли: младото същество неотдавна е тръгнало с това сандъче по чужди краища и изпитва носталгия. Тънките ѝ мургави ръце почиваха на скута и девойката може би търсеше мимолетна утеха в това, че преди да легне да спи, за малко е приседнала на сандъчето, побрало скромното ѝ имущество, и си мисли за стаичката вкъщи.

Застинал, също както тя в своя кът, Кнулп не се отместваше от прозорчето и с удивително напрежение се взираше в малкия чужд човешки живот, чиято чиста мъка толкова невинно бе прислонена в светлината на свещта, без мисълта, че има наблюдател. Кнулп виждаше кафявите добри очи ту открито да тъмнеят, ту отново да се скриват в сянката на дълги клепки и по детинските матови бузи леко да трепти червен зрак, виждаше младите тънки ръце, толкова уморени, че отпуснати върху тъмносинята памучна рокля, отлагаха за малко последната незначителна работа за деня — събличането.

Най-после с въздишка девойката вдигна глава с тежки, навити като гнездо плитки, замислена, но не по-малко тъжна погледна към празнотата, приведе се ниско, за да развърже връзките на обувките си.

Кнулп с неудоволствие се отдръпна още сега, защото му изглеждаше несправедливо и почти ужасно да наблюдава как бедното дете се съблича. На драго сърце би извикал на девойката, би побъбрил

малко с нея и с някаква шега би направил така, че тя да си легне в леглото малко по-весела. Но се страхуваше, че ако извика, тя ще се изплаши и веднага ще угаси свещта.

Вместо това сега той реши да прояви едно от многото свои малки изкуства. Взе безкрайно леко и предпазливо да свири с уста като от далечина, подхвана мелодията на „В хладна падина, където се върти воденично колело“ и му се удаде толкова нежно и внимателно да я изпълни, че момичето доста време слуша, без да знае какво е това, и едва при третата строфа бавно се раздвижи, стана и се послуша до прозореца.

Подаде се навън и се послуша, а Кнулп продължи да свири тихо. Момичето няколко пъти поклати глава в такта на мелодията, после изведнъж погледна и откри откъде идва музиката.

— Има ли някой там? — попита полугласно.

— Само един кожарски калфа — каза той също сподадено в отговор. — Не искам да преча на госпожицата да спи. Просто се понатъжих за родния ми край и си изсвирих една песен. Но зная и по-весели. И ти ли не си отгук, момиче?

— От Шварцвалд съм.

— Да! От Шварцвалд! Аз също, ами тогава сме земляци. Харесва ли ти в Лехщетен? На мен никак.

— О, не мога нищо да кажа, едва от осем дни съм тука. Но и на мене не ми харесва особено. Вие по-дълго ли сте тук?

— Не, три дни. Но земляците си говорят на „ти“, нали?

— Не, аз не мога, та ние съвсем не се познаваме.

— Кое то не е, може да стане. Планина с планина не се срещат, но хората... Къде е вашето родно място, госпожице?

— Вие едва ли ще сте го чували.

— Кой знае? Или това е тайна?

— Ахтхаузен. То е само едно селце.

— Но хубаво, нали? Първо насреща се вижда параклис, там наблизко има воденица или дъскорезница, а пред нея стои голямо жълто бернардинско куче. Така ли е, или не?

— Да, Бело, божичко!

И тъй като разбра, че той познава родното ѝ място и действително е бивал там, в голяма степен недоверието и потиснатостта ѝ изчезнаха и тя съвсем се оживи.

— А познавате ли Андреас Флик? — попита момичето бързо.

— Не, не познавам никого там, но нали това е баща ви?

— Да.

— Така, така, следователно вие сте госпожица Флик и ако сега узная и малкото ви име, ще мога да ви напиша картичка, когато някога пак мина през Ахтхаузен.

— Вие искате отново да си тръгнете?

— Не, не искам, но искам да зная името ви, госпожице Флик.

— Ах, виж ти, ами и аз не зная вашето.

— Съжалявам, това може да се промени веднага. Казвам се Карл Еберхард и ако някога през деня се срещнем отново, вие ще знаете как да се обърнете към мен, а как трябва да ви назова тогава аз?

— Барбара.

— Така всичко е наред, благодаря. Но вашето име се изговаря трудно и аз почти бих могъл да се обзаложа, че у дома са ви викали Бербеле.

— Да, вярно е. Щом знаете всичко предварително, защо тогава питате толкова много? Ала сега трябва да си почиваме. Лека нощ, кожарю.

— Лека нощ, госпожице Бербеле, спете добре и тъй като вече ви познавам, искам сега да изсвирия още една мелодия. Не си отивайте, не струва нищо.

И той веднага започна да свири един изкусен напев, който напомняше тиролски йодлер с двойни тонове и трилери и искреше като танцова музика. Удивена, тя слушаше майсторското изпълнение и когато настъпи тишина, леко притегли капациите на прозореца и ги затвори, докато Кнулп на тъмно се настани в стаичката си.

На сутринта той стана, този път в добро настроение, и си послужи с бръснача на кожаря. От години кожарят носеше дълга брада и бръсначът беше така занемарен, че Кнулп трябваше половин час да го точи на колана си, преди да почне да се бръсне. Когато свърши, той си облече палтото, взе ботушите в ръка, слезе в кухнята, където вече беше топло и миришеше на кафе.

Помоли жената на майстора за четка и боя, за да лъсне ботушите си.

— Ама как тъй — извика тя, — това не е мъжка работа! Оставете, аз ще свърша това.

Но той отстъпи и накрая, когато тя с неловка усмивка сложи пред него принадлежностите за лъскане на обувки, Кнулп извърши всичко основно, чисто и при това като на игра, сякаш бе човек, който само от време на време и по прищявка, ала грижливо и с радост се заема с физически труд.

— Това ми харесва — жената го похвали и измери с очи. — Всичко блести, сякаш отивате право при любимата си.

— О, с голямо удоволствие бих го сторил.

— Вярвам, сигурно си имате някоя хубавица. — Тя отново се усмихна натрапливо. — Може и повече от една.

— Ах, не би било красиво — весело укори Кнулп. — Мога да ви покажа нейна снимка.

Любопитна, жената пристъпи наблизко, докато той извади мушамената чантичка от вътрешния си джоб, и измъкна портрета на Дузе. Заинтригувана, тя наблюдаваше листа.

— Много е изискана — започна жената внимателно да я хвали, — почти истинска дама. Само, разбира се, като че ли е малко слаба, здрава ли е?

— Доколкото знам, да. Така, а сега да идем да видим стария, чувам го в стаята.

Кнулп отиде там и поздрави кожаря. Всекидневната беше праметена ѝ със светлата си ламперия, с часовника, огледалото и фотографиите на стената изглеждаше много приветлива и уютна. За през зимата такава една чиста стая — мислеше си Кнулп — не е лошо, но само затова да се ожениш, не си струва. Не изпитваше радост от благосклонността, която майсторшата проявяваше към него.

След като изпиха кафето с мляко, той придружи майстор Ротфус до двора и навесите и го накара да му покаже цялата работилница. Кнулп познаваше почти всички занаяти и поставяше толкова вещи въпроси, че приятелят му много се изненада.

— Откъде знаеш всичко това? — попита майсторът живо. — Човек може да помисли, че ти наистина си кожарски калфа или че някога си бил.

— Като си все на път, научаваш различни неща — каза Кнулп съдържано. — Впрочем що се отнася до обработката на кожи, ти самият беше мой учител, забравил ли си? Преди шест или седем години, когато странствувахме заедно, ми разказваше за всичко това.

— И ти помниш още всичко?

— Една част, Ротфус, но сега не искам повече да ти преча. Жалко, на драго сърце бих ти помогнал малко, но там долу е винаги толкова влажно и задушно, а аз все още много кашлям. И тъй, довиждане, старче, ще се поразходя из града тъкмо докато не е заваляло.

Когато Кнулп напусна къщата и едва-едва килнал назад кафявата си филцова шапка, бавно тръгна по кожарската улица към центъра на града, Ротфус остана до вратата и загледа след него как той вървеше леко и с удоволствие, изчеткан, чистичък, и грижливо избягваше локвите от дъжда.

Всъщност на него му е добре, мислеше си майсторът със слабо чувство на завист. И докато отиваше към своите ями, пак разсъждаваше за приятеля и особняка, който не жадуваше нищо друго в живота, освен да бъде зрител, и сам не знаеше дали да нарече това придирчиво или скромно. На всеки, който работи и си пробива път напред, разбира се, за много неща му е по-добре, ала той никога не може да има толкова нежни и хубави ръце и да върви така лек и строен. Не, Кнулп е прав да постъпва така, както е потребно за неговата същина, в което мнозина не могат да му подражават, когато, сякаш дете, заговаря всички хора и ги печели на своя страна, на всички момичета и жени казва приятни неща и взема всеки ден за неделен. Трябва да се остави да си живее такъв, какъвто е, и ако му тръгне зле и се нуждае от подслон, да бъде удоволствие и чест да го приемеш и дори да бъдеш едва ли не благодарен, защото той внася нещо радостно и светло в дома ти.

В това време неговият гост, любопитен и доволен, крачеше през градчето, свиркаше си през зъби военен марш и започна, без да бърза, да търси домове и хора, известни му от по-рано. Най-напред се запъти към разположеното на стръмна височина предградие, където познаваше един беден шивач, за когото беше жалко, че не му възлагат нищо друго, освен да кърпи стари панталони, и че едва ли някой бе поръчвал при него нов костюм, а той умееше да шие, някога бе изпълнен с надежди и работеше в добри работилници. Но се ожени рано, вече имаше няколко деца, а жена му не проявяваше особена дарба за домакинство.

Този шивач, Шлотербек, Кнулп потърси в предградието и го намери на третия етаж на една вътрешна къща. Малката работилница висеше като птиче гнездо над бездна, тъй като сградата бе откъм долината, и ако човек надзърнеше през прозореца надолу, виждаше не само трите етажа под себе си, но и къщата, шеметно литнала от планината към жалките каменисти градини и затревени склонове, които завършваха до сива плетеница от пристройки към задни дворове, курници, обори на кози и зайчарници, а покривите на близките къщи, разположени отвъд тази запусната местност, гледани отвисоко, вече му се струваха малки дълбоко в падината. Но затова пък работилницата на шивача беше светла и проветрива, а на широката маса до прозореца, ведър, извисен над света, усърдният Шлотербек седеше като пазач в кулата на фар.

— Здравей, Шлотербек — поздрави Кнулп, влизайки, и майсторът, заслепен от светлината, с присвити очи внимателно погледна към вратата.

— Я виж ти, Кнулп — извика шивачът засиял и му протегна ръката си. — Пак ли си по нашите места? И какво те носи чак тук горе при мене?

Кнулп придърпа един трикрак стол и седна.

— Дай ми игла и малко конци, но кафяви и от най-тънките, искам да направя основен преглед.

При тези думи той свали сакото и жилетката си, намери конец, вдяна го и със зорък поглед заобръща на всички страни костюма, който беше още много добър и изглеждаше почти нов, но Кнулп се спря над всяко поизтъркано място, на всеки поразпуснал се шнур, на всяко полускъсано копче и с прилежни пръсти го заши.

— А ти как я караш? — попита го Шлотербек. — Времето навън не е за похвала. Ала в края на краищата щом човек е здрав и няма семейство...

Кнулп се покашля в знак на несъгласие.

— Да, да — каза той бавно. — Бог праща дъжд над праведни и неправедни, а само шивачите си седят на сухо. Има ли от какво да се оплачеш, Шлотербек?

— Ах, Кнулп, не искам нищо да кажа. Нали и тук чуваш глъчката на децата. Вече са пет. Та човек седи, блъска се до късна нощ и все не

свързва двата края. А ти не правиш нищо друго, освен да се разхождаш.

— Грещиш, стари приятелю. Четири или пет седмици лежах в болница в Нойщад, а там никого не държат повече, отколкото е крайно необходимо, пък и никой не седи по-дълго. Чудни са пътищата господни, приятелю Шлотербек.

— Я остави тия поговорки.

— Какво, не си ли вече благочестив, а? Аз тъкмо реших да стана и затова дойдох при тебе. Е, как ти се струва това сега, стари домоседе?

— Остави ме на мира с тази благочестивост! В болница ли, казваш, си бил? Е, съжалявам те.

— Не е нужно. Всичко мина. А сега разправи какво е писано в книгата на Сирах^[2] и в Откровението^[3]. Знаеш ли, в болницата имах време, там ми попадна една Библия и изчетох почти всичко, сега мога по-добре да беседвам. Чудновата книга е Библията.

— Тук си прав. Чудновата е и май наполовина пълна с лъжи, защото нищо не се свързва едно с друго. Ти навярно по-добре го разбираш, та нали някога си ходил в гимназия.

— Малко ми е останало оттогава.

— Видиш ли, Кнулп. — Шивачът се изплю през отворения прозорец към падината, а после загледа надолу с широко отворени очи и сърдито лице. — Видиш ли, Кнулп, работата не е в благочестивостта, тя няма значение и аз пет пари не давам, казвам ти, пет пари не давам за нея.

Странникът го изгледа замислен.

— Така, така. Но това е силно казано, стари приятелю, струва ми се, че в Библията има и доста умни неща.

— Да, но като попрелистиш малко по-нататък, винаги откриваш нещо напълно противоположно. Не, аз свърших с това, край.

Кнулп беше станал и посегнал към една ютия.

— Можеш ли да сложиш малко въглища тука, майсторе?

— Че защо?

— Искам да си поизгладя жилетката, а и на шапката ми гладенето ще се отрази добре след този дъжд.

— Винаги изискан — провикна се Шлотербек малко раздразнен. — Защо ти е толкова докарване, сякаш си граф, щом като си сетен

бедняк?

Кнулп се усмихна спокойно.

— Човек изглежда по-добре, а пък ми доставя и радост, ако не искаш да го направиш от благочестие, стори го просто от любезност, за удоволствие на един стар приятел, бива, нали?

Шивачът излезе от работилницата и скоро се върна с гореща ютия.

— Така е добре — похвали го Кнулп, — благодаря ти.

Той внимателно започна да приглажда периферията на филцовата си шапка и тъй като в това не беше толкова сръчен, колкото в шиенето, приятелят взе ютията от ръката му и сам свърши работата.

— Ах, много ми харесва — каза Кнулп с благодарност. — Сега тя отново е празнична шапка. Но видиш ли, шивачо, от Библията ти изискваш твърде много. Какво е истина и как всъщност е уреден животът, всеки сам трябва да проумее и не може да го научи от никаква книга, такова е моето мнение. Библията е стара, а по-рано не са знаели някои неща, които днес са познати и известни; и въпреки всичко в нея има много хубави и почтени неща, а и доста истина. Знаеш ли, на някои места тя направо ми се струва хубава картинна книга. Как там момичето Рут върви през полето и събира останалите класове, то е чудесно, усещаш най-хубавото топло лято или как Спасителят сядва при малките деца и мисли: „Вие сте ми много по-скъпи от възрастните с цялото тяхно високомерие.“ Намирам, че той има право, и тук бихме могли да се поучим от него.

— Да, това е вярно — додаде Шлотербек и все пак не искаше да приеме, че е напълно прав. — Но е по-просто, когато се отнася за хорски деца, отколкото ако ти самият имаш пет и не знаеш как да ги изхраниш.

Шлотербек отново беше много ядосан и сърдит, а Кнулп не можеше да го гледа такъв. Изпитваше желание, преди да си тръгне, да му каже още нещо хубаво. Позамисли се малко, после се сведе над шивача, впи светлите си очи отблизо и строго в лицето му и каза тихо: „Да, ама ти не ги ли обичаш, децата си?“

Съвсем изплашен, шивачът широко отвори очи.

— Ама, разбира се, какво си мислиш! Естествено, обичам ги, големия най-много.

Кнулп кимна страшно сериозен.

— Смятам да си тръгвам, Шлотербек, и много ти благодаря. Сега жилетката ми струва двойно повече... А колкото за децата, бъди мил и весел с тях, тогава все едно, че наполовина си ги нахранил и напоил. Внимавай, ще ти кажа нещо, което никой не знае и което никому не бива да разказваш.

Майсторът се вгледа, внимателен и покорен, в ясните му очи, които бяха станали много сериозни. Кнулп заговори сега толкова тихо, че шивачът с усилие го разбираше.

— Погледни ме! Ти ми завиждаш и си мислиш: „На този му е леко, няма семейство — няма и грижи!“ Но не е така. Аз имам дете, представи си, едно малко момче, на две години, и то е взето от чужди хора, защото не знаеха кой е бащата, а майката почина при раждането му. Не е потребно да ти казвам града, в който е то; аз обаче го зная и когато отивам там, дебна около къщата, стоя край оградата и чакам, и ако имам щастие да видя момченцето, нямам право нито да му подам ръка, нито да го целуна, най-многого пътем да изсвирия нещо... Да, така е, а сега довиждане и се радвай, че имаш деца!

Кнулп продължи да обикаля из града, за известно време се спря в непринудена беседа до прозорците на една стругарска работилница и гледаше бързата игра на виещите се ленти талаш, които падаха, поздрави полицейския служител, край когото мина, той бе благосклонен към него и му поднесе своята брезова кутийка да си вземе енфие. Навред Кнулп узнаваше значителни и незначителни неща за живота на семействата и за занаятите, чу за ранната смърт на жената на градския счетоводител и за безпътния син на кмета; в замяна разказа новини от други селища и се радваше на слабия, своеобразен досег — тук или там той го свързваше с ония, които водеха уседнал живот, сякаш бе техен познат, приятел и посветен в тайните им. Беше събота и Кнулп попита надзорника при входа на една пивоварна къде тази вечер или утре може да се танцува.

Имало няколко места, но най-хубавото било в Лоен фон Гертелфинген, на половин час път оттук. Кнулп реши да отиде там заедно с младата Бербеле от съседната къща.

Наближаваше обяд и когато се заизкачва по стълбата в къщата на Ротфус, откъм кухнята го лъхна приятна силна миризма. Той се спря, с

момчешка наслада, любопитство и тръпнещи ноздри вдъхна освежителния аромат. Но колкото и тихо да бе влязъл, вече го бяха чули. Жената на майстора отвори кухненската врата и приветлива застана в светлия излаз, обвита от парите на ястията.

— Помага бог, господин Кнулп — каза тя любезно, — много хубаво, че идвате тъй навреме. За днес имаме пържен дроб и знаете ли, тъкмо си помислих, може би трябваше да ви опека отделно едно парче дроб, ако така го предпочитате. Как смятате?

Кнулп докосна брадата си и направи поклон като кавалер.

— Не, защо трябва да ми се поднася нещо по-особено? Аз се радвам, когато се намери една суна.

— Ах, какво говорите? Щом човек е бил болен, следва добре да се грижат за него, че откъде иначе ще му се възвърнат силите? Но може би вие изобщо не обичате дроб? Има такива хора.

Той се усмихна леко.

— О, не, не съм от тях. Една чиния, пълна с пържен дроб, това е празнично ястие, и ако можех до края на живота си всяка неделя: да получавам такова ядене, бих бил доволен.

— При нас нищо няма да ви липсва. За какво сме се учили да готвим! Но само ми кажете сега, има още едно парче дроб, запазих го за вас. Как ще ви е вкусно?

Тя пристъпи крачка по-близо, усмихна се ободряващо в лицето му. Той добре разбираше какво си е наумила, пък и доста напета беше женичката, но се престори, че не вижда нищо; играеше с хубавата си филцова шапка, която държеше в ръка и която бедният шивач му бе изгладил, и гледаше настрани.

— Благодаря, госпожо, благодаря ви за доброто желание. Но наистина повече обичам пържен дроб. Достатъчно много ме глезите.

Тя му се усмихна: и го заплаши с показалец.

— Не бива да сте толкова скромни, не ви вярвам. И така, пържен дроб и както се следва, лук отгоре, нали?

— Тогава не мога да откажа, не.

Загрижена, жената се върна при печката, а Кнулп седна в стаята, където масата вече беше сложена. Зачете се във вчерашния седмичен вестник, докато се появи майсторът, и внесоха супата. Нахраниха се, а след обяда четвърт час тримата играха карти, при което Кнулп удиви стопанката с няколко нови, безогледно дръзки и изтънчени похвати в

играта. Умееше с артистично спокойствие да разбърква и светкавично бързо да нарежда картите, да хвърля своята карта с красив жест и от време на време да прокарва палец по ръба на колодата. Майсторът го гледаше с възторг и снизхождение, както един работник и бюргер може да харесва уменията, които не носят хляб. Жената обаче наблюдаваше със съучастието на познавач тези белези на светското изкуство да се живее; Нейният поглед внимателно се спираше на дългите нежни, необезобразени от никаква тежка работа пръсти, на Кнулп.

През тесните прозоречни стъкла в стаята струеше лека треперлива слънчева светлина над масата и картите, капризна и немоцна играеше по пода със слабата тъмна сянка и като кръжеше, затрептя на синьо боядисания таван. Кнулп наблюдаваше с полуприсвити очи всичко това: играта на февруарското слънце, тихото спокойствие на дома, сериозното занаятчийско лице на неговия работлив приятел, премрежените погледи на хубавата жена. Това не му харесваше, за него то не беше цел и щастие. Ако бях здрав, мислеше си той, и ако навън беше лято, не бих останал нито час повече тук.

— Искам малко да поизляза на слънце — каза Кнулп, когато Ротфус събра картите и погледна към часовника. Слезе по стълбите заедно с майстора, остави го да върви към сушилнята при своите кожи и се зарея из пустата тясна, обрасла с трева градина, която, пресечена от ями за щавене, стигаше надолу до рекичката. Там кожарят бе изградил малко дървено мостче, край което можеше да плакне кожата си. Кнулп седна на мостчето, спусна крака така, че тихо и бързо течащата вода едва не докосваше подметките му, развеселен гледаше пъргавите тъмни риби, които долу се носеха по течението, а после започна любопитно да изучава местността, защото търсеше повод да заговори малката слугиня от съседния двор.

Градините бяха една до друга, разделени само от зле поддържана дъсчена ограда, а долу при водата, където коловете на стобора отдавна бяха прогнили и изчезнали, можеше безпрепятствено да се преминава от единия участък в другия. Съседната градина изглеждаше много погрижливо поддържана, отколкото, дивото тревяло място на кожаря. Там се виждаха четири реда лехи, обрасли с трева по края и леко хлътнали, каквито биват след зимата. В две от тях растяха салати и рядък зимувал спанак, в другите имаше розови храсти с превити,

затрупани с пръст корони. По-нататък, закривайки къщата, се извисяваха няколко хубави ели.

Кнулп безшумно проникна чак до тях, след като вече бе влязъл в чуждата градина, и тогава видя къщата между дърветата, кухнята гледаше назад към двора и не бе минало много време, когато забележа момичето да шета със запретнати ръкави. Господарката беше там и много командуваше и поучаваше, както се случва с жените, които не желаят да плащат на обучено момиче и всяка година сменят слугините си, а когато напуснат къщата им, не могат да ги нахвалят. Нейните наставления и оплаквания биваха изричани с тон, в който нямаше злоба, и малката, изглежда, вече бе свикнала, защото си вършеше работата без смущение и със спокоен израз на лицето.

Натрапникът се бе опрял на един дънер и протегнал глава напред, любопитен и зорък, подобно на ловец, който дебне с приятно нетърпение, сякаш е човек, чието време е евтино и се е научил да взема участие в живота като зрител и слушател. Той се радваше на вида на момичето, когато то се мернеше пред прозореца, а от диалекта на домакинята заключи: не е коренячка в Лехщетен и родното ѝ място е по-нагоре в долината, на няколко часа път оттук. Кнулп спокойно слушаше и дъвчеше ароматно борово връхче половин час, цял час, докато господарката изчезна и в кухнята стана тихо.

Изчака още малко време, после внимателно пристъпи и почука със суха клонка на кухненския прозорец. Момичето не обърна внимание, трябваше да чука още два пъти. Тогава то се приближи до открития прозорец, отвори го широко и погледна.

— Ах, какво правите тук? — извика то полугласно. — Едва не се изплаших.

— От мене ли, не може да бъде — каза Кнулп и се усмихна. — Имах желание само да ви поздравя и да разбера как сте. А тъй като днес е събота, бих искал да попитам дали утре следобед сте свободна за една малка разходка.

Тя го изгледа и поклати глава, тогава той сложи на лицето си такава маска на неутешима наскърбеност, че Бербеле го съжали.

— Не — каза девойката приветливо, — утре не съм свободна, само предобед за църква.

— Тъй, тъй — промърмори Кнулп. — В такъв случай обаче бихте могли да дойдете с мене тази вечер.

— Тази вечер? Да, ще съм свободна, ама искам да напиша писмо на нашите.

— О, тогава ще го напишете един час по-късно, така и така няма да замине тази вечер. Видите ли, толкова много се радвах, че ще мога да поговоря с вас, а тази вечер, стига само да не завали град, така хубаво ще се разходим. Нали, бъдете така добра, няма защо да се страхувате от мене!

— Не се страхувам, а най-малкото от вас. Но просто не върви, ако ме видят, че се разхождам с мъж...

— Но, Бербеле, та тук никой не ви познава. Пък и наистина не е грях и не засяга никого. Вие не сте ученичка, нали? И тъй, не забравяйте, в осем часа ще бъда долу при гимнастическия салон, там, където са преградите за пазара на добитък. Или да дойда по-рано? Мога и така да направя.

— Не, не, не по-рано. Изобщо... не би трябвало да идвате. Не върви и аз не бива...

Кнулп отново ѝ показа по детски нажаленото лице.

— Е да, щом вие никак не искате — каза той тъжно. — Мислех си, че тук сте чужда и сама, понякога изпитвате тъга по родния край, аз също, и ето бихме могли заедно да си поразкажем нещичко, на драго сърце бих слушал повече за Ахтхаузен, защото все пак съм бивал там. Е, хайде, не искам да ви принуждавам, а вие не бива да ми се сърдите.

— Ах, какво говорите, да ви се сърдя! Но след като не мога.

— Тази вечер, разбира се, сте свободна, Бербеле. Вие просто не желаете. Но може би ще поразмислите. Сега трябва да си отида, а довечера ще бъда пред гимнастическия салон и ще чакам и ако никой не дойде, ще тръгна да се разхождам сам, ще мисля за вас и че по същото време пишете до Ахтхаузен. И тъй довиждане, не се обиждайте!

Той кимна в миг и изчезна, преди тя да успее да каже още нещо. Видя го да се скрива зад дърветата и на лицето ѝ се появи израз на безпомощност. После се върна към работата си и неочаквано — госпожата беше излязла — запя високо и хубаво.

Кнулп я чу. Той отново седеше при мостчето на кожаря, правеше малки топчици от парче хляб, което беше взел от масата, пускаше ги бавно във водата едно подир друго и замислен гледаше как те падаха,

леко отнасяни от течението към тъмното дъно, където тихите призрачни риби ги поглъщаха.

— И тъй — каза майсторът по време на вечерята, — събота вечер е и ти съвсем не знаеш колко е хубаво това, след като цяла седмица си работил здравата.

— О, мога да си представя — усмихна се Кнулп, жената също се усмихна и го погледна дяволито.

— Тази вечер — продължи Ротфус с тържествен тон — ще изпием заедно голяма кана бира, моята женичка ще ни я донесе веднага, нали? А ако утре времето е хубаво, можем тримата да направим един излет. Какво мислиш, стари приятелю?

Кнулп го тупна силно по рамото.

— При теб човек се чувства добре, трябва да ти кажа, и за излета вече се радвам. Но пък за тази вечер имам едно задължение: тук живее един мой приятел, с когото трябва да се срещна, работеше в горната ковачница и утре си заминава... Разбира се, съжалявам, но нали пък през целия неделен ден ще сме заедно, иначе не бих се впуснал в това.

— Е, как, ще тръгнеш посред нощ да се разхождаш, след като още не си съвсем оздравял.

— Ах, човек не бива и прекалено да се изнежва, няма да се прибера късно. Къде оставяш ключа, та после да мога да вляза?

— Ти си своенравен, Кнулп, но щом искаш, върви, а ключа ще намериш зад капака на килерчето. Знаеш къде, нали?

— Да. Тогава да поемам. Легнете си навреме. Лека нощ. Лека нощ, госпожо.

Той тръгна и когато беше почти до външната врата, жената на майстора забързано го настигна. Тя носеше чадър, наложи се Кнулп да го вземе, все едно дали желаше, или не.

— Би трябвало да се грижите за себе си, Кнулп — каза тя. — А сега искам да ви покажа къде ще намерите ключа после.

В тъмнината тя го улови за ръка и го отведе до ъгъла на къщата, спря пред едно малко прозорче, затворено с дървен капак.

— Зад капака слагаме ключа — съобщи тя, като шепнеше развълнувано и галеше ръката на Кнулп. — Сетне стига само да

мушнете пръсти през отвора, ключът е върху перваза.

— Да, много благодаря — каза Кнулп смутен и отдръпна ръката си.

— Да кача ли горе в стаята ви бира, преди да се върнете? — подхвана майсторшата отново и леко се притисна до него.

— Не, благодаря, рядко пия бира. Лека нощ, госпожо Ротфус, и благодаря.

— Неотложно ли е излизането ви? — зашушна тя нежно и го опципа по ръката. Лицето ѝ беше съвсем близо до неговото и в една смутна тишина, тъй като не искаше да я отблъсне със сила, той прекара ръка по косите ѝ.

— Но сега трябва да тръгвам — извика Кнулп изведнъж прекалено високо и отстъпи назад.

Жената му се усмихна с полуотверена уста и в тъмнината той видя да проблясват зъбите ѝ, а тя каза съвсем приглушено:

— После ще те чакам, докато се върнеш, ти си толкова мил.

Сега Кнулп бързо излезе на тъмната улица, стиснал чадъра под мишница, и още на следващия ъгъл, за да овладее глупавата си притесненост, засвири с уста. Това беше песента:

*Ти мислиш, ще те взема аз,
но що не се досещаш,
че не седя до теб в захлас,
щом други са отсреща.*

Духаше лек възтопъл вятър и понякога на черното небе се появяваха звезди. В една кръчма шумяха млади хора — посрещаха неделята, а в „Пауна“ Кнулп видя през прозореца, че до новия кегелбан стоят група бюргери по ризи, с пури в устите и претеглят в ръце кегловите топки.

При гимнастическия салон той се спря и се огледа. В голите клони на кестеновите дървета пееше тихо влажният вятър, реката влачеше водите си безшумно в дълбокия мрак и отразяваше няколко осветени прозореца. Кротката нощ изпълваше с блаженство всички фибри на бродника, той пое дъх, сякаш диреше следа, и долови пролет, топлина, сухи пътища и странствуване. Неизчерпаемата му памет

обзираше града, речната долина и цялата местност, той познаваше всичко, знаеше пътища, бродове на реки, села, колиби, отдалечени стопанства, места, където приятелски биха го подслонили. Съсредоточено се замисли и състави план за следващото си пътешествие, тъй като престоят му тук, в Лехщетен, не можеше да бъде вечен. Искаше само, ако жената не утежни твърде много положението му, за радост на приятеля си да прекара в градчето и тази неделя.

Може би, мислеше си той, би трябвало да направи някакъв намек на кожаря за неговата майсторша. Но не обичаше да пъха пръсти в чужди рани, а и не му бе потребно да помага на хората да стават подобри или по-умни. Съжаляваше, че работите тръгнаха така, и в никакъв случай не беше приятелски настроен към бившата келнерка от „Бика“; но си спомняше с известна насмешка и за достойните речи на кожаря относно домашното огнище и брачното щастие. Познаваше това, в повечето случаи нямаше нищо вярно, щом някой се хвали със своето щастие или възвеличава добродетелите си, и от набожността на кърпача на дрехи някога излезе същото. Човек може да наблюдава глупостта на хората, да им се надсмива или да изпитва състрадание, но трябва да ги остави да си вървят по своите пътища.

С една въздишка на дълбока замисленост Кнулп отхвърли тези грижи. Облегна се на вдлъбнатината в ствола на стария кестен срещу моста и отново заобмисля своето странствуване. На драго сърце би пресякъл Шварцвалд, но там горе сега беше студено, вероятно имаше още много сняг, така човек си съсипва ботушите, а и местата, където би могъл да преспи, бяха далеч едно от друго. Не, това сега не можеше да стане, трябваше да тръгне надолу по долините и да се придържа към градчетата. Мелницата на Хирцен, на четири часа път оттук по реката, ще е първото сигурно място, където ще отдъхне, там при лошо време ще го задържат един-два дни.

Така както се бе унесъл в мисли, и вече едва, си спомняше, че чака някого, в тъмнината и вятъра на моста се появи тъничка плаха фигурка, която колебливо се приближаваше. Той я позна веднага, радостно и благодарно се спусна към девойката и размаха шапка.

— Толкова е мило от ваша страна, че дойдохте, Бербеле, аз вече почти не вярвах. — Той тръгна от лявата ѝ страна и я поведе по алеята нагоре край течението на реката. Девойката беше плаха и свенлива.

— Така не бива — все повтаряше тя, — дано само някой не ни види.

Но Кнулп имаше да я разпитва за куп неща и скоро крачките на момичето станаха по-спокойни и равномерни, и накрая то вървеше леко и бодро редом като другар и разказваше, сгрято от неговите въпроси и възражения, с жажда и усърдие за своята родина, за баща и майка, за брат и баба, за патици и кокошки, за градушки и болести, за сватби и храмови празници. Нейното малко съкровище от преживявания се бе отворило и беше по-голямо, отколкото тя самата бе предполагала, накрая дойде ред и на историята за това, как я бяха цанили за слугиня, на сбогуването ѝ с дома, сегашната работа и семейството на господарите тук.

Отдавна бяха стигнали далеч извън градчето, без Бербеле да обърне внимание на пътя. Сега, след дългата мрачна седмица на мълчание, на отчуждение, на понесени страдания, това бърбене бе за нея избавление и тя се беше развеселила съвсем.

— Но къде сме? — попита Бербеле изведнъж учудено. — Накъде вървим?

— Ако нямате нищо против, отиваме в Гертелфинген, почти сме стигнали.

— Гертелфинген? Че какво ще правим там? По-добре да се връщаме, става късно.

— В колко трябва да сте вкъщи, Бербеле?

— В десет. Тогава ще сме навреме. Това беше хубава разходка.

— До десет има още много — каза Кнулп, — и аз, разбира се, искам да се приберете навреме. Но тъй като никога няма да се срещнем отново толкова млади, всъщност тази вечер бихме могли да рискуваме поне за един танц. Или не обичате да танцувате?

Тя го погледна заинтригувана и учудена.

— О, всякога съм обичала да танцувам. Но къде? Тук навън, посред нощ?

— Трябва да ви кажа, че вече сме почти в Гертелфинген, а там в „Лъва“ свири музика. Бихме могли да влезем просто за един-единствен танц, после да си тръгнем за вкъщи и пак ще сме прекарали една хубава вечер.

Барбара се спря в колебание.

— Ще да е весело — каза тя бавно, — но какво ще си помислят за нас? Не искам да ме гледат като някаква такава, а не искам и да смятат, че между нас има нещо.

И неочаквано тя се засмя палаво и извика:

— О, не, ако по-късно някога имам любим, той в никакъв случай не бива да бъде кожар. Не искам да ви обидя, но кожарството не е чист занаят.

— В това може би имате право — каза Кнулп добродушно, — пък и, разбира се, не бива да се омъжвате за мене. Никой не знае, че съм кожар и че вие сте толкова горда, а ръцете си съм ги измил и ако искате да танцувате с мен, вече сте поканена. Ако ли не, ще се върнем.

Те виждаха в нощта първата къща на селото да се подава над дърветата със светъл покрив и като постави пръст на устните си, Кнулп каза изведнъж: „С-т-т.“ И тогава чуха откъм селото танцова музика, свиреха акордеон и цигулка.

— Значи там — засмя се момичето и те тръгнаха по-бързо.

В „Лъва“ танцуваха само четири или пет двойки, много млади хора, които Кнулп не познаваше. Всичко беше спокойно и благоприлично и никой не се смути от непознатата двойка, която се присъедини в следващия танц. Танцуваха с другите народен валс и една полка, после музикантите подеха валс, Какъвто Бербеле не знаеше. Тогава двамата гледаха и пиха по една малка бира, за повече парите на Кнулп не стигаха.

Бербеле се бе разгорещила от танца и сега с блестящи очи оглеждаше малката зала.

— Вече наистина е време да поемем към къщи — каза Кнулп, когато стана девет и половина.

Тя се сепна, изглеждаше малко тъжна.

— Жалко — каза девойката тихо.

— Бихме могли, да поостанем още.

— Не, аз трябва да се прибера, а беше хубаво.

Тръгнаха си, но при вратата на момичето му хрумна „че ние нищо не дадохме на музикантите“.

— Да — каза Кнулп малко смутен, — те биха заслужавали един двайсетак, но за жалост моето, положение е такова, че аз нямам никакъв.

Тя ревностно извади малка бродирана кесийка от джоба си.

— Защо не напомнихте? Ето ви един двайсетак, дайте им го.

Той взе монетата и я занесе на музикантите, после излязоха и пред вратата трябваше да спрат за момент, докато в дълбокия мрак съгледат пътя. Вятърът се беше засилил и носеше редки дъждовни капки.

— Да отворя ли чадъра? — попита Кнулп.

— Не, при този вятър няма да можем да го крепим. Приятно беше вътре, нали? Вие умеете да танцувате почти като майстор, кожарю.

Тя продължи да бърби весело. Приятелят ѝ обаче беше притихнал, може би защото бе уморен, може би защото се страхуваше от близката раздяла.

Изведнъж Бербеле запя: „Ту кося тревите край Некер, ту кося тревите край Рейн.“ Гласът ѝ звучеше топъл и чист и при следващия куплет Кнулп се присъедини и поде втория глас толкова уверено, дълбоко и хубаво, че тя с удоволствие го слушаше.

— Е, сега прогонихме ли тъгата по родния край? — попита той накрая.

— О, да — усмихна се тя ведро. — Можем и друг път да се разходим така.

— Съжалявам — отговори той тихо. — Явно тази ще е последната ни разходка.

Тя се закова на мястото си. Не бе чула съвсем добре, но ѝ бе направил впечатление мрачният тон на гласа му.

— Какво се е случило? — попита момичето леко изплашено. — Имате ли нещо против мен?

— Не, Бербеле, но утре трябва да си замина, уволних се.

— Какво говорите! Истина ли? Много жалко.

— За мен не бива да ви е жал. По-дълго не бих станал, пък и нали съм само един кожар. Вие скоро ще трябва да си имате любим, наистина хубав, тогава носталгията никога няма да ви навестява, ще видите.

— Ах, не говорете така! Вие знаете, че сте ми много мил, макар и да не сте мой любим.

И двамата замълчаха, вятърът свиреше в лицата им. Кнулп тръгна по-бавно. Вече приближаваха моста, накрая той се спря.

— Искам тук да се сбогувам с вас, така е по-добре, останалите няколко крачки ще изминете сама.

Бербеле се вгледа в лицето му искрено натъжена.

— Значи е сериозно? Тогава ще ви кажа още веднъж благодаря. Няма да забравя това. И тъй, всичко хубаво!

Кнулп улови ръката ѝ и я притегли към себе си и докато тя плахо и учудено се взираше в очите му, той притисна с длани главата ѝ с влажните от дъжда плитки и каза шепнешком: „Сбогом, Бербеле, за сбогом искам да имам още една целувка от вас, за да не ме забравите съвсем.“

Тя трепна леко и опита да се отдръпне, но погледът му беше добър и тъжен и девойката едва сега видя колко хубави очи имаше той. Без да се притисне до него, тя сериозно прие целувката и тъй като после Кнулп се колебаеше с една лека усмивка, очите ѝ се напълниха със сълзи и сама сърдечно отвърна на целувката му.

След това тя си тръгна бързо и вече почти бе преминала моста, когато ненадейно се обърна и се върна отново. Той стоеше все на същото място.

— Какво има, Бербеле? — попита Кнулп. — Вие трябва да се прибирате.

— Да, да, тръгвам. Не бива да мислите лошо за мене.

— Разбира се, че няма.

— А какво е вашето положение, кожарю? Нали казахте, че нямате никакви пари? Като си тръгвате, ще получите ли още надници?

— Не, надници няма да получа. Но това е без значение, все някак ще се оправя, не си го слагайте на сърце.

— Не, не, вие трябва да имате нещо в джоба. Ето!

Тя мушна някаква голяма монета в ръката му, той усети, че това е един талер.

— Някога ще ми го върнете или ще ми го пратите след време.

Той задържа ръката ѝ.

— Така не става. Не бива да раздавате парите си! Та това е цял талер! Вземете си го обратно. Не, вие трябва да го вземете! Така. Човек не бива да бъде неразумен. Ако имате нещо по-дребно в себе си, петдесетак или приблизително толкова, бих го взел на драго сърце, защото съм в нужда. Но не повече.

Те спориха още известно време и Бербеле трябваше да му покаже кесията си, защото твърдеше, че няма нищо друго освен талера. Но не беше вярно, имаше една марка и малък сребърен двайсетак, от тези, които още вървяха тогава. Кнулп се съгласи да вземе него, но на нея ѝ се струваше твърде малко, после той не искаше да вземе нищо, а да си тръгне, ала накрая получи марката и Бербеле затича бързо към къщи.

По пътя тя непрестанно мислеше защо сега не я бе целунал още веднъж. Това ту ѝ се струваше оскърбление, ту го намираше особено мило и порядъчно и накрая се спря на последното определение.

Цял час по-късно Кнулп се прибра вкъщи. Видя във всекидневната да гори лампа, следователно майсторшата още беше будна и го чакаше. Той плю ядосан и дори бе готов да си тръгне още сега в нощта. Но беше уморен, а и времето бе на дъжд, пък и не искаше да обиди кожаря, освен това в тази вечер изпитваше желанието да си направи една малка шега.

Така Кнулп напипа и измъкна ключа от скривалището, отключи внимателно като крадец външната врата, внимателно я притвори зад себе си, със стиснати устни безшумно заключи и грижливо върна ключа на старото му място. После по чорапи, с обувките в ръце, се заизкачва по стълбата, видя светлина през процепа на откренатата врата на стаята и чу заспалата след дълго чакане майсторша да диша дълбоко на канапето. След това нечуто стигна догоре в своята стаичка, здраво я затвори отвътре и се пъкна в леглото. Но на сутринта, беше решено, щеше да замине.

[1] Всички стихове в текста са преведени от Федя Филкова. — Б.р. ↑

[2] Книга премъдрост на Исуса, син Сирахов (библ.). — Б.р. ↑

[3] Откровение на Йоана (библ.). — Б.р. ↑

МОЯТ СПОМЕН ЗА КНУЛП

Бяхме във веселите си младини и Кнулп бе още жив. Ние странствувахме, той и аз, в огненото лято през една плодородна местност и имахме малко грижи. Денем вървахме бавно покрай жълтите житни ниви, лягахме под някое хладно орехово дърво или в покрайнината на гора, а вечер слушах как Кнулп разправя истории на селяните, показва на децата китайски сенки, а за момичетата пее многото свои песни. Слушах го с радост и без завист, само когато стоеше сред момичетата и мургавото му лице сияеше, а те се заливаха от смях и се подиграваха, но не сваляха очи от него, понякога в такива мигове той ми изглеждаше рядък щастливец, а пък аз тъкмо обратното, тогава се оттеглях настрана, за да не стърча там тъй излишен, или отивах да поздравя пастора в неговата стаичка, за да намеря подслон и умен вечерен разговор, или сядах в гостилницата мълком да изпия чаша вино.

Един следобед, спомням си, минавахме покрай гробище, което заедно с малката църквица беше изоставено между нивята, доста откъснато от най-близкото село, и с тъмните си храсти, надвиснали през корнизата на зида, лежеше мирно и уютно сред горещата околност. До решетъчната врата на входа имаше две големи кестенови дървета, тя обаче беше заключена и аз исках да продължим пътя си. Но Кнулп не желаше, той се гласеше да се прехвърли през стената. Попитах:

— Пак ли ще почиваме?

— Да, да, иначе скоро ще ме заболят краката.

— И тъкмо в гробища ли трябва да спрем?

— С удоволствие, само ела и ти. Селяните много не си угаждат, добре ми е известно, но когато са под земята, искат да им е приятно. Затова не си скъпят труда и засаждат нещо хубаво около и по гробовете.

Тогава и аз се покатерих и видях, че Кнулп имаше право и че явно си заслужаваше да се прехвърли зидът. Вътре гробовете бяха един до друг в стройни или извити редици, повечето с бели дървени

кръстове, и навред зелено и пъстроцветно. Ето ведри цъфтяха поветица и здравец, в дълбоките сенки и късен шибой, а розовите храсти бяха отрупани с рози, имаше люляци и бъз с дебели стволоче и пищна зеленина.

Известно време гледахме всичко това, после седнахме на тревата, която на места беше висока и цъфтеше, отдъхнахме си, поразхладихме се и бяхме доволни.

Кнулп прочете името на най-близкия кръст и каза: „Този се е наричал Енгелберт Ауер и е надхвърлил шестдесетте години. Затова лежи под резедата, а тя е нежно цвете, и е спокоен. И аз бих искал някога да имам резеда, но засега ще си откърша един стрък от тази.“

Казах му: „Откажи се от нея и си вземи нещо друго, резедата увяхва бързо.“

Но той въпреки това откъсна стръкче и го забодде на шапката си, оставена до него в тревата.

— Колко приятно тихо е тук — казах аз.

А той:

— Да, така е. А ако беше още малко по-тихо, можехме да чуем какво си говорят те там долу.

— О, не. Вече са си изприказвали всичко.

— Кой знае? Нали все разправят, че смъртта била сън, а насън се говори често, понякога дори се и пее.

— Навярно ти ще пееш.

— Да, защо не? И след като умра, ще чакам неделния ден, когато надойдат момичетата и застанат наоколо и си откъснат цветенце от някой гроб, аз ще запая съвсем тихо.

— Така, и какво?

— Какво? Някаква песен.

Кнулп се простря на земята, притвори очи и малко след това започна със слаб детски глас да пее:

*Понеже рано съм умрял,
попей ми ти, девойко,
днес песен на раздяла.
Когато пак се върна,
когато пак се върна,*

ще съм момче красиво.

Не можех да не се засмея, макар песента да ми харесваше. Той пееше хубаво и нежно и дори понякога думите да не бяха особено смислени, мелодията наистина беше приятна и звучеше чудесно.

— Кнулп — вметнах аз, — не обещавай твърде много на момичетата, иначе скоро ще престанат да те слушат. Това, че ще се върнеш отново, е особено хубаво, но, разбира се, никой човек не го знае, дали тогава ти ще бъдеш точно едно красиво момче, съвсем не е сигурно.

— Не е сигурно, вярно е, но би ми било приятно. Знаеш ли какво, спомняш ли си малкото момче с кравата, което завчера питахме за пътя? На драго сърце бих се преродил в такова. Не искаш ли и ти?

— Не, аз не. Познавах някога един възрастен човек, далеч надхвърлил седемдесетте, той гледаше така кротко и сърдечно и ми се стори, че у него има само доброта, мъдрост и спокойствие. И оттогава от време на време си спомням за стареца и с удоволствие бих искал да стана такъв.

— Да, само че за това ти липсва нещичко, знаеш ли? А пък и с желанията е изобщо смешно. Ако сега, в момента, просто е достатъчно да кимна с глава и да се превърна в мило малко момче, и ако за теб стигаше само да кимнеш и да бъдеш деликатен благ старец, то никой от нас нямаше да поклати глава. Но ние бихме били съвсем доволни да си останем такива, каквито сме.

— И това е вярно.

— Положително. И изобщо погледни. Често си мисля: най-красивото и най-изтънченото, което изобщо съществува, е само млада стройна госпожица с руси коси. В действителност не е така, защото твърде често човек вижда, че някоя чернокоса е още по-хубава. И освен това, също се случва, да ми се стори: най-хубавото и най-финото от всичко трябва да е красивата птица, която виждаш волно да се носи във висините. А друг път не намирам нищо по-удивително от пеперуда, например бяла с червени точки на крилата, или също слънчевото сияние привечер, сред облаците, когато всичко блести, но не заслепява, и всичко изглежда толкова весело и невинно.

— Напълно си прав, Кнулп. Наистина всичко е красиво, когато го наблюдаваш в добър час.

— Да, но аз смятам и нещо друго. Мисля, че най-красивото е винаги това, при което освен удоволствие изпитваш още и тъга или някакъв страх.

— Как тъй?

— Разсъждавам така: навярно човек не би намирал толкова изтънчена и истински красивата девойка, ако не знаеше, че тя има отредено време, после ще остарее и умре. Ако нещо красиво трябва да остане неизменно цяла вечност, то, естествено, би ме радвало, но тогава бих го гледал по-студено и мислил: все ще видиш това, нали не се налага да стане днес? И обратно, онова, което е тленно и не може да остане неизменно, аз го гледам и изпитвам не само радост, но и състрадание.

— Е, да.

— Ето защо не зная нищо по-красиво от фойерверки, запалвани някъде в нощта. Тогава излитат сини и зелени ракети, вдигат се в мрака и тъкмо когато са най-красиви, описват малка дъга и изчезват. И ако човек ги наблюдава, изпитва радост и едновременно страх: но те веднага угасват, тази мимолетност им е присъща и е много по-хубаво така, отколкото ако би продължавало повече. Нали?

— Да, явно това пак не се отнася за всичко.

— Защо не?

— Например ако двама се обичат и се оженят или ако двама са свързани с приятелство, то тъкмо затова е хубаво, защото е трайно и не бива да свърши веднага.

Кнулп ме изгледа внимателно, после сведе черните си мигли, и произнесе замислено: „Съгласен съм. Но все пак и това стига някога до своя край, както всичко. Понеже има най-различни неща, които могат да умъртвят едно приятелство, а също и една любов.“

— Е, добре, но за това не се мисли, преди да е дошло.

— Не, зная... Видиш ли, два пъти в живота си имах любов и смятам, истинска, и двата пъти непоколебимо вярвах, че е винаги и че може да свърши само със смъртта. И двата пъти краят настъпи, а аз не умрях. Имах и един приятел, още у дома, в нашия град, и не мислех, че ние двамата бихме могли да се разделим живи. И все пак се разделихме, твърде отдавна.

Кнулп замълча, а аз не знаех какво да добавя. Болезненото, което се таи във всяко човешко взаимоотношение, за мен още не бе преживяване, още не бях узнал от собствен опит, че между двама души, дори и да са съвсем близко свързани, винаги продължава да зее пропасть, над която може да прехвърли временен мост единствено любовта, и то само от час на час. Размишлявах над предишните думи на моя приятел, от които най-много ми допадаха изречените за фойерверките, тъй като аз самият вече на няколко пъти бях изпитвал същото. Лекото примамливо цветно пламъче, което литва в тъмнината и след миг потъва в нея, ми изглеждаше символ на всяко човешко удоволствие, което колкото е по-красиво, толкова по-малко утолява и толкова по-бързо отново угасва. Казах това и на Кнулп.

Той обаче не се съгласи.

— Да, да — отвърна само. А после, когато изтече доста време, с приглушен глас: — Размисълът и загрижеността нямат стойност, пък и човек не постъпва така, както смята, а всъщност всяка негова крачка е съвсем необмислена, току-що пожелана от, сърцето. Но това, да бъдеш приятел с някого и да бъдеш влюбен, е може би така, както го мисля. Защото в края на краищата всеки човек има нещо свое, единствено за себе си, и то не може да бъде съпритежавано с други. Това се вижда, когато някой почине. Хората реват, тъгуват един ден, един месец, също и година, но после мъртвият е мъртъв и далеч и вече е все едно дали в ковчега лежи той, някой бездомник или непознат занаятчийски калфа.

— Ех, ти, това не ми харесва, Кнулп. Нали често сме говорили, че в края на краищата животът трябва да има смисъл и че има своя стойност, когато човек е добър и приветлив, вместо да бъде лош и враждебен. Но тъй, както ти го казваш сега, всъщност всичко е все едно и ще излезе, че ние също така бихме могли и да крадем или да убиваме.

— Не, не бихме могли, драги. Че убий някога неколцина от първите срещнати хора, ако си в състояние! Или поискай някога от една жълта пеперуда да стане синя. Ще ти се присмее.

— И аз не мисля така, но щом всичко е без значение, тогава няма смисъл човек да се стреми да бъде добър и почтен. Тогава няма дори понятие за добро, щом синьото е толкова добро, колкото и жълтото, щом е все едно дали си лош или добър, в такъв случай всеки ще бъде

като животно в гората и ще действа според природата си и няма да съществуват ни заслуга, ни вина.

Кнулп въздъхна.

— Да, какво ли би могло да се възрази! Навярно е така, както казваш. И може би затова човек често бива тъй непоносимо мрачен и недоволен; защото предусеща: желанията му нямат стойност и всичко си върви по своя път напълно, независимо от нас. Но вина има и когато някой не може да бъде друг освен лош. Защото той явно долавя това в себе си. Ето защо истината е в доброто, тъй като с него усещаш доволство и съвестта ти остава спокойна.

По лицето му виждах, че бе преситен от тези разговори: С Кнулп често се случваше така, той изпаднаше във философствование, поставяше тези, говореше в тяхна защита или ги оборваше и изведнъж млъкваше. По-рано мислех, че се уморява от моите незадоволителни отговори и възражения. Не беше така обаче, той чувствуваше, че склонността му към размишления го отвежда в области, където неговите познания и изразни средства не достигаха, макар действително, да бе чел твърде много, между другото и Толстой, невинаги можеше точно да разграничи правилните от измамните умозаклучения и сам го схващаше. За учените говореше така, както даровитото дете говори за възрастните: трябваше да признае, че те имат повече власт и средства от него, но се отнасяше с презрение към тях, тъй като не ги влагаха в нищо разумно и с всичките си умения не можеха да решат някоя загадка.

Сега Кнулп отново лежеше с две ръце под главата, гледаше през тъмните бързови листа към жаркото синьо небе и едва чуто си тананикаше стара народна песен от областта на Рейн. Още помня следния куплет:

*Червена рокля носех аз,
сега ще нося черна,
години шест, години седем,
докато моята любов изчезне.*

Късно вечерта в тъмната покрайнина на една горичка седяхме един срещу друг, всеки с голям къшей хляб и половин ловджийска

наденица, ядохме и съзерцавахме спускането на нощта. Само преди мигове жълтият отблясък на вечерното небе още озаряваше хълмовете и те бяха потънали в пухкава плуваща светла омара, но сега бяха вече тъмни и изострени и рисуваха своите била, дървета и храсти с черно върху небето, където имаше още малко ясна синева, но много повече наситено нощносиньо.

Докато още беше светло, ние си четяхме един на друг забавни неща от малка книжка, която се наричайте „Гласове на музите от немската латерна“ и съдържаше само глупави булевардни весели песни и бе украсена с миниатюри — репродукции от гравюри на дърво. Изчезването на дневната светлина сложи край на това. Когато се нахранихме, Кнулп пожела да слуша музика, извадих от джоба си устната хармоника, която се бе напълнила с трохи, изчистих я и отново изсвирих няколко често слушани мелодии. Пред нас тъмнината, в която седяхме от известно време, се беше разляла надалеч в разноликата хълмиста местност и небето бе загубило бледото си сияние, и докато почерняваше, бавно една след друга пламваха звезди. Звуците на нашата хармоника летяха леки и трепетни към полето и скоро изчезваха в широките простори.

— Нека побудуваме още малко — казах на Кнулп. — Разкажи ми още една история, не е необходимо да е вярна, или някоя приказка.

Кнулп се замисли.

— Да — подхвана той, — история, а и приказка, двете едновременно. Това всъщност е един сън. Миналата есен го сънувах и оттогава ми се присъни още два пъти почти непроменен, ще ти го разкажа:

Беше в една уличка, в някакво селище, сходно с родното ми градче, фронтоните на всички къщи се издигаха от двете страни на уличката, но бяха по-високи, отколкото обикновено изглеждаха. Вървах по нея и сякаш след дълго, дълго време най-после отново се бях завърнал у дома; но радостта ми не бе пълна, тъй като не всичко беше в ред, и не бях съвсем положителен дали не съм попаднал на погрешно място и изобщо не в родния ми край. Някои кътчета бяха точно такива, каквито следваше да бъдат, и веднага ги познавах, но много къщи ми бяха чужди и необичайни, не намирах моста и пътя към пазарния площад, а вместо там се озовах сред невиджана градина и край църква с две големи кули, която приличаше на катедралите в

Кьолн или в Базел. Но нашата църква в градеца нямаше кула, а само една наченка, покрита с временен покрив, тъй като изразходвали средствата за строежа предварително и не могли да доизградят кулата.

Същото беше и с хората. Някои, които виждах отдалеч, познавах много добре, знаех имената им, бяха вече на езика им, за да ги извикам. Но преди това те влизаха в някой дом или в странична улица и изчезваха; ако някой пристъпеше и минеше съвсем наблизко, преобразяваше се и ставаше непознат; ала щом крачките му заглъхнеха, отново беше недалеч, докато гледах подир него, мислех, че е все същият и би трябвало да го познавам. Видях и няколко жени пред някакъв магазин да стоят събрани там и една от тях, струваше ми се, беше моята покойна леля. Но след като тръгнах натам, излезе, че не ги познавам, и дори чух, че говорят на съвсем чужд диалект, който едва разбирах.

Накрая си мислех: дано мога само отново да изляза от града, той е същият и въпреки всичко не е. Но пак продължавах да вървя към една позната къща или към някое познато лице, макар всички отново да ме смятаха за глупак. При това не бях нито разгневен, нито отегчен, а само тъжен и обзет от страх; исках да кажа една молитва, с всички сили се напъгах да си я спомня, но наум не ми идваше нищо друго освен ненужни глупави изрази — например „Многоуважаеми господине“ и „При дадените обстоятелства“... и аз, объркан и нажален, си ги мълвях.

Това траеше, струва ми се, няколко часа, докато бях вече съвсем разгорещен и уморен, но без воля продължавах да се спъвам нататък. Беше се свечерило и смятах да попитам за подслон или за шосето първия, човек, когото срещна, ала никого не можех да заговоря и всички се изнизваха край мен, сякаш бях въздух. Вече едва не се разплаквах от умора и отчаяние.

Тогава изведнъж отново се озовах край някакъв тъгъл и видях пред мен да се простира нашата стара уличка, малко променена и разкрасена наистина, но това вече не ме смущаваше особено. Тръгнах по нея и разпознавах една след друга къщите, съвсем ясно, въпреки че в съня те бяха с окраски, а накрая и старата бащина ми къща. Тя също беше свръхестествено висока, но иначе почти както в отшумелите времена, и радостта и вълнението пролазиха гърба ми като тръпки на ужас.

Под вратата обаче стоеше моята първа любов, тя се; казваше Хенриете. Сега изглеждаше по-едра и някак по-различна отпреди, но се бе разхубавила още повече. С приближаването си открих, че хубостта ѝ бе дори; някак чудна и изглеждаше съвсем ангелска, но забелязах още, че беше светлоруса, не кестенява като Хенриете, и макар преобразена, тя си беше съвсем същата.

— Хенриете — извиках към нея и свалих шапка, защото видът ѝ бе толкова изтънчен, че не знаех дали тя ще иска да ме познае.

Обърна се с лице към мен и ме погледна в очите. Но щом тя така се втренчи, аз се учудих и засрамах, защото съвсем не беше тази, с чието име я бях назовал, а бе Лизабет, втората ми любима, с която дълго бях дружил.

— Лизабет — извиках сега и ѝ протегнах ръката си.

Взорът ѝ, неотклонен, сякаш прониза и сърцето ми така, както бог би погледнал някого, не строго и не точно високомерно, но съвсем спокойно и ясно, с такъв, дух и чувство за превъзходство, че в собствените си очи се видях като куче. И взряна в мене, стана тъжна и сериозна, после поклати глава, сякаш след дързък въпрос, не пое ръката ми, а се върна в къщата, тихо притвори вратата. Още чувам щракването на ключалката.

Тогаваше се обърнах назад, макар че от сълзи и мъка очите ми едва виждаха, все пак беше забележително как градът се бе сдобил с нов облик. Сега всяка улична и всяка къща, всичко беше точно както в някогашните дни, а нередното бе изчезнало съвсем. Фронтоните вече не бяха толкова високи и със старите си цветове, хората бяха действителни и ме гледаха весели и учудени, когато ме познаваха отново, някои ме викаха и по име. Но не можех да отговоря и да се спра. Вместо това тичах с все сила по добре познатия ми път през моста и навън от града и от сърдечна болка гледах всичко само с влажни очи. Не знаех защо, само ми се струваше, че тук за мен всичко бе загубено и че опозорен, трябва да продължа по-нататък.

Едва след като стигнах отвъд града, под тополите, и се спрях за малко, се сетих, че аз бях в родния край, пред нашата къща, и ни за миг не помислих за нищо, за баща и майка, братя, сестри и приятели. В сърцето ми имаше някаква бърканица от мъка и срам, както никога преди. Но не можех да се върна назад и да поправа всичко, защото сънят беше свършил, а аз бях буден.

Кнулп каза: „Всеки човек си има душа, която не може да се слее с никоя друга. Двама души могат да пристъпят един към друг, да си говорят и да се сближат. Но техните души са като цветя, всяко вкоренено на свое място, и за никое не е възможно да отиде при другото, иначе би трябвало да изтръгне корените си, а тъкмо това му е непосилно. Цветята разпръскват своя аромат и семената си, защото горещо желаят да се съберат; но цветето не може да направи нищо семенцето да попадне на подходящо място, това върши вятърът, а той идва и си отива както и където пожелае.“

И по-късно: „Сънят, който ти разказах, навярно е със същото значение. Не съм направил съзнателно нещо лошо нито на Хенриете, нито на Лизабет. Но поради това, че някога съм обичал и двете и съм желал да бъдат мои, за мен те са се превърнали в символна фигура, която прилича и на едната, и на другата, но не е никоя от тях. Този образ принадлежи само на мен, ала вече не е нещо живо. Често така си спомням и за моите родители. Те мислеха: аз съм им син и съм също като тях. Ала макар и да ги обичах, все пак им бях чужд човек, когото не можеха да разберат. И това, което беше главното у мен и навярно тъкмо то бе моята душа, намираха за незначително и го приписваха на младостта ми или на някакво настроение. А те ме обичаха и на драго сърце биха изпълнили всяко мое желание. Един баща може да даде в наследство на детето си нос и очи и дори ум, но не и своята душа. За всеки човек тя е новородена.“

Не можех да добавя нищо, тъй като тогава още не бях вървял по този път на разсъждения или поне не изпитвах лична потребност от тях. Всъщност при това философствование не се чувствавах много добре, понеже не стигаше до сърцето ми, ето защо предполагах, че и за Кнулп то бе повече игра, отколкото борба. Пък и имаше спокойна красота в това двамата да лежим сред сухата трева, да чакаме идването на нощта и съня и да наблюдаваме ранните звезди. Аз казах:

— Кнулп, ти си мислител, трябвало е да станеш професор.

Той поклати глава и се усмихна.

— По-скоро може да се случи някога да отида в Армията на спасението — каза тогава замислен.

Това ми се видя пресилено:

— Ей, ти — казах аз, — я не ми се преструвай! Не искаш ли да станеш и светец?

— Че какво, бих искал всеки човек е свят, когато наистина се отнася сериозно към мислите и действията си. Щом смяташ нещо за справедливо, трябва да го осъществиш. Ако някога намеря за правилно да постъпя в Армията на спасението, тогава навярно и ще го направя.

— Престани с тази Армия на спасението!

— О, не! Искам да ти обясня по каква причина. Вече съм приказвал с много хора и съм слушал да се държат много речи. Чувал съм да говорят духовници и учители, кметове, социалдемократи, либерали; но при това никой от тях не бе от все сърце сериозен, че да повярваш: ако се наложи, би се самопожертвувал за своята мъдрост. От Армията на спасението обаче, с всичките им песни и шумотевизици, вече съм слушал и наблюдавал три-четири пъти хора, които възприемат нещата сериозно.

— Че откъде пък знаеш?

— Вижда се. Единият например държа реч в някакво село, в неделен ден на открито, при такива прах и горещина, че скоро съвсем прихрипна. И бездруго нямаше вид на особено силен. Когато вече не бе в състояние да изговори нито дума, накара тримата си другари да изпеят един куплет, а в това време той отпи глътка вода. Половината село го бе наобиколило, деца и възрастни, вземаха го за глупак и го критикуваха. Отзад стоеше някакъв млад ратай, държеше камшик и от време на време силно изплющяваше с него, за да ядоса здравата оратора; и всеки път всички се смееха. Но нещастният човек не се разгневи, макар, съвсем да не беше глупав, и с гласчето си успя да изкара докрай целия спектакъл и се усмихваше там, където друг би ревал или проклинал. Знаеш ли, човек не би го правил за някаква мизерна надница, не и за удоволствие, но той трябва да има голяма яснота и увереност.

— От мен да мине. Ала с един не можеш да сравняваш всички. Ами ако някой е по-изискан и по-чувствителен човек като тебе, няма да се хване на такава игра.

— Може би все ще го стори, ако сам знае и притежава нещо, което е много по-добро от цялата изисканост и чувствителност. Разбира се, не можеш да сравняваш всички с един човек, но истината трябва да отговаря на всички.

— Ах, истината! Откъде да знае човек дали точно тези, с тяхната алилуя, не носят истината.

— Не се знае, съвсем си прав. Но аз само казваме ако някога намеря, че това е истината, тогава ще искам и да я следвам.

— Е да, но „ако“. Че ти всеки ден откриваш по една истина и още на другия я смяташ за невалидна.

Той ме изгледа смутен.

— Ето че ти каза нещо лошо.

Опитах да се извиня, но той отхвърли това и замълча. След малко Кнулп тихо каза „лека нощ“ и спокойно си легна, но не вярвах, че вече е заспал. И аз бях още твърде бодър и лежах повече от час, опрян на лакти, и се взирах в нощната околност.

На сутринта веднага забелязах, че Кнулп е в добро настроение. Казах му това, той ме погледна със засияли детински очи и отвърна: „Правилно отгатна. А знаеш ли на какво се дължи някой да започва деня в добро настроение?“

— Не, на какво?

— Дължи се на това, че през нощта се е наспал добре и е сънувал наистина много хубав сън. Но човек невинаги го знае. Така е и с мен днес. Сънувах прелестни и весели неща, ала всичко забравих; помня още само, че беше чудесно и красиво.

И в сивотата на зазоряването, още преди да стигнем най-близкото село и да получим сутрешното си мляко, с топлия си лек, неуморим глас той изпя три-четири съвършено нови песни. Записани и отпечатани, те навярно нямаше да представляват нищо особено. Но когато Кнулп, макар да не беше голям поет, все пак беше надарен, ги пееше сам, неговите песни често си приличаха с най-хубавите от другите като красиви сестри. А някои откъси и стихове, които съм запомнил, са действително хубави и все още са ми скъпи. Нищо от тях не бе записано, стиховете на Кнулп идваха на света, живееха и умираха безобидно и безотговорно, както духат ветровете, но те създаваха хубави и приятни минути не само на мен и на него, но и на мнозина други, деца и възрастни.

*В дрехи празнични стъкмена,
тя на госпожа прилича,*

*зачервена, но и горда
от гората там изтича.*

Така пееше той в оня ден за слънцето, което почти винаги се явяваше в неговите песни и беше възхвалявано. И странно, колкото по-малко при разговор Кнулп да можеше да се откаже от философска разсъдъчност, толкова по-естествени бяха стихчетата му — те сякаш литваха като чисти деца в светли летни дрехи. Често биваха забавни, безсмислици и служеха само като волен разлив на събраната у него дързост.

През този ден бях напълно заразен от настроението на Кнулп. Ние поздравявахме и дразняхме всички хора, които срещахме, така че зад нас ту се смееха, ту ругаеха и целият ден мина като някакъв празник. Разказвахме си шеги и закачки от ученическите години, прикачвахме прозвища на минаващите край нас селяни, а често и на техните коне и волове до една притулена градинска ограда, ядохме до насита крадени къпини и щадяхме подметките на обувките и силите си, като почти всеки час спирахме да отдъхнем.

Струваше ми се, че от моето все още неотдавнашно познанство с Кнулп, никога не бях го виждал толкова фин, мил и забавен, радвах се на това, че в действителност от днес започват същинският задружен живот и пътешествието ни и че те са отрадни.

По обед стана задушно и ние повече лежахме в тревата, отколкото да ходим, а привечер се появи омара, която предвещаваше буря, задуха вятър, така че решихме да си потърсим покрив за през нощта.

Кнулп постепенно притихна и беше малко уморен, но едва забелязвах това, защото той все още се смееше сърдечно заедно с мен и често пригласяше на моята песен, а аз самият бях по-необуздан и усещах в себе си един след друг да се издигат радостни огънове. Може би при Кнулп беше тъкмо обратното и у него празничните светлини вече почваха да гаснеят, но тогава с мен винаги ставаше така, във весели дни с приближаването на вечерта, бивах все по-оживен и не можех да сложа край, да, често дори след някоя шега по цели часове нощем бродех сам, докато другите отдавна вече бяха уморени и спяха.

Тази вечерна радостна треска ме обзе и тогава и аз се надявах на приятна нощ, след като вървахме надолу по течението на реката и се приближавахме към едно голямо село. Най-напред определихме за наш подслон издигнатата малко встрани, леснодостъпна плевня, после влязохме в селото и се отбихме в една хубава гостилница с градина, тъй като днес бях поканил моя приятел да ми бъде гост и мислех да го почерпя с омлет и няколко бутилки бира, защото това беше радостен ден.

Кнулп бе приел тази покана с охота, но когато се настанихме на нашата градинска маса под един хубав платан, каза полусмутен:

— Знай, няма да се напиваме, нали? Бутилка бира пия на драго сърце, отразява се добре и за мен в удоволствие, но повече не мога да понеса.

Не настоях и помислих: „Ех, ще прием толкова, малко или много, колкото ни е приятно.“ Ядохме горещите омлети с бухнал пресен кафяв ръжен хляб и, разбира се, аз скоро си поръчах втора бира, докато първата бутилка на Кнулп още беше едва преполовена. Искрено се чувствувах особено добре, тъй като отново седях щедър и по господарски край хубава маса и мислех тази вечер още известно време да се насладя на това.

Когато Кнулп допи бирата си, въпреки молбите ми не пожела втора и предложи още малко да се поразходим из селото, а после рано да си легнем. Моето намерение беше съвсем друго, но не исках открито да му противореча. И тъй като бутилката ми още не беше изпразнена, нямах нищо против засега той да тръгне преди мен, а покъсно да се срещнем отново.

И той наистина тръгна. Наблюдавах го как с една астра зад ухото и със спокойна, доволна и тържествено тиха крачка слезе по няколкото стъпала и бавно пое по широката улица към селото. И макар да съжалявах, че Кнулп не благоволи да изпием заедно по още една бутилка, докато гледах подире му, радостно и нежно си казах: „Ех ти, мили човече!“

Междувременно стана още по-душно макар слънцето вече да бе изчезнало. Беше ми по сърце в такова време да седя спокойно с освежителното вечерно питие и смятах да прекарам още малко тук, тъй като бях почти единственият посетител, келнерката намери достатъчно време да поговори с мене. Поръчах ѝ да ми донесе още ѝ

две пури, едната от които отначало определих за Кнулп, но сетне от голяма разсеяност я изпуших сам.

По-късно, може би след час, Кнулп се върна и искаше да ме вземе. Ама аз бях заседнал здравата и тъй като беше уморен и му се спеше, разбрахме се да отиде до мястото ни за нощуване и да си легне, и той наистина тръгна. Но келнерката веднага взе да ме разпитва за него, защото грабваше очите на всички момичета. Нямах нищо против, нали ми беше приятел, а тя не бе моя любима, страшно го разхвалих, защото се чувствавах чудесно и всекиму желяех доброто.

Взеха да се чуват гръмотевици и клоните на платана леко да се извиват, когато най-последно, по никое време, се вдигнах. Платих, подарих на момичето един десетак и без да бързам, поех на път. Едва закрачил, разбрах, че бях пил повече, отколкото трябва, защото напоследък живеях изобщо без силни напитки. Но все пак това, че мога да нося, ми правеше удоволствие и през целия път си тананиках, докато стигнах до нашата квартира. Вмъкнах се там тихо и наистина намерих Кнулп да спи. Видях го да лежи по риза на простряното си кафяво яке и да диша равномерно. Челото, разголената му шия и ръката, която бе протегнал, се белееха в мътния полумрак.

Тогаваше си легнах с дрехите, ала възбудата и замаяната глава пропъждаха дълго време съня; навън вече се развиделяваше, когато най-сетне заспах дълбоко, здраво и тягостно. Сънят ми беше непробуден, ала нехубав, бях натежал и отпуснат, а сънищата ми — неясни и мъчителни.

На сутринта се събудих много късно, денят бе настъпил и от ярката светлина усетих болка в очите. Главата ми беше празна и мътна, а ръцете и краката уморени. Дълго се прозявах, търках очи и протягах ръце, че ставите ми чак пукаха. Но въпреки умората имах още някакъв остатък и ехо от вчерашното настроение и мислех на най-близкия бистър извор да отмия от себе си малката неприятна история.

Но се случи другояче. Когато се огледах, Кнулп го нямаше, виках го и свирих, отначало не бях ядосан, ала след като виковете, свирките и търсенето бяха напразни, изведнъж съзнах, че той ме бе напуснал. Да, беше си отишъл, тайно бе потеглил, не бе искал да остане повече с мен. Може би защото вчерашното ми пиене му е било противно, може би и защото днес се е срамувал от собствената си вчерашна веселост, може би само по някаква приумица, може би от съмнение в моето

придружителство или от някаква внезапно събудена потребност от самота. Но навярно причината беше в моето пиене.

Радостта ми се стопи, изпълниха ме срам и жал. Къде ли беше сега моят приятел? В разрез с неговите речи мислех, че малко разбирам душата му и че имам дял от нея. Кнулп си бе заминал, стоях сам и разочарован, трябваше да обвинявам повече себе си, отколкото него, сега трябваше да вкуся от самотата, в която според гледището на Кнулп живее всеки и в която никога не бих искал да повярвам докрай. Тя беше горчива не само в оня първи ден, макар междувременно по някой път да се просветлява, но оттогава вече не иска да ме напусне завинаги.

КРАЯТ

Беше светъл октомврийски ден; лекият, пронизан от слънчеви лъчи въздух потрепваше от кратки капризни пориви на вятъра, който идеше откъм полетата и градините и носеше тънки, плавни ленти светлосин дим от есенните огньовете и изпълваше лазурния простор с остър сладникав мирис на изгорели треви и зелени клонки. В селските градини цъфтяха кичести астри с наситени цветове, късни бледи рози и гергини, а край оградите тук и там още горяха огнени латинки сред вече избледняла и с помръкнал блясък зеленина.

По шосето към Булах бавно вървеше едноконният файтон на доктор Махолд. Пътят леко се изкачваше по нагорнището, отляво ожънати ниви и картофени поля, в които още вадеха картофи, отдясно малка, млада смърчова гора, полузадушена, кафява стена от гъсто преплетени пръти и изсъхнали клони, земята със същия сухокафяв цвят, покрита с дебел пласт увехнали иглички. Пътят водеше право напред, към нежносиньото есенно небе, сякаш там на височината беше краят на света.

Докторът бе поотпуснал юздите в ръцете си и оставяше старото конче да върви както иска. Връщаше се от посещение при една умираща жена, на която вече не можеше да се помогне, но тя все пак упорито се бе борила за живот до последния час. Сега той беше уморен и се наслаждаваше на спокойното пътуване във ведрия ден; мислите му, приспани, в лек унес неволно следваха призивите, които се надигаха от дъха на огньовете по полето, приятни смътни спомени за есенни ваканционни дни от училищните години и далеч назад от пълната със звуци безлика здрачевина на детството. Защото беше израснал на село и сетивата му долавяха умело и охотно всички белези на годишното време и полските работи, свързани с него.

Той беше почти заспал, когато спирането на колата го сепна. Една вадичка пресичаше пътя, предните колела бяха стигнали до нея, а конят благодарно се бе спрял и навел глава, чакаше и изпитваше удоволствие от почивката.

Махолд се оборава от внезапното заглъхване на колелата, хвана юздите по-здраво, усмихнат видя след минутите на унес гората и небето, както преди в слънчева яснота, и отново подкара коня, като свойски цъкна с език. После седна по-изправено, не обичаше да дреме през деня, и си запали пура. Конят продължи да върви бавно, от полето зад дълга купчина чували, пълни с картофи, две жени с шапки за слънце поздравиха Махолд.

Височината вече беше близо и кончето вдигна глава, подтикнато и пълно с очакване скоро да прехвърли дългата седловина на родния хълм. Тогава отсреща на близкия ясен хоризонт се появи един човек, странник, спря за миг, обгърнат от синева, свободен и висок, после заслиза надолу и вече се виждаше сив и дребен. Идваше по-наблизо, слаб мъж с малка брада, зле облечен, явно на път към дома си, вървеше уморен, с мъка, но учтиво свали шапка и каза: „Помага бог.“

— Помага бог — отвърна доктор Махолд и погледна след чужденеца, който беше вече отминал, но изведнъж спря коня, изправен се обърна назад, над скърцащия кожен гюрук, и извика: — Ей вие, върнете се малко!

Прашният пътник се закова и погледна назад. Той леко се усмихна, отново се обърна, като че ли искаше да продължи пътя си, въпреки това се поколеба и послушно се върна.

Вече стоеше до ниския файтон и държеше шапката си в ръка.

— Накъде ви е пътят, ако мога да попитам? — извика Махолд.

— По шосето, към Берхтолдзег.

— Не се ли познаваме? Аз просто не се сещам за името ви. Вие навярно знаете кой съм.

— Вие сте доктор Махолд, струва ми се.

— Е, така. А вие, как се казвате вие?

— Господин докторът ще ме познае. Някога стояхме един до друг при учителя Плохер, господин докторе, и тогава вие преписвахте от мен упражненията по латински.

Махолд бързо слезе от файтона и се вгледа в очите на мъжа. Засмян го потупа по рамото.

— Правилно — каза той. — Значи ти си прочутият Кнулп и ние сме съученици. Тогава дай да ти раздрусам ръката, старо момче. Положително от десет години не сме се виждали. А ти все още ли странствуващ?

— Все още. Когато човек старее, на драго сърце се придържа към навиците си.

— Имаш право. И накъде си се запътил сега? Отново към родния край ли?

— Правилно отгатнахте. Искам да отида в Герберзау, имам да уреждам там една дреболия.

— Така, така. А жив ли е още някой от твоите близки?

— Никой вече.

— Не изглеждаш твърде млад, Кнулп. А ние все пак сме едва на четиридесет години, двамата. И това, че ти така просто искаше да минеш покрай мен, не е хубаво от твоя страна. Знаеш ли, струва ми се, че ти навярно имаш нужда от лекар.

— Ах, остави. Нищо ми няма, ако ли пък имам нещо, то не може да бъде излекувано от лекар.

— Ще проличи по-късно. Сега се качи в колата и ела с мен, а после ще можем да говорим по-добре.

Кнулп отстъпи малко назад и отново си сложи шапката. Със смутено лице се противопостави, когато докторът искаше да му помогне да се качи.

— Ах, заради това не би било необходимо. Кончето няма да ти избяга, докато ние стоим тук.

В това време обаче Кнулп получи пристъп на кашлица и лекарят, на когото вече всичко беше ясно, го подхвана и набързо го качи във файтона.

— Така — каза той, докато потегляха, — веднага ще стигнем там горе, а после то ще тръгне в тръс, за половин час ще сме си вкъщи. Ти не бива да говориш, при твоята кашлица, у дома ще продължим да си приказваме... Какво?... Не, това сега вече няма да ти помогне, болните хора трябва да са на легло, а не по пътищата. Знаеш ли, тогава по латински ти доста често ми помагаше, сега пък е мой ред.

Те минаха планинския хребет и със свиреца спирачка заслizaха надолу, по дългата седловина; над овощните дървета отсреща вече се виждаха покривите на Булах. Махолд държеше юздите изкъсо и внимаваше за пътя, а Кнулп, уморен и с почти приятно чувство, се бе отдал на насладата от пътуването и на голямото гостолубие. „Утре — мислеше си той — или най-късно вдругиден отново ще се повлека към Герберзау, ако краката още ме държат.“ Той вече не беше в лудите си

младини, когато пилееше дни и години. Беше болен, стар човек, който нямаше никакво друго желание, освен преди края да види още веднъж родното си място.

В Булах приятелят му първо го заведе във всекидневната и му поднесе мляко, хляб и шунка. Докато ядеше, побъбриха и старата им близост бавно се възвърна. Едва тогава лекарят се зае да го прегледа, което болният понесе добродушно и някак присмехулно.

— Знаеш ли всъщност какво ти е? — попита Махолд в края на прегледа. Той го каза просто, без да му придава важност, и Кнулп му беше благодарен за това.

— Да, вече узнах, Махолд. Охтика, и усещам, че няма да изкарам дълго.

— Ех, кой знае! Но тогава ти трябва да разбереш също, че се нуждаеш от легло и грижи. Засега, разбира се, можеш да останеш тук при мен, междуременно ще потърся място в най-близката болница. Ти си въобразяваш какво ли не, драги, а трябва да събереш сили и още веднъж да се пребориш с болестта.

Кнулп отново облече сакото си. Той обърна своето слабо сиво лице с израз на шеговитост към доктора и каза добродушни:

— Ти си даваш голям труд, Махолд. Е, добре, от мен да мине. Но от Кнулп никога не можеш да очакваш много.

— Ще видим. Сега поседи на слънце, докато още грее в градината. Лина ще ти приготви леглото в стаята за гости, би трябвало да те наблюдаваме, малки Кнулп. Всъщност никак не е в реда на нещата един човек, прекарал целия си живот на слънце и въздух, въпреки всички очаквания така да си съсипе дробовете.

С тези думи докторът излезе от стаята.

Икономката Лиза никак не беше зарадвана и се противопостави на това да пусне в стаята за гости такъв един бродник. Но докторът прекъсна възраженията ѝ.

— Не настоявайте повече, Лина. Човекът няма да живее дълго и поне при нас трябва да му е за малко време добре. Впрочем той винаги е бил чист, а преди да легне в леглото, ще го пъхнем в банята. Извадете му една от моите пижами и може би зимните ми пантофи. И не забравяйте: този човек е мой приятел.

Кнулп беше спал единадесет часа и през мъгливата утрин бе дремал в леглото, докато постепенно осъзна къде е. Когато слънцето се беше вдигнало високо, Махолд му бе позволил да стане и сега след обяда двамата седяха с бутилка червено вино на слънчевата тераса. От хубавото ядене и от половината чаша вино Кнулп беше станал весел и разговорлив, а докторът се бе освободил за един час, за да побъбри още веднъж със странния си съученик и по всяка вероятност да узнае нещо за този необикновен човешки живот.

— Значи ти си доволен от живота, който си водил — каза той усмихнат. — Тогава всичко е наред, иначе бих казал, че всъщност е жалко за човек като теб. Едва ли би било потребно да ставаш пастор или учител, навярно обаче от теб би излязъл естествоизпитател или пък поет. Не зная дали си използвал своите дарби и си ги развивал, или са служили само на тебе. А може би не?

Кнулп подпря с ръка брадичката си, обрасла с редки косми, и се загледа в червените отражения, хвърлени от чашата с вино върху огряната от слънцето покривка на масата.

— Не е точно така — каза той бавно, — дарбите... Както ти ги наричаш, не бяха чак толкова големи, умея малко да свиря с уста, да свиря на акордеон и да стъкмя по някое и друго стихче. По-рано бях добър бегач; и нелошо танцувах. Това е всичко. Но тия неща не носеха радост само на мен, най-често се проявявах заедно с другари или пред млади момичета или деца, те изпитваха удоволствие, а понякога и ми благодаряха. Човек трябва да се примири и с това и да бъде доволен.

— Да — каза докторът, — вероятно. Но искам да те питам още нещо. Навремето ти учи в гимназията заедно с мен до пети клас, помня го точно, и беше добър ученик, макар и не момче за пример. А после изведнъж изчезна и казаха, че си отивал в народното училище, тогава се разделихме, нали като гимназист не можеш да бъда приятел с някой, който ходи в народното училище. Как стана така? По-късно, когато чувах за теб, винаги си мислех, че ако тогава бе продължил да учиш в нашето училище, всичко би тръгнало другояче. И тъй, какво се случи тогава? Опротивяла ли ти беше гимназията, или баща ти вече нямаше пари за училищната такса, или се бе явило нещо друго?

Болният взе чашата си в мургавата суха ръка, но не пи, само погледна през виното към зеленото сияние на градината, и внимателно я остави отново на масата. Мълком притвори очи и потъна в мисли.

— Неприятно ли ти е да говориш за това? — попита приятелят му. — Тогава, естествено, недей.

Но Кнулп веднага отвори очи и го гледа дълго в изпитателно в лицето.

— И все пак — каза той още с колебание, — мисля, че трябва. Никога и никому не съм разказвал за това. Сега може би е много добре някой да го чуе. То, разбира се, е просто детска история, но за мен тя беше важна и години наред ми създаваше големи главоболия. Странно, че ти питаш тъкмо за нея.

— Защо?

— В последно време аз самият доста я премислях, ето защо отново тръгнах на път към Герберзау.

— Да, тогава разкажи.

— Видиш ли, Махолд, навремето бяхме добри приятели, поне до трети или четвърти клас. После по-рядко се виждахме и понякога ти напразно свиреше пред нашата къща.

— Боже мой, точно така беше. Не съм се сещал за това над двадесет години. Човече, каква памет имаш! И по-нататък?

— Сега мога да ти кажа как протече всичко. Момичетата бяха виновни. Моето любопитство към тях се събуди сравнително рано и ти сигурно още си вярвал в щъркела или в извора на децата, когато аз вече знаех, почти всичко, как стоят нещата с момичетата и момчетата. Тогава за мен това беше главното и по тази причина никога не взимах голямо участие във вашите игри на индианци.

— Та тогава си бил на дванайсет години, нали?

— Почти на тринайсет. Аз съм една година по-голям от тебе. Веднъж, докато бях болен и лежах в леглото, у дома гостуваше една братовчедка, тя беше три или четири години по-възрастна и започна да играе с мен, но когато оздравях и отново бях на крак, една нощ отидох в нейната стая. Тогава разбрах как изглежда едно момиче и бях страшно уплашен и избягах. Вече не исках и дума да продумам на тази братовчедка, тя ми бе опротивяла и аз се страхувах от нея, но изневиделица работата вече бе заседнала в главата ми и оттогава известно време просто тичах подир момичетата. У кожаря Хаазис, той имаше две дъщери почти на моята възраст, е събираха и други момичета от съседните къщи, по тъмните тавани играехме на криеница, при което винаги много се кискахме, гъделичкахме и

крадешком правехме по нещо. Най-често бивах единственото момче в компанията и понякога трябваше да разплитам плитките на някоя или друга ме целуваше, всички ние бяхме още невръстни и не знаехме съвсем определено, но плувахме в някаква влюбеност, а когато те се къпеха, аз се криех в храстите и ги гледах... Един ден се появи ново момиче, девойка, която живееше в предградието, баща ѝ беше работник в тъкачницата, казваше се Франциска и тя от пръв поглед много ми хареса.

Докторът го прекъсна:

— А как се казваше баща ѝ, може би я познавам?

— Извинявай, бих предпочел да не ти казвам името ѝ, Махолд. То няма нищо общо с историята, а и не искам някой да знае това за нея. И тъй, тя беше по-едра и по-силна от мен, тук и там ние се бяхме докосвали и боричкали, но когато тя ме притисна до себе си толкова, че чак ми причини болка, тогава се зашеметих като при пиянство. В нея се влюбих, защото беше две години по-голяма и вече говореше, че искала скоро да си има любим и моето единствено желание беше аз да бъда избраникът... Веднъж тя седеше сама, където сушаха кожи на поляната край реката, беше пуснала краката си във водата, току-що се бе окъпала и имаше само едно елече на гърба си. Тогава се приближих и седнах редом. И ненадейно добих кураж и ѝ казах, че искам и трябва да бъда неин любим. Но тя ме погледна съжалително с кафявите си очи и отвърна: „Та ти си още момченце и носиш къси панталони. Какво разбираш от любими и от любов?“ Въпреки това — казах ѝ аз — зная всичко и ако не иска да ми стане любима, ще я тласна във водата и сам ще се хвърля след нея. Тогава тя ме измери внимателно с погледа на жена и попита: „Ще видим после, можеш ли поне да целуваш?“ Казах „да“ и бързо я целувах по устата, мислех, че с това успях, но тя хвана главата ми, държеше я здраво и ме целуна истински като жена, така че загубих ума и дума. После се засмя с дълбокия си глас: „Ти ще ми подхождаш, момче. Но все пак не върви, не мога да имам любим, който ходи в гимназията. Свестните хора не правят така. Любимият ми трябва да бъде истински мъж, занаятчия или работник, а не учащ се. И тъй, значи нищо няма да излезе.“ Но тя ме привлече на скута си и беше толкова хубаво и приятно да си обгърнат от здравата ѝ топлина, че съвсем не мислех да се откъсна от нея. И така обещах на Франциска никога да не стъпя в гимназията и да стана занаятчия. Тя само се

засмя, ала аз не се отказах и накрая пак ме целуна и ми обеща: когато няма да бъда гимназист, ще стане моя любима и щяло да ми е хубаво с нея.

Кнулип спря и известно време кашля. Приятелят му го гледаше внимателно, двамата помълчаха малко. Тогава продължи:

— И тъй, сега знаеш историята. Естествено, всичко не протече така вихрено, както смятах. Когато съобщих на баща си, че искам и мога завинаги да напусна гимназията, той ми удари няколко плесници. Не знаех веднага как да постъпя; често си мислех дали да не подпаля училището. Това бяха детински мисли, но с главното въпросът беше сериозен. Най-последно ми хрумна единственият изход: почнах просто да не се държа добре в училище. Спомняш ли си?

— Наистина нещо ми се мярка в главата. По едно време почти всеки ден те наказваха.

— Да, бяха от часове, отговарях лошо, не си пишех домашните и тетрадките си бях загубил, не минаваше ден, без да стане нещо, и накрая взех да изпитвам радост от това, във всеки случай на учителите им причерняваше от мене. На латинския и всички други предмети вече не отдавах особено значение. Ти знаеш, че винаги съм имал добър усет и когато преследвам някоя нова цел, за известно време за мен съществува само тя, няма нищо друго на света. Така беше с гимнастиката, така беше с ловенето на пъстърви и с ботаниката. Точно същото се получи и с момичето, и преди да ми дойде умът в главата и да събера опит, за мен нямаше нищо друго важно. Пък и е глупаво да киснеш като учениче на чина и да зубриш спреженията, когато тайно всичките ти мисли са оплетени от това, което миналата вечер си издебнал да видиш при къпането на момичетата. Е, и така по-нататък! Може би учителите бяха забелязали това, те, общо взето, ме обичаха и ме щадяха, доколкото беше възможно, и от моите намерения не би излязло нищо, ако тогава не започна приятелството ми с брата на Франциска. Той учеше в народното училище, в последния; клас и не беше добро момче; много научих от него, но нищо добро, и много изстрадах. След половин година целта ми най-последно беше постигната, баща ми ме преби почти до смърт, но бях изключен от гимназията и вече седях в същата класна стая, в която беше и братът на Франциска.

— А тя, девойката? — попита Махолд.

— Тъкмо това беше жалкото. Тя така и не стана моя любима. Когато от време на време отивах с брат й у тях, тя се отнасяше към мен по-лошо отпреди, сякаш сега бях по-малък. Едва след като бях прекарал два месеца в народното училище и бях свикнал привечер по-често да се измъквам от къщи, узнах истината. Една вечер до късно се разхождах из Ридеровата гора и както много пъти вече бях правил, подслушвах някаква любовна двойка на една пейка и когато накрая се промъкнах по-наблизо, разбрах, че там беше Франциска с един, калфа механик. Те изобщо не ме бяха забелязали, блузата й беше разкопчана, той бе обгърнал талията й, в ръката му гореше цигара и с една дума, ужасно. Следователно всичко беше напразно.

Махолд потупа приятеля си по рамото.

— Тогава може би за теб това е било най-доброто.

Но Кнулп енергично поклати остро очертаната си глава.

— Не, съвсем не, аз и днес бих дал дясната си ръка, ако нещата можеха да тръгнат другояче. Не казвай нищо за Франциска, няма да допусна тя да бъде укорена. И ако би тръгнало правилно, то щях да позная любовта по един красив и по-щастлив начин, може би това би ми помогнало да се спогодя добре с народното училище и с баща ми. Защото как да ти кажа — знаеш ли, оттогава имах някои приятели, познати и другари, а също и любовни връзки, но никога вече не съм се уповавал на думата на един човек и аз самият не съм се обвързвал с дадена дума. Никога вече! Живеех живота си така, както ми подходеше, нивга не са ми липсвали свобода и красота, но все пак винаги оставах сам.

Той посегна към чашата, внимателно отпи последната малка глътка вино и стана.

— Ако позволиш, ще си легна отново. Никак не обичам да говоря за това, пък и ти положително имаш още някаква работа.

Докторът кимна.

— Почакай малко! Искам днес да пиша да ти осигурят място в болницата, там навярно няма да ти е приятно, но не бива другояче. Ще се съсипеш, ако бързо не бъдеш обграден с грижи.

— И дума да не се отваря! — извика Кнулп с непривична живост. — Остави ме да си загина. Нали от това няма да има никаква полза, сам го знаеш. Защо сега да се съглася и да ме затворят?

— Не така, Кнулп, въпреки всичко бъди разумен! Бих бил жалък доктор, ако позволя да скиташ така. В Оберщетен положително ще намерим място за теб, ще ти дам и препоръчително писмо, а след осем дни сам ще дойда да те видя, обещавам ти.

Бедният странник се облегна назад на стола си, изглеждаше така, сякаш щеше да се разплаче, и потърка една в друга тънките си ръце, като че ли мръзнеше. Тогава детински и с гореща умолителност погледна доктора в очите.

— И тъй — каза той съвсем тихо, — разбира се, не е справедливо от моя страна, ти направи толкова за мен и дори червено вино... Всичко беше прекалено хубаво и изискано. Не бива да ми се сърдиш, но имам още една голяма молба към тебе.

Махолд го потупа успокояващо по рамото.

— Бъди разумен, старче! Никой не ти мисли лошото. Е, и каква е молбата ти?

— Не ми ли се сърдиш?

— Никак, че защо?

— Тогава, Махолд, моля те да ми направиш една голяма услуга. Не ме пращай в Оберщетен! Щом трябва да отида в болница, то бих искал поне да бъде в Герберзау. Там ме познават и ще съм си у дома. А може би и за службата по подпомагане на бедните така ще е по-добре, нали съм роден там, и изобщо...

Очите му молеха, горещо, пламенно, от вълнение той едва; говореше.

Кнулп има температура, мислеше Махолд, но каза спокойно:

— Ако това е всичко, за което имаш да молиш, много бързо ще се уреди. Ти си напълно прав, ще пиша в Герберзау. Сега иди и си легни, уморен си и говори доста дълго.

Докторът гледеше след него как с провлачени стъпки влезе в къщата и изведнъж си спомни лятото, когато Кнулп го учеше как да лови пъстърви, и за неговия умен, овладян начин да общува с другарите си, за красивия, дванадесетгодишен жар на снажното момче.

Клетият момък, помисли той с вълнение, което му пречеше, но все пак бързо стана, за да се залови за работа.

Следващото утро донесе мъгла и Кнулп остана през целия ден в леглото. Докторът му сложи, няколко книги наблизко, той обаче едва ги докосна. Беше навъсен и потиснат, защото откакто имаше

възможността да се наслаждава на грижовност, внимание, добро легло и вкусна храна, усещаше по-ясно отпреди, че краят му приближава.

Ако пролежа още известно време така, мислеше той, зле настроен, тогава никога вече няма да се вдигна. Не му беше толкова жал, че ще се прости с живота, през последните години броденето по пътищата бе загубило много от очарованието си. Но не искаше да умре, преди да види отново Герберзау, и там дълбоко в душата си да се сбогува с всичко: с реката и моста, с пазарния площад и някогашната градина на баща си, а, също и с Франциска. По-късните любовни връзки бяха забравени, както изобщо дългият низ години на странствуване сега му изглеждаше малък и незначителен; докато пълните с тайнственост времена на детството бяха придобили нов блясък и вълшебство!

Внимателно се озърташе в скромната стая за гости, от много години не бе живял сред такъв разкош. С нещо око оглеждаше и опипваше с пръсти тъканта на лененото спално бельо, меката, в естествен цвят вълнена завивка, фините калъфки на възглавниците. И твърдият дървен под го интересуваше, и фотографията на стената, на която беше палатът на дожите във Венеция в рамка от стъклена мозайка.

После отново лежа дълго с отворени очи, без да вижда, уморен и погълнат само от това, което тихо се извършваше в болното му тяло. Но изведнъж скочи отново, бързо се протегна от леглото и с трескави пръсти хвана ботушите си, за да ги провери зорко и умело. Те вече бяха поизносени, но още беше октомври и до първия сняг все щяха да издържат. А след това всичко щеше да свърши. Мина му мисълта, че би могъл да помоли Махолд за чифт стари обувки. Но не, това само би го направило недоверчив, нали в болница хората не се нуждаят от обувки. Предпазливо опипа напуканите места по кожата. Ако добре се покрият с мазнина, ще изкарат най-малкото още един месец. Грижата беше излишна; вероятно тези стари обувки ще го надживеят и ще бъдат годни за носене, когато той самият вече ще е изчезнал от земните пътища.

Кнулп пусна ботушите на пода и се опита да диша дълбоко, но изпита болка, получи пристъп на кашлица. Остана да лежи тихо, изчаквайки да премине, и дишаше повърхностно, страхуваше се да не му стане по-зле, преди да изпълни последните си желания.

Опита се да мисли за смъртта, както вече правеше понякога, но главата му се умори и той изпадна в полусън. Като се събуди след един час, му се струваше, че е спал цял ден, чувствуваше се бодър и спокоен. Мислеше за Махолд и му хрумна, че би трябвало на тръгване да остави знак за своята благодарност към него. Поиска да запише едно от стихотворенията си, защото вчера докторът питаше за тях. Но не можеше да си спомни никое изцяло, пък и никое не му харесваше. През прозореца виждаше близката гора, забулена в мъгла, дълго се вглежда нататък, докато го осени една идея. С малко моливче — вчера го бе намерил в къщата и го бе взел — написа няколко реда на чистата бяла хартии, с която бе заслано чекмеджето на нощното шкафче.

*Цветята всички ще увехнат,
щом спусне се мъглата,
и всички хора
ще умрат
и в гроб ще ги положат.*

*Като цветя са хората,
отново ще се върнат,
щом дойде пролетта.
И няма никога да бъдат болни,
и всичко ще им е простено.*

Той спря и прочете написаното. Не беше истинска песен, римите липсваха, но в нея бе вложено това, което искаше да изрази. Кнулп навлажни молива на устните си и написа отдолу: „На благородния господин доктор Махолд от неговия благодарен приятел К.“

После постави листа в малкото чекмедже.

На другия ден мъглата бе станала още по-плътна, но задуха много студен вятър и затова към обяд можеха да се надяват на слънце. Докторът позволи на Кнулп да стане, тъй като настойчиво го молеше, и му разказа, че в болницата на Герберзау имало място за него и че там го очаквали.

— Тогава ще тръгна веднага след като се наобядваме — каза Кнулп, — потребни ми са четири, а може би пет часа.

— Само това липсваше! — извика Махолд с усмивка. — Ходенето пеш сега не е за теб. Ще пътуваме заедно с колата, ако не намерим друга възможност. Ще пратя отсреща при Шулцен, може би той ще кара плодове или картофи в града. Един ден сега не играе никаква роля!

Гостът се съгласи, след като узнаха, че на сутринта слугата на Шулцен ще откара с кола две телета в Герберзау, решиха Кнулп да пътува с него.

— Но ще имаш нужда от едно по-топло палто — каза Махолд, — би ли могъл да носиш някое мое? Или ще ти бъде твърде широко?

Кнулп нямаше нищо против, палтото беше извадено, изпробвано и одобрено. И тъй като дрехата беше от хубав плат и съвсем запазена, той със своята стара, детинска суетност незабавно се зае да премести копчетата. Развеселен, лекарят го остави да се занимава с това и му даде една яка за риза.

Следобед Кнулп, незабелязан от никого, изпробва още веднъж новата дреха и тъй като намери, че в нея изглежда добре, съжали, че в последно време не се бе бръснал. Не се осмеляваше да помоли икономката за бръснарските принадлежности на доктора, но познаваше селския ковач, при него мислеше да направи опит. Кнулп бързо намери ковачницата, влезе в работилницата и поздрави със стария занаятчийски поздрав: „Непознатият ковач носи сполука в работата.“

Майсторът го изгледа студено и изпитателно.

— Ти не си ковач — каза той спокойно, — тия ги продавай другиму.

— Правилно — съгласи се скитникът, — все още имаш здрави очи, майсторе, и въпреки това не ме позна. Знаеш ли, по-рано бях музикант и в Хайтербах понякога в съботните вечери ти танцуваше под звуците на моя акордеон.

Ковачът събра вежди, прокара още няколко пъти пилата по желязото, после отведе Кнулп към светлината и внимателно го измери с очи.

— Да, сега зная — усмихна се той бегло, — значи ти си Кнулп. Няма що, като не се виждат дълго хората, остаряват. Какво търсиш в Булах? Няма да ми се посвидят един десетак и чаша сок.

— Това е много мило от твоя страна, ковачо, и аз го приемам като знак на другарство. Но сега искам нещо друго. Можеш ли да ми заемеш за четвърт час твоя бръснач? Тази вечер смятам да отида на танци.

Майсторът го заплаши с пръст:

— Ама че си лъжец, и то стар, така, както те гледам, мисля, че танците вече не са за тебе.

Кнулп се ухили доволно:

— Че ти си забелязал всичко! Жалко, че не си станал началник. Да, виж какво, утре трябва да съм в болница, Махолд ме изпраща и ти ще ме разбереш, че не мога да се явя там като рунтава мечка. Дай ми бръснача си, след половин час ще ти го върна.

— Така ли, че къде ще ходиш с него?

— Отсреща у доктора, спя в неговата къща, ще ми го дадеш, нали?

Това не се стори на ковача много вероятно. Той остана недоверчив.

— Е, пък да ти го дам. Ама знаеш ли, не е обикновен бръснач, а истински „Солинген“. Много ми се иска пак да си го видя.

— Разчитай на мене.

— Да, тъй да е, ти имаш много хубаво палто, приятелче. За бръсненето то не ти трябва. Та ето що ще ти река. Съблечи го и го остави тука и като се върнеш с бръснача, ще си вземеш палтото.

Странникът изкриви лице.

— Е, добре. Не си особено любезен, ковачо. Ала от мен да мине.

Тогава ковачът извади бръснача, Кнулп остави палтото си в залог, но не допусна изчервеният ковач да го пипне. И след половин час отново се върна, предаде бръснача марка „Солинген“, скитникът беше без сплъстената си брада и изглеждаше съвсем друг.

— Сега ако имаш едно карамфилче зад ухото, можеш да отидеш да се сватосваш — каза ковачът, изпълнен с признание.

Но Кнулп вече не беше склонен да се шегува, облече си отново палтото, благодари набързо и тръгва.

На път към къщи, пред дома, срещна доктора, който се спря учуден.

— Къде ходиш? Я, и как изглеждаш! Аха, избръснат, човече, ама че си голямо дете!

Но това му хареса и тази вечер Кнулп пак получи чаша червено вино. Двамата съученици отпразнуваха прощалната си вечер и всеки от тях беше в толкова добро настроение, колкото бе възможно, и никой и с нищо не искаше да издаде, че е потиснат.

Рано сутринта слугата на Шулцен дойде с колата, натоварените в дъсчени прегради две телета бяха с разтреперани крака и остро се взираха в студеното утро. За първи път по ливадите имаше скреж. Кнулп бе настанен на капрата до коларя, завиха коленете му с одеяло, докторът му стисна ръка и подари на слугата половин марка; колата заскърца и потегли към гората, докато слугата палеше лулата си, а Кнулп присвиваше подпухналите си очи в светлосиния утринен хлад.

Но по-късно изгря слънцето и към обяд стана съвсем топло. Двамата на капрата си говореха чудесно и, когато стигнаха в Герберзау, слугата искаше на всяка цена да прекара колата с телетата по заобиколен път и да мине покрай болницата. Но все пак Кнулп лесно го разубеди и те се разделиха приятелски в края на града. Кнулп постоя там и гледа подир колата, докато тя изчезна сред яворите при пазара за добитък.

Той се усмихна и тръгна по една пътека, от двете страни с жив плет, която водеше между градините и която познаваха само местните жители. Отново свободен! Нека го чакат в болницата!

Завърналият се в бащиния край се наслади още веднъж на светлината и уханието, на шума и дъха на родното и на цялата вълнуваща и утоляваща приветливост на това да си бъдеш у дома: гъмжило от селяни и граждани на пазара за добитък, пронизана от слънчеви лъчи сянка на кафяви кестенови дървета, тъжен полет на късни тъмни есенни пеперуди край градската стена, звуци от четириструйния фонтан на площада, мирис на вино и силен екот от удари на дървени чукове, откъм сводестия вход на кацарската работилница, добре познатите имена на улички и всичко, гъсто обсипано от неспокоен рояк спомени. С всички сетива поемаше многостранното вълшебство на това да си бъдеш у дома, да откриваш, да познаваш и си спомняш, всеки уличен завой и всеки крайъгълен камък да ти е другар. Неуморен, през целия следобед той бавно броди по всички улици, слуша точиларя на ножове край реката, наблюдава

дърводелеца през прозореца на работилницата му, чете по новобоядисаните табели старите имена на добре известни фамилии. Потопи ръка в каменното корито на пазарния фонтан, но утоли жаждата си едва долу от малкото игуменско кладенче, което все така тайнствено, както и преди всички изтекли години, бликаше в приземния етаж на прастара къща и в странно ясният здрач на помещението шумеше между каменните плочи. Дълго стоя край реката, облегнат на дървения парапет, над влачещите се води, в които се стелеха кичури тъмни водорасли, а тесните гърбове на рибите, черни и притихнали, стояха над потръпващия чакъл по дъното. Той мина по стария дървен мост и по средата му коленичи, както бе правил като момче, за да усети живата лека вибрация на дъските.

Без да бърза, продължи да се разхожда, не забрави нищо, нито липата пред църквата с малката тревна леха, нито яза на горната мелница, някогашното му любимо място за къпане. Спря се пред къщичката, в която преди години бе живял баща му, и за известно време нежно се облегна с гръб на старата входна врата, отби се и до градината, през новата неприятна ограда от бодлив тел видя новопосадените растения, но каменните стъпала, заоблени от дъждовните води, а и невисокото кичесто дюлево дърво до вратата си бяха същите. Тук Кнулп беше прекарал своите най-хубави дни още преди да стигне до прогонването му от гимназията, тук нявга бе познал истинско щастие, сбъдване докрай, блаженство без горчивини, приятното лято на крадените череша, унесеното бързолетно градинарско щастие, когато следеше с внимание и грижа цветята си: любимия жълт шибой, веселия пламък, нежнокадифените астри; а и работилницата, кафезите за зайци, правенето на хвърчила, на водопроводи от бързови цеви и воденични колела от празни макари и с лопатки от парченца шинди. Нямаше покрив, където котките да не го познаваха, нямаше градина, чиито плодове да не бе опитвал, нямаше дърво, на което да не се бе качвал и в чиято корона да не бе имал зелено мечтателно гнездо. Тази част от света му бе принадлежала, той я бе познавал и обичал до най-дълбока близост; тук всеки храст и всеки градински жив плет за него имаха значение, смисъл, бяха свързани с истории, всеки дъжд и всеки снеговалеж му говореше, тук въздух и земя бяха живели в мечти и желания, откликваха и им вдъхваха живот. И днес още, мислеше си Кнулп, може би тук наоколо

по тия къщи няма човек, няма собственик на градина, комуто всичко това да принадлежи повече, отколкото на него, за когото то да има по-голяма стойност, да му говори повече и да дава повече отговори, да буди повече спомени.

Между близките покриви стърчеше, висок и остър, фронтонът на една къща с тясна фасада. Преди години там живееше кожарят Хаазис и в този дом с първите тайни и нежното общуване с момичетата свършиха детските игри и момчешките блаженства на Кнулп. Оттам вечер той си тръгваше за къщи по здрачната уличка с покълнали предчувствия за любовна наслада, там бе разплитал плитките на кожарските дъщери и бе замаян от целувките на красивата Франциска. Той искаше да отиде до къщата в късна вечер или може би сутрин. Сега обаче тези спомени го мамеха по-малко, на драго сърце би ги пожертвувал всички заедно за спомена на един-единствен час от по-ранното, от времето на детството.

Час и повече от час Кнулп прекара край градинската ограда и това, което виждаше отвъд, не бе новата чужда градина, която лежеше пред него с младите малинови храсти и изглеждаше вече съвсем празна и есенна. Пред зора на Кнулп беше градината на неговия баща и цветята на детството му в малката леха, игликите, посадени на Възкресение, и стъкловидните балсамничета и малкият хълм от камъчета, където той стотици пъти беше спускал уловените гущерчета, нещастен, че никое не искаше да остане там и да живее като негово домашно животно, и все пак биваше пълен с надежда и очакване винаги когато занасяше някое ново. Днес, дори да му подаряха всички къщи и градини, всички цветя и гущерчета, и птици на света, това не би било нищо срещу вълшебния блясък на един-единствен слънчоглед, какъвто тогава растеше в градинката и чиито приятни венчелистчета тихо се разтваряха от пъпките. И някогашните храсти с френско грозде, всеки от които бе дълбоко врязан в паметта му! Те също бяха изчезнали, не бяха вечни и нетленни, някой мъж ги бе изтръгнал и изкопал, а после и запалил, стебла и корени и увехнали листа бяха горели заедно и никой не бе пожалил за това.

Да, тук често биваха с Махолд, сега Махолд е лекар, господин, ходи с файтон при болните хора и си е останал добър и почтен човек. Но и той, и този умен и напет мъж, какво означаваше той в сравнение с някогашното, в сравнение с плахото, доверчиво и очакващо, нежно

момче оттогава? Тук Кнулп му беше показал как се правят клетки за малки птици, а също и кули от шинди за скакалци, той беше учител на Махолд, неговият по-голям, по-умен, достоен за възхищение приятел.

Съседското люляково дърво беше старо и стъблото му — покрито с мъх, изсъхнало, и бараката в другата градина — рухнала, на мястото ѝ биха могли да издигнат каквото поискат, но то никога няма да бъде толкова красиво, ощастливяващо и истинско, каквото бе някога всичко.

Бе започнало да се стъмнява и да става студено, когато Кнулп напусна обраслата с трева градинска пътека. От новата църковна кула, която променяше облика на града, се разнасяше високият звън на една нова камбана.

Кнулп се промъкна през вратата на кожарницата в градината, работният ден беше приключен и не се виждаше никой. Нечут мина през подгизналата поляна, по нея зееха дупки, в които кожите бяха накснати в луга, и стигна до стеничката, отвъд която реката, вече тъмна, течеше сред покритите със зелен мъх камъни. На това място някога, във вечерен час, той седя с Франциска, като плискаше босите си нозе във водата.

И ако тя не ме бе карала напразно да чакам, мислеше Кнулп, всичко би било другояче. Дори да бях напуснал гимназията и учението, бих имал достатъчно сила и воля все пак да стана нещо. Колко прост и ясен беше животът! Тогава урони достойнството си и вече всичко му беше все едно, а след това животът му заляна и нищо не изискваше от него. Той стоеше отвъд живота, нощна птица и зяпач, обичан в добрите млади години, и сам в болестта и старостта.

Обхвана го страшна умора, приседна на стеничката, а тайнственият ромол на реката пронизваше мислите му. Тогава над него бе осветен някакъв прозорец, това му напомни, че е късно и не бива да го намерят тук. Безшумно се измъкна от градината и през вратата, закопча палтото си и помисли за пренощуване. Имаше пари, докторът му бе подарил, и след кратко колебание хлътна в една странноприемница. Би могъл да отиде в „Ангела“ или „Лебедите“, където го познаваха и където би намерил приятели. Но сега нямаше настроение за това.

Градчето се бе променило много, което по-рано интересуваше Кнулп до най-малки подробности; но този път той не искаше да види и

чуе нищо друго освен принадлежащото към отминалото време. И когато след кратко разпитване узна, че Франциска вече не е жива, всичко избледня и му се стори, че е дошъл тук единствено заради нея. Не, нямаше никакъв смисъл да броди тук из градините и по улиците и да слуша тези, които го познаваха, да му подвикват състрадателни шеги. И когато случайно в тясната пощенска уличка срещна главния лекар, изведнъж се сети, че в болницата ще се разбере, че не е постъпил, и могат да почнат да го дирят. Веднага си купи от един хлебар две бели хлебчета, напъха ги в джобовете на палтото си и още преди обяд напусна града по стръмен планински път.

Там горе в покрайнината на гората, при последния голям завой на шосето, до купчина камъни, седеше потънал в прах човек и с чук на дълга дръжка раздробяваше сиво-син варовик с раковини.

Кнулп го погледна, поздрави и се спря.

— Помага бог — каза човекът и продължи да чука, без да вдигне глава.

— Мисля, че времето ще се задържи така — опита се да влезе в разговор Кнулп.

— Може — промърмори каменарят и за миг погледна нагоре, заслепен от обедната светлина, към светлото шосе. — Накъде сте тръгнали?

— За Рим, при папата — каза Кнулп, — далеч ли е?

— Днеска няма да стигнете. Пък ако навред така се спирате и пречите на хората да работят, никога няма да стигнете.

— Така ли мислите? Ех, аз не бързам, слава богу. Но вие сте прилежен човек, господин Андреас Шайбле.

Каменарят сложи ръка над очите си и се вгледа в странника.

— Излиза, че ме знаете — каза той замислен, — и на мене ми се струва, че ви познавам, само че не мога да се сетя за името ви.

— Тогава би трябвало да попитате стария собственик на „Морско раче“, където в лето господне деветдесето киснехме. Но той надали е още жив.

— Отколе не е жив. Ама сега нещо ми просветна, стари друже! Ти си Кнулп. Та поседни за малко тук, и здравей!

Кнулп седна, бе се изкачвал твърде бързо и дишаше тежко; едва сега видя колко красиво бе разположено градчето сред долината,

блестящата синя река, струпаните червено-кафяви покриви и малките зелени острови на дърветата помежду им.

— Тук горе ти е много хубаво — каза той, като си поотдъхна.

— Бива го, не се оплаквам. А ти? Преди по-леко се изкачваше по планината, нали? Какво така пъхтиш? Не ми се виждаш здрав, Кнулп. Родния град ли навести?

— Да, Шайбле, ще бъде за последен път.

— Че защо?

— Защото дробовете ми са съвсем съсипани. Не знаеш ли нещо срещу това?

— Да си бе останал вкъщи, драги, и да бе залягал здравата, да си бе имал жена и деца, всяка вечер да лягаше в свое легло, тогава можеше да е другояче. Е, но ти знаеш какво мисля за това от по-рано. Сега вече нищо не можеш направи. Ама толкоз ли си зле?

— Ах, не зная. Или все пак зная вече. Влошава се и с всеки изминал ден малко по-бързо. От друга страна, е много добре, когато си сам и никому не тежиш.

— Зависи от коя страна човек ще го погледне, твоя си работа. Но съжалявам.

— Не е нужно. Кога да е, все ще се мре. Това се случва дори и на каменотрошачите. Да, стари приятелю, седим сега ние с тебе двамата и няма какво толкова да си въобразяваме. Някога и ти имаше други мисли в главата си. Не искаше ли навремето да станеш железничар?

— Ах, това са стари истории.

— Но децата ти са здрави, нали?

— Да, винаги са били. Якоб вече печели.

— Така ли? Е, да, годините минават. А сега, мисля, е време да продължа нататък.

— Нали не е неотложно? След като толкова дълго не сме се виждали! Кажу, Кнулп, мога ли да ти помогна с нещо? Нямам много в себе си, но половин марка мога да ти дам.

— На теб самия ще ти потрябва, старче. Не, много ти благодаря.

Той поиска да каже още нещо, но му стана зле на сърцето и замълча, а каменотрошачът му подаде шишето си със сок да пие. Известно време двамата гледаха надолу към града, слънчево отражение блестеше ярко във воденичния улей, по каменния мост бавно вървеше товарна кола, а долу спокойно плуваха ято бели гъски.

— Вече си починах и мога да продължа — подхвана Кнулп отново.

Каменотрошачът седеше, потънал в мисли, и поклати глава.

— Слушай, ех, ти, ти можеше да бъдеш много повече от един клет скитник — каза той бавно. — Грехота е, че тъй стана с тебе. Знаеш ли, Кнулп, аз, разбира се, не съм щундист, но пак вярвам на това, което пише в Библията, и ти трябва да си помислиш, ще се налага да отговаряш там, няма да е толкова леко. Ти имаш дарби по-добри, отколкото другите, и въпреки това нищо не излезе от тебе, не бива да ми се сърдиш, задето ти го казвам.

Сега Кнулп се усмихна и в очите му се появи някакъв отблясък от старата безобидна дяволитост. Приятелски потупа своя другар по рамото и стана.

— Ще видим, Шайбле, добрият бог може би изобщо нищо няма да ме пита. Няма да ме пита: „Защо не си станал съдия?“ Може би просто ще каже: „Завърна ли се отново, ти, голямото дете?“ И ще ми възложите не някаква лека работа, да пазя децата или нещо такова.

Под ризата на сини и бели квадратчета раменете на Андреас Шайбле се повдигнаха.

— С теб не може да се говори сериозно. Мислиш си, че когато Кнулп се яви, господ няма да прави нищо друго освен шеги.

— А, не. Но все пак е възможно, нали?

— Не говори така.

Подадоха си ръце и при това каменотрошачът му пъкна една малка монета, която крадешком бе извадил от джоба на панталона си. Кнулп я взе, не се противопостави, за да не развали радостта на другия.

Хвърли още един поглед към родната долина, кимна още веднъж назад към Андреас Шайбле, после се закашля и ускори крачките си, докато изчезна в горния край на гората.

Четиринадесет дни по-късно, след като подир студени мъгливи дни се появиха още няколко слънчеви, с късни цъфнали камбанки и хладни зрели къпини, зимата дойде изведнъж. Настана голям студ, а после, на третия ден, въздухът поомекна и започна гъст силен снеговалеж.

През цялото това време Кнулп бе на път, като безцелно се луташе все около родния си край, и още два пъти съвсем отблизо, скрит в гората, видя и наблюдава каменотрошача Шайбле, без да му се обади. Имаше твърде много да премисля и по всичките дълги, мъчителни, безполезни пътища затъваше все по-дълбоко в хаоса на своя пропилян живот като сред жилави, бодливи клони, без да намери смисъл и утеха. Тогава и болестта отново го налегна и малко оставаше един ден въпреки всичко да се яви в Герберзау и да почука на болницата, когато, след дългите дни на самота, отново видя града ширнат в низината, всичко звуча чуждо и враждебно и му стана ясно, че той вече с нищо не принадлежи към него. От време на време в някое село си купуваше малко хляб, а и лешници имаше достатъчно. Нощите прекарваше в дървените колиби на горските работници или на полето при копите слама.

Сега при гъста снежна виелица идваше откъм Волфсберг, слизаше срещу воденицата в долината, отпаднал и смъртно уморен, и все пак още на крака, като че ли трябваше да използва напълно малкия остатък от дните си и да върви, да върви, да мине по всички горски просеки и покрайнини. Колкото болен и уморен да беше, очите и ноздрите му бяха запазили старата си чувствителност; гледаше зорко и душеше като младо ловджийско куче със силен нюх и установяваше внимателно и сега, макар за него да нямаше вече никакви цели, всяко хлътване на почвата, всеки полъх на вятъра и всяка животинска следа. Волята му не участвуваше в това и краката му вървяха сами.

В мислите си обаче и сега отново, както вече почти непрестанно от няколко дни, се изправяше пред бога и неспирно разговаряше с него. Страх не изпитваше: знаеше, че бог нищо не може да ни направи. Но те си говореха един с друг, бог и Кнулп, за безцелността на живота му и колко по-различно би могъл да се уреди и защо това или онова е трябвало да тръгне така, а не иначе.

— Тогава се започна — настояваше Кнулп отново и отново. — Тогава, когато бях на четиринайсет години и Франциска ме изостави. Тогава от мене още би могло всичко да излезе. Но в душата ми нещо рухна или се похаби и от този момент вече за нищо не ставах. Е, какво, грешката просто е в това, че ти не допусна да умра на четиринайсет години. В такъв случай животът ми би бил красив и съвършен като зряла ябълка.

Добрият бог обаче неизменно се усмихваше, но понякога лицето му съвсем изчезваше в снежната вихрушка.

— Е, Кнулп — каза той предупредително, — помисли за юношеските си години, за лятото в Оденвалд и за времената в Лехщетен! Нима тогава не танцуваше като елен и не чувствуваше хубавият живот да тръпне във всяка мисъл? Не можеше ли да пееш и да свириш на хармоника така, че очите на момичетата се наливаха със сълзи? Спомняш ли си още слънчевите дни в Бауерсвил и първата ти любима Хенриете? Нима всичко това не съществуваше?

Кнулп трябваше да се замисли и като далечни планински огньове му засияха радостите от младостта, тайнствено красиви и с тежкия сладостен дъх на мед и вино и звучаха дълбоко като вятър, който топи снеговете в предпролетна нощ. Господи, то беше хубаво, хубава насладата, хубава и тъгата, и би било много жалко за всеки ден, който би липсвал.

— Ах, да, беше хубаво — призна той и въпреки това бе готов да се разплаче и да противоречи като уморено дете. — Беше хубаво тогава, разбира се, вина и скръб също имаше, но е истина, бяха добри години и може би малцина са изпили такива чаши, танцували са такива танци и са преживели такива любовни нощи, каквито аз по онова време. Но после, после да се бе свършило! Още тогава се бе появил един бодил в щастieto, знам добре, и никога по-късно не дойдоха толкова добри времена. Не, никога.

Добрият бог бе изчезнал далеч в снежната вихрушка. Сега, докато Кнулп се бе спрял за малко, колкото да поеме дъх и да изплюе на снега няколко малки кървави петна, сега, неусетно бог отново се бе появил и му отговаряше:

— Кажи, Кнулп, не си ли малко неблагодарен? Иде ми да се засмея, как си почнал да забравяш! Спомнихме си за времето, когато ти беше цар на танцовите площадки, и за твоята Хенриете и трябваше да признаеш, че беше хубаво и красиво, благотворно и имаше смисъл. И ако ти мислиш така за Хенриете, мили мой, какво ли пък тогава си спомняш за Лизабет? Е, какво, би ли могъл да я забравиш съвсем?

И отново като далечна планина пред очите на Кнулп се появи един откъс от миналото и въпреки че не изглеждаше толкова радостен и весел, колкото предишния, то в замяна блестеше много по-уютен, много приятен и по-искрен, така както жените се усмихват през сълзи,

и дни и часове, за които отдавна не бе помислял, възкръсваха от гробовете си. А сред всичко стоеше Лизабет с красивите тъжни очи и малкото момченце на ръце.

— Какъв лош човек станах — започна Кнулп отново да се обвинява. — Не, откакто Лизабет е мъртва, аз не би трябвало да живея.

Но бог не пожела той да говори. Гледаше го пронизително със светли очи и продължи:

— Замълчи, Кнулп! Ти причини голяма болка на Лизабет, това е вярно, но добре знаеш, че все пак тя е получила от теб повече нежност и красота, отколкото злина, и нито за миг не се е разгневила. Все още ли не виждаш, Кнулп, голямо дете, какъв бе смисълът на всичко това? Не виждаш ли, че ти трябваше да бъдеш лекомислен човек и странник, за да можеш навред да носиш по малко детинска наивност и детски смях? И затова навред хората да трябва малко да те обичат, да те закачат й малко да ти бъдат благодарни.

— В края на краищата е вярно — додаде полугласно Кнулп, след като бе занемял за известно време. — Но всичко това беше по-рано, тогава бях още млад. Защо не извлякох никаква поука от всичко преживяно и не станах истински човек? Тогава би имало още време.

Снеговалежът секна за малко. Кнулп отново почина за миг и искаше да изтърси дебелия сняг от шапката и дрехите си, но не можа, беше разстроен и уморен и сега бог стоеше близо пред него, светлите му очи бяха широко отворени и сияеха като слънцето.

— Бъди веднъж доволен — подкани го бог, — каква полза от жалбите? Действително ли не можеш да видиш, че всичко е вървяло добре и правилно и че нищо не би трябвало да се променя. Да, ти би искал сега да бъдеш господар или майстор-занаятчия, да имаш жена и деца и вечер да четеш седмичния вестник. Нима веднага не би избягал от това в гората да спиш при лисиците, да поставяш капани за птици и да опитомяваш гущери?

Кнулп закрета отново, олюляваше се от умора и съвсем не забелязваше това. Сега му беше много по-леко на душата и той благодарен кимаше на всичко, което бог му казваше.

— Виждаш ли — продължи бог, — не бих могъл да те приема друг, освен такъв, какъвто си. В моето име ти странствувахте и трябваше да носиш мъничко носталгия по свободата на хората, които водят уседнал живот. В моето име ти правеше глупости и допускаше

да ти се присмиват; чрез теб аз самият бях изложен на присмех и бях обичан. Ти си моя рожба и мой брат, част от мен, и не си опитал нищо, не си изстрадал нищо, което аз не съм преживял заедно с теб.

— Да — каза Кнулп и тежко кимна с глава. — Да, така е. И всъщност винаги го знаех.

Той лежеше, отдъхвайки си, в снега и уморените му крака и ръце бяха съвсем олекнали, а възпалените очи се усмихваха.

А сега, когато ги затвори, за да дремне малко, той все още слушаше гласа на бога и още го гледаше в очите.

— Значи няма за какво да се жали? — попита божият глас.

— Не, за нищо — съгласи се Кнулп и се усмихна плахо.

— И всичко е добре, всичко е както би трябвало да бъде.

— Да — кимна той, — всичко е както би трябвало да бъде.

Божият глас затихна и взе да звучи ту като гласа на майка му, ту като гласа на Хенриете, ту като добрия нежен глас на Лизабет.

Когато Кнулп още веднъж отвори очи, слънцето светеше и го заслепи толкова много, че той бързо трябваше да спусне клепачи. Усещаше снега натезал върху ръцете му и искаше да го отмахне, но у него желанието за сън вече беше по-силно от всяко друго желание.

КЛИНГЗОР

ДЕТСКА ДУША

Понякога действуваме, влизаме и излизаме, правим това или онова, и всичко е леко, необременено и сякаш незадължително, всичко вероятно би могло да бъде и по-различно. А понякога, в други часове, нищо не може да бъде променено, всичко е задължително и трудно, всяко поемане на дъх е определено от чужда сила и съдбовно.

Делата на нашия живот, които наричаме добри и за които не ни тежи да разказваме, почти всички са от първия, „лекия“ вид и също лесно ги забравяме. Други дела, за които ни е трудно да говорим, не забравяме никога, те са, така да се каже, повече наши, отколкото първите; и сенките им дълго лежат върху всички дни на живота ни.

Бащината къща, голяма и просторна, се намираще на една светла улица: щом човек влезеше през високата порта, веднага го обгръщаше хлад, здрач и каменисто влажен въздух. Високото преддверие го посрещаше в дрезгавина и мълчание; подът беше застлан с плочи от червен пясъчник, леко издигнат към стълбището, което дълбоко навътре лежеше в полумрак. Много хиляди пъти бях влизал през тази висока порта и никога не бях обръщал внимание на вратата и коридора, на плочите и стълбището; защото това винаги бе само преход към друг свят, към „нашия“ свят. Преддверието миришеше на камък, то беше мрачно и високо, отзад стълбището водеше от тъмната хладина нагоре към светлина и ведро благосклонност. Но всякога първо беше преддверието и в сериозния примрак там дишаше нещо бащинско, нещо като достойнство с власт, наказание и нечиста съвест. Хиляди пъти минавах усмихнат през него. Но от време на време влезех ли, веднага бивах потиснат и принизен, изпитвах страх и бързо се устремявах към избавящото стълбище.

Когато бях на единадесет години, веднъж се връщах от училище къщи, в един от дните, когато съдбата дебне в ъглите, когато лесно се случва нещо. В такива дни, изглежда, всяка обърканост и смутеност на собствената ни душа се отразява в света, който ни заобикаля, и го изопачава. Неудоволствие и страх притискат сърцето ни, търсим и

намираме неизбежните причини извън нас, виждаме света устроен зле и навсякъде се натъкваме на съпротива.

Подобно бе положението и през оня ден. Отрано ме потискаше, кой знае защо и откъде, може би от сънищата през нощта, някакво усещане за нечиста съвест, макар че не бях извършил нищо особено. Сутринта лицето на баща ми имаше израза на страдание и упрек, млякото за закуска беше хладно и безвкусно. Наистина през учебните часове не изпаднах в беда, но сега отново всичко изглеждаше безутешно, мъртво, обезкуражаваше и се бе съединило в онова вече познато ми чувство за немощ и отчаяние, което ни казва, че времето е безкрайно, че дълговечно ще останем малки, безвластни и под насилието на глупавото, вонливо училище, години подир години, и че целият живот е безсмислен и неприятен.

Днес се бях ядосал и на сегашния ми приятел. Неотдавна бях свързал приятелство с Оскар Вебер, син на локомотивен машинист, макар да не знаех точно какво ме привличаше към него. Наскоро той се беше похвалил — баща му изкарвал по седем марки на ден, а аз наслуки отвърнах, че моят печели четиринадесет. Работата се коренеше в това, че с тия приказки той искаше да ми импонира, без да среща възражения. Няколко дни по-късно сключих с Вебер съюз, при който си създадохме обща спестовна каса, по-късно от нея трябваше да бъде купен един пистолет. Оръжието стоеше във витрината на търговеца на метални изделия, масивен пистолет, с две синкави дула, и Вебер изложи пресмятанията си, че стига известно време да пестим истински, ще можем да го купим. Та нали винаги имало пари, той много често получавал по десетак за разходи или иначе за почерпка, пък понякога се случвало човек да намери пари на улицата или неща, които струват пари, като подкови, парчета олово и други, и би могъл изгодно да ги продаде. Той веднага даде един десетак за нашата каса и това ме убеди, че целият ни план бе напълно осъществим и надежден.

Когато в този ден влязох в нашия двор и облъхнат от хладния, сякаш идващ откъм мазе въздух, долових смътни предупреждения за стотици неприятни и ненавистни неща и обстоятелства, мислите ми бяла заети с Оскар Вебер. Чувствувах, че не го обичам, макар добродушното му лице, което ми напомняше на една перачка, да ми бе симпатично. Онова, което ме привличаше, не бе неговата личност, а нещо друго, бих могъл да кажа устойчивостта му, тя беше качеството,

което го изравняваше с почти всички момчета от същото съсловие и със същия произход. Известна дързост в изкуството да се живее, дебелокожие срещу опасност и отчаяние, запознатост с малките, практични неща в живота, с пари, с магазини и работилници, стоки и цени, с кухня, бельо и други такива. Момчетата като Вебер, които сякаш не изпитваха болка от ударите в училище и обикновено бяха роднини или приятели със слуги, кочияши и фабрични работнички, се отнасяха към света по-различно и по-уверено от мен; те бяха едновременно и по-възрастни, знаеха по колко печелят бащите им на ден, без съмнение знаеха и много други неща, в които аз бях неопитен. Те се смееха на изрази и шеги, които не разбирах. Изобщо умееха да се смеят по начин, какъвто на мен ми беше отказан, с нечист и суров, обаче неоспоримо „мъжки“ смях, на възрастни. С нищо не ти помагаше това, че беше по-умен от тях и в училище знаеше повече. С нищо не ти помагаше, че беше по-добре облечен, сресан и измит. Напротив, тъкмо тези разлики бяха по-благоприятни за тях. Струваше ми се, че в „света“, който си представях в здрачна и приключенска светлина, момчета като Вебер могат да се оправят без всякакви трудности, докато за мен този свят бе със седем ключа заключен и всяка от вратите му трябваше да бъде завладяна с безкрайно дълго седене в училище, с полагане на изпити и възпитание, с порастване. Естествено, такива момчета намираха на улицата подкови, пари, парчета олово, получаваха възнаграждение за някаква извършена работа, в магазините им подаряваха разни неща и изобщо успяваха по всякакъв начин.

Смътно долавях, че моето приятелство с Вебер и нашата спестовна каса не беше нищо друго освен див копнеж по оня „свят“. У Вебер за мен нямаше нищо, заслужаващо обич, освен неговата голяма тайна, благодарение на която стоеше по-близо до възрастните, живееше в един незабулен, по-гол, по-силен свят, отколкото аз с мечтите и желанията си. Предусещах, че той ще ме измами, че няма да ми се удаде да изтръгна тайната и магическия му ключ за живота.

Тъкмо се бях разделил с него и знаех, че сега той си отива вкъщи, като подсвирква с уста, пълен и недодялан, доволен, неопустошаван от никакъв копнеж, от никакви предчувствия. Когато се срещаше със слугини и фабрични работници и виждаше живота, който те водеха, загадъчен, може би чуден, може би дори престъпен, за него

нямаше никаква загадка, никаква огромна тайна, никаква опасност в това, нищо диво и напрегнато, а само естествено разбираемо, познато и домашно, каквато е водата за патицата. Така беше. А аз, напротив, винаги ще трябва да стоя край водата, самичък и неуверен, изпълнен от предчувствия, но несигурен.

Изобщо в оня ден животът отново беше безнадеждно блудкав, денят имаше понеделнишки привкус, макар да беше събота, миришеше на понеделник, три пъти по-дълъг и три пъти по-пуст, отколкото другите дни. Проклет и неприятен беше този живот, притворен и отвратителен. Възрастните се държаха така, сякаш светът беше съвършен, те самите бяха полубогове, а ние, децата, не бяхме нищо друго освен измет и утайка. Тези учители! Човек чувствуваше в себе си влечение и амбиция, съвестно и страстно се устремяваше към доброто, пък било и само за да изучи неправилните глаголи на гръцкия или да поддържа дрехите си чисти, да слуша своите родители или мълчаливо, геройски да понася всички болки и оскърбления; да, винаги отново и отново се вдигаше пламенно и благочестиво, за да се посвети на бог и да върви към висините по идеалната, чиста, благородна пътека, да бъде добродетелен, тихомълком да търпи злото, да помага на другите, ах, и винаги отново и отново това оставаше един порив, опит и кратко размахване на криле. Винаги обаче още след дни, дори само след часове се случваше нещо, което не биваше да става, нещо плачевно, натъжаващо и засрамващо. Винаги посред най-упоритите и най-благородните решения и обети изведнъж неспасяемо отново изпаднаше в грях и в дребнавост, във всекидневие и обикновеност! Защо трябваше толкова добре и дълбоко да познаваме красотата и правилността на добрите намерения и да ги чувствуваме в сърцата си, щом като целият живот (включително възрастните) миришеше на простащина и навред бе насочен към това да остави грозното и подлото да побеждава? Как можеше да бъде така, че сутрин на колене в леглото или вечер пред запалени свещи да се обвързваш със свята клетва в името на доброто и светлото, да призоваваш бог и да обявяваш вечна война на всеки порок, а след това, може би просто само подир няколко часа, да извършиш най-жалко предателство спрямо същите свята клетва и намерение, макар и само като пригласяш на нечий изкусителен смях или като се заслушаш в някакъв глупав ученически виц? Защо беше така? Тъй ли постъпваха и другите? Дали

героите, римляните и гърците, рицарите, първите християни, дали всички те са били хора, различни от мен, по-добри, по-съвършени, без лоши подтици, надарени с орган, какъвто ми липсва, но който ги предпазва да не падат от небето все отново долу, във всекидневието, от възвишеното в посредственото, жалкото? Дали първият грях е бил непознат на ония герои и светци? Святото и благородното само за малцина, за редките хора, за избраните ли е достъпно? Но защо у мен, след като не бях избраник, все пак бе вродена тази страст към красивото, и благородното, този див, ридаещ копнеж по чистота, доброта, добродетел? Не ли за присмех? Случваше ли се в божия свят някой човек, някое момче едновременно да има всички възвишени и всички низки страсти и да страда, и да се отчайва само като една нещастна фигура за забавление на наблюдаващия го бог? Съществуваше ли това? И после, не беше ли... нима целият свят не бе дяволски присмех и не заслужаваше ли да го заплюеш? Тогава бог не беше ли някакво плашило, безумец или глупав противен шегаджия? Ах, и докато с привкуса на насладата от бунта премислях това, моето плахо сърце вече ме наказваше за богохулството с треперене!

Колко ясно и след тридесет години отново виждам пред себе си стълбището с високите слепи прозорци, които гледаха към близката съседна стена и пропускаха толкова малко светлина, стълбището с площадките и с боядисаните в бяло стъпала от борови дъски и с гладкия, дървен парапет, излъскан от стотиците пъти, когато стремглаво се бях плъзгал по него! Колкото и да е далеч детството ми и колкото в общи линии да изглежда непонятно и приказно, то пак си спомням най-точно всичко, което още тогава, посред щастиято, вече съществуваше у мен като болка и раздвоение. Още тогава всички тези чувства в сърцето на момчето бяха такива, каквито останаха завинаги: съмнение в собствената стойност, колебание между самоуважение и обезсърченост, между презиращия света идеализъм и обикновената чувственост — както тогава, така и по-късно и стотици пъти в тези черти на моята същност виждах ту позорна болест, ту отличие, от време на време вярвах, че бог ме повежда по този страдалчески път към особено усамотяване и задълбочаване, а в други времена отново не намирах в това нищо освен знак на жалка слабост на характера, на невроза, каквато стотици мъчително влачат през целия си живот.

Когато всички тия чувства и техните мъчителни противоречия трябва да сведа до едно основно чувство и да го определя с едно-единствено име, то не намирам никаква друга дума освен страх. Страх беше това, страх и несигурност, които изпитвах във всички ония часове на накърненото детско щастие: страх от наказание, страх от собствената съвест, страх от вълненията на душата ми, които възприемах като забранени и престъпни.

И в оня час, за който разказвам, бях връхлетян отново от това чувство за страх, когато по все по-светлата и по-светлата стълба се приближавах към стъклената врата. Страхът започваше с притискане в корема, което бавно се изкачваше чак до гърлото и там ме задушаваше или предизвикваше гадене. Едновременно с това в тези моменти винаги усещах така, както и сега, мъчителна притесненост, недоверие към всеки наблюдател, неудържимо желание да бъда сам и да се скрия.

С неприятно и проклето чувство, направо чувство за престъпност, влязох в коридора и във всекидневната. Долавях, че днес дяволът се е разиграл и че нещо ще се случи. Усещах го, както барометърът улавя промененото атмосферно налягане с неспасяема пасивност. Ах, отново се бе проявило това неопишуемо усещане! Демонът се промъкваше вкъщи, първородният грях глождеше сърцето, огромен и невидим, зад всяка стена стоеше един дух, баща и съдник.

Още нищо не знаех, всичко беше само предчувствие, предусет, разяждащо неприятно чувство. В такива състояния често най-доброто беше човек да е болен, да повърне и да легне в леглото. Понякога това минаваше без особена вреда, идваха майката или сестрата, донасяха чай и щом като се почувствуваха обградени от мили грижи, можеше да се наплаче или наспи, а след това здрав и радостен да се събуди в един напълно променен, избавен и светъл свят.

Майка ми я нямаше във всекидневната, а и в кухнята беше само слугинята. Реших да отида горе при баща ми, към чийто кабинет водеше тясна стълба, макар и да се страхувах, понякога все пак беше добре да се обърна към него, от когото имах да измоля толкова много неща. Беше по-просто и по-лесно майка ми да ме утеши; но бащината утеха ми беше по-скъпа, тя означаваше мир с осъждащата съвест, помирение и нов съюз с добрите сили. След лоши постъпки, разследвания, признания и наказания често излизах от стаята на баща ми добър и чист, наистина наказан или предупреден, но пълен с нови

измерения, укрепнал срещу враждебната лошота чрез съюза с могъщия. Реших да потърся баща си и да му кажа, че не ми е добре.

И така се изкачих по малката стълба, която водеше към кабинета. Тази малка стълба със своя мирис на тапети и сухия звук на кухите, леки дървени стъпала беше безкрайно по-значим път от коридора на къщата и съдбовна врата; по стъпалата ме бяха водили много важни подтици, стотици пъти бях провлачвал по тях страх и измъчена съвест, упоритост и парлив гняв и нерядко се бях завръщал с избавление и нова увереност. Долу, в нашето жилище, беше истинският дом на майката и детето, там цареше безобидна атмосфера; тук, горе, обитаваха власт и дух, тук бяха съдът и храмът, и „царството на бащата“.

Малко притеснен, както винаги, натиснах старомодната дръжка на вратата и я полуотворих, посрещна ме добре познатият дъх на бащиния кабинет: миризма на книги и мастило, разрежена от синкавия въздух, който нахлуваше през откренатите прозорци, бели чисти завеси, слаба жилка от аромата на „Кьолнишвасер“, а на писалището — една ябълка... Но стаята беше празна.

С усещането за полуразочарование и полуоблекчение минах навътре. Приглуших крачките си и стъпвах само на пръсти, както изобщо понякога трябваше да ходим тук, когато баща ми спеше или имаше главоболие. Едва съзнах тихия си вървеж й сърцето ми вече се разтуптя, отново усетих и по-силно страшното притискане на корема и гърлото. Продължих да вървя, промъквайки се със страх, стъпка по стъпка, и вече не бях безобидният посетител и молител, а натрапник. Много пъти вече в отсъствие на баща ми скришом бях влизал в неговите две стаи, бях се заслушвал в тайнственото му царство, бях го изследвал, а два пъти и открадвал по нещо.

Споменът за това се върна мигновено и ме изпълни, веднага бях убеден: нещастиято надвисва, сега ще се случи нещо, сега ще направя нещо забранено и лошо. Ни мисъл за бягство! Нещо повече, мислех за това, мислех с копнеж и пламенност, че мога да избягам оттук, да слеза надолу по стълбите в моята стаичка или в градината, но знаех: няма да го направя, няма да мога да го направя. Искрено желяех баща ми да се раздвижи в съседната стая или да влезе тук и да наруши цялото гибелно вълшебство, което демонично ме привличаше и приковаваше.

О, да дойдеше! Да би дошъл все пак, дори да ме укори, и само да се появеше, преди да стане твърде късно!

Закашлях се, за да издам присъствието си, и като не получих отговор, казах тихо: „Татко!“ Всичко остана безответно, по стените мълчаха многото книги, само едно прозоречно крило се движеше от вятъра и при това хвърляше пъргаво слънчево зайче на пода. Никой не ме избави и в себе си самия няхах свободата да постъпя другояче освен по искането на демона. Някакво чувство за престъпност свиваше стомаха ми, от него студенееха, и пръстите на ръцете, сърцето ми пърхаше страховито. В никакъв случай още не знаех какво ще сторя, знаех само, че ще бъде нещо лошо.

Вече бях стигнал до писалището, взех в ръка една книга и прочетох английското ѝ заглавие, което не разбрах. Мразех английския — на този език баща ми говореше с майка винаги, когато ние не биваше да узнаем нещо или когато двамата спореха. В едно блюдо имаше най-различни неща: клечки за зъби, стоманени пера, и ги пяхнах в джоба си, бог знае защо, те не ми бяха потребни, а и не липсваха пера. Направих го само, за да последвам това насилие, което почти би ме задушило, насилието да извърша нещо лошо, да си навредя, да се обременя с вина. Прелистих книжата на баща ми, видях там започнато писмо, в което прочетох думите: „Ние и децата сме много добре, слава богу.“ И латинските букви с неговия почерк ме гледаха като очи.

После тихичко, крадешком минах в спалнята. Там беше железното походно легло на баща ми, под него кафявите му домашни пантофи, на нощното шкафче бе оставена носна кърпа. Вдъхнах дълбоко бащиния въздух в хладните, светли стаи и пред мен образът на баща ми се издигна ясен, в изтръпналото ми сърце се бореха дълбока почит и отблъскване. За мигове го мразех и си спомнях с лошота и злорадство как понякога в дните, когато страдаше от главоболие, притихнал ѝ отпуснат, той лежеше в ниското си легло, много дълъг, изопнат, с мокра кърпа на челото, като от време на време въздишаше. Долавях, че и той, силният, не водеше лек живот, че и на него, уважавания, не бяха непознати съмнението в себе си и плахостта. Моята странна омраза вече се беше изпарила, следваха я състрадание и вълнение. Междувременно обаче бях изтеглил едно чекмедже на скрина. Вътре имаше наредено бельо и шише „Кьолнишвасер“, която

той обичаше; исках да го помириша, но флаконът бе още неотворен и добре запечатан, поставих го отново на мястото му. Редом открих малка кръгла кутийка с хапчета, които бяха с вкуса на сок от сладник, сложих няколко в устата си. Връхлетя ме някакво разочарование и отрезвяване, едновременно дори се зарадвах, че не намерих нищо друго, което бих могъл да взема.

И вече, отказвайки се от всичко, но все още като на игра, изтеглих друго чекмедже с малко облекчено чувство и с намерението след това да оставя на мястото им двете откраднати стоманени пера. Навярно бяха възможни връщане назад и разкаяние, поправянето и опрощаването. Навярно божията ръка над мен беше по-силна от всяко изкушение.

Тогава с бегъл поглед бързо надникнах в процепа на едва изтегленото чекмедже. Ах, да бяха сложени вътре чорапи или ризи, или стари вестници! Но там бе оставено нещо изкусително, в една секунда едва успокоената афектираност и властта на страха отново се върнаха, а ръцете ми трепереха, сърцето ми биеше лудо. Видях в изплетено от лико индийско или някакво друго екзотично блюдо нещо изненадващо, примамващо, цяло венче от бели, посипани със захар сухи смокини.

Взех го в ръка, беше странно тежко, после измъкнах две-три смокини, сложих една в устата си, няколко в джоба. Значи целият страх и цялото усещане за приключение не бяха напразни. Вече не можех да отнеса никаква утеха оттук, никакво избавление, но поне да не си тръгнах празен. Откъснах още три-четири смокини от кръгчето, то съвсем малко полекна, и още няколко, и след като бях напълнил джобовете си, а от венчето бе изчезнала повече от половината, подредих останалите смокини в малко лепкав пръстен по-рехаво, за да изглежда, че не липсват много. След това във внезапен голям страх силно блъснах чекмеджето и избягах през двете стаи надолу по малката стълба в моята стаичка, където се спрях. Облегнах се на малкия си пулт, коленето ми трепереха, едва поемах дъх.

Наскоро след това звънна звънецът за обяд. С празна глава, но целият преливащ от трезвост и отвращение, напъхах смокините в книжната лавица, скрих ги зад томовете, и отидох на обяд. Пред вратата на трапезарията забелязах, че ръцете ми лепнат. Измих ги в кухнята. В трапезарията намерих всички вече на масата да ме чакат.

Бързо изговорих „добър ден“, баща ми прочете молитвата и аз се наведох над супата си. Никак не бях гладен, всяка глътка ми струваше усилие, а до мен седяха сестрите ми, отсреща родителите ни — всички бодри и весели, и почтени, сред тях единствен аз сам и недостоеен, жалък престъпник, още с вкуса на смокините в устата, страхуващ се от всеки приветлив поглед. Дали бях затворил вратата на спалнята? А чекмеджето?

Това вече беше бедата. Бих оставил да ми отсекаат ръката, ако смокините можеха отново да се върнат на мястото си в скрина. Реших да ги изхвърля, да ги взема в училище и там да ги подаря. Само да се махнат и да не ги виждам никога вече.

— Днес изглеждаш зле — каза баща ми през масата.

Бях забил очи в чинията си и усещах неговия поглед върху лицето ми. Сега той ще забележи. Нали забелязва всичко, винаги. Защо преди това още ме измъчва? По-добре веднага да ме отведе навън ѝ да ме бие до смърт.

— Боли, ли те нещо? — чух отново гласа му.

Излъгах, казах, че имам главоболие.

— След като се нахраниш, трябва да си полегнеш малко. Какви часове ви остават за подиробед?

Само гимнастика.

Е, гимнастиката няма да ти навреди, но сега яж. Насили се малко! После ще ти мине.

Поглеждах крадешком. Майка ми не казваше нищо, ала знаех, че тя също ме наблюдава. Изядох си супата, борех се с месото и със зеленчука, два пъти си наливах вода. Нищо друго не се случи. Оставиха ме на спокойствие. Накрая, когато баща ми произнесе благодарствената молитва „Господи, благодарим ти, че си толкова добър и нека твоята доброта бъде вечна“, тогава един разяждащ прорез отново ме отдели от ясните, светите, пълните с доверие думи, от всички, които седяха на масата: това, че бях събрал ръце за молитва, беше лъжа и моето благоговейно държане беше богохулство.

Когато станах, майка погали косите ми и за миг задържа ръка върху моето чело, за да разбере дали е горещо. Колко горчиво беше всичко това.

В стаичката си после застанах пред лавицата с книгите. Утрото не бе излъгало, всички предзнаменования бяха оправдани. Наистина бе

настъпил нещастен ден, най-лошият, който някога бях преживявал. По-тежък не би могъл да понесе никой. Когато нещо още по-лошо връхлети човека, тогава би трябвало да се самопогуби. Би следвало да има отрова, най-подходящото, или да се обеси. Изобщо беше по-добре да си мъртъв, отколкото да живееш, та нали всичко бе толкова престорено и грозно! Стоях и мислех, разстроен посегнах към скритите смокини, изядох от тях една или няколко, без истински да разбирам какво правя.

Очите ми се спряха на нашата спестовна касичка, която стоеше на полицата сред книгите. Това беше дървена кутия от пури, чийто капак бях заковал здраво, с джобно ножче бях изрязал в него некрасива дупка за монетите. Прорезът беше лошо и грубо направен, отстрани стърчаха тресчици. Дори това не бях съумял както се следва. Имах приятели, които можеха да направят нещо толкова грижливо, търпеливо и безукорно, че да изглежда като изработено от майстор дърводелец. Аз обаче вършех всичко нескопосно, винаги на бърза ръка и нищо не доизпипвах фино. Така беше с моите дърводелски работи, така беше с моя почерк и с рисунките ми, а също и със сбирката от пеперуди, с всичко. За нищо не ме биваше. Ето сега седях тук и отново бях откраднал, по-лошо от когато и да било. И стоманените пера бяха в джоба ми. За какво? Защо ги бях взел — защо трябваше да ги взема? Защо трябваше, след като изобщо не исках?

В кутията от пури хлопаше една-единствена монета — десетакът на Оскар Вебер. Оттогава нищо не беше пуснато вътре. И тази история със спестовната касичка беше от моите начинания! Ни едно от тях не струваше, за каквото се захванех, пропадеше и оставаше само едва започнато. Дявол да я вземе тази безсмислена каса! Не исках нищо вече да зная за нея!

Времето между обяда и началото на училищните занятия в дни като днешния винаги беше за мен тягостно и трудно. В добрите дни, в мирните, разумни, приятни дни, това беше един хубав желан час; тогава, станал от масата, или четях в моята стая някоя индианска книга, или веднага изтичвах в училищния двор, където винаги намирах неколцина другари, които имаха идеи за игри, увлечени викахме, тичахме, разгорещявахме се, докато биенето на звънеца не ни призоваваше да се върнем към напълно забравената „действителност“. Но в ден като днешния, с кого бих могъл да играя и как да заглуша

дявола в гърдите си? Виждах го да идва, не сега, но следващия път, може би скоро. Тогава моята орис щеше да се разрази напълно, нали липсваше само една дреболия, още нещо съвсем незначително, което да добави страх и страдание, и безпомощност, тогава ще прелее, ще настъпи ужасният край. Някой ден, точно в ден като днешния, ще потъна напълно в лошото, от упорство и в яд срещу безсмислената нетърпимост на този живот ще направя нещо ужасно и решително, ужасно, но избавящо, което завинаги ще сложи край на страха и мъките. Не беше сигурно, не беше ясно какво би трябвало да бъде то, но фантазии и бегли натрапливи представи вече много пъти объркващо ми бяха минавали през главата, представи за престъпления, с които аз бих могъл да отмъстя на света и едновременно да се самообрека и да бъде унищожен. Понякога ми се струваше, че ще запалят нашата къща — огромни пламъци ще размахват крила в нощта, къщи и улици ще бъдат обхванати от пожар, целият град ще лумне огромен към черното небе. Или в други времена престъпленията на моите сънища бяха отмъщение към баща ми, убийство и ужасен смъртоносен удар. Но тогава щях да се държа като оня престъпник, единствения истински престъпник, когото бях видял веднъж да водят по улиците на нашия град. Той беше извършил кражба с взлом, заловен го водеха към околийския съд, окован в белезници, на главата му имаше бомбе, сложено накриво, а пред и зад него вървяха стражари. Този човек, принуден да премине по улиците и край огромна навалица от любопитни, край хиляди ругатни, проклетия, зли шеги и високо крещени злокобни пожелания, този човек не приличаше по нищо на бедните, плахи клетници, които понякога бях виждал полицейските служители да придружават по улиците и които най-често бяха просто нещастни занаятчийски чираци, задържани за просия. Не, този не беше занаятчийски чирак, нямаше вид на вятърничав, плах или плачлив, нито пък се прикриваше зад смутено глуповато хилене, каквото също вече бях виждал — той беше истински престъпник и държеше леко смачканата си шапка на една упорита и непреклонна глава, беше блед, усмихваше се леко, презрително и народът, който го обругаваше и оплюваше, в сравнение с него изглеждаше, паплач и тълпа. Тогава дори аз самият извиках: „Пада му се, да го обесят!“; после видях неговия изправен, горд вървеж и как държеше пред себе си окованите ръце, и как на упоритата лоша глава смело носеше бомбето, сякаш бе

фантастична корона, а и как той се усмихваше, и веднага замълчах. Също както този престъпник щях да се усмихвам и аз и да държа главата си изправена, когато ме поведяха към съда и ешафода, и ако около мен се притискаха и, крещяха присмехулно много хора, не бих казал нито „да“, нито „не“, просто щях да мълча и да ги презирам.

И ако бъдех екзекутиран, и се явях на небето пред вечния съдия, и тогава в никакъв случай нямаше да се прекланям и подчинявам. О, не! И дори целият ангелски сонм да стоеше наоколо му и той да сияеше сред цялата си светост и гордост. Нека ме прокълнат, нека ме оставят да вра в катран! Не желая да се извинявам, не желая да се унижавам и да го моля за прошка и за нищо да се разкайвам! Ако ме попиташе: „Извършил ли си това и това?“, щях да извикам: „Да, извърших го, и още повече и беше правилно, ако мога отново и отново ще го върша. Убих, подпалих къщи, защото ми правеше удоволствие и защото исках да ти се присмея и да те ядосам. Да, защото те мразя и ще се изплюя пред краката ти, господи. Ти ме измъчваше и позволи да бъда обруган, създаде си закони, които никой не може да спазва, ти си подтикнал възрастните да опропастяват живота на нас, младите!“

Ако ми се удадеше свършено ясно да си представя това и твърдо да повярвам, че бих съумял точно така да постъпя и да говоря тогава за минути, за мигове, бивах пъклено доволен. Но веднага съмненията се връщаха отново. Няма ли да бъда слаб, няма ли да допусна да ме наплашат? Няма ли да се огъна? Или пък, ако направя всичко според упоритата си воля, няма ли бог да намери някакъв изход, някакво превъзходство, някаква измама, така, както на възрастните и на властниците винаги им се е удавало да победят някого, в края на краищата въпреки всичко и да го посрамят, да не го смятат за разумен човек и под проклетата маска на благоволенieto да го укротят. Ах, естествено, така би свършило.

Моите фантазии блуждаеха, те оставяха ту аз, ту господ да спечели, издигаха ме до непреклонен престъпник и отново ме свличаха до дете и слабак.

Седях до прозореца и гледах към неголемия заден двор на съседната къща, където бяха облежани на стената скели и имаше малка градина, в която се зеленееха няколко тесни зеленчукови лехи. Изведнъж в следобедната тишина заехтяха удари на камбана, нахлуха силни и трезви в моите представи — ясен, строг удар и още един.

Беше два часът и аз се сепнах от страховете на унеса и се върнах към реалността. Часът по гимнастика вече започваше и дори на вълшебни крила да литнех към гимнастическия салон, пак бих пристигнал твърде късно. Отново беда! Вдругиден това щеше да доведе до ругатни, укори и наказания. По-добре изобщо никъде вече да не отивам, нищо не можеше да се поправи. Или навярно с някое много добро, тънко измислено и убедително извинение, но в този момент не ми идваше наум нищо; колкото и блестящо нашите учители да ни бяха приучили на лъжи, сега не бях в състояние да лъжа, да измислям и скалъпявам. По-добре беше изобщо да отсъствам от часа. Какво ли пък имаше толкова, ако към голямото нещастие сега се прибавеше и още едно малко?

Но звънът за часа ме събуди и скова играта на въображението ми. Изведнъж се почувствувах много слаб, моята стая, свръхдействителна, се втрещаваше в мен: пулт, картини, легло, книги, всичко бе натоварено със строга реалност и всички призови от света, в който би трябвало да живея и който днес отново бе станал толкова враждебен и опасен. Как да постъпя? Не пропусках ли часа по гимнастика? И не бях ли откраднал, жалко откраднал и проклетите смокини, колкото бяха останали, не стояха ли на полицата с книгите? Какво ме засягаха мен, престъпника, бог и страшният съд! Всичко това може да дойде, когато му е времето, но сега, сега в момента, беше далеч, беше глупава щуротия и нищо повече. Бях откраднал и във всеки момент престъплението можеше да бъде разкрито. Навярно вече дори беше, навярно баща ми горе вече бе изтеглил онова чекмедже и стоеше пред свидетелството за моята позорна постъпка, обиден и ядосан, и разсъждаваше по какъв начин да ме осъди. Е, възможно беше той вече да се е запътил към стаята ми и ако не се изплъзна веднага, в следващата минута сериозното му лице с очилата би бяло пред мен. Защото той, естествено, веднага ще разбере, че крадецът съм аз. В нашата къща нямаше друг престъпник, сестрите ми никога не правеха такива неща, бог знае как. Но защо е било потребно на баща ми там, в неговия скрин, да прибира такива венчета смокини?

Вече бях напуснал моята стаичка и се бях измъкнал през задната къщна врата и градината. Градината и ливадите бяха огрени от ясно слънце, жълти пеперуди прелитаха над пътя. Сега всичко изглеждаше лошо и застрашително, много по-лошо, отколкото тази сутрин. Ох,

познавах това състояние и все пак смятах, че никога не съм го усещал толкова мъчително: как всичко се възправяше срещу мен в своята самопонятност и със спокойната си съвест — градът и църковната кула, ливадите и пътят, цъфналите треви и пеперудите, и как всичко хубаво и весело, което обикновено гледах с радост, сега ми бе чуждо и омагьосано! Познавах това, знаех вкуса на усещането, при което със страх и обременена съвест вървиш през позната местност! Сега и най-рядката пеперуда можеше да прелети над ливадата и да кацне пред краката ми, нямаше значение, не радваше, не привличаше, не утешаваше. Сега можеше и най-прекрасното черешово дърво с отрупани от плод клони да се изпречи пред мен, да ми се предложи — нямаше стойност, не беше щастие. Сега нямаше нищо друго освен гореща молба към бащата и наказанието, към мен самия, към съвестта, да умоляваш и да бъдеш неспокоен, докато въпреки това неумолимо и неизбежно дойдеше всичко, което беше на път.

Вървах тревожен, изкачвах се към планината високо нагоре, чак до гората, и от Айхенберг тръгнах надолу към мелницата, минах мостчето и на другата страна пак по възвишението се заизкачвах през гората. Тук беше нашият последен индиански лагер. Тук през последната година, когато баща ми бе отпътувал, майка ни, заедно с нас, децата, отпразнува Великдена и беше скрила из гората и в тревите яйца за нас. Тук някога през ваканцията с братовчедите ми бяхме построили една крепост, сега наполовина съборена. Навред имаше останки от някога, навред — огледала, които ме бяха отразявали друг, по-различен от този, който бях днес. Аз ли съм бил? Толкова весел, толкова доволен, толкова благодарен, толкова дружелюбен, толкова нежен с майка си, така без страх и така необяснимо щастлив? Било ли е това? И как можах да стана такъв, какъвто бях сега, толкова променен, всецяло променен, толкова лош, толкова обзет от страх и разстроен! А всичко останало си беше каквото е било винаги: Гора и река, папрати и цветя, крепост и мравуняци, и все пак всичко като отровено и опустошено. Нямаше ли никакъв път назад, натам, където бяха щастieto и невинността? Никога ли не можеше да бъде каквото бе? Ще се смее ли някога отново така, ще играя ли така със сестрите си и ще търся ли великденски яйца?

Вървах, вървах с пот на челото, а подире ми тичаше моята вина, тичаше, голяма и ужасна, сянката на баща ми като преследвач.

А край мен оставаха назад алеите, изчезваха покрайнините на гората. На една височина се спрях встрани от пътя, хвърлих се в тревата, рухнах с разтуптяно сърце, което можеше да се дължи на бързането по стръмнината и навярно скоро щеше да ми мине. Долу виждах града и реката, виждах спортната зала, където сега сигурно свършваше часът по гимнастика и момчетата се разбягваха, виждах дългия покрив на бащината къща. Там беше татковата спалня и чекмеджето, от което липсваха смокините. Там беше и моята малка стая. Там, когато се прибера, ще се състои съдът над мене — а ако не се върна?

Знаех, че ще се върна. Човек се връща винаги, всеки път. Винаги свършваше така. Не можеш да се махнеш, да избягаш в Африка или в Берлин. Малък си, нямаш пари, никой никому не помага. Да, ако всички деца можеха да се обединят и да си помагат едно на друго. Те бяха много, имаше много повече деца, отколкото родители. Но не всички деца бяха крадци и престъпници, малцина бяха като мен. Навярно бях единственият. Но не, знаех, че често се срещаха постъпки, сходни с моите, един наш чичо като дете също откраднал, направил и много пакости, някога подслушах това тайно от разговор на родителите ми, тайно, както се подслушват всички достойни да бъдат узнати неща. Но това никак не ми помагаше и дори оня чичо да би бил тук, и той не би ми помогнал! Отдавна беше голям, възрастен бе станал пастор и сам би подкрепял възрастните и би ме изоставил. Така се държаха всички те по отношение на нас, децата, всички — някак фалшиви и престорени, играеха роли, представяха се за различни от това, което бяха. Мама може би не, или по-малко.

Да, ако сега вече не се завърнех вкъщи? Навярно би могло да се случи нещо — да си счупя врата, да се удавя или да попадна под влака. Тогава положението би изглеждало по-различно. Тогава щяха да ме отнесат у дома и всички щяха да бъдат тихи и наплашени и да плачат, и на всички щеше да им е жал за мене, а за смокините нямаше да стане и дума.

Знаех много добре, че сам можеш да се лишиш от живот. Мислех също, че някога ще го направя, по-късно, когато стане съвсем зле. Би било добре да се разболееш, но не просто така, с кашлица, а истински, смъртно, както тогава, когато имах скарлатина.

Междувременно часът по гимнастика отдавна беше изтекъл, времето бе напреднало, отминал бе и часът, в който ме чакаха вкъщи за следобедното кафе. Може би ме викаха и търсеха сега в моята стая, в градината и двора, в каменното преддверие. Но ако баща ми вече бе открил кражбата, тогава сигурно, не ме търсеха, той знаеше причината.

Не ми бе възможно да лежа тук по-дълго. Съдбата не ме забравяше, сподиряше ме. Отново затичах. Минах покрай пейка в градината, с която беше свързан един спомен, отново спомен, някога хубав и приятен, а сега ме гореше като огън. Татко ми бе подарил джобно ножче, заедно отидохме на разходка, весели, и с приятна умиротвореност той бе седнал на тази пейка, докато в храстите търсех да си отрежа дълга лескова пръчка. И тогава в усърдието си счупих новото ножче — острието почти до дръжката, — ужасен се върнах назад, отначало исках да скрия това, но баща ми веднага ме попита. Бях много нещастен заради ножчето и защото очаквах укорителни думи. Но той само се усмихна, докосна ме леко по рамото и каза:

— Колко жалко, ех ти, бедно момче!

Колко го обичах тогава, колко искрено измолвах прошка!

И сега, като си спомнях за тогавашния израз на бащиното лице, за неговия глас и състраданието му — какво чудовище съм бил, че тъкмо този баща мамех толкова често, лъжех, а днес и го окрадох!

Когато отново стигнах в града, при горния мост, далеч от нашата къща, вече се здрачаваше. От един магазин, зад чиято стъклена врата вече гореше светлина, изтича някакво момче, което изведнъж спря и ме повика по име. Беше Оскар Вебер. В момента ничия поява не би могла да бъде по-неподходяща за мен. Във всеки случай от него разбрах, че в часа по гимнастика учителят изобщо не е забелязал отсъствието ми. Но къде съм бил?

— Ах, никъде — казах аз, — просто не ми беше добре.

Бях мълчалив и затворен и след известно време, което ми се стори възмутително дълго, той забеляза, че ми досажда. Тогава се разгневи.

— Остави ме на мира — казах студено. — Мога и сам да се прибера вкъщи.

— Така ли? — извика Оскар сега. — Аз също толкова добре мога да вървя сам, както и ти, глупава муцуно! Не съм ти пудел, да го знаеш. Но преди това все пак бих искал да зная как всъщност стоят

нещата с нашата спестовна каса! Пуснах вътре един десетак, а пък ти нищо.

— Десетачето си можеш да получиш обратно още днес, щом се боиш за него. А пък отсега нататък не искам и да те погледна. Като че ли бих могъл да взема нещо от теб!

— Неотдавна ти съвсем на драго сърце го взе — отвърна той присмехулно, но не така, че да не остави открита пролука за помирение.

Но аз се разгорещих и ядосах, целият натрупан в мене страх и цялата безпомощност избликнаха в силен гняв. Вебер нямаше какво да ми отговори. По отношение на него бях прав и съвестта ми беше чиста. Но имах нужда от някого, към когото да проявя чувство за собствено достойнство, да бъда горд и в правото си. Всичко нередно и мрачно в мен кипеше диво към този изход. Сторих нещо, от което обикновено толкова грижливо се пазех, извадих на показ господарския син в себе си, намекнах, че за мен няма да бъде лишение да се откажа от приятелството на едно улично хлапе. Казах му, че сега за него свършва всякакво ядене на ягоди в нашата градина и играта с моите играчки. Чувствувах как се разпалвам и оживявам: имах враг, противник, един, който беше виновен, когото можех да заловя. Всички жизнени подтици се събраха в този яд, а той бе спасителен, добре дошъл, освобождаващ с мрачната радост от врага, който този път не живееше в мен самия, а стоеше насреща, облецен, с изплашени, а после и със зли очи, чийто глас чувах, чиито упреци презирах, на чиито укорни думи можех да отвърна с по-силни.

В поройния словесен двубой близо един до друг, ние слизахме надолу по притъмнялата уличка; тук и там от някоя късна врата гледаха след нас. И всичко, което изпитвах, и гневът, и презрението към себе си, сега се обърна срещу злощастния Вебер. Когато почна да заплашва, че ще ме издаде на учителя по гимнастика, за мен бе удоволствие — той сам се поставяше в неизгодно положение, беше подъл, с това ме правеше по-силен.

И недалеч от Мецгергасе вече се нахвърлихме един срещу друг, веднага няколко души се спряха — наблюдаваха нашето сбиване. Удряхме се взаимно в корема и по лицето, ритяхме се. Сега за няколко минути забравих всичко, бях прав, не бях престъпник, опиянението от борбата ме ощастливяваше, и макар Вебер да беше по-силен от мен, то

аз бях по-пъргав, по-умен, по-бърз, по-пламенен. Разгорещихме се и се удряхме бясно, когато с една отчаяна хватка скъса яката на ризата ми, във вътрешната си жар почувствувах как струята студен въздух мина по пламналата ми кожа.

И в това удряне, късане и ритане, борба и душене не преставахме да се нападаме и с думи, да се обиждаме и да се унижаваме с думи, които ставаха все по-жарки, все по-глупави, все по-лоши, все по-измислени и по-фантастични. И отново го превишавах, бях по-зъл, по-поетичен, по-изобретателен. Ако Оскар кажеше „куче“, то аз казвах „свиня“, извикаше ли „подлец“, крещях „сатана“. И двамата кървахме, без да усещаме нещо, едновременно думите ни трупаха зло магьосничество и зложелателство. Взаимно си пожелавахме бесилка, всеки искаше да има нож, за да го мушне между ребрата на другия, и така да пукнем, обругавахме взаимно имена, произход и бащи.

Това беше първият и единственият път, в който изведох докрай една такава борба в пълно бойно опиянение, с всички удари, с всички жестокости, с всички ругателства. Да си призная, със страхотно удоволствие бях слушал тези вулгарни, първични клетви и хули: сега аз самият ги крещях, сякаш от малък бях свикнал с тях и се бях упражнявал в употребата им. От очите ми течеха сълзи, от устата — кръв. Но светът беше чудесен, имаше смисъл, беше добре да живееш, добре да удряш, добре да кървиш и да разкървяваш друг.

В спомена си никога не мога да уловя завършека на тая борба. Но все някога е приключила; стоях сам в тихата тъмнина, разпознах уличното кръстовище и къщите, бях близо до нашия дом. Бавно опиянението се разнесе, бавно заглъхнаха блъскането на крила и грохотът, действителността на отломъци стигаше до моите сетива, отначало само до очите. Ето там беше чешмата, мостът, по ръката ми — кръв, дрехите разкъсани, чорапите смъкнати, болка в коляното, болка в окото, шапката ми я няма — всичко проличаваше постепенно, постепенно ставаше действителност и ми говореше. Изведнъж бях страшно отмалял, усетих, че коленете и ръцете ми треперят, опипом затърсих някоя стена.

И ето че стигнах до нашата къща. Слава богу! Вече не знаех нищо друго на света освен това, че там имах убежище, мир, светлина, приятеност. Поех си дъх и блъснах високата врата.

Тогава заедно с лъха на камък и влажен хлад изневиделица ме обля споменът стократно, о, господи! Тук миришеше на строгост, на закон, на отговорност, на баща и бог! Бях крадец, а не раненият герой, който се връщаше у дома след борба. Не бях клетото дете, което намира своя дом и бива обгърнато с топлота и състрадание от майка си. Бях крадец, бях престъпник. Там горе за мен нямаше убежище, легло и сън, нямаше храна и грижи, нямаше утеха и забрава. Чакаха ме вина и съд.

Тогава в тъмния, здрачен коридор и по стълбището, чиито много стъпала изкачвахме с мъка, вдишах, както мисля, за първи път в живота си за няколко мига ледения етер, самотата, съдбата. Не виждах изход, няхах планове, няхах и страх, не изпитвах нищо друго освен мразовитото сурово чувство „Няма да се размине“. Уловен за парапета, се влачех нагоре. Пред стъклената врата изпитах желание да седна за минута на стълбището, да си отдъхна. Не го направих, нямаше смисъл. Трябваше да вляза вътре. При отварянето на вратата ми мина през ума: Колко ли е часът?

Влязох в трапезарията. Там всички седяха около масата, току-що бяха вечеряли, едно блюдо с ябълки още не бе вдигнато. Наближаваше осем часът. Никога без разрешение не бях се прибирал толкова късно, никога не бях отсъствувал от вечерята.

— Слава богу, това си ти! — извика майка ми живо.

Забелязах колко се бе притеснила за мен. Тя се спусна да ме посрещне, но изплашено спря, когато видя лицето ми, изцапаните и разкъсани дрехи. Не казах нищо и не погледнах към никого, но ясно долавях, че майка ми и баща ми с погледи се споразумяха. Татко мълчеше и се владееше; разбрах колко беше ядосан. Майка се зае с мен, лицето и ръцете ми бяха измити, облепени с пластири, после ми дадоха да вечерям. Обкръжаваха ме съчувствие и грижа, седях тихо, дълбоко засрамен, чувствавах топлотата и ѝ се наслаждавах с нечиста съвест. После ме изпратиха да си легна. Подадох ръка на баща ми, без да го погледна.

Когато вече бях в леглото, майка ми дойде при мен. Тя взе дрехите ми от стола и сложи други, защото идният ден беше неделя. После започна внимателно да ме разпитва и аз трябваше да ѝ разкажа за сбиването. Тя наистина го намираше лошо, но не ме укоряваше и

изглеждаше малко учудена, че заради това съм толкова потиснат и плах. След малко излезе от стаята.

И сега, мислех си аз, тя беше убедена, че всичко е добре. Бях решавал спор чрез бой и се бих до кръв, но утре това щеше да бъде забравено. За другото, за същественото, не знаеше. Беше тъжна, но непринудена и нежна. Вероятно и татко още не знаеше нищо.

Тогавя ме овладя страшно чувство на разочарование. Забелязах, че от момента, в който пристъпих в нашата къща, бях преизпълнен от едно-единствено страстно всепоглъщащо желание. Нищо друго не мислех, не желяех, за нищо друго не копнеех освен за това бурята да се разрази, съдът да обяви присъдата си, страховитото да стане действителност и така да се пресече вероятният ужас от него. Очаквах всичко, бях готов на всичко. Нека бъде тежко наказан, бит и затворен! Нека ме оставят да гладувам, нека ме прокълнат и прогонят. Само да се сложи край на страха и на напрежението!

Вместо това лежах тук, дори се радвах на любов и грижи, приветливо ме щадяха и не ми поискаха сметка за немирствата и отново трябваше да чакам, да се боя. Те ми бяха простили скъсаните дрехи, дългото отсъствие, пропуснатата вечеря, защото бях уморен, кървях и будех състраданието им, преди всичко обаче защото не подозираха другото, защото знаеха само за моето немирство, не и за престъплението. Щеше да ми бъде двойно по-зле, ако и то бе излязло на бял свят! Може би ще ме пратят, както по-рано веднъж ме бяха заплашвали, в изправителен дом, където ще бъда принуден да ям стар, сух хляб и през цялото свободно време да режа дърва и да чистя обувки, където в спалните зали стояли надзорници — удряли с пръчка и сутрин будели в четири часа със студена вода. Или пък ще ме предадат на полицията.

Но във всеки случай да става каквото ще. За мен отново настъпваше време на очакване. Още по-дълго трябваше да понасям страха, още по-дълго да влача тайната си и да треперя от всеки поглед и стъпка в къщата и никого да не мога да погледна в очите.

Или накрай би ли било възможно моята кражба изобщо да не бъде забелязана? И всичко да остане както си е било. А многото стракове и мъки да съм изтърпял напразно. Ох, ако това се случи, немислимото, чудното би било възможно, тогава ще започна съвсем нов живот, тогава ще благодаря на бога и ще се покажа достоен във

всеки час и ден да живея съвсем чисто и неопетнено! Тогава, което по-рано бях опитвал и което не ми се бе удавало, сега ще сполучи, сега намерението и волята ми бяха достатъчно силни, сега, след тази беда, след този ад, пълен е мъки! Цялото ми същество бе грабнато от това пожелание. Небето изпращаше утеха, бъдещето се показваше синьо и слънчево. С тези фантазии най-после се унесох в сън и спях леко през дългата добра нощ.

На сутринта, беше неделя, още в леглото усетих като вкуса на някакъв плод своеобразното, странно смесено, но общо толкова приятно празнично чувство, което ми бе познато още от ученическите години. Неделната сутрин беше хубаво нещо: напиваш се, няма учебни часове, има изгледи за добър обяд, няма миризма на учител и мастило, има много свободно време. То беше главното. По-слабо звучаха само другите, чуждите, унилите тонове: Отиване на църква или в неделното училище, семейна разходка, пазене на празничните дрехи. От тях чистият, добрият, приятен вкус и мирис малко се изменяше и разваляше — тъй както при едновременното изяждане на две неща, например крем и към него някакъв неподходящ сок, или както понякога бонбонът или сладкишът, подарени ти в някакво малко магазинче, имат неприятен лек дъх на сирене или на земно масло. Те са добри, но не са нещо съвършено и чудесно, приемаш ги, ала трябва да си затвориш едното око. Е, най-често нещо подобно имаше и в празника, именно, когато трябваше да отида на църква или на неделно училище, което за щастие не се случваше винаги. От това свободният ден добиваше привкус на дълг и скука. И при разходките с цялото семейство, въпреки че много пъти биваха и хубави, обикновено се случваше нещо, възникваха спорове със сестрите, вървеше се твърде бързо или твърде бавно, човек изцапваше дрехите си със смола; най-често те се съпровождаха от някаква мъчнотия.

Е, нека ги има. Ще бъдат за мое добро. От вчера измина много време. Не съм забравил позорното си дело, сетих се за него още сутринта, но то беше вече доста отдавна, страховете бяха отстъпили назад и станали недействителни. Вчера изкупих вината си, макар и само с терзание на съвестта, изстрадах един лош, пълен с горчилка ден. Сега отново бях склонен към доверие и безобидност и малко размишлявах над това. Наистина още не всичко бе надмогнато, още не заглъхваха леката заплаха и мъчителността така, както в хубавия

неделен ден се присъединяват гласовете на малките задължения и безпокойства.

По време на закуската всички бяхме в добро настроение. На мен ми бе отстъпен изборът между църквата и неделното училище. Аз, както винаги, предпочетох църквата. Там поне те оставят на мира и можеш на воля да се отдадеш на мислите си; пък и високото тържествено помещение с многоцветните прозорци често беше хубаво и достойно, и когато с полупритворени очи от дългия здрачен църковен кораб гледах към органа, можех да си представя чудесни картини; стърчащите в примрака тръби на органа често ми изглеждаха като сияен град със стотици кули. Неведнъж ми се бе удавало, когато църквата не е пълна, цял час несмущаван, да си чета книга с разкази.

Днес не си взех никакво четиво и не мислех да изклинча от отиването на църква, както често бях правил. Толкова много преживяно от миналата вечер отекваше в мен, че имах добри и почтени замисли и бях склонен да се отнасям към бог, родители и свят приветливо и покорно. И моят гняв срещу Оскар Вебер бе изчезнал без следа. А ако той би дошъл, щях да го приема най-добре.

Църковната служба започна, заедно с другите пеех стиховете от хоралите, беше песента „Паси моите агънца“, която бяхме учили наизуст и в училище. При това изведнъж ми хрумна как при пеене стихът, тъй като църковният напев беше бавен и провлачен, придобива съвсем друг облик от този при четене и декламиране. При четене такъв един стих е нещо цялостно, има смисъл, състои се от изречения. При пеене остават само думите, изреченията не проличават, няма смисъл, но в замяна думите, отделни, изпети бавно, проточените думи, заживяват странно силен, независим живот, да, често това могат да бъдат дори откъслечни срички, нещо само по себе си напълно безсмислено, което при пеенето придобива самостоятелност и облик. В стиха „Паси моите агънца ти, който не искаш да знаеш за сън“ днес например при пеенето в църквата нямаше никаква връзка и значение, човек не мислеше нито за пастир, нито за сън, изобщо не мислеше за нищо. Но това в никакъв случай не беше скучно. Отделни думи, например „агънца“, бяха толкова странно завършени и хубави, сякаш се олюляваха, а също и „знаеш“ звучеше тайнствено и тежко, напомняше за откриване на нещо тъмно, наситено с чувство за

полупознати неща, които човек носи в себе си, в своето тяло. При това и органът ехтеше.

А после идваше ред на градския пастор и на проповедта — винаги толкова непонятно дълга — и на странното слушане, при което често дълго време се чуваше единствено гласът на говорещия да трепти камбанен, после отново, остро и ясно, можеха да се уловят отделни думи и техният смисъл — човек се стараеше да ги следва, докато може. Само да ми бе позволено да стоя на мястото на хора, вместо сред всички мъже в галерията; отзад в „хора“, където бях сядал по време на църковни концерти, човек разполагаше с дълбок тежък изолиран стол, който беше като малка здрава постройка, и седнал в него, имаше над главата си особено привлекателния, многостранно набразден и напомнящ мрежа свод, а високо на стените бе нарисувана сцена от Проповедта в планината в меки багри. А беше толкова приятно и ощастливяващо да съзерцаваш синьо-червената дреха на фона на бледосиньото небе.

От време на време пропукваха църковните пейки, към които изпитвах дълбока неприязън, защото, намазани с жълта неприятна лакова боя, винаги малко лепнеха. От време на време някоя муха забръмчаваше срещу един от прозорците, в чиято заострена дъга бяха нарисувани синьо-червени цветя и зелени звезди. И неусетно проповедта бе свършила, протягах се напред, за да видя как пасторът изчезва по своята тясна, тъмна извита стълба. Поемах дъх и отново запявах много високо, после ставах и се устремявах навън. Пусках донесения петак в кутията за волни пожертвувания, чието тенекиено дрънчене толкова малко подхождаше на тържествеността, и увлечен от човешкия поток, излизах през портала навън.

Наставаше най-хубавото време от неделния ден, двата часа между църквата и обяда. Човек беше изпълнил, своя дълг и след дългото седене бе зажаднял за движение, за игра или разходка, или за някоя книга и напълно свободен до обяда, на който най-често се поднасяше нещо хубаво. Доволен, бавно тръгнах към къщи, обзет от приветливи мисли и убеждения. Светът беше в ред, в него можеше да се живее. Кротко минах през коридора и изкачих стълбището.

Стаичката ми бе огряна от слънце. Погледнах кутийките с моите буби, които вчера бях изоставил, намерих няколко нови пашкула, смених водата на растенията.

Тогава вратата се отвори.

Не отдадох внимание на това веднага, след пет минути тишината ми се стори странна; обърнах се. Баща ми стоеше в стаята, беше бледен и изглеждаше измъчен. Поздравът заседна в гърлото ми. Видях: той знаеше, той беше тук! Съдът започваше. Нищо не бе поправено, нищо не бе изкупено, нищо не бе забравено! Слънцето побледня и неделната сутрин, увехнала, залезе.

Смъкнат от небесни висини, втрещено гледах баща си. Мразех го, защо не бе дошъл вчера? Сега не бях подготвен за нищо, нямах готово дори разкаяние и чувство за вина — А за какво му бяха там горе, в скрина, тия смокини?

Той се приближи до лавицата с книгите ми, посегна зад тях и извади няколко смокини. Вече бяха останали малко. При това той ме изгледа с мъчителен ням въпрос. Нищо не можех да кажа. Задушаваша ме мъка и упорство.

— Какво има? — най-после успях да изрека.

— Откъде имаш тези смокини? — попита той с овладения тих глас, който ужасно мразех.

Веднага започнах да говоря. Да лъжа. Разказвах, че съм купил смокините от един сладкар и че са били цяло венче. А откъде съм имал пари за това? Парите съм взел от спестовната касичка, която имаме заедно с един приятел. Двамата сме слагали в нея всички дребни пари, които от време на време получаваме. Впрочем касичката е тук. Извадих кутията с пробитата дупка. Сега в нея имаме само един десетак, тъкмо защото вчера сме купили смокините.

Баща ми ме изслуша със спокойно овладяно лице, в чийто израз никак не вярвах.

— Колко струваха смокините? — попита той с тих глас.

— Марка и шейсет.

— И откъде ги купи?

— От сладкаря.

— От кой сладкар?

— От Хаагер.

Настана пауза. Още държах кутийката със замръзващи пръсти. Всичко у мен беше студено и се вледеняваше. И тогава той попита със заплаха в гласа:

— Истина ли е?

Отново заговорих бързо. Да, естествено, било истина и моят приятел Вебер бил в магазина, аз само съм го придружил, парите били главно негови, на Вебер, малко съм добавял към тях.

— Вземи си шапката — каза баща ми. — Заедно ще отидем при сладкаря Хаагер. Той навярно знае дали това е истина.

Опитах се да се поусмихна. Но сега студът стигна до сърцето и стомаха ми. Излязох преди баща ми, в коридора взех синьото си таке. Баща ми отвори стъклената врата, и той си бе сложил шапката.

— Още една минута — казах аз, — трябва бързо да се отбия тук.

Той кимна. Влязох в тоалетната, заключих, бях сам, имах сигурност за още няколко минути. Ох, да можех сега да умра!

Стоях една минута, стоях две, нищо не помагаше. Не се умира. Налага се да устоиш. Отключих и излязох. Заслизахме по стълбите.

Тъкмо когато минахме през външната врата, хрумна ми нещо добро и незабавно казах:

— Но днес е неделя, Хаагер сигурно изобщо не е отворен.

Това бе надежда за две секунди. Баща ми отвърна спокойно:

— Тогава ще го потърсим в жилището му, хайде.

Тръгнахме. Нагласих кепето си, мушнах една ръка в джоба и се опитах да вървя редом с баща ми, като че ли не бе станало нищо особено, макар да знаех, че всички хора ме гледат, сякаш съм престъпник, когото водят, пак се опитвах със стотици похвати да скрия това. Стараех се да дишам равномерно, да изглеждам безобидно, никой не биваше да види колко ми е свито сърцето. Стремях се да придам добродушен израз на лицето си, да лицемеря с естественост и увереност. Повдигах си единия чорап, без да бе необходимо, и се усмигнах, макар да знаех, че тази усмивка изглежда ужасно глупава и изкуствена. У мен, в гърлото и в стомаха ми, седеше дяволът и ме душеше.

Отминахме гостилницата, крачехме покрай подковачницата, покрай кочияша-надничар, пресякохме железопътния мост. Там, отсреща, миналата вечер се бих с Вебер. Раната над окото не ме ли болеше? Боже мой, боже мой!

Машинално продължавах да вървя и трескаво се стараех да се държа добре. Минахме и покрай Адлерсшойер, излязохме на улицата към гарата. Как до вчера тази улица беше хубава и добродушна! Да не мисля, да продължавам, да продължавам!

Вече бяхме съвсем близо до къщата на Хаагер. В тези няколко минути стотици пъти предварително изживях сцената, която ме очакваше там. Ето че стигнахме. Започваше се. Но ми беше невъзможно да го издържа. Спрях се.

— Е, какво има? — попита баща ми.

— Няма да вляза вътре — казах аз тихо.

Той ме изгледа отвисоко, разбира се, бе знаел още от самото начало. Защо му разигравах всичко това и си дадох толкова много труд? Просто нямаше никакъв смисъл.

— Не си ли купил смокините от Хаагер?

Поклатих глава.

— Ах, така ли? — каза баща ми с привидно спокойствие. — Тогава можем да се върнем вкъщи.

Той се държеше спокойно. Щадеше ме на улицата пред хората. Навън имаше толкова много хора, във всеки момент някой поздравяваше баща ми. Какъв театър! Каква глупава, безсмислена мъка! Не можех да му бъда благодарен за това щадене.

Та той знаеше всичко! А ме остави да извъртам, да преживея докрай безполезните щуротии, както оставят заловената мишка да се мята в теления капан, преди да я удавят. Ох, да беше още отначало, без изобщо да ме пита и разпитва, ме заудрял с тояга по главата, действително бих предпочел това пред спокойствието и правотата, с които той ме бе изолирал в моята глупава мрежа от лъжи и бавно задушил. Изобщо, навярно беше по-добре да имаш груб баща, отколкото толкова изтънчен и справедлив. Ако някой от бащите, каквито се описват в историите и брошурките, когато е ядосан или пиян, ужасно бие децата си, той също би бил несправедлив, но макар от ударите да боли, то вътрешно все пак можеш да вдигаш рамене и да го презираш. При моя баща това не вървеше, той беше твърде изискан, твърде безукорен, никога не постъпваше несправедливо. В сравнение с него човек всякога беше малък и окаян.

Със стиснати зъби влязох пръв в къщата и отново в моята стая. Все още той беше неизменно спокоен и хладен, нещо повече, преструваше се на такъв, защото в действителност, както ясно долавях, беше силно разгневен. Сега ми заговори по обичайния си начин:

— Бих искал само да зная за какво трябваше да послужи тази комедия? Не можеше ли да ми кажеш? Още в самото начало знаех, че

цялата ти хубава история е лъжлива. Следователно защо бяха тия хитрини? Надавам се, не ме смяташ сериозно за толкова глупав, че да ти повярвам?

Продължавах да стискам зъби и да преглъщам. Ако той можеше да престане! Сякаш аз самият знаех защо му съчиних тая лъжлива история! Сякаш аз самият знаех защо не можах да му призная престъплението си и да помоля за прошка! Сякаш пък знаех защо откраднах тези нещастни смокини! Та бях ли го искал, бях ли го направил след размисъл, съзнателно и мотивирано. Не, не съжалявах ли сам? Аз самият не страдах ли повече от него?

Той чакаше и на нервното му лице бе изписано мъчително търпение. В един момент положението ми беше свършено ясно, но го схващах интуитивно, не можех както сега да го изразя с думи. Беше така: откраднах, защото изпитал жажда за утеха, бях отишъл в стаята на баща ми и за мое разочарование я намерих празна. Не исках да открадна. И тъй като баща ми не беше там, пожелах само дебнешком да поразгледам, да опозная нещата, да подслушам тайните му, да науча нещо за него. Така беше. Ето че намерих смокините и откраднах. И веднага съжалих, и целия вчерашен ден изстрадах в мъка и отчаяние, зовях си смъртта, осъждах се, изковах си нови добри намерения. Днес обаче, днес беше другояче. Вече бях изпитал цялото това разкаяние, сега бях по-трезв и усещах необяснима, ала огромна и силна съпротива срещу баща ми и срещу всичко, което той очакваше и изискваше от мен.

Ако бих могъл да му кажа това, би ме разбрал. Но и децата, колкото и много да превъзхождат възрастните по мъдрост, стоят самотни и безпомощни пред съдбата.

Вдървен от упоритост и със сподавена болка, продължавах да мълча, оставил го да говори умно, и гледах с мъка и странно злорадство как всичко се проваляше, ставаше лошо и по-лошо, как той страдаше и се разочароваше и как напразно призоваваше всичко добро у мен.

Когато попита: „И тъй, открадна ли смокините?“, аз можах само да кимна. Повече от едно леко кимване не се изтръгна от мен, когато той искаше да знае дали съжалявам за стореното. Как можеше той, големият, умният човек, да пита толкова безсмислено? Като че ли това не ми бе причинило мъка? Като че ли не можеше да види каква болка

ми причинява всичко и как сърцето ми се обръща! Като че ли би било възможно моето деяние и жалките смокини да ме радват!

Навярно за първи път в детството си почувствувах почти до прага на разбирането и осъзнаването как двама души, сродни, добре настроени един към друг, могат взаимно да бъдат неизразимо загадъчни, да се измъчват и угнетяват и как после всички речи, желаниа за проява на мъдрост, целият разум само доливат отрова, не носят нови удари с нож, само предизвикват нови мъки, нови измами. Как беше възможно? Но явно възможно беше и се случи. Беше безсмислено, беше лудешко, беше за смях и за отчаяние, но стана така.

Достатъчно за тази история! Тя завърши с това, че прекарах неделния следобед затворен в таванската стая. Суровото наказание загуби част от строгостта си поради обстоятелства, които, естествено, бяха моя тайна. В тъмната, неизползувана таванска стаичка имаше покрит с дебел слой прах сандък, наполовина пълен със стари книги, някои от които в никакъв случай не бяха предназначени за деца. Сам открих достъп на светлината, за да чета, като отместих няколко от керемидите на покрива.

Вечерта на този тъжен неделен ден баща ми успя малко преди да си легна да спя, да ме накара да предговоря, кратката беседа ни примири. Когато лежах в леглото, бях уверен, че той ми бе простил, напълно и истински, по-истински, отколкото аз на него.

КЛАЙН И ВАГНЕР

В бързия влак след стихийните действия и вълнения на бягството и преминаването на границата, след вихъра от напрежения и събития, тревоги и опасности, още дълбоко учуден от това, че всичко мина добре, Фридрих Клайн съвсем рухна. Влакът пътуваше със странно усърдие — макар сега вече да не беше необходимо да бърза — на юг и стремително пренасяше малцината пътници край езера, планини, водопади и други природни чудеса, през оглушителни тунели и леко олюляващи се мостове, всичко непознато, красиво и малко безсмислено, картини от учебници, от илюстрирани картички, пейзажи, за които човек си спомня, че някога ги е виждал, и които все пак с нищо не го интересуват. Това беше чужбината, сега мястото му бе тук, нямаше връщане към дома. С парите всичко беше в ред, имаше ги подръка, носеше ги със себе си, само хилядарки, отново ги съхраняваше във вътрешния си джоб.

Към мислите, че вече нищо не би могло да му се случи, щом е отвъд границата, и чрез фалшивия паспорт, засега осигурен срещу каквото и да е преследване, наистина към тези приятни и успокояващи мисли той продължаваше да се връща, обзет от желанието да се сгрее и насити и от тях; но хубавата мисъл бе като мъртва птица, в чиито криле някое дете духа — тя не живее, не отваря очи, пада от ръката като оловна, не създава удоволствие, блясък, радост. Странно, в този ден вече много пъти му бе хрумвало: той изобщо не може да мисли за това, за което би желал, няма власт над мислите си, те тичат, накъдето си поискат, и се спират, въпреки неговата съпротива, с предпочитание при представите, които го мъчат. Сякаш мозъкът му беше някакъв калейдоскоп, в който смяната на картините се ръководи от чужда ръка, може би това се дължеше само на дългото безсъние, на възбудата, та нали отдавна беше изнервен. Във всеки случай бе ужасно неприятно и ако скоро не му се удадеше отново да намери малко спокойствие и радост, щеше да бъде отчайващо.

Фридрих Клайн опипа револвера в джоба на палтото си. И това оръжие беше вещ, която принадлежеше към неговото ново

снаряжение, роля и маска. Всъщност колко досадно и отвратително беше да влачи със себе си всичко това чак и в тънкия отровен сън: едно престъпление, подправени документи, тайно пришити в дрехите пари, револвер, фалшиво име. И имаше такъв вкус на разбойническа история, на непристойна романтика, че съвсем не подхождаше на него, на Клайн, добрия момък. Беше досадно и отвратително и в това нямаше ни отдих, ни освобождение, на каквито се бе надявал.

Боже мой, защо всъщност беше предприел всичко това той, мъж почти на четиридесет години, известен като почтен чиновник и тих, безобиден гражданин, със склонност към ученост, баща на мили деца? Защо? Чувстваше: трябва да съществува някакъв подтик, някаква кипяща принуда, достатъчно силни, за да тласнат човек с неговия нрав към невъзможното, и едва след като узнае това, след като познава подтика и принудата, когато у него отново Всичко бъде наред, едва тогава би бил възможен някакъв отдих.

Той рязко се поизправи, притисна слепоочията си с палци и се мъчеше да мисли. Зле му се удаваше, главата му беше като от стъкло, изпразнена от вълнението, умората и жаждата за сън. Но нищо не му помагаше, трябваше да размишлява. Дължен бе да търси и да намери, следваше отново да открие, да познае у себе си едно средоточие и донякъде да се самоопознава и саморазбира. Иначе животът щеше да бъде непоносим.

С мъчително търсене той събираше спомените от този ден, както с пинсета се вземат ситните отломки и се вменстват в пукнатината на стара порцеланова кутийка, за да бъде отново залепена. Това бяха само мънички късчета и никое нямаше връзка с другите, никое не загатваше със структурата и цвета си за цялото. Що за спомени! Той виждаше малка синя кутийка, от която с трепереща ръка изваждаше служебния печат на своя шеф. Виждаше възрастния мъж на касата, който му изплати чека с кафяви и сини банкноти. Виждаше телефонна кабина, където, докато говореше в слушалката, се опираше с лявата си ръка на стената, за да се задържи прав. Нещо повече: не виждаше себе си, а наблюдаваше друг да върши всичко това, чужд човек, непознатия да изгаря писмата, да пише писма. Виждаше да се храни в ресторант. Виждаше го — не, не беше чужденец, това беше той, беше самият Фридрих Клайн — в нощта, приведен над леглото на едно спящо дете. Не, това беше той самият! Каква болка му причиняваше тази картина

дори и сега в спомена! Каква болка му причиняваше да гледа лицето на спящото дете и да долавя как то поема дъх и да знае: никога вече няма да види как се отварят тези мили очи, никога вече няма да види как се смее малката уста и как яде, никога вече няма да бъде целунат от нея! Каква болка причиняваше това! Защо оня човек, Клайн, сам си причиняваше такава болка?

Отказа се да събира дребните, натрошени късчета. Влакът спря, простираше се чужда, голяма гара, врати се блъскаха, покрай прозорците на вагона се олюляваха куфари, рекламни плакати в синьо и жълто крещяха: хотел „Милано“, хотел „Континентал“. Трябваше да им обърне внимание. Беше ли важно? Криеше ли опасност? Затвори очи и за минута потъна в някакъв шемет, сепна се веднага, отвори ги широко, влезе в ролята на буден. Къде беше? Още стояха на гарата. Чакай, как се казвам? За хиляден път правеше тази проверка. И тъй, как се казвам? Клайн. Не, по дяволите! Махни този Клайн! Клайн вече не съществува. Опипа вътрешния си джоб, където бе пъхнал паспорта.

Колко уморително беше всичко това! Изобщо, ако се знаеше колко безумно мъчително е да бъдеш престъпник... Сви ръцете си в юмруци от напрежение. Всичко тук съвсем не го засягаше: хотел „Милано“, гарата, носачите на куфари, всичко това можеше спокойно да изостави — не, отнасяше се за друго, за по-важно. За какво?

В полудрямка, влакът вече отново пътуваше, той се върна към мислите си. Да, наистина беше толкова важно, въпросът бе дали още дълго би понасял живота. Или — нима не беше по-лесно да сложи край на цялото уморително безсмислие. Нямаше ли при себе си отрова? Опиат?... Ах, не, спомни си: не бе получил отрова. Но имаше револвера. Да, правилно. Много добре. Отлично!

„Много добре“ и „отлично“ изрече той гласно, на себе си, и добави още няколко такива думи. Изведнъж се чу, че говори, уплаши се, видя отразено в стъклото на прозореца своето разкривено лице, чуждо, гротескно и тъжно. „Боже мой! — извика в себе си. — Боже мой! Какво да правя! За какво да живея още! Да забия чело в този гротесков образ, да се блъсна в мътното глупаво стъкло, да захая стъклото, да си прережа шията о него. С глава да се блъсна в траверса, тъпо и кънтящо, да бъде замотано от колелата на многото вагони всичко заедно: черва и мозък, кости и сърце, също и очите, или да се простра на релсите и да бъда смлян, направен на нищо, заличен.“ Това

беше единственото, което можеше още да се желае, още имаше смисъл.

Докато отчаян гледаше втренчено своето отражение с нос, опрян о стъклото, отново заспа. Може би за секунди, може би за часове. Главата му се удряше насам и натам, той не отваряше очи.

Събуди се от сън, чиито последни видения останаха в паметта му. Седеше, така сънува, отпред в автомобил, който се носеше бързо и дори стремглаво през някакъв град, нагоре и надолу. Редом седеше някой, който караше колата. Насън той удари в корема този човек, изтръгна от ръцете му волана и почна да кара сам, диво и мъчително, без да гледа пътя, съвсем близо покрай коне и витрини, като се докосваше до дървета, че чак искри изскачаха пред очите му. От този сън се събуди. Главата му бе станала по-ведра. Усмихна се на виденията си. Ударът в корема беше добър, изпита радост след него. Но сега започна да си възстановява съня и да размишлява над сънуването. Как само се бе носил като вятър край дърветата! Може би това се дължеше на пътуването във влака. Но кормуването при цялата си опасност пак беше удоволствие, щастие, избавление! Да, беше по-добре сам да караш и при това да се пръснеш на парчета, отколкото винаги да бъдеш воден и каран от друг.

Но кому всъщност бе нанесъл този удар насън? Кой беше непознатият шофьор, стоял редом с него на кормилото на автомобила? Не си спомняше никакво лице, никаква фигура — само едно чувство, дръзко, загадъчно настроение... Кой можеше да бъде? Някой, когото уважаваше, комуто даваше власт над собствения си живот, търпеше той да се разпорежда с него и все пак тайно го мразеше и в края на краищата си позволяваше да го ритне в корема! Навярно баща му? Или някой от началниците? Или... или това беше краят?...

Клайн отвори очи. Бе уловил края на изгубената нишка. Отново знаеше всичко. Сънят бе забравен. Имаше нещо по-важно. Сега го знаеше. Вече започваше да проумява, да предчувства, да предвижда защо седеше тук, в бързия влак, защо от днес не се казваше Клайн, защо беше присвоил пари и подправил документи. Най-последно, най-последно.

Да, така беше. Повече нямаше смисъл да го крие от себе си. Всичко му се бе случило заради жена, единствено заради неговата жена. Колко е добре, че най-последно го знаеше!

От кулата на това познание смяташе, че изведнъж обзира далечните простори на живота си, който пред него отдавна се разпадаше само на малки, лишени от стойност късове. Той виждаше назад далечния извървян път, целия си брак, пътят му се явяваше като дълго, пусто, уморително шосе, по което един човек сам, потънал в прах, се влачеше с тежък товар. Някъде назад, невидими отвъд праха, той знаеше, че изчезват светлите висоти и зелените шумящи върхове на младостта. Да, някога той беше млад и не бе младеж като всички, а лелееше големи мечти, изискваше много от живота и от себе си. Но оттогава нищо освен прах и бреме, дълги пътища, жегата, уморени колени и само в съсухреното сърце дебнеше състарена, сънна носталгия. В това се бе превърнал неговият живот.

Той погледна през прозореца и учудено трепна. Необичайни картини се откриваха. Изведнъж видя, сепвайки се, че вече беше на юг. Удивен се поизправи, облегна се назад и отново се свлече един воал — загадката на неговата орис стана малко по-ясна. Той беше на юг! Видя лозови вейки по зелени тераси, златистокафяви полусрутени стени като от стари, медни гравюри, розовочервени цъфтящи дървета. Една малка гара прелетя край тях с някакво италианско име, което завършваше на „огно“ или „огна“.

Доколкото и в момента Клайн можеше да обзре ветропоказателя на съдбата си: той тръгна от своя брак, от службата си, от всичко, което досега беше негов живот и негова родина. И вървеше на юг! Едва сега схвана защо посред стихията и опиянението на своето бягство бе избрал за цел оня град с италианското име. Направил го бе по някакъв указател за хотели, привидно без избор и само наслука, също така би могъл да каже, че тръгва за Амстердам, Цюрих или Малмьо. Едва сега посоката вече не беше случайна. Беше на юг, бе пропътувал Алпите. А с това бе изпълнил най-лъчезарното желание от младите си години, от онази младост, чийто споменен знак беше угаснал и се бе загубил по дългите, пусти друмища на едно безсмислено съществуване. Някаква непозната сила бе наредила всичко така, че да се изпълнят двете най-пламенни възжелания на живота му: отдавна забравеният копнеж по Юга и тайното, никога непроявено ясно и открито желание за бягство и свобода от принудителния труд и праха на неговия брак. Оня спор с началника, онази неочаквана възможност за присвояването на парите — всичко, което му изглеждаше толкова важно, сега се разпадна на

малки случайности. Не, те го бяха водили. Бяха победили двете големи желания в душата му, всичко друго бе само път и средство!

Клайн дълбоко се изплаши от този нов възглед. Чувстваше се като дете, което е играло с кибрит и е запалило къщата. Сега тя гореше.

Боже мой! И каква му бе ползата? Дори да отпътуваше до Сицилия или Константинопол, можеше ли това да го направи с двадесет години по-млад?

Междувременно влакът летеше, прелитаха и оставаха назад село след село, странно красиви, една весела картинна книга с всички хубави неща, които човек очаква от Юга и познава от илюстрираните картички; каменни мостове с изящни дъги над потоци и кафяви скали, оградни зидове на лозя, обрасли с ниски папрати, високи, стройни камбанарии, фасади на църкви, пъстро изрисувани или засенчени от сводести аркади с леки благородни дъги, къщи с червенорозова мазилка и дебелостенни лоджии, оцветени с най-хладното синьо, облагородени кестени, тук и там тъмни кипариси, катерещи се кози, господарска къща сред затревена поляна и първите палми, ниски, с широки стволоче. Всичко бе забележително и доста невероятно, но всичко, събрано заедно, бе необикновено красиво и възвестяваше нещо като утеха. Югът съществуваше, не беше приказка. Мостовете и кипарисите бяха сбъднали се младежки мечти, къщите и палмите казваха: ти вече не си в старото, започва нещо съвсем ново. Въздухът и слънчевата светлина изглеждаха наситени с аромати и подсилени, дишането беше по-леко, животът — по-възможен, револверът ставаше излишен, това да бъдеш изличен върху релсите — не така наложително. Въпреки всичко един опит сякаш беше възможен. Навярно животът би протичал поносимо.

Отново го обори сънливост, сега той й се поддаде по-леко и заспа, докато настъпи вечерта и го събуди пълнозвучното име на малък курортен град. Забързан, слезе.

Някакъв прислужник с надпис „Хотел «Милано»“ на фуражката го заговори на немски и той поръча да му запазят стая и взе адреса. Олюлявайки се като сънен, излезе от остъкленото хале и от шемета, тръгна в прохладната вечер.

„Така си представях Хонолулу“ — мина му през ума. Един фантастично неспокоен пейзаж, вече почти нощен, се мерзелееше

насреща, чужд и непонятен. Склонът слизаше стръмно надолу, а там, в дълбочината, бе разположен градът, погледът се свеждаше отвесно към осветените площи. От всички страни го заобикаляха стръмни, островърхи планини, сякаш келлета захар, рязко наклонени към едно езеро, различимо чрез отраженията на безбройните лампи по кея. Въжена линия се спускаше към града като кош в шахта, полуопасна, полуиграчка. По няколко от високите планински конуси чак до върха в капризни редици грееха осветени прозорци, образуваха каскади и съзвездия. В града се издигаха покривите на големи хотели, а между тях тъмнееха до черно градини, около ярките лампи духаше топъл, летен, вечерен вятър, приятен, наситен с прах и аромати. Откъм безредно пронизания от искри мрак край езерото прииждаше на вълни прецизно тактувана и комична духовна музика.

Дали това бе Хонолулу, Мексико или Италия, за него нямаше значение. Но беше чужбина, нов свят и нов въздух и дори когато го объркваше и тайнствено го изпълваше със страх, той все пак бе облъхван от омая и забрава и нови, неизпитвани чувства.

Една улица като че ли извеждаше вън от града и той тръгна да се разходи натам, покрай складове, навеси, празни камиони, после се заредиха малките къщи на градските покрайнини, където високи гласове крещяха на италиански, а в двора на някаква гостилница подрънкваше мандолина. В последната къща пееше момиче, лъх на благозвучие притисна сърцето му, за своя радост той можа да разбере много думи и да запомни рефрена:

*Mamma non vuole, papa ne meno,
Come faremo a fare l'amor?*^[1]

Песента звучеше като от мечтите на младостта му. Несъзнателно той продължи да крачи по улицата, увлечен, вървеше в топлата нощ, в която свиреха щурци. Приближи до едно лозе и се спря омагьосан. Някакъв фойерверк, хоровод от малки зелени светлинки, изпълваше въздуха и ухаещата висока трева, сякаш хиляди съзвездия като пияни се люшкаха едно през друго. Беше ято светулки, бавно и беззвучно те витаеха в топлата, очарователна нощ. Летният въздух и земята като че

ли фантастично се отдаваха на наслади сред светещите фигури и хилядите малки подвижни съзвездия.

Чужденецът дълго стоя, отдаден на това вълшебство, и забрави страшната история на пътуването и страшната история на живота си пред тази красива рядкост. Имаше ли още действителност? Съществуваха ли още сделки и полиция? Още аксесори и бюлетини за валутните курсове? Имаше ли на десет минути оттук гара?

Бавно беглецът, който бе излязъл от своя живот и стигнал до една приказка, се обърна към града. Крайпътни лампи горяха. Хора му подвикваха думи, които не разбираше. Непознати гигантски дървета се извисяваха, отрупани с цветове, една каменна църква с главозамайваща тераса висеше над пропаст, светли улици, пресичани от стълбища, течаха като бързи планински потоци надолу към градчето.

Клайн намери своя хотел и с влизането в прозаичните, много ярко осветени помещения, преддверия и стълбища опиянението му изчезна и отново се върна страхливата плахост, неговото проклятие и каинов печат. Смутен, той се промъкна покрай будните оценяващи погледи на портиера, келнера, момчето от асансьора, гостите на хотела в най-пустия ъгъл на ресторанта. Със слаб глас помоли за листа с менюто и четеше, сякаш още беше беден и трябваше да пести, към всяко ядене грижливо и цената му, поръча си нещо евтино, нарочно се насили да изпие половин бутилка бордо, което не му беше вкусно, и се радваше, когато най-после легна зад заключена врата в своята мизерна малка стая. Скоро заспа, спа жадно и дълбоко, но само два-три часа. Още посред нощ бе отново буден.

И завръщайки се от бездните на несъзнателното, се втренчи във враждебния полумрак, не знаеше къде се намира, имаше потискащото чувство за вина, че е забравил и пропуснал нещо важно. Опипвайки объркано, намери ключа и запали лампата. В ярката светлина малката стаичка изпъкна пред очите му чужда, пуста, безсмислена. Къде беше? Зло насреща се блещеха плюшените кресла. Всичко го гледаше студено и възискателно. Тогава откри образа си в огледалото и по своето лице прочете забравеното. Да, той знаеше. По-рано нямаше такова лице, нямаше такива очи, нямаше ги тези бръчки, нямаше такъв цвят. Това беше едно ново лице, то вече му бе направило впечатление, отразено в прозоречно стъкло, някъде в лудешки напрегнатата театрална пиеса от изтеклия безумен ден. Не беше неговото лице — доброто, спокойно и

някак търпеливо лице на Фридрих Клайн. Това бе лицето на белязан, на жигосан от съдбата с нов знак, по-старо, а също и по-младо от предишното, лице като маска и въпреки всичко чудно озарено. Никой не обича такива лица.

Ето че той седеше в някаква хотелска стая на юг със своето белязано лице. А в неговия дом спяха децата му, които бе изоставил. Никога вече нямаше да ги види да спят, никога вече нямаше да ги види да се събуждат, никога нямаше да чуе гласовете им. Никога вече нямаше да пие от чашата с вода на онова нощно шкафче, където до настолната лампа стоеше вечерната поща или някоя книга, а отзад на стената, над леглото — портретите на неговите родители и всичко, и всичко! Вместо това, тук, в чуждестранния хотел, той се втрещаваше в огледалото, в тъжното и наплашено лице на престъпника Клайн и плюшените мебели гледаха студено и зло, всичко бе по-различно, нищо вече не беше в ред. Ако баща му бе преживял това!

Никога от годините на младостта си Клайн не бе изоставен така непосредствено и толкова самотно на своите чувства, никога не е бил толкова в чужбина, никога толкова гол и така проснат под неумолимото слънце на съдбата. Винаги се бе занимавал с нещо, с нещо друго, не със себе си самия, винаги имаше какво да прави и за какво да се грижи — за пари, за напредване в службата, за мир вкъщи, за училищните истории и детските болести; всякога го обграждаха големите, светите задължения на гражданина, на съпруга, на бащата, живееше под закрилата и сянката им, принасяше им жертва, чрез тях неговият живот добиваше оправдание и смисъл. Сега изведнъж висеше гол във вселената, сам срещу слънцето и луната и чувстваше около себе си въздуха рядък и леден.

И най-чудното беше, че в това опасно и застрашаващо живота положение не бе тласнат от някакво земетресение, не бе го довел Бог и не дявол, а сам себе си той единствен! Собственото му деяние го бе захвърлило тук, бе го оставило самичък сред чуждата безкрайност. Всичко бе възникнало и раснало у него самия, в собственото му сърце съдбата бе избуяла, престъпление и разбунтуване, отхвърляне на светите задължения, скок в звездното пространство, омраза срещу жена му, бягство, усамотяване и може би самоубийство. Възможно е някои да са преживявали и по-лошо, и по-съсипващо поради пожар или война, поради нещастие или чужда зла воля, но той, престъпникът

Клайн, нямаше как да се позове на нищо подобно, да се извини с нищо, да прехвърли отговорността някому, навярно най-много върху жена си. Да, тя, във всеки случай тя можеше и трябваше да бъде привлечена и държана отговорна, нея би могъл да посочи, ако някога му поискаха сметка.

У него пламна силен гняв и изведнъж в ума му нахлу нещо тленно, горещо и смъртоносно, кълбо от представи и преживявания. То му напомни за съня с автомобила и за удара, който той бе нанесъл там в корема на своя враг.

За каквото и да си спомняше сега, това беше чувство или фантазия, рядко и болезнено душевно състояние, изкушение, безумно възжелание или както и да бъдеше охарактеризирано. То беше представата или видението за едно кърваво злодеяние, което той извърши, като погуби жена си, своите деца и себе си самия. Много пъти, така си спомни сега, огледалото все още показваше собственото му белязано, безумно, престъпно лице, много пъти трябваше да си представя това неколkokратно убийство, нещо повече, отчаяно да се брани срещу ужасното и безсмислено видение, както някога му се явяваше. Точно тогава се зародиха тези мисли, сънища и мъчителни състояния, така му се струваше, които с времето доведоха до присвояването и бягството му. Навярно — беше възможно — не просто прекомерно засилилото се неблагоприятно положение към жена му и брачния им живот го прогони от къщи, а много повече страхът, че все пак един ден би могъл да извърши това, още по-страшното престъпление — да убие всички тях, да ги заколи и види как лежат в собствената си кръв. И по-нататък: тази представа също имаше своя предистория. Тя се бе явявала от време на време като някакво леко замайване, при което човек мисли, че ще се отпусне и падне. Картината обаче, убийството, произтичаше от особен извор! Непонятно бе, че едва сега го прозираше!

Тогава, когато за пръв път му се яви натрапливата представа за убийството на собственото семейство и бе изплашен до смърт от сатанинското видение, сякаш присмехулно изплува един малък спомен. Беше следният: преди години, още когато животът му бе безобиден, дори едва ли не щастлив, веднъж той говори с колегите си за страшното злодеяние на някакъв южногермански учител на име В. (не можеше да се сети веднага за пълното име), който по ужасно жесток

начин избил цялото си семейство, а сетне посегнал и на себе си. Ставаше въпрос доколко при подобна постъпка е възможно да се говори за вменяемост и по-нататък дали и как изобщо такава деяние, такава страховита експлозия на човешката чудовищност може да бъде разбрана и обяснена. Тогава той, Клайн, беше много възбуден и се изказа крайно рязко срещу един от колегите си, който се опитваше да обясни психологически убийството: към едно толкова грозно престъпление порядъчният човек не бивало да се отнася другояче освен с негодувание и отвращение, такава кърваво деяние можело да възникне само в мозъка на дявол и за престъпления от този вид изобщо нямало наказание, нямало съд, нямало мъчение, достатъчно строго и тежко. Той и до днес съвсем точно си спомняше масата, край която седяха, учудения и малко критичен поглед, с който оня по-стар колега след това избухване бе засегнал бегло неговото възмушение.

Да, тогава, когато той самият за пръв път в една отвратителна фантазия се видя като убиец на близките си, и уплашен от тази представа, изтръпна от ужас, в момента се сети отново за разговора, протекъл преди години, за убиеца на роднините си. И странно, макар да би могъл да се закълне, че навремето напълно искрено е изразил най-вярното си усещане, сега в душата му се обаждаше някакъв отвратителен глас, който с присмех викаше: „Още тогава, още тогава, преди години, при разговора за учителя В. дълбоко в душата си ти си разбирал неговото престъпление, разбирал и одобрявал, и толкова бурното възмушение и вълнение са възникнали само от това, че филистерът и лицемерът у теб не са оставили да се чуе гласът на сърцето.“ Най-страшните наказания и мъчения, които пожелаваше на съпруга убиец, и думите на негодувание и укор, с които обрисуваше злодеянието му, всъщност бе насочвал срещу себе си самия, срещу кълна на престъплението, който, разбира се, тогава вече е бил у него! Голямото му вълнение при целия разговор и случая бе избликло оттам, че в действителност е виждал себе си самия обвинен в кърваво деяние и че се е опитвал да спаси своята съвест, като струпа върху си всяко обвинение и всяка тежка присъда. Сякаш още тогава с този гняв срещу себе си самия би могъл да накаже или да заглуши потайната престъпност в душата си.

Клайн стигна толкова далеч в мислите си и чувстваше, че това е тежко за него, да, че дори се отнася за самия му живот. Но беше

неизказано мъчително да разплете тези свои спомени и мисли и да ги подреди. Едно проблясвало предчувствие за последното спасително познание потисна умората и раздражението срещу цялото му сегашно положение. Той стана, изми лицето си, бос заснова из стаята насамнатам, докато го побиха тръпки от студ и помисли вече да спи.

Но сънят не идваше. Клайн лежеше, неумоливо изоставен на своите усещания и само на грозни, болезнени и унизяващи чувства: омразата срещу жена му, самосъжалението, безпомощността, потребността от обяснения, извинения, основания за утеха. И тогава, тъй като засега не му хрумваха никакви други мотиви за утеха и тъй като пътят към разбирането толкова дълбоко и безпощадно водеше към най-потайните и най-опасните гъсталаци на неговите възпоминания, а сънят не искаше да се върне, остатъка от нощта Клайн пролежа в състояние тежко до степен, каквато никога не бе познавал. Всички отвратителни чувства, които се блъскаха у него, се съединиха в ужасен, задушаваш, смъртен страх, в сатанински кошмарен натиск върху сърце и дробове, който отново и отново се засилваше до границата на нетърпимото, какво беше страх, макар отдавна да го знаеше, вече от години, разбра едва през последните седмици и дни! И все пак никога не бе го усещал така в гърлото си! Застави се да мисли за неща без всякаква стойност, за забравения ключ, за хотелската сметка и с това да се избави от планината грижи и мъчителни очаквания. Въпросът дали тази жалка стаичка ще струва за една нощ повече от три и половина франка и дали в такъв случай ще остане за по-дълго тук, още цял час го държа задъхан, облян в пот и с разгуптяно сърце. При това знаеше точно колко са тъпи тия мисли, но все отново сам се увещаваеше разумно и успокояващо, както се говори на упорито дете, смяташе си на пръсти пълната неоснователност на своите грижи — напразно, съвсем напразно! Нещо повече, и зад тези утешения и уговорки проехтяваше някакъв кървав присмех, сякаш и те бяха просто преструвка и театър, също както някога неговата превземка спрямо убиеца. Беше му ясно, че смъртният страх, ужасното чувство, че е стегнат с примка и осъден на мъчително задушаване, не идва от грижата за няколко франка или от други сходни причини. Зад всичко това дебнеше нещо по-лошо, по-сериозно, ала какво? Трябва да бяха неща, които имаха общо с окървавения учител, със собственото му желание за убийство и с всичко болно и хаотично у него самия. Но как

да го разрови? Как да намери причината? Във вътрешния му свят нямаше място, което да не кърви, да не бе ранено и загнило и чувствително на болка до безумие. Той долавяше: това не се понася дълго. Ако продължеше тъй и по-нататък и особено ако се заредяха още няколко такива нощи, щеше да полудее или да се самоубие.

Напрегнат, седна изправено в леглото и се опита да вникне напълно в своето чувство и положение, за да приключи веднъж завинаги. Но то беше все едно и също. Седеше самотен и безпомощен с трескава глава и болезнен натиск върху сърцето, в смъртен уплах пред участта си, като птица, която змията сковава от страх и поглъща. Съдбата, сега той знаеше това, не идва от някъде другаде, а расте в собствената душа. Ако не намереше средство срещу нея, тя щеше да го разяде — тогава за него би било отредено да бъде преследван крачка по крачка от страха, от този ужасен страх, и крачка по крачка да губи разсъдък си, докато стигне до ръба, който усещаше вече наблизко.

Да би могъл да разбере — това би било добре, това навярно би било спасението! Още беше далеч от опознаването докрай на своето положение и всичко, което му се бе случило. Стоеше съвсем в началото, усещаше го добре. Ако сега можеше да се овладее и да обхване всичко съвсем точно, да го подреди и премисли, тогава навярно би намерил нишката. Цялото би добило някакъв смисъл и облик и може би тогава би било поносимо. Но това напрежение, това последно пределно събиране на силите, му идваше твърде много, надвишаваше неговата твърдост, той просто не издържаше. Колкото по-напрегнато се опитваше да мисли, толкова по-лошо ставаше, вместо спомени и обяснения намираше у себе си само зеещи дупки, нищо не му хрумваше и при това отново го преследваше мъчителният страх, че може би е забравил тъкмо най-важното. Той се безпокоеше и търсеше в себе си като нервен пътник, преравящ всичките си джобове и куфари за билета, който може би държи под шапката си или дори в ръка. Но с какво помагаше това, може би?

Преди, преди един час или по-дълго — не бе ли стигнал до едно познание, не бе ли направил откритие? Какво бе станало с него? То бе изчезнало, не можеше да го намери отново. Отчаян, се удари с юмрук по челото. Боже в небесата, нека си намеря ключа! Не ме оставяй да загина така, толкова клетнически, толкова тъпо, толкова тъжно! Разкъсано на парцали, като облаци, подгонени от буря, цялото му

минало прелиташе край него, милиони картини, една след друга, една през друга, неузнаваеми и присмехулни, всяка напомняше за нещо, но за какво? За какво?

Изведнъж името Вагнер се появи на устните му. Как неволно го изрече? „Вагнер! Вагнер!“ Откъде идваше това име? От коя шахта? Какво искаше то? Кой беше Вагнер? Вагнер?

Той се вкопчи здраво в името. Ето че имаше една задача, един проблем, така беше по-добре, отколкото да виси в неочертаното. И тъй: кой е Вагнер? Какво ме засяга Вагнер? Защо устните ми го изричат, защо разкривените устни на моето престъпно лице сега, в нощта, мълвят името Вагнер? Напрегна всичките си сили. Какви ли не неща му хрумнаха. Мислеше за Лоенгрин и чрез него за малко неясната връзка, която имаше с композитора Вагнер. Когато беше на двадесет години, го обичаше страстно. По-късно бе станал недоверчив и с времето се появиха цял куп възражения и съмнения по отношение на него. Беше го критикувал много и може би тази критика засягаше не толкова самия Рихард Вагнер, колкото собствената му някогашна любов към композитора? Ха-ха, ето че отново се улови. Отново ли бе открил измама, малка лъжа, малка нередност? Ах, да, на бял свят излизаше едно или друго — в безукорния живот на чиновника и съпруга Фридрих Клайн съвсем не всичко беше безукорно, съвсем не всичко чисто, във всеки ъгъл по една погребана тайна. Да, правилно, следователно така стояха нещата и с Вагнер. Фридрих Клайн остро осъждаше и мразеше композитора Рихард Вагнер. Защо ли? Защото Фридрих Клайн не можеше да си прости, че на младини се бе възхищавал от същия този Вагнер. Сега в лицето на Вагнер той преследваше своята лична младежка екзалтация, собствената си младост, собствената си любов. Защо? Защото младостта, възторгът и Вагнер — всичко това мъчително му напомняше изгубеното, защото бе допуснал да се ожени за жена, която не обичаше или поне обичаше неистински, недостатъчно. Да, и така, както се отнасяше към Вагнер, така чиновникът Клайн се отнасяше спрямо мнозина, спрямо много неща. Почтен човек беше господин Клайн, но зад своята почтеност не криеше нищо освен неприличие и позор. Да, ако пожелае да бъде честен, колко много тайни мисли трябваше да крие от себе си самия! Колко погледи подир хубави момичета на улицата, колко завист към любовните двойки, които срещаше вечер, когато се прибираще от

работа вкъщи при жена си! И после, мислите за убийството. Не беше ли насочил и омразата, която би трябвало да отнесе към себе си самия, срещу оня учител...

Изведнъж се сепна. Отново връзка! Учителят и убиецът — да, и той се казваше Вагнер! Следователно тук се криеше ядката. Вагнер, така се наричаше онова чудовище, оня луд престъпник, който бе погубил цялото си семейство. Дали през досегашния си живот по някакъв начин от години не е бил свързан с този Вагнер? Дали тази зла сянка не го е преследвала навсякъде?

Е, слава Богу, нишката беше отново намерена. Да, и именно Вагнер някога, в отдавна отминалите, по-добри времена, той бе укорявал много гневно и възмутено и му бе желал най-жестоко наказание. А по-късно сам вече, без да разсъждава за Вагнер, имаше същите помисли и много пъти при една странна представа бе виждал себе си как погубва своите деца и жена си.

И дали това всъщност не беше твърде разбираемо. Не беше ли правилно? Не можеше ли много лесно да се стигне дотам — отговорността за съществуването на децата да стане някому непоносима, също толкова непоносима, колкото собствената същност и битие, че човек да ги възприема като заблуда, само като вина и мъка?

С въздишка той премисли това. Сега му изглеждаше съвсем сигурно, че още тогава, когато за пръв път го узна в сърцето си, бе разбрал и одобрил онова Вагнерово убийство, естествено одобрил само като възможност. Още тогава, когато не чувстваше живота си нещастен и провален, още тогава, преди години, когато мислеше, че обича жена си, и вярваше в нейната любов, още тогава дълбоко в себе си бе разбирал учителя Вагнер и тайно се бе съгласявал с неговото ужасно жертвоприношение. Това, което бе казал и мислил тогава, винаги е било само мнението на неговия разум, а не на сърцето му. Сърцето — оня най-съкровен корен у него, от който израства съдбата — винаги и неизменно е било на друго мнение, то е разбирало престъплението и го е одобрявало. Винаги са съществували двама Фридрих Клайн — видим и потаен, чиновник и престъпник, баща на семейство и убиец.

Но тогава той постоянно беше обърнат към живота с по-доброто си Аз — на чиновника и порядъчния човек, на бащата на семейство и справедливия гражданин. Никога не бе одобрявал спотаеното мнение

на своята душа, той дори не бе го знаел. И въпреки всичко този най-съкровен глас незабелязано го бе ръководил и накрая го бе превърнал в беглец и порочен човек!

С благодарност той се улови за тези мисли. В тях все пак имаше късче логичност, нещо като разум, но то още не стигаше, всичко важно оставаше още толкова тъмно, известно просветляване обаче, известна истина беше спечелена. А за истината, именно за нея се отнасяше. Само да не изгубеше отново късия край на нишката! Трескав от изтощение, все между мисълта и съновидението, той за стотен път отново изпусна нишката и за стотен път пак я намери, докато настана ден и уличният шум се заблъска в прозореца.

[1] Мама не иска, нито пък татко./ Какво ще направим, за да правим любов? (Итал.) — Б.пр. ↑

Преди обед Клайн се разхождаше из града. Стигна до някакъв хотел, чиято градина му хареса, и влезе вътре, видя стаите и нае една. Едва на излизане се огледа за името на хотела и прочете: хотел „Континентал“. Не му ли беше известно това име? Не му ли бе предсказано? Също както хотел „Милано“. Той бързо се отказа да търси и бе доволен от атмосферата на необичайност, игра и своеобразен смисъл, в които му се струваше, че е попаднал неговият живот.

Вълшебството от вчерашния ден постепенно се възвърна. Много добре беше, че дойде на Юг, мислеше той с благодарност. Беше предвождан добре. Ако не бе това, тази приятна омая навред и спокойното скитосване, възможността за самозабрава, би стоял час след час пред ужасния напор от мисли и би бил отчаян. Но така му се удаде за часове да вегетира в приятна умора, без принуда, без страх, без мисли. Отрази му се благотворно. Беше много хубаво, че този Юг съществуваше и че си го бе предписал. Югът правеше живота по-лек. Утешаваше. Упойваше.

И сега в светлия ден пейзажът изглеждаше невероятен и фантастичен, всички планини бяха твърде близо, твърде стръмни, твърде високи, сякаш рисувани от някой малко чудат художник. Но красиво беше и всичко близко и малко: едно дърво, част от брега, къща с хубави весели цветове, градински зид, тясна пшенична нива, която се намираще сред лозите, малка и грижливо обработена като домашна градина. Всичко това беше мило и приветливо, бодро и забавно, то излъчваше здраве и доверие. Този малък, ведър, пълен с живот пейзаж, заедно със спокойно веселите хора можеше да бъде обичан. Да можеш да обичаш нещо, какво избавление!

Със страстната воля да забрави, да се унесе, страдащият плуваше през чуждия свят, отдаден на бягството си от дебнещите го чувства и страх. Клайн бавно се разхождаше по полето из приятните, старателно обработени нивя. Те не му напомняха за селячеството и за земята в неговата родина, а повече за Омир и за римляните, в това той

намираше нещо прастаро, култивирано и все пак примитивно, невинност и зрелост, каквито в Севера нямаше. Малките параклиси и молитвените колони с разпятие, цветни и полурухнали, почти всички украсени с полски цветя от децата, се издигаха навред край пътищата в чест на светци и му се струваше, че те имат същия смисъл и произлизат от същия дух, както многото малки храмове и светилища на древните, които във всяка дъбрава и планина, във всеки извор са почитали някое божество, чиято светла набожност сякаш имаше дъха на хляб, на вино и здраве. Върна се в града, мина под кънтящи аркади, умори се от грубата каменна настилка, гледаше любопитно в отворените магазини и работилнички, купи си италиански вестници, без да ги чете, и уморен, най-накрая попадна в чудесен парк край езеро. Из алеите тук се разхождаха курортисти или, насядали по пейките, четяха, а старите, огромни дървета, сякаш влюбени в огледалните си отражения, провесваха клони над чернозелените води като тъмен свод. Невероятни растения, зърнастец и смрадлика, корков дъб и други редки видове се издигаха дръзко или плахо, или печално сред поляните, осеяни с цветя, и край далечния отвъден езерен бряг плуваха бели и розови светли села и вили.

Когато седеше на една пейка, капнал от умора и почти задрямал, нечия здрава, гъвкава стъпка го разбуди. С червенокафяви високи обувки с връзки, къса пола над тънки прозрачни чорапи мина жена, момиче, силно, уверено, много изправено и предизвикателно, елегантно, високомерно, едно студено лице с изкуствена червенина на устните, високо вдигната прическа на гъстата светла, металножълта коса. Докато минаваше пътем, погледът му се спря само за секунда, безпогрешен и оценяващ и пренебрежителен, като погледите на портiera и момчето в хотела, и равнодушно продължи нататък.

Във всеки случай, мислеше си Клайн, тя има право, аз не съм от хората, на които се обръща внимание. След човек като мен такава жена не се обръща. И все пак беглият и студен неин поглед тайно му причини болка, той се чувстваше подценен и гледан с пренебрежение от някой, който вижда само повърхностно, външната страна, и от дълбочината на неговото минало израстваха бодли и оръжия, за да се брани от нея. Вече беше забравил, че фините обувки и необикновено гъвкавата ѝ сигурна походка, стройният крак в тънък копринен чорап за миг бяха приковали погледа му и го бяха ощастливили. Отглъхнали

бяха шумоленето на нейната дреха и тънкият приятен аромат, който му напомни за косите и кожата ѝ. Отхвърлен и стъпкан беше красивият приятен дъх на еротика и възможност за любов, който го бе докоснал. Вместо това прииждаха много спомени. Колко често беше виждал такива същества, такива млади, уверени, арогантни личности, все едно дали бяха проститутки или суетни светски жени, колко често го беше дразнило тяхното безсрамно предизвикателство, тяхната увереност го бе ядосвала, тяхното хладно, брутално самопоказване го бе отвращавало! И как понякога по време на излети и в градските ресторанчета от сърце бе споделял възмущението на своята жена от такива неженствени, напомнящи на хетери същества!

Зле настроен, той протегна краката си напред. Тази жена му бе развалила доброто настроение! Чувстваше се неприятно ядосан и подценен, знаеше: ако тази с жълтата коса още веднъж минеше оттук и още веднъж го измереше с поглед, той ще почервенее, в такива дрехи, с тази шапка, с тези обувки, с това лице, с коси и с брада, и в собствените си очи ще изглежда незначителен и непълноценен. Дявол да я вземе! Тази жълта коса! Тя беше неестествена, никъде по света нямаше толкова жълти коси. Жената беше и начервена. Как може човек да си позволява така да маже устните си с червило, негърски! И подобни същества се разхождат навред, сякаш светът е техен, те са си присвоили свободното държане, увереността, дързостта и отравят радостите на порядъчните хора.

С новото прииждане на чувството на неудоволствие, раздразнение и притеснение пак бе закипял поток от минало и изведнъж между това се прояви хрумването: ти се позоваваш на жена си, ти дори ѝ даваш право и отново ѝ се подчиняваш! В течение на миг го обля някакво чувство като аз съм магаре, все още се причислявам към порядъчните хора, а съм престанал да бъда такъв, спадам също като Жълтокосата към свят, който вече не е моят предишен и който няма да бъде порядъчен, свят, където вече порядъчен или не означава нищо, където всеки за себе си търси начин да понесе тежкия живот. В течение на миг усети, че презрението му към Жълтокосата бе също толкова повърхностно и неискрено, колкото и неговото някогашно възмущение от учителя и убиеца Вагнер, а също и отрицателното му отношение към другия Вагнер, чиято музика някога бе възприемал като прекомерно чувствена и знойна. За една секунда неговият

затрупан усет, неговото пропаднало Аз отвори очи и с всезнаещия си поглед каза, че цялото възмущение, цялото раздражение, цялото презрение било заблуда и детинщина и че се стоварвало върху самия клетник, който презира.

Този добър всезнаещ усет му каза още, че тук той отново се възправя пред една тайна, чието тълкование било важно за неговия живот, че все едно тази проститутка или светска дама и дъхът на еlegantност, изкушение и еротика в никакъв случай не му бил неприятен и обиден, но че всички тези присъди си ги е въобразил и набил в главата от страх пред действителната си природа, от страх пред Вагнер, от страх пред животното или дявола, които може да открие у себе си, ако някога разчупи оковите и отхвърли одеянието на своите нрави и своята бюргерска ограниченост.

Светкавично у него трепна нещо като усмивка, като присмех, което обаче веднага пак угасна. Неприятното чувство отново победи. Беше злокобно как всяко събуждане, всяко вълнение, всяка мисъл постоянно и безпогрешно го улучваше тъкмо там, където беше слаб и способен само за мъки. Сега отново се намираше в центъра им и се занимаваше със своя несретнически живот, с жена си, с престъплението си, безнадеждността на своето бъдеще. Страхът се върна, всезнаещото Аз потъна като нечута от никого въздишка. О, каква мъка! Не, Жълтокосата не беше виновна за това. И всичко, което изпитваше против нея, естествено не ѝ причиняваше болка, то раняваше само него самия.

Стана и започна да се разхожда. По-рано често смяташе, че води сравнително самотен живот, и с малко суетност си приписваше известна философия за покорност на съдбата и сред колегите си минаваше за учен, за читател и потаен ценител на художествената литература и изкуствата. Боже мой, никога не бе бил самотен! Водеше разговори с колегите, с жена си, с децата, с всевъзможни хора — и така денят отминаваше, а грижите ставаха поносими. И дори когато оставаше сам, това не беше самота, той споделяше мненията, страховете, радостите, утехите на мнозина, цял един свят. Постоянно около себе си и дълбоко до своята същина усещаше общността, също и в оставането сам, в болката и отчаянието неизменно принадлежеше към едно ято и една тълпа, имаше закрилящия го съюз, света на благопристойните, на прилежните и почтените. Сега обаче, сега усети

вкуса на самотата. Всяка стрела улучваше него самия, всяко основание за утеха се оказваше безсмислено, всяко бягство от страха водеше само в оня свят, който беше скъсал и който бе разрушен за него, бе му се изплъзнал. Всичко, което през целия му живот минаваше за добро и правилно, сега вече не беше. Всичко трябваше да извлече от душата си, никой не му помагаше. А какво намираще у себе си? Ах, безредие и разпокъсаност!

Един автомобил, който той заобиколи, отклони мислите му и им подхвърли нова храна; усещаше своята натежала от безсъние глава, празна и замаяна. „Автомобил“, помисли той или го изрече, а знаеше какво означава това. Тогава като в миг на слабост си затвори очите, отново видя картина, която му се стори позната, напомняше му нещо и вливаше нова кръв в неговите мисли. Той се видя да стои в автомобил и да кормува, това беше сън, който някога бе сънувал. В онова сънно чувство, когато бе изтръгнал волана и сам бе поел управлението, имаше нещо като освобождение и триумф. Някъде то таеше утеха, трудно бе да се намери. Но я имаше. Имаше я, пък макар и само във фантазията или в съня, благотворната възможност съвсем сам да управлява своето превозно средство, да се смее злорадо на всеки друг водач и да го свали от седалката, ако пък тогава возилото се отклони на тротоара или се устреми срещу къщите и хората, то навярно би било приятно и много по-добре, отколкото да пътуваш, закрилян под чуждо водачество и вечно да си останеш дете.

Дете! Трябваше да се усмихне. Хрумна му, че като дете и младеж понякога бе проклинал и мразил своето име Клайн^[1]. Сега вече не се казваше така. Това нямаше ли значение, не беше ли иносказание, символ? Клайн беше престанал да бъде малък и дете и да се оставя другите да го водят.

В хотела към яденето си изпи едно добро, леко вино, което за щастие бе поръчал и чието название не запомни. Съществуваха малко неща, които помагаша на човека, малко, които го утешаваха и правеха живота по-лек, важно бе да познаваш тези неща. Виното беше едно от тях и въздухът, и пейзажът на Юга — също. Какво още? Имаше ли и нещо друго? Да, размишлението също беше толкова утешително, отразяваше се благотворно и помагаше да се живее. Но не всяко размишление! О, не, имаше мисли, които бяха мъка и безумие. Имаше размисъл, който болезнено дълбаеше в непроменяемото и не водеше до

нищо освен отвращение, страх, досада от живота. Друг беше размисълът, който човек трябваше да търси и на който да се научи. Това беше ли изобщо мислене? Беше ли състояние, вътрешна нагласа, която винаги траеше само мигове и можеше да бъде разрушена, надмогната от желание за размисъл. В такова крайно жадувано състояние човек биваше навестяван от хрумвания, спомени, видения, фантазии, прозрения от особен род. Мисълта (или сънят) за автомобила беше от този вид, от този добър и утешителен вид бе и внезапно появилото се възпоминание за убиеца Вагнер и за разговора, воден преди години за случая. Странното хрумване за името Клайн също. При тези мисли, тези приумици за мигове страхът и отвратителното неразположение отстъпваха назад пред бързо просветналата сигурност и тогава сякаш всичко бе добро, да бъдеш сам, означаваше сила и гордост, преодоляно минало и липса на ужас пред идващия час без ужас.

Той трябваше да схване това, предстоеше му да прозре себе си и да се поучи! Би бил спасен, ако му се удадеше по-често да намира мисли от този вид у себе си, да им се посвещава и да ги призовава. И Клайн размишляваше. Не знаеше как бе прекарал следобеда, часовете му се стопяваха като в сън, а може би действително спеше, кой знае? Мислите му непрестанно кръжаха около тази тайна. Мислеше твърде много и мъчително за срещата си с Жълтокосата. Какво означаваше тя? Какво стана, че тази бегла среща, мигновената размяна на погледи с непознатата, красива, но несимпатична нему жена за дълги часове беше извор на мисли, на чувства, вълнения, спомени, самомъчение, жалби. Как настъпи това? Така ли се случва и с другите? Защо фигурата, походката, кракът, обувките и чорапът на Жълтокосата го възпламениха в един бързолетен миг? И защо после нейният студен, претеглящ, поглед толкова силно го отрезви? Защо този фатален поглед не просто го отрезви и събуди от краткото еротично очарование, а едновременно го оскърби, възмути и накара да се самоподценява? Защо срещу погледа ѝ той се опълчи единствено с думи и спомени, принадлежали на неговия нявгашен свят, думи, останали вече без смисъл, причини, в които сам вече не вярваше? Срещу жълтокосата дама и нейния неприятен поглед той си бе послужил с присъди на жена си, с думи на колегите си, с мисли и мнения на своето нявгашно Аз, на вече несъществуващия гражданин и чиновник Клайн; бе

изпитал потребността да се оправдае пред този поглед с всички възможни модуси и би трябвало да прозре, че неговите средства са само стари монети, излезли от обръщение. И от всичките дълги, мъчителни съображения не му бе останало нищо освен притеснение, безпокойство и болезнено чувство за собствена несправедливост. Но само в един-единствен миг отново бе доловил онова, другото, тъй желано състояние, за момент вътрешно бе поклатил глава срещу всички тягостни разсъждения и ги бе опознал по-добре. В течение на една секунда съзнаваше: мислите ми за Жълтокосата са глупави и недостойни, съдбата стои над нея, както и над мен, Бог я обича толкова, колкото и мен.

Откъде бе дошъл този прелестен глас? Къде би могъл отново да я намери, как отново да я примами към себе си, на кой ли клон стоеше рядката плаха птица? Гласът изричаше истината, а истината бе благоденствие, изцеление, убежище. Той се разнасяше, когато в сърцето си човек биваше единен със своята участ и обичаше себе си; той бе глас Божи или глас на собственото, най-истинското, най-съкровено Аз, отвъд всякакви лъжи, извинения и комедии.

Защо не можеше непрестанно да слуша този глас? Защо истината всякога прелиташе над него като призрак, който само с крайчеца на окото едва зърваш, че прошумява край теб и изчезва, ако напълно обърнеш поглед? Защо отново и отново виждаше дверите на щастieto да стоят отворени, а поискаше ли да влезе, те веднага биваха заключени.

В стаята си, събуждайки се от дрямка, Клайн посегна към томчето на Шопенхауер, оставено върху масичката — то най-често го съпровождаше по време на пътувания. Слепешком го разтвори и прочете едно изречение: „Когато обръщаме поглед назад към изминатия от нас житейски път и понякога подлагаме на критична оценка нашите стъпки заедно с последиците им, то често не проумяваме как сме могли да извършим това или да се откажем от онова; така ни се струва, че някаква чужда сила ръководи нашите стъпки.“ В „Егмонт“ Гьоте казва: „Човекът мисли, че направлява живота си, че води самия себе си, а най-съкровено в душата му се чертае непреодолимо по волята на неговата съдба.“ Не се ли съдържаше тук нещо, което го засягаше? Кое то беше близко и вътрешно свързано с днешните му мисли? Жадно продължи да чете, но

вече не стигна до нищо. Следващите редове и изречения не го развълнуваха. Остави книгата настрана, погледна джобния часовник, намери го ненавит и спрял, изправи се и надзърна през прозореца, изглежда се свечеряваше.

Почувства се някак отпаднал като след силно душевно напрежение, но не неприятно и безплодно изтощен, а уморен съзнателно, подир удовлетворителна работа. „Спал съм около час или повече“, помисли си той, и застана пред огледалния шкаф да чешка косата си. Чувстваше се странно свободен, добре, и в огледалото се видя усмихнат! Бледото пренапрегнато лице, което от дълго време бе наблюдавал само разкривено, сковано и объркано, сега бе озарено от кротка и приветлива хубава усмивка. Учуден, поклати глава и се усмихна на себе си.

Слезе долу в ресторанта, на няколко маси вече беше сервирано. Не бе ли се хранил току-що? Все едно, изпитваше голямо желание веднага отново да седне на трапезата и си поръча, като усърдно разпитваше келнера за добри ястия.

— Навярно господинът би желал тази вечер да направи едно пътешествие до Кастилионе? — попита келнерът при сервирането. — От хотела тръгва моторница.

Клайн благодари с кимване на глава. Не, такива хотелски начинания за него не значеха нищо. Кастилионе? Вече бе чувал да се говори за това. То беше място за забавления с игрално казино, нещо като едно малко Монте Карло. Мили Боже, какво би правил там?

Докато чакаше да му донесат кафето, от букета, поставен в кристална ваза пред него, Клайн си взе малка бяла роза и се закичи. Откъм съседната маса го докосна миризмата на току-що запалена пура. Правилно, хубава пура желаше и той.

После се заразхожда нерешително пред сградата насам и натам. С голямо удоволствие отново би тръгнал към селската местност, където миналата вечер при пеенето на италианката и магическия искрометен танц на светулките за пръв път бе доловил сладостната действителност на Юга. Но го влечеше и към парка, към засенчените от зеленина тихи води, към странните дървета и ако отново би могъл да срещне жълтокосата дама, то сега студеният ѝ поглед не би го нито ядосал, нито засрамил. Впрочем колко немислимо дълго беше времето

от вчера! Как в този миг той се чувстваше вече както у дома си! Колко много преживя, премисли и изпита!

Бавно тръгна по една улица, облъхваше го приятен тих летен вечерен вятър. Нощни пеперуди страстно кръжаха около току-що запалените улични фенери, прилежни хора късно затваряха магазините си и пред витрините похлопваха железни лостове. Много деца се въртяха още наоколо, при игрите си тичаха между малките масички на кафенето, където посред улицата се пиеше кафе и лимонада. Изображение на Богородица в нишата на някаква стена се усмихваше в сиянието на горящи свещи. И по пейките край езерото още беше оживено — смееха се, спореха, пееха, а по водата тук и там плуваха лодки с кормчии по ризи и момичета в бели блузи.

Клайн лесно намери отново пътя към парка, но голямата врата беше затворена. Зад високите железни пръчки в смълчаната тъмнина дърветата се издигаха чужди и вече обгърнати от нощта и съня. Дълго гледа към тях. После се усмихна и едва сега осъзна тайното желание, което го бе тласнало на това място, пред затворената желязна врата. Е, беше все едно, можеше да мине и без парка.

Той седна спокойно на една пейка край езерото и се загледа в множеството, което се изнизваше оттук. Под ярката светлина на лампата отвори един италиански вестник и се опита да чете. Не разбираше всичко, но всяко изречение, което успееше да преведе, му доставяше удоволствие. Едва постепенно тук започна да обръща внимание, пренебрегвайки граматиката, на смисъла и с известно учудване откри, че статията беше бурно, ожесточено опозоряване на неговия народ и родина. Колко странно, помисли си Клайн, че всичко това още съществува! Италианците пишат за неговия народ точно така, както родните вестници винаги са правили по отношение на Италия, точно така съднически, точно толкова възмутено, точно толкова безпогрешно убедени в собствената си правота и в чуждата несправедливост! И обстоятелството, че вестникът с омразата и ужасните осъдителни преценки не успя да го възмути и да го разядоса, беше просто странно. Или не. Не, защо да се ядосва? Всичко това беше същина и езикът на един свят, към който вече не принадлежеше. Той може и да беше добрият, по-добрият, правилно уреденият свят, но вече не неговият.

Остави вестника на пейката и си тръгна. От една градина през гъсти цъфтящи розови храсти светеха стотици пъстри фенерчета. Там влизаха хора и той се присъедини — каса, пазачи, стена с плакати. В средата на градината имаше зала без стени — само с голям куполовиден покрив, от който висяха безброй пъстроцветни лампи. Много полузаети градински маси изпълваха прохладната зала; в дъното, сребриста, зелено-розова и преосветена в ярки цветове, блестеше тясна висока сцена. Под рампата ѝ седяха музиканти, един малък оркестър. Пламенно и светло флейтата дишаше в знойната нощ, обоят наситено и на приливи, челото пееше тайнствено, плахо и топло. Над тях на сцената възрастен мъж пееше комични песни, изрисуваната му уста се усмихваше сковано, голата му, изглеждаща тъмна глава отразяваше пищната светлина.

Клайн не беше търсил такова нещо и за миг изпита някакво разочарование и критично чувство и старата боязън пред самотното седене сред радостна и елегантна тълпа, виждаше му се, че изкуствената веселост е напълно несъзвучна с тази, наситена с ухания градинска вечер. Но все пак седна и светлината, стичаща се от толкова много пъстроцветни, засенени лампи, го примири бързо, тя висеше като вълшебнически воал над откритата зала. Нежна и искрена, леката музика, смесена с аромата на многото рози, озаряваше всичко. Хората седяха ведри и нагиздени в приглушена веселост: над чаши, бутилки и чаши сладолед, прелестно облъхнати и разкрасени от кротките пъстри светлини, се мяркаха открити лица и блестящи женски шапки, жълтият и розовият сладолед в чашите, чашите с червена, зелена и жълта лимонада също звучаха празнично в тази картина и се вливаха в нея като накити.

Никой не слушаше комика. Бедният старец стоеше равнодушен и самотен на своята сцена и пееше каквото бе научил, приятното сияние обливаше жалката му фигура. Той свърши песента си и изглеждаше доволен, че може да си тръгне. От най-предните маси двама-трима души изръкопляскаха. Певецът слезе от сцената, но скоро се появи откъм градината в залата и зае място на една от първите маси до оркестъра. Млада дама му наля чаша газирана вода, при което тя се полупривдигна, и Клайн погледна към нея. Беше дамата с жълтите коси.

Сега изведнъж отнякъде се разнесе остър звънец, продължителен и настойчив, залата се раздвижи. Мнозина излизаха без шапки и манта. И масата до оркестъра се изпразни, Жълтокосата излезе заедно с другите, ярка, косата ѝ блестеше и вълн в градинския здрач. Край масата остана единствен старият певец.

Клайн превъзмогна вътрешната си съпротива и отиде при него. Вежливо поздрави стария, който само му кимна.

— Бихте ли ми казали какво означава звънецът? — попита Клайн.

— Пауза — отвърна комикът.

— И накъде тръгнаха всички тези хора?

— Да играят. Антрактът е от половин час, толкова време могат да играят отсреща в казиното.

— Благодаря. Не знаех, че и тук има игрален дом.

— Не си струва да се говори за него. Само за деца. Най-високият залог е от пет франка.

— Много благодаря.

Отново бе свалил шапката си и се бе обърнал. Тогава му хрумна, че би могъл да попита стария за Жълтокосата. Той я познаваше.

Поколеба се, шапката още беше в ръката му. Но си тръгна. Какво искаше всъщност? Какво го интересуваше тя? Все пак долови, че въпреки всичко жената го интересуваше. Това беше само плахост, някаква заблуда, задръжка. У него се надигна тиха вълна на недоволство, тънък облак. Тежестта вече приближаваше, той отново бе стеснителен, несвободен и ядосан на себе си. Беше по-добре да си отиде вкъщи. Какво правеше тук сред доволните хора? Не спадаше към тях.

Един келнер, който поиска сметката, му попречи, нахалник.

— Бихте могли да изчакате, докато ви повикам.

— Извинете, помислих, че господинът иска да си тръгне. А на мен няма кой да ми плати, ако някой си излезе.

Клайн даде повече пари за почерпка, отколкото беше необходимо.

Когато напускаше залата, видя откъм градината да се връща Жълтокосата. Изчака и я остави да мине край него. Изправена, тя крачеше силно и леко като на пружини. Срещна погледа ѝ хладен, без да го познае. Видя лицето ѝ: ярко осветено, спокойно и умно лице,

здро̀во и бледо, малко надменно, устните очертани в кървавочервено, сивите очи — много зорки, красивото, добре оформено ухо с проблясващ зелен продълговат камък. Тя мина в бяла коприна, върху тънката ѝ шия, обгърната от нежна верижка със зелени камъни, падаше опалова сянка.

Той я изгледа дълбоко развълнуван и отново с двойствено впечатление. Нещо в нея го привличаше, нашепваше за щастие и съкровеност, ухаеше на плът и коси, на грижливо поддържана красота, а друго го отблъскваше, изглеждаше неистинско, Вдъхваше страх от разочарование. Това беше старият, втълпяван в годините на детството и подклаждан цял живот страх от онова, което той възприемаше като присъщо на уличниците, от съзнателния самопоказ на красивото, от откритото напомняне за еротика и любовна борба. Той явно долови, че раздвоението беше у самия него. Това беше отново Вагнер, отново светът на красивото, но без благонравие, на привлекателното, но без скритост, без плахост, без нечиста съвест. У него се криеше един враг, който му забраняваше рая.

Масите в залата бяха разместени от прислугата и в средата се отвори свободно пространство. Една част от гостите не се бяха върнали.

„Остани тук“ — викаше едно желание у самотния мъж. Той предусещаше каква нощ ще последва, ако си тръгне сега. Нощ като отминалата, вероятно и по-лоша. Малко сън с тягостни сънища, безнадеждност и самоизмъчване, при това рев на чувствата, мисъл за верижката със зелените камъни над бялата, перленоцветна женска гръд. Може би вече скоро, съвсем скоро ще бъде до точката, при която животът не може да се понася повече. Но той все пак беше привързан към живота, достатъчно странно. Да, така ли беше? Иначе би ли бил изобщо тук? Би ли напуснал жена си, би ли изгорил корабите след себе си, би ли се възползвал от целия този зъл апарат, от всички остриета, забити в собствената плът, и накрая би ли стигнал до Юга, ако наистина държеше, ако не бе привързан към живота, ако у него нямаше желание и бъдеще? Нима днес не се бе чувствал ведро и прекрасно при доброто вино, пред затворената врата на парка, на пейката край кея?

Той остана и си намери място в съседство с масата, край която седяха певецът и Жълтокосата. Там се събраха шест-седем души, които видимо бяха свои тук, до известна степен част от

представлението и от забавата. Клайн неотклонно гледаше към тях. Между тези хора и постоянните посетители на градината съществуваше близост, познаваха ги и музикантите от оркестъра и от време на време се отбиваха на масата или им подвикваха шеги, те се обръщаха към келнера на „ти“ или на малко име. Говореха едно през друго немски, италиански и френски език.

Клайн наблюдаваше Жълтокосата. Тя остана сериозна и хладна, още не беше я видял да се усмихва, овладяното ѝ лице му изглеждаше непроменимо. Можеше да забележи, че тя е уважавана на тяхната маса, мъже и момичета се отнасяха към нея с тона на другарско внимание. Сега чу и името ѝ: Терезина. Той размишляваше дали тя е хубава, дали всъщност му харесваше. Не можеше да каже. Без съмнение походката ѝ, фигурата ѝ бяха красиви, дори необикновено красиви, нейната поза при седене и движенията на много грижливо поддържаните ѝ ръце. В лицето и погледа ѝ обаче го занимаваха и го объркваха тихата студенина, увереността и спокойствието на израза, скован почти като маска. Тя имаше вид на човек, който притежава свое собствено небе и свой собствен ад и не може да ги раздели с никого. А и в тази душа, която, струваше му се, бе твърде сурова, крехка и навярно горда, дори зла, и в тази душа също горяха желание и страст. Какви ли чувства търсеше и обичаше, от какви ли бягаше тя? Къде бяха нейните слабости, нейните страхове, нейната скритост? Как ли изглеждаше, когато се смееше и когато спеше, когато плачеше, когато целуваше?

И как стана тъй, че вече от половин ден тя занимаваше мислите му, че той трябваше да я наблюдава и изучава, да се страхува, да ѝ се ядосва, докато още не знаеше дали му харесва, или не?

Може би Жълтокосата бе за него цел и съдба? Тайнствена сила ли го привлича към нея, както го бе привлякъл Югът? Някакъв вроден подтик, линия на орис, доживотен несъзнателен стремеж? Предопределена ли му бе срещата с нея? Такава ли беше неговата участ?

Напрегнато заслушан в многогласното бърбене, той успя да чуе един откъслек от разговора им. Чу я да казва на хубав, гъвкав и елегантен младеж, с черна коса на вълни и гладко лице: „Бих искала още веднъж истински да играя не тук и не за бонбони, а отвъд, там, в Кастилионе или в Монте Карло.“ А после след неговия отговор още

веднъж: „Не, вие изобщо не знаете какво е това. Може би е отвратително, ужасно, може би не е умно, но е увличащо.“

Сега Клайн вече знаеше нещо за Жълтокосата. Достави му голямо удоволствие, че я бе дебнал и подслушвал. През мъничък осветен прозорец той, чужденецът, седейки отвън на пост, бе могъл да хвърли кратък, дебнец поглед към нейната душа. Тя имаше желание. Тя бе измъчвана от изискване за нещо възбуждащо и опасно, за нещо, в което човек можеше да се погуби. Беше му приятно да го знае. А какво беше това Кастилионе? Не беше ли чул днес вече да се споменава? Кога? Къде?

Все едно, сега той не бе в състояние да разсъждава. Но отново, както вече много пъти в тези странни дни, имаше усещането, че зад всичко, което върши, чува, вижда, мисли, стоят отношения и необходими, че го насочва някакъв водач, че дълги, далечни редици от причини дават плод. Е, нека дават плодовете си. Така е добре.

Отново го облъхна чувство за щастие, чувство за спокойствие и увереност на сърцето, странно очароващо за този, който познава страха и ужаса. Спомни си една дума от своето детство. Те, малки ученици, бяха говорили помежду си за това как постъпват танцьорите на въже, че толкова непоколебимо и безстрашно могат да вървят по въжето. И един беше казал: „Ако с тебешир изтеглиш линия по пода на стаята, е също толкова трудно да вървиш напред точно по нея, както и по най-тънкото въже. Но можеш да го направиш спокойно, защото не е опасно. Представиш ли си, че това е просто тебеширена линия, а въздухът наоколо — подът, тогава ти сигурно можеш да минеш и по всяко въже.“ Сега му дойде наум това. Колко хубаво беше! А дали с него не бе точно обратното? Не му ли вървеше така, че той вече не можеше да ходи спокойно и уверено по равната земя, защото я смяташе за въже?

В себе си се зарадва, че му хрумваха такива утешителни неща, че те дремеха у него и от време на време излизаха на бял свят. Дълбоко в себе си носеше всичко, до което стигаше. Отвън никой никому не можеше да помогне да не влиза във война със себе си, да живее с любов и доверие към себе си, тогава би успял във всичко. Тогава би могъл не само да танцува по въже, тогава човек би могъл и да лети.

Известно време, забравяйки всичко наоколо си, ужасен, с глава, опряна на една ръка над своята маса, той опипом следваше тези

чувства, навлизаше по меката, хлъзгава пътека на душата си, сякаш бе ловец и човек, който търси брод. В същия момент Жълтокосата вдигна поглед и го видя. Очите ѝ не се задържаха на него дълго, но те внимателно четяха по лицето му и когато Клайн почувства това и сам погледна към нея, долови нещо като внимание, нещо като съчувствие, а и като родство. Този път погледът ѝ не му причини болка, не му нанесе обида. Този път, така чувстваше той, тя гледаше него, него самия, не дрехите и маниерите, фризура и ръцете му, а истинското, непроменимото, тайнственото у другия, неповторимото, божественото, съдбата.

Клайн я молеше за прошка заради всичко горчиво и грозно, което днес бе мислил за нея. Но не, нямаше какво да измолва. Лошото и глупавото, което бе мислил за нея, бе изпитвал към нея, бяха удари срещу самия него, не срещу непознатата. Не, така беше добре.

Изведнъж го стресна зазвучалата отново музика. Оркестърът засвири танц. Но сцената остана празна и тъмна, а вместо към нея погледите на посетителите бяха насочени към празния четириъгълник между масите. Той разбра, сега щеше да се танцува.

Вдигайки поглед, Клайн видя, че от съседната маса Жълтокосата и младият голобрад хубавец станаха. Той се присмя на себе си, като забеляза как усети някаква съпротива и срещу този млад човек, как неохотно призна неговата елегантност, много приятните му маниери, хубавото му лице и коси. Младежът ѝ предложи ръката си, отведе я до празното място, пристъпи и втора двойка и сега двете двойки, изискани, уверени, красиви, затанцуваха танго. Не разбираше много от това, но скоро схвана, че Терезина танцува чудесно. Видя: тя правеше нещо, което разбира и умее майсторски, което лежи в нея и избликва оттам. И младежът с черните вълнисти коси танцуваше добре, двамата си подхождаха. Танцът им разказваше на зрителите само приятни, светли, прости и ласкави неща. Леко и нежно ръцете им бяха положени една в друга, всеотдайно и радостно, гальовно и живо се движеха ръцете, краката, телата им. Танцът на двамата изразяваше щастие и радост, красота и разкош, овладяност на живота и на изкуството да се живее. Той изразяваше още любов и еротика, но не диво и разпалено, а една любов, преливаща от естественост, наивитет и прелест. С танца си пред богатите хора, пред курортистите те им показваха красотата, която се таеше в техния живот и която сами не можеха да изразят, дори

и да почувстват без подобна помощ. Тези платени, школувани танцьори служеха на доброто общество като заместител. Принадлежащите към него, които никога не биха могли да танцуват толкова хубаво и толкова гъвкаво и истински да се насладят на приятната лекота на живота си, търсеха в танца на тези хора израз на това колко добре им беше. Но и още нещо. Те не искаха пред тях да се играе единствено лекотата и веселото самоочарование на живота, биваха предупреждавани за природата и невинността на чувствата и усещанията. От своя презабързан и претрупан с работа или пък мързелив и преситен живот, ограничен в амплитудата между неудържима работа и неудържими удоволствия и принудителното курортно покаяние, те гледаха с усмивка, смътно и тайнствено развълнувани, танца на хубавите гъвкави млади хора, сякаш гледаха към прелестна пролет на живота, към някакъв далечен изгубен рай, за който все още в празнични дни разказват на децата, раят, в който вече едва ли вярват, но нощем го сънуват с изгарящ копнеж.

И сега, по време на танца, в лицето на Жълтокосата се появи промяна, която Фридрих Клайн наблюдаваше с истинско удивление. Съвсем бавно и неуловимо, както руменината се разлива по утринното небе, нейното сериозно, студено лице постепенно се озари, постепенно се сгръ от усмивка. Гледаше право пред себе си и се усмихваше, като че ли събуждайки се, като че ли едва чрез танца тя, студената, бе стоплена за пълнокръвен живот. И танцьорът се усмихваше, и втората двойка се усмихваше, по лицата и на четиримата усмивките бяха чудно хубави, макар да изглеждаха някак неопределени и сходни на маски, но Терезина беше най-хубава и най-тайнствена, никой не се усмихваше така, както тя, толкова недокосната от външното, толкова разцъфтяла от своето вътрешно доволство. Той наблюдаваше това с дълбоко вълнение, то го трогна като откриването на тайнствено съкровище.

„Какви прекрасни коси има тя!“ — чу Клайн някой да казва наблизко тихо. Помисли за това че сам бе хулил тази чудна руса коса и се бе съмнявал в нейната естественост.

Тангото свърши, Клайн видя как Терезина стоя един миг до своя партньор, който още държеше с пръсти лявата ѝ ръка на височина на рамото, видя и вълшебството, сияещо на нейното лице, бавно да изчезва. Ръкопляскаха тихо и всички сподиреха с поглед двамата, когато те, с полюшващи се стъпки, се връщаха към масата си.

Новият танц, който започна след кратка пауза, беше изпълнен само от една-единствена двойка, от Терезина и нейния хубав партньор. Това беше танц на волна фантазия, малка сложна поема, почти пантомима, която всеки от танцьорите изпълняваше само за себе си и едва в няколко проблеснали върховни моменти и в галопиращо бързия заключителен акорд те играеха като двойка.

Тук се носеше Терезина, с очи, пълни с щастие, толкова погълната и искрена и сякаш с безплътни ръце и крака, така блажено следваше призивите на музиката, че в залата настана тишина и всички, увлечени, не откъсваха поглед от нея. Танцът завърши с бурен вихър, при който танцьорът и танцьорката се докосваха само с ръцете и върховете на пръстите на краката си и далеч един от друг, силно наклонени назад, се въртяха в кръг като при вакханалия.

Този танц събуждаше у всеки чувството, че двамата изпълнители, с техните жестове и стъпки, с разделянето и новото приближаване, с постоянното редуване на отгласкване и улавяне, изобразяваха усещанията за равновесие, присъщи и най-дълбоко желани от всички хора, които обаче само малцина щастливци умеят толкова просто, силно и открито да преживеят: радостта на здравия човек от себе си самия, извисяването на тази радост в любовта към другите, благочестивото разбирателство със собствената природа, доверчивото отдаване на желанията, бляновете и игрите на сърцето. Мнозина за момент изпитаха тъга и се замислиха за това, че между живота и действията им съществуваше толкова голямо разединение и противоречие, че животът им не беше танц, а само мъчително задъхване под товар, товар, с който в края на краищата те сами са се обременили.

Докато следеше танца, Фридрих Клайн виждаше през многото отминали години на своя живот като през тъмен тунел, а отвъд лежеше на слънце и вятър, зелено и сияещо, изгубеното — младостта, силните прости чувства, усещания, доверчивата готовност за щастие — и всичко това отново беше странно близо, само на една крачка, привлечено чрез вълшебство и отразено.

Още със съкровената усмивка от танца на лицето Терезина сега мина покрай него. Пронизаха го радост и очарователна преданост. И сякаш той я бе позовал, тя изведнъж го погледна толкова искрено, още несъвзела се, душата ѝ още преливаше от щастие, сладката усмивка

още бе на устните ѝ. И той ѝ се усмихна, усмихна се на близкото проблясване на щастието, през тъмната шахта на толкова много изгубени години.

Едновременно Клайн стана и ѝ подаде ръка, като стар приятел, без да каже нито дума. Танцърката я пое и я задържа за момент здраво, без да се спре. Той я последва. На масата на артистите му направиха място, седеше редом с Терезина и гледаше продълговатите зелени камъни да искрят върху светлата кожа на шията ѝ.

Той не вземаше участие в разговора, от който поне малко разбираше. Зад главата на Терезина, в ярката светлина на градинските фенери, виждаше цъфтящите розови храсти, изпъкващите тъмни, едри топки, над които тук-там прелитаха светулки. Мисълта му почиваше, нямаше нищо за премисляне. Цветовете на розите леко се полюшваха от нощния вятър, Терезина седеше до него, на ухото ѝ висеше блещукащ зеленият камък. Светът беше добър.

Тогава Терезина положи ръка на неговото рамо.

— Нека си поговорим. Не тук. Сега си спомних, че ви видях в парка. Утре ще бъда там по същото време. Вече съм уморена и скоро трябва да си легна да спя. По-добре е да си тръгнете преди мен, иначе моите колеги ще ви надуют сметката.

И тъй като един келнер забързано мина край тях, тя го задържа:

— Еуженио, господинът иска да плати.

Той плати, подаде ѝ ръка, сложи си шапката и тръгна към езерото, не знаеше какво да прави. Невъзможно му беше сега да си легне в хотелската стая. Продължи да върви по крайбрежната улица, извън градчето и предградията, докато свършиха пейките по брега и зелените лехи. Тогава седна на стената край езерото и си затананика, без глас, забравени откъслечни мелодии от младежките години, докато му стана студено и откъм стръмните планини го облъхна враждебна странност. Тогава с шапка в ръка закрачи назад.

Един сънлив портиер отвори вратата.

— Е, малко позакъснях — каза Клайн и му даде един франк.

— О, ние сме свикнали. Вие не сте последният. Моторницата от Кастилионе още не се е върнала.

[1] Малък (нем.). — Б.пр. ↑

Когато Клайн се озова в парка, танцьорката вече беше там. Тя се разхождаше с пружиниращи крачки във вътрешността на градината, около лехите с треви и изведнъж се изправи пред него в сенчестия край на една алея.

Терезина внимателно го измери със светлосивите си очи, лицето ѝ беше сериозно и някак нетърпеливо. И веднага, вървешком, тя заговори:

— Можете ли да ми кажете какво ставаше вчера? Как се случи така, че пресякохме пътищата си? Размишлявах върху това. Вчера два пъти попадах на вас в градината на курортното казино. Първия път стояхте край изхода и гледахте след мен, приличахте на скучаещ или раздражен човек и когато ви видях, се сетих: този вече съм го срещала в парка. Това не беше добро впечатление и полагах усилия веднага да ви забравя. После ви съзрях отново, едва четвърт час по-късно. Седяхте на съседната маса и ненадейно видът ви беше съвсем различен, не открих веднага, че сте същият, когото преди това бях срещала. И накрая, след моя танц, вие внезапно застанахте пред мен и ме уловихте за ръка или аз вас, не помня точно. Как се случи? Би трябвало да знаете нещо. Но се надявам, че не сте дошли, за да ми правите любовни признания.

Тя го изгледа заповеднически.

— Не знам — каза Клайн, — не съм дошъл с определени намерения. Аз ви обичам от вчера, но не бива да говорим за това.

— Да, да говорим за друго. Вчера в един миг между нас възникна нещо, което ме занимава, ала и плаши, сякаш имахме нещо сходно или общо. Какво е то? И главното: какво беше вашето преобразяване? Как бе възможно в течение на един час да имате две съвсем различни лица? Напомняхте ми човек, който е преживял нещо много важно.

— Какво напомнях? — попита той детински.

— Отначало изглеждахте по-възрастен, някак мрачен, неприятен господин. Приличахте на филистер, на човек, който е свикнал да стоварва гневно от собствената си неспособност върху другите.

Той я слушаше с напрегнато внимание и живо кимаше с глава. Тя продължи:

— И тогава, после... то не може да се опише добре, седяхте някак приведен напред; когато случайно попаднахте пред очите ми и още в първите секунди си мислех: Господи, тия филистери заемат много тъжни пози! Вие бяхте обренили глава на ръката си и това неочаквано ми се виждаше толкова странно, сякаш бяхте единственият човек на света и сякаш ви беше съвсем безразлично какво става с вас и с целия свят. Лицето ви, подобно на маска, страхотно тъжно или също страхотно равнодушно...

Тя замълча изведнъж, като че ли търсеше думи, но не каза нищо.

— Имате право — подхвана Клайн скромно. — Толкова внимателно сте наблюдавали, че би трябвало да се удивлявам. Вие сте ме прочели като писмо. Но в действителност е само естествено и правилно, че сте вникнали във всичко.

— Защо естествено?

— Защото и вие по малко по-различен начин изразихте чрез танца съвсем същото. Когато танцувате, Терезина, а и иначе в някои моменти, вие сте като едно дърво, една планина или животно, или звезда, съществувате единствено за себе си съвсем сама, не искате да бъдете нищо друго освен това, което сте, без значение дали добра или лоша. Нима не е същото, което откривате и у мен?

Тя го наблюдаваше изпитателно, без да му отговори.

— Вие сте чуден човек — каза жената колебливо. — И какво е това: действително ли сте такъв, какъвто ми се струвахте тогава? Наистина ли ви е толкова безразлично всичко, каквото става с вас?

— Да, обаче не винаги. Често изпитвам и страх. Но тогава равнодушието се връща и страхът бива прогонен и всичко е безразлично. Тогава човек не е силен или нещо повече, безразличен не е истинското определение — всичко е приятно и всичко добре дошло, да става каквото ще.

— В един момент дори смятах за възможно вие да сте престъпник.

— И това е възможно. То е дори вероятно. Виждате ли, „престъпник“, наричате човека с тази дума и мислите, че някой върши нещо, каквото другите са му забранили. Но той самият, престъпникът, отрицва единствено това, което е у него. Виждате ли, ето сходството

между нас двамата. И двамата от време на време, в редки мигове, откриваме онова, което е у нас. Няма нищо по-рядко, повечето хора изобщо не го познават. И аз не го познавах, казвах, мислех, вършех, живеях само чуждото, само заученото, само доброто и правилното, докато един ден се сложи край на това. Не можех повече, трябваше да се махна, доброто вече не беше добро, правилното вече не беше правилно, животът вече беше непоносим. Но все пак бих искал още да го търпя, дори го обичам, макар той да носи и много мъки.

— Бихте ли ми казали как се наричате и кой сте?

— Аз съм този, когото виждате пред себе си, и нищо повече. Нямам име, нямам титла и никаква професия. Трябваше да се откажа от всичко. С мен нещата стоят така, че след дълъг почтен и прилежен живот един ден паднах от гнездото, беше неотдавна, сега трябва или да загина, или да се науча да летя. Светът повече не ме интересува, сега съм съвсем сам.

Някак смутено тя попита:

— Да не сте били в някакво заведение?

— Да не съм бил умопомрачен, смятате вие? Не. Макар че би било възможно. — Той се смути, мислите го нападаха отвътре. Със засилващо се неспокойствие продължи: — Когато се говори за това, и най-простото изведнъж се усложнява и става необяснимо. Нека изобщо не го засягаме в разговор! Човек го прави, отваря дума за нещо, когато не иска да го проумее! Как го схващате? Действително искам да разбера. Повярвайте ми! Много ме интересува. — Оживен, той се усмихна. — Да, да, иска ви се да беседвате. Вие сте преживели нещо и сега искате да го обсъдите. Ах, разискването не помага. Говоренето е сигурен път към това нищо да не бъде разбрано правилно. Всичко да се превърне в плоско и пусто. Вие не искате да разберете и себе си! Просто желаете да имате спокойствие след предизвестията, които сте доловили. Вие искате да приключите и с мен, и с предупреждението, като намерите етикет, под който да ме подредите. Опитват се с „престъпник“, с „душевноболен“, искате да узнаете моето съсловие и име. Но всички отвеждат далеч от вникването, всичко това е главозамайване, мила госпожице, лош заместител на разбирането, нещо повече, бягство от желанието да разбереш, от потребността да разбереш.

Той замълча, измъчен докосна с ръка очите си, после явно му хрумна нещо приветливо, отново се усмихна:

— Ах, видите ли, когато вчера за един момент вие и аз изпитвахме едно и също, тогава не казахме нищо и не попитахме нищо, и не мислехме нищо — изведнъж си подадохме ръце и беше добре. Сега обаче, сега говорим и мислим, и обясняваме, и всичко, което беше толкова просто, е станало странно и неразбираемо. Все пак би било съвсем лесно да ме разберете също толкова добре, колкото и аз вас.

— Вие смятате, че сте ме разбрали толкова добре?

— Да, естествено. Как живеете, не зная. Но вие живеете така, както живях и аз, и както правят всички, най-често в неизвестност и някак покрай себе си, като следват една цел, един дълг, едно намерение. Така постъпват почти всички хора, от това боледува целият свят, от което и ще загине. Понякога обаче, например при танц, вие загубвате намерението или дълга и изведнъж заживявате другояче. Неочаквано се чувствате така, сякаш сте сама на този свят или сякаш утре можете да бъдете мъртва, тогава излиза на бял свят каква сте в действителност. Когато танцувате, вие заразявате с това дори и другите. Ето къде е вашата тайна.

Известно време тя вървя по-бързо. Когато стигнаха съвсем накрая по една издатина над езерото, спря.

— Вие сте странен — каза тя, — някои неща мога да разбера. Но... какво собствено искате от мен?

Той наведе глава и за момент изглеждаше тъжен.

— Вие сте свикнали винаги да искат нещо от вас. Терезина, аз не искам от вас нищо, което вие самата не искате и не бихте направили на драго сърце. Това, че ви обичам, може да ви бъде безразлично. Не е щастие да бъдеш обичана. Всеки човек обича себе си и въпреки всичко хиляди се измъчват през целия свой живот. Не, да бъдеш обичан, не е щастие. Но да обичаш, ето кое е щастие.

— С удоволствие бих ви създала някаква радост, стига да можех — каза Терезина бавно, сякаш му съчувстваше.

— Бихте могли, но ако ми позволите да изпълня някакво ваше желание.

— Ах, какво знаете за моите желания!

— Без съмнение вие нямате никакви. Притежавате ключа към рая, това е вашият танц. Но вярвам, че все пак храните желания, което ми е приятно. А сега узнайте: съществува един, на когото доставя удоволствие да изпълни всяко ваше желание.

Терезина се замисли. Будните ѝ очи бяха отново остри и студени. Какво искаше да научи за нея? И тъй като не можеше да открие, започна предпазливо:

— Първата ми молба към вас би била да бъдете почтен. Кажете, кой ви е разказал нещо за мен?

— Никой. Никога не съм говорил с някого за вас. Това, което зная, а то е много малко, го зная от вас самата. Вчера ви чух да казвате, че бихте искали веднъж да играете в Кастилионе.

Лицето ѝ трепна.

— А, така ли, вие сте ме подслушвали?

— Да, естествено. Разбрах вашето желание, тъй като не винаги сте единна със себе си, търсите вълнение и опиянение.

— О, не, не съм толкова романтична, колкото смятате. В играта не търся опиянение, а просто пари. Искам веднъж да бъда богата или поне безгрижна, без да трябва да се продавам. Това е всичко.

— Звучи толкова правдоподобно и все пак не го вярвам. Но както желаете! Всъщност съзнавате съвсем добре, че никога не ви е потребно да се продавате. Да не говорим за това! Но ако искате да имате пари, било само за да играете или изобщо, то вземете от мен. Имам повече, отколкото са ми потребни, убеден съм, и не им отдавам значение.

Терезина пак се отдръпна назад.

— Едва ви познавам. Как така да взема пари от вас?

Той рязко си свали шапката, сякаш някаква болка го бе пронизала, и млъкна.

— Какво ви е? — извика Терезина.

— Нищо, нищо. Позволете ми да си отида. Говорихме твърде много, прекалено много. Никога не бива да се говори толкова много.

И тогава Клайн вече се затича, без да се бе сбогувал, бързо, като подгонен от отчаяние, през алеята. Танцорката гледаше след него в прилив на раздвоени чувства, искрено учудена на него и на себе си.

Но той не бързаше от отчаяние, а само от непоносимо напрежение и претовареност. В миг му бе станало невъзможно да изрече още една дума, трябваше да бъде сам, изпитваше необходимост

да остане сам, да мисли, да се вслушва, да чуе себе си. Целият разговор с Терезина бе хвърлил него самия в удивление и го бе изненадал, думите бяха излетели мимо волята му, бе го обзела като пристъп на задух неудържима необходимост да сподели преживяванията и мислите си, да ги оформи, да ги изрече, да ги кресне към себе си. Той беше учуден от всяка дума, която се чуваше да произнася, но все повече и повече чувстваше как се увлича в приказките си и стига до нещо, което вече не бе просто и правилно, как по безполезен начин се опитваше да обясни непонятното и изведнъж това му бе станало нетърпимо, трябваше да замълчи.

Сега обаче, когато се опитваше отново да си спомни изтеклия четвърт час, възприе своето преживяване радостно и благодарно. Това беше напредък, избавление, потвърждение.

Колебливостта, съмнителността, в която целият привичен свят бе изпаднал за него, страшно го бе уморила и измъчила. Той бе преживял чудото, че животът става най-богат смислово в миговете, когато за нас са загубени всякакъв смисъл и значение. Все отново и отново обаче го обземаше мъчително съмнение дали тези преживявания действително бяха съществени, дали бяха нещо повече от малки, случайни вълнички по повърхността на уморен и заболял дух, по същността си капризи, леки потрепвания на нервите. Сега видя, снощи и днес, че преживяването му беше действително. Беше засияло от сърцевината му и го бе променило, бе привлякло към него друг човек. В усамотяването му бе направен пробив, той отново обичаше, имаше някого, на когото искаше да послужи, да създаде радост, отново можеше да се усмихва, отново да се смее!

Вълната го прониза като болка и наслада, той потръпна от това чувство, животът ехтеше в него сякаш прибой, всичко бе неразбираемо, отвори широко очи и видя: дървета край някаква улица, сребристи талази в езерото, тичащо куче, колоездач — всичко бе странно, приказно и почти всичко красиво, всичко сякаш съвсем ново, извадено от кутията с играчки на Бога, всичко съществуваше само заради него, за Фридрих Клайн, и той самият бе тук единствено заради това, за да почувства трепет от потока чудеса и болка, и радост. Навред имаше красота, във всяка купчина смет край пътя, навред имаше дълбоко страдание, навред беше Бог. Да, това беше Бог и така той някога, в незапомнени времена, още момче, го бе почувствал и търсил

със сърцето си, когато мислеше за Бог и „вездесъщност“. Сърце, не се пръскай от пълнота!

Отново от всички забравени шахти на неговия живот избликонах неизброими отрищените спомени: за разговори, за времето, когато беше годеник, за дрехи, които бе носил като дете, за ваканционни утрини от студентските години, те се подреждаха в кръг около няколко постоянни средоточия — около фигурата на неговата жена, около майка му, около убиеца Вагнер, около Терезина. Идваха му наум откъси от творби на класически писатели и латински поговорки, които някога като ученик бе запомнил, а и глупави, сантиментални стихове от народни песни. Бащината сянка стоеше зад гърба му, той отново преживя смъртта на тъщата си. Всичко, което някога бе минало през очите и ушите му, чрез хора и книги, с удоволствие или мъка, бе проникнало и потънало в него, сега всичко, изглежда, бе изплувало, всичко едновременно, разбунено кръжеше едно през друго, без ред, но пълно със смисъл, всичко важно, всичко значимо, всичко съхранено.

Силното вълнение се превърна в мъка, в мъка, неразличима от най-висшата наслада. Сърцето му биеше бързо, очите се наливаха със сълзи. Той преценяваше, че е близо до умопомрачение, и все пак знаеше, че не полудява, и едновременно гледаше към новия душевен пейзаж на безумието със същото удивление и очарование както към миналото, както към езерото, както към небето. И тук всичко беше вълшебно, благозвучно и многозначно. Той проумя защо във вярванията на по-благородните народи лудостта минава за свята. Разбираше всичко, всичко му говореше, всичко беше отключено за него. Нямаше думи за това, беше измамно и безнадеждно да изразиш нещо със слова и да искаш да го разбираш! Трябва само да си открит, само да си готов, тогава всяко нещо, тогава в един безкраен дъх като в някакъв Ноев ковчег можеш да побереш целия свят и да го имаш, и да го разбираш, и да си единен с него.

Обхвана го тъга. Ох, ако всички хора знаеха, ако можеха да преживеят! А как неудържимо се живееше, неудържимо се грешеше, колко сляпо и безмерно се страдаше! Нима дори вчера той не се ядосваше на Терезина? Нима до вчера не мразеше жена си, не я обвиняваше и смяташе отговорна за всички страдания в живота му? Колко тъжно, колко глупаво, колко безнадеждно! А всъщност всичко беше толкова просто, толкова добро, толкова смислено, докато го

гледаше отвътре, докато зад всяка вещь виждаше да стои същината — той, Бог! Тук един път изви към нови гори от представи и от картини. Ако насочеше днешното си чувство към бъдещето, избликваха стотици щастливи сънища, мечти, за него и за всички. Миналият му престъпен, похабен живот не биваше да бъде оплакван, не биваше да бъде обвиняван и съден, а само обновен и превърнат в точната си противоположност — пълен със смисъл, пълен с радост, пълен с доброта, пълен с любов. Милостта, която той преживяваше, трябваше да се отрази и да въздейства по-нататък. Идваха му наум библейски мъдрости и всичко, което знаеше за надарените вярващи и светци. Така бе започвало винаги при всички. Те бяха водени по същите сурови, мрачни пътища, както и той, страхлив и обзет от ужас до часа на обратата, на просветлението. На този свят вие имате страха, бил казал Исус на своите ученици. Но който е преодолял страха, той вече не живее в света, а в Бога, във вечността.

Така бяха поучавали всички, всички мъдреци по целия свят, Буда и Шопенхауер, Исус, гърците. А имаше само една мъдрост и само една вяра, само една мисъл: познанието за Бога в нас самите. А колко изопачено и фалшиво това се проповядваше в училища, църкви, книги и науки!

С широк размах на крилете духът на Клайн летеше през сферите на неговия вътрешен свят, на неговото познание, на неговото образование. И тук, също както във видимия му живот, лежах имот до имот, съкровище до съкровище, извор до извор, но всяко за себе си — уединено, мъртво и без стойност. Сега обаче с лъча на знанието, с просветлението и тук изведнъж трепна ред, смисъл и оформяне през хаоса, започна сътворение, живот и връзка скачаха от полюс до полюс. Мъдрости, извлечени от най-делнични съзерцания, станаха отново самопонятни, тъмното стана светло и таблицата за умножение се превърна в мистично верую. Въодушевен и пламнал от любов беше и този свят. Произведенията на изкуството, които бе обичал на по-млади години, зазвучаха с ново вълшебство. Клайн видя: загадъчната магия на изкуството се отваряше със същия ключ. Изкуство не означаваше нищо друго, освен наблюдаване на света в състояние на благоволение, на просветление. Изкуство беше зад всяко нещо да показваш Бог.

Пламнал, ощастливеният вървеше през света, всяка клонка на всяко дърво имаше дял в неговия екстаз, благородно се стремеше

нагоре, задушевно се свеждаше, беше символ и откровение, ефирни виолетови облачни сенки плуваха над езерното огледало, тръпнеха в нежна сладост. Всеки камък лежеше до своята сянка, изпълнен със смисъл. Толкова красив, толкова дълбоко и свято достоен за любов светът никога не бе бил или никога след тайнствените приказни години на ранното детство. „Бъдете като децата. Вие няма да бъдете като децата!“ — му хрумна и той почувства: аз съм отново дете, влязох в царството небесно.

Когато взе да усеща умора и глад, той се намираще далеч от града. Сега си спомни откъде идваше, какво бе станало и че си бе тръгнал, без да се сбогува с Терезина. В най-близкото село потърси някаква гостилница. Привлече го малка селска кръчма с една дървена маса, забита в градинката под една песакиня. Той поиска ядене, но те нямаха нищо освен вино и хляб. Помоли за супа, за яйца или шунка. Не, такива неща нямало тук. В това време на скъпотия никой не ядял подобни работи. Той преговаря първо със стопанката, след това с една баба, която седеше на каменния праг на къщната врата и кърпеше бельо. Тогава се настани в градината, под дебелата сянка на дървото, с хляб и тръпчиво червено вино. В съседната градина, невидими зад лозите и простряното пране, чу да пеят две момичета. Изведнъж една дума от песента влезе в сърцето му, без той да може да я задържи. В следващия стих тя се появи отново; беше името Терезина. А песента, един полусмешен куплет, говореше за някаква Терезина. Той разбра.

*La sua mamma alla finestra
Con una voce serpentine:
Vieni a casa, o, Teresina,
Lasc' andare quell traditor^[1]*

Терезина, как я обичаше! Колко хубаво беше да обичаш!

Клайн положи глава на масата и задряма, унасяше се в сън и се събуждаше отново, много пъти, често. Вечерта настъпваше. Стопанката дойде и остана от другата страна на масата, учудвайки се на госта. Той сложи пари, помоли за още чаша вино, попита я за песента. Тя беше приветлива, донесе му виното и се застоя при него.

Клайн поиска да му издекламира цялата песен за Терезина и много се зарадва на стиха:

*Io non sono traditore
E ne meno lusingherò,
Io son' Jigliod' un ricco signore,
Son' venuto perfare amor. **

Стопанката каза, че сега би могъл да получи една супа, тъй като тя бездруго стотвила за мъжа си, когото очаквала.

Клайн ядеше зеленчукова супа и хляб, стопанинът се завърна, над сивите каменни покриви на селото догоря късното слънце. Той попита за стая, предложиха му една — стаичка с дебели, голи каменни стени. Нае я. Никога досега не беше спал в такава стая, приличаше му на свърталище от някаква разбойническа драма. Тогава излезе в селото, което потъваше във вечерния мрак, намери отворено малко магазинче, можа да купи шоколад и го раздаде на децата, които на тълпи шумно се рееха по улиците. Те тичаха подире му, родители го поздравяваха, всеки му пожелаваше „лека нощ“ и той отвърщаше, кимаше на всички, на стари и млади, които седяха по праговете и стълбите на къщите.

С радост мислеше той за своята стаичка при кръчмата, за примитивното си, напомнящо на хралупа убежище, където старата варова замазка се лющеше от сивите зидове и където нямаше нищо излишно по голите стени — нито картина, нито огледало, нито тапети и завеса. Вървеше през вечерно притихналото село като в някакво приключение, всичко беше озарено, всичко — пълно с тайнствени обещания.

Завръщайки се в остерията, от празното и тъмно помещение за гости, през процепа на вратата видя слаб зрак и поведен от него, се озова в кухнята. Тя му се стори като приказна пещера, тъй като малкото оскъдна светлина се разливаше по червен каменен под и се разсейваше, преди да стигне стените и тавана, в плътен, топъл здрач и под огромния черен, невисок отдушник, сякаш имаше неизчерпаем извор на тъмнина.

Стопанката и бабата седяха, и двете прегърбени, дребни и слаби, на ниски, унизяващи табуретки, почиваха си с ръце, отпуснати върху коленете. Стопанката плачеше, никой не го бе грижа за влезлия. Той седна на ръба на една маса до остатъци от зеленчук, един тъп нож блестеше тягостно, в сиянието лъснатите медни съдове, окачени по стените, пламваха в червено. Жената плачеше, старицата ѝ пригласяше и мърмореше заедно с нея на диалект, постепенно той почна да разбира, че в къщата е имало кавга и че след някакъв спор мъжът си заминал отново. Попита дали той я е бил и не получи отговор. Постепенно взе да я утешава. Каза, че положително мъжът скоро ще се върне. Жената отвърна остро:

— Днес не, а може би и утре няма.

Клайн се отказа от утешения. Жената седеше вече по-изправена, седяха мълчаливо, плачът беше затихнал. Простотата на случилото се, за което не се говореше, му изглеждаше чудесна. Беше избухнал спор, бяха изпитали болка, бяха плакали. Това вече бе отминало, сега седяха тихо и чакаха. Животът продължаваше също като у децата, като у животните. Само да не се говори, само простото да не се усложнява, само душата да не се обръща навън.

Клайн помоли старицата да направи кафе за тримата. Жените грейнаха, бабата веднага сложи вършини в огнището, заприпукваха счупвани клонки, смачквана хартия, лумващ огън. И в отражението на внезапно избухналите пламъци той видя лицето на стопанката, осветено отдолу, някак натъжено и все пак успокоено. Тя гледаше в огъня, понякога се усмихваше, изведнъж стана, отиде бавно до крана на чешмата и си изми ръцете.

След това тримата седяха край кухненската маса, пиха горещо черно кафе и по един отлежал хвойнов ликьор към него. Жените се пооживиха, заразказваха и питаха, смееха се на мъчителния, пълен с грешки език на Клайн. На него му се струваше, че е тук от много дълго време. Чудно, какво ли нямаше в тия няколко дни! Цели периоди отрязъци от живота се вместиха в един следобед, всеки час изглеждаше претоварен с житейско бреме. За секунда у него трепна страх като отблясък на далечна мълния, изведнъж, хилядократно умножени, умората и пилеенето на жизнена сила биха могли да го налегнат, изсмучат, както слънцето изпива капките по скалите. В тези много бегли, но понякога завръщащи се мигове, в тези чужди

проблясвания на далечни светкавици той се видя да живее, усещаше и виждаше в мозъка си, виждаше там в хилядократно действие, с ускорени потрепвания да вибрира един неизразимо сложен, деликатен, скъп апарат, както зад стъкло някакъв крайно чувствителен часовник, за чието повреждане би била достатъчна една прашинка.

Разказаха му, че стопанинът влагал парите си в несигурни сделки, дълго време прекарвал извън дома и тук и там поддържал връзки с жени. В семейството нямаха деца. И докато Клайн полагаше усилия да намери италиански думи за най-простите въпроси и сведения, зад стъкления похлупак този най-деликатен часовник продължаваше да работи неуморно в най-фини потрепвания, като веднага включваше всеки преживян момент в своите отчитания и претегляния.

Клайн се вдигна рано, за да отиде да спи. Подаде ръка и на двете жени — на старата и на младата, която го изгледа проникновено, докато бабата се бореше с прозявките си. После пипнешком се изкачи по тъмната каменна стълба, удивително високи, огромни стъпала, до своята стаичка. Там намери приготвената глинена кана с вода, изми лицето си, за момент забеляза липсата на сапун, домашни пантофи, пижама и още четвърт час стоя до прозореца, облегнат на гранитния перваз, после се съблече съвсем и легна в твърдото легло, от чийто груб лен се възхити и който събуди у него порой от прелестни селски картини. Нима единствено правилното не беше винаги да се живее така сред помещение от четири каменни стени, без смешните вехтории като тапети, украшения и много мебели, без всички тези прекалени и в действителност варварски принадлежности. Покрив над главата срещу дъжда, проста завивка за тялото срещу студовете, малко хляб и вино или мляко срещу глада, сутрин да те буди слънцето, вечер да те приспива здрачът — потребно ли е на човека повече.

Но едва беше угасил светлината, и в паметта му потънаха къщата и стаята, и селото. Отново стоеше край езерото при Терезина и приказваше с нея, само с мъка можеше да си припомни днешния разговор и се съмняваше какво собствено ѝ беше казал, дори дали целият разговор не беше само една негова мечта и фантазия. Тъмнината му се отразяваше благотворно — Бог знае къде ще се събуди утре.

Разсъни го някакъв шум край вратата. Дръжката на бравата леко се задвижи, нишка слаба светлина се промъкна и се поколеба в процепа. Учуден и вече в миг разбрал, той погледна нататък, макар още неопомнил се напълно. Вратата се отвори и със свещ в ръка се появи стопанката, боса, безмълвна. Тя го изгледа проницателно, а той се усмихна и протегна ръце, дълбоко учуден, без никаква мисъл в главата. Ето че тя вече беше редом и тъмната ѝ коса лежеше на грубата му възглавница.

Не изрекоха ни дума. Запален от нейната целувка, той я привлече към себе си. Неочакваната близост и топлина на един човек до неговите гърди, чуждата силна ръка около врата му го разтърси странно — колко непозната му беше тази топлота, колко чужда, колко болезнено нови бяха и топлотата, и близостта — колко сам бе той, колко страшно сам и колко дълго сам! Между него и целия свят зееха пропасти и адски пламъци, а сега тук бе дошъл един чужд човек в безсловесно доверие и потребност от утеха, бедна, изоставена жена, така както той самият години наред беше изоставен и напласен мъж, висеше на неговата шия и даваше и вземаше, и жадно пиеше капките наслада от оскъдния живот, търсеше опиянение и все пак плаха, неговите устни, играеше с тъжно гальовни пръсти с неговите, търкаше бузата си о неговата. Той се изправи над бледото ѝ лице и я целуна по двете затворени очи и помисли: тя вярва, че взима, а не знае, че дава, при мен се спасява от своето усамотение и не подозира моето! Едва сега я видя, тази, до която цялата вечер беше седял сляп: видя, че тя имаше дълги, тънки ръце и пръсти, хубави рамене и лице, което отразяваше съдбовен страх и сляпа детска жажда, и едно полуплахо познание за малките прелестни пътища и умения на нежността.

Той разбра също и се натъжи от това, че дори и в любовта бе останал дете и начинаещ през дългия си хладен брак, отчаян, напласен и въпреки това не и невинен, жаден, но и винаги с неспокойна съвест. Още докато с жадни целувки не се откъсваше от устата и гърдите на жената, още докато усещаше нейната ръка нежно и почти майчински върху косите си, той вече долавяше разочарование и натиск в сърцето, чувстваше, че лошото се завръща: страхът, и го пронизаха режещо ледени предчувствието и пояснението, че дълбоко в душата си не бе способен за любов, че любовта би могла да му донесе само мъка и зло вълшебство. Още преди да отшуми кратката буря на

насладата, в душата му вече отвориха зло око плахост и недоверие и неохота срещу това, че беше взет, вместо сам да взима и да завладява, и предусет за отвращение.

Отново безмълвно жената се бе оттеглила заедно със светлината на свещта. Клайн лежеше в тъмнината и след заситеността дойде мигът, от който и по-рано, още преди часове, в толкова много предчувстващите далечни светкавици секунди се бе страхувал, лошият миг, когато пребогатата музика на новия му живот намери у него само уморени и разстроени струни и хиляди чувства на наслада изведнъж трябваше да бъдат заплатени с умора и страх. С разтуптяно сърце той усети да го дебнат всички врагове: безсънието, депресията, кошмарите. Грубият лен жулеше кожата му, бледа, нощта гледеше през прозореца. Невъзможно бе да остане тук и беззащитен да устои на надвисващите мъки! Ах, отново идваха вината и страхът, отново идваха тъгата и отчаянието! Всичко преодоляно, всичко минало се завърна. Нямахше спасение.

Забързан, той се облече, без светлина, потърси пред вратата пращните си обувки, заслиза тихо надолу и се измъкна от къщата с уморени, подкосени крака, тичаше отчаяно през селото и нощта, съпроводен от собствения си присмех, преследван от себе си самия, мразен от себе си самия.

[1] Нейната майка на прозореца/ с кръшен глас: ела си вкъщи, Терезина,/ остави го ти този изменник. (Итал.) — Б.пр. ↑

[1] Не съм изменник,/ нито дори ласкател./ Син съм на богат господар,/ дойдох тук да правя любов. (Итал.) — Б.пр. ↑

Клайн се мятеше и отчайваше в борба със своя демон. Каквото неговите съдбовни дни бяха донесли като новост, познание и избавление в пияния, шеметен вихър на мислите и прозорливостта на миналия ден, бе придошло до вълна, чиято висота му бе изглеждала непохватима, докато той вече взе да се свлича от нея. Сега отново лежеше в долина и сянка, още продължаваше да се бори, още тайно се надяваше, но дълбоко наранен. В течение на един ден, на един кратък блестящ ден, му се бе удало простото изкуство, познато на всяко стръкче трева. В един беден ден той бе обичал себе си, бе се чувствал единен и цялостен, неразделен на враждебни дялове, бе обичал себе си и в себе си света и Бога и нищо освен любов, утвърждаване и радост не се стичаше към него отвред. Ако вчера го бе нападнал разбойник, ако го бе арестувал полицаи, това би било утвърждение, усмивка, хармония! И сега, сред щастието, отново бе рухнал, отново се бе смалил. Той сякаш отиваше на съд със себе си, докато душата му знаеше, че всеки съд е измамен и глупав. Светът, който в продължение на един чудесен ден беше проницаем и целият изпълнен от Бог, лежеше отново суров и тежък и всяко нещо имаше свой собствен смисъл и всеки смисъл отричаше всеки друг. Въодушевляването на този ден можеше отново да се отдръпне, да умре! То, святото, бе просто каприз и случаят с Терезина — въображаем, и приключението в кръчмата съмнителна, порочна история.

Вече знаеше, че задушавачното чувство на страх преминаваше единствено тогава, когато той не се самопоучаваше и критикуваше, не човъркаше раните, старите рани. Знаеше — всичко болезнено, всичко глупаво, всичко лошо се превръщаше в своята противоположност, когато можеше да се познае като Бог, когато се тръгнеше по следата на дълбоките му корени, които стигат далеч отвъд болката и блаженството, доброто и злото. Знаеше го, но не можеше да направи нищо срещу това, злият дух беше в него, а Бог отново — само една дума, красива и далечна. Той се мразеше и презираше и тази омраза го обземаше, когато й настанеше часът, също нежелан и неотменен, както

в други времена ставаше с любовта и доверието. И все така щеше да продължава! Отново и отново той ще преживява милосърдие и блаженство и отново проклетата им противоположност и никога животът му няма да тръгне по път, предписан от собствената воля. Топка за игра и плаващ корк — той вечно ще бъде блъскан насам и натам, докато стигне до края, докато някога една вълна го залее и го грабне смъртта или безумието.

Ох, дано бъде по-скоро!

Неизбежни се върнаха мислите, които отдавна му бяха толкова горчиво познати: безполезните грижи, безполезните страхове, безполезните самообвинения, а да се схваща тяхното безсмислие беше само още една мъка в повече. Възвърна се и представата, която той отдавна (струваше му се, че междуременно са изминали месеци) бе имал по време на пътуването: колко хубаво би било да се хвърли с главата напред на релсите под някой влак! Жадно се отдаде на тази представа и я вдишваше като етер: с глава напред; всичко на трески и парцали, струпано и премазано, всичко навито по колелата, смляно по релсите! Мъката му се вкопчи дълбоко в тази представа, с одобрение и наслада той слушаше, виждаше и преживяваше основното разбиране на Фридрих Клайн, усещаше сърцето и мозъка си разкъсани, стъпкани и изпръскани, главата, която го болеше, да се пръска, очите, които го боляха, да изскачат от орбитите си, черния дроб смазан, бъбреците — смлени, косата — отскубната, кости, колена и брада — превърнати в пепел. Тъкмо това той, убиецът Вагнер, е искал да почувства, когато е удавял в кръв жена си, децата си и себе си самия. Тъкмо това. Ох, той го разбираше толкова добре! Самият беше Вагнер, човек с добри заложби, способен да почувства божественото, способен да обича, но прекалено обременен, прекалено размишляващ, прекалено леко завладяван от умора, прекалено добре запознат със своите слабости и болести. Какво ли имаше да прави на този свят такъв човек, такъв един Вагнер, такъв един Клайн? Винаги пред очите му да зее пропастта, която го делеше от Бога, винаги да усеща, че пукнатината на света минава през собственото му сърце, уморен, съсипан от вечното възнемане към Бога, което всякога завършваше с поврат, с падение, какво друго да направи един такъв Вагнер, един такъв Клайн, освен да се унищожи, да изличи себе си и всичко, което би могло да напомня за него, да се хвърли назад, в тъмното лоно, от което невъобразимото

винаги отново и вечно изтласква образите в тленния свят? Не, нищо друго не беше възможно. Вагнер трябваше да си отиде, Вагнер трябваше да умре, Вагнер трябваше да се изтрие от книгата на живота. Може би беше напусто да се самопогубва, може би беше смешно. Навярно беше съвсем правилно всичко, което бюргерите отгатък, в оня, другия свят, казват за самоубийството. Но имаше ли нещо за хората в това състояние, което да не беше напусто, да не бе смешно? Не, нищо. Все още бе по-добре да сложи глава под колелата на влака, да усеща, че пращи, по своя воля да се потопи в бездната.

Едва се държеше на краката си, но час след час без отдих креташе по пътя. Върху коловоза на железопътна линия, до който го бе отвел пътят, той лежа известно време, дори задряма с глава върху желязото. Събуди се отново и беше забравил какво искаше, стана, продължи да се влачи и олюлява, болки в стъпалата, непоносима болка в главата, понякога падаше, убол се на трън, понякога вървеше лек и сякаш понесен, понякога крачка по крачка, овладени мъчително.

„Дяволът ме е обсебил — запя си той тихо с хриплив глас, — та да стана по-зрял.“ Да бъдеш зрял. В мъки ще бъда довършен, изгорен докрай. Кафяв като костилка в праскова, за да узрее и за да може да умре.

В неговия мрак прелетя искра, на която той веднага отдаде цялата пламенност на разкъсаната си душа. Една мисъл: безполезно бе да се убие, да се убие сега, нямаше никаква стойност, парче по парче да се разкъса и смаже безполезно, но беше добро и избавящо да страда, с мъки и сълзи да съзрява, под удари и болки да бъде изкован докрай. Едва тогава можеше да си позволи да умре и тогава смъртта ще бъде добра, хубава и смислена, най-блаженото на света, по-блажено от всяка любовна нощ: разжарен и напълно отдаден да се върнеш назад в лоното, към угасване, към избавление, към ново раждане. Единствено такава смърт, такава зряла и добра, благородна смърт, имаше смисъл, само тя беше избавление, само тя — завръщане у дома. В сърцето му зариде копнеж. О, къде бе тесният тежък път, къде беше портата? Той беше готов, копнееше с всяка тръпка на своето разтреперано от умора тяло, на своята разтърсена от смъртна мъка душа.

Когато зората се пукна и оловното езеро се събуди с първата хладна сребриста мълния, прогоненият стоеше в малка кестенова

горичка, високо над езерото и града, сред папрати и избуяли цъфтящи скоруши, мокър от роса. С угаснали очи, но все пак усмихнат, той гледаше втренчено чудния свят. Беше достигнал целта на своето инстинктивно блуждаене, бе така смъртно уморен, че изтръпналата от страх душа мълчеше. И преди всичко нощта бе отминала! Борбата беше изведена докрай, една опасност — преодоляна. Повален от изтощение, той рухна като мъртъв сред папрати и корени, на горската земя, с глава върху черните боровинки, за притъпилите се сетива светът се стопи. Свил ръце в юмруци, сред растенията, с гърди и лице върху земята, жадно се отдаде на съня, като че ли това беше последното, за което бе копнял.

В сън, от който по-късно можеше да си спомни само няколко малки откъслека, той видя следното: до някаква врата — изглеждаше като вход към театър — висеше голяма табела с огромен надпис, който гласеше (това не беше сигурно) или „Лоенгрин“, или „Вагнер“. Влезе в тази врата. Вътре имаше някаква жена, приличаше на кръчмарката от тази нощ, но също и на собствената му жена. Главата ѝ беше преобразена, бе твърде голяма, лицето изменено в муцунеста маска. Обхвана го отвращение към жената, толкова силно, че заби нож в тялото ѝ. Но друга жена, като огледален образ на първата, се приближи зад него и за отмъщение се впи с остриите си силни нокти в шията му и искаше да го удуши.

Когато се събуди от този дълбок сън, той учудено видя гората край себе си, беше схванат от лежането на коравата земя, но освежен. С някаква тиха плахост сънят още звучеше в него. Каква странна, наивна и първична игра на фантазията — мислеше той, като в един момент се усмихваше, когато отново се сети за вратата с поканата за влизане в театър „Вагнер“. Каква идея, така да се изобрази неговото отношение към Вагнер! Този дух на съня беше суров, но гениален. Той улучваше главичката на гвоздеа. И, изглежда, знаеше всичко! Театърът с надпис „Вагнер“ не беше ли той самият, не беше ли предложението да влезе в себе си, в непознатата земя на своята истинска същност? Защото Вагнер беше той самият, Вагнер беше убиецът и гоненият в него, но Вагнер беше и композиторът, човекът на изкуството, геният, изкустителят, той беше и склонността към наслада от живота, към еротика, към лукс — Вагнер беше събирателно за всичко потиснато, потънало, оцетено у някогашния чиновник Фридрих Клайн. А

Лоенгрин, не беше ли той самият и Лоенгрин, странстващият рицар с тайнствената цел, когото не бива да питат за името му? Останалото беше неясно, жената със страшното лице-маска и другата с ноктите, ударът с нож в корема ѝ му напомняше за още нещо, надяваше се да открие какво — настроението за убийство и смъртна опасност беше чудно и ярко примесено с това за театър, маски и игра.

При мисълта за жената и ножа в един миг Клайн ясно видя пред себе си своята брачна спалня. Веднага помисли за децата, как бе могъл да ги забрави! Представяше си как сутрин в своите нощнички се измъкват от малките легла. Мислеше за имената им, особено за Ели. Ох, децата! От очите му бавно се застичаха сълзи по съненото му лице. Той разтърси глава, вдигна се с немалко усилие и започна да събира по измачканите си дрехи листа и бучици пръст. Едва сега си спомни ясно отминалата нощ, голата стая с каменните стени в селската кръчма, чуждата жена на неговите гърди, бягството, своето лудешко странстване. Видя този малък, изопачен откъс от живота, както някой болен се вглежда в отслабналата си ръка или в обрива по своя крак.

С овладяна мъка, още със сълзи в очите, си каза тихо: „Господи, какво ли мислиш още да ми сториш?“ От мислите на нощта у него продължаваше да звучи само един глас, още пълен с копнеж по съзряване, по завръщане у дома, по дръзновение за смърт. Дали пътят му щеше да бъде още дълъг? Беше ли родината още далеч? Имаше ли още много, много трудности, още немислими неща, които да изстрада? Той беше готов за това, подчиняваше се, сърцето му бе открито, отворено, орис, удрай!

Бавно вървеше Клайн през планинските ливади и лозята надолу към града. Отби се в своята стая, изми се и се среса, смени дрехите си. Отиде да се нахрани, изпи малко хубаво вино и усети как в скованите му ръце и крака умората взе да се топи и да се разлива приятно усещане. Осведоми се кога се танцува в курортното казино и в часа, в който сервираха чай, отиде там.

При влизането му Терезина тъкмо танцуваше. Той отново видя странната блестяща танцьорска усмивка на лицето ѝ. Поздрави я, когато тя се върна на неговата маса и седна там.

— Бих искал да ви поканя тази вечер да дойдете с мен до Кастилионе — каза той тихо.

Жълтокосата се замисли.

— Веднага, днес? — попита тя. — Толкова ли е бързо?

— Мога и да потърпя. Но би било чудесно. Къде да ви чакам?

Тя не устоя на поканата, а най-вече на детинската усмивка, която за мигове, странно хубава, се задържа на набразденото му лице на самотник, както на последната стена на изгоряла и срутена къща още виси весел пъстър тапет.

— Къде бяхте? — попита тя любопитно. — Вчера така неочаквано изчезнахте. И всеки път лицето ви е съвсем различно, и днес също. Нали не сте морфинист?

Той само се усмихна със странно хубава и някак особена усмивка, при което устата и брадичката му изглеждаха съвсем момчешки, докато над челото и очите неизменно стоеше тръненият венец.

— Моля, елате да ме вземете около девет часа в ресторанта на хотел „Еспланаде“. Смятам, че към девет часа тръгва една моторница. Но кажете ми какво правихте от вчера насам?

— Мисля, че се разхождах през целия ден, а и през цялата нощ. В някакво село трябваше да утешавам една жена, защото мъжът ѝ беше избягал. А после си дадох много труд за италианската песен, която исках да науча, защото се отнасяше за някаква Терезина.

— Каква е тази песен?

Той започна: *Su in cima di quell boschetto*^[1].

— За бога! Вие вече знаете и този просташки шлагер! Да, той сега е на мода сред продавачките.

— О, но аз намирам песента за хубава.

— И утешавахте жена?

— Да, тя беше тъжна, мъжът ѝ бе избягал и ѝ бе изневерил.

— Така ли? И как я утешихте?

— Тя дойде в стаичката ми, за да не бъде сама. Аз я целунах и тя лежа до мен.

— Хубава ли беше?

— Не зная, не я разгледах добре. Не, не се смейте на това! То бе толкова тъжно.

Терезина все пак се усмихна.

— Колко сте смешен! И, и вие изобщо ли не сте спали? Видът ви е такъв.

— Въпреки всичко спях няколко часа в една гора там горе.

Тя проследи с поглед пръстите му, които сочеха към тавана на залата, и се засмя високо.

— В една странноприемница?

— Не, в гората, сред черните боровинки. Те вече са почти узрели.

— Вие сте фантазьор! Но аз трябва да танцувам, директорът вече чука. Къде сте, Клаудио?

Красивият, мургав танцьор вече беше изправен зад нейния стол. Музиката започна. Към края на танца Клайн се отдалечи.

Вечерта той взе Терезина точно навреме и се зарадва, че си бе сложил смокинг, защото тя беше необикновено празнично облечена, във виолетово, с много дантели, и изглеждаше като княгиня.

На брега не я заведе до рейсовия кораб, а на една хубава моторница, която бе наел за вечерта. Качиха се, в полуотворената каюта имаше приготвени одеяла за Терезина и цветя. С остър завой бързата моторница излезе от пристанището в открито езеро.

Навън в нощта и тишината Клайн каза:

— Терезина, всъщност не е ли жалко сега да отиваме там отвъд, сред многото хора? Ако имате желание, да продължим да пътуваме, без цел, докато ни харесва, или да спрем в някое хубаво тихо село, да пийнем селско вино и да послушаме как пеят момичетата. Какво мислите?

Тя замълча и той веднага забеляза разочарованието по лицето ѝ. Усмихна се.

— Е, това беше само едно мое хрумване, извинявайте. Вие трябва да бъдете доволна и да преживеете това, което ви прави удоволствие, друга програма нямаме. За десет минути ще сме на отсрещната страна.

— Съвсем ли не ви интересува играта? — попита тя.

— Аз ще погледам, отначало трябва да опитам. Смисълът на това все още ми е неясен. Човек може да спечели и да загуби пари. Смятам, че има по-силни сензации.

— Парите, за които се играе, не е необходимо да бъдат просто пари. За всеки залогът е символ, всеки печели или губи не пари, а всички желания и мечти, които те означават за него. За мен парите означават свобода. Ако имам пари, никой вече няма да ми заповядва.

Ще живея, както си искам. Ще танцувам, когато, където и за когото желая. Ще пътувам, накъдето ми се иска.

Той я прекъсна:

— Какво дете сте, мила госпожице! Такава свобода има единствено във вашите желания. Ако утре бъдете богата, свободна и независима, вдругиден ще се влюбите в някакъв момък, който отново ще ви отнеме парите или някоя нощ ще ви отреже главата.

— Не говорете така ужасно! И тъй, ако бях богата, може би бих живяла по-просто, отколкото сега, но бих го правила, защото ще ми доставя удоволствие, по свободна воля, а не по принуда. Мразя принудението! И видите ли, когато влагам парите си в играта, при всяка загуба и печалба участват всички мои желания, залогът се отнася за всичко, което ми е скъпо и за което копнея, а това създава чувство, каквото иначе не можеш лесно да усетиш.

Клайн я гледаше, докато тя говореше, без много да внимава в думите ѝ. Без да съзнава, той сравняваше лицето на Терезина с лицето на жената, която бе сънувал в гората.

Едва когато моторницата влезе в залива на Кастилионе, той осъзна, че сега видът на осветената тенекиена табела с името на станцията силно му напомни за плочата от неговия сън, на която бе изписано „Лоенгрин“ или „Вагнер“. Точно така изглеждаше тази табела — сива и бяла — и така ярко осветена. Това тук ли беше сцената, която го очакваше? При Вагнер ли идваше тук? Сега намери, че Терезина прилича на жената от съня, нещо повече, на двете жени от съня, едната от които той смъртно бе пробол с нож, а другата го бе задушила смъртно с нокти. По кожата му премина тръпка на уплаха. Свързано ли беше всичко това? Дали отново бе воден от непознати духове? И накъде? Към Вагнер? Към убийство? Към смърт?

При слизането от моторницата Терезина улови ръката му и така, ръка за ръка, те минаха през лекия, пъстър шум на пространството, където спираха корабите, през селото и стигнаха казиното. Тук всичко придоби полупривлекателен, полууморителен блясък на невероятност, какъвто получават винаги забавленията на алчните хора, там, където те, далеч от градовете, стоят объркани сред тихи местности. Сградите бяха твърде големи и твърде нови, осветлението — пребогато, залите — твърде разкошни, хората — твърде оживени. Между големите, тъмни планински вериги и просторното, кротко езеро, тук малък, гъст

пчелен рой от жадни и преситени хора беше толкова страхливо стълпен, като че ли не бе уверен в нито час от своя живот, като че ли всеки миг можеше да се случи нещо, което да го помете. От зали, където се ядеше и се пиеше шампанско, идеше сладникава, крайно разпалена цигулкова музика, по стълбища между палми и фонтани пламенееха цветя, мяркаха се женски рокли, бледи мъжки лица над отворени вечерни жакети, сини прислужници със златни копчета, заети, услужливи и знаещи много, парфюмирани жени с южняшки лица, бледи и цъфтящи, красиви и болни; и от Севера, грубовати жени, напети и властни, с чувство за собствено достойнство, възрастни господа — като от илюстрации към книги на Тургенев и Фонтане.

Клайн се почувства неразположен и уморен още щом пристъпиха към залите. В голямата игрална зала извади от портфейла си две банкноти от по хиляда.

— Е, какво? — попита той. — Заедно ли ще играем?

— Не, не, не така. Всеки за себе си.

Той ѝ даде една банкнота и я помоли да го води. Скоро застанаха край игралната маса. Клайн сложи банкнотата си на някакво число, колелото бе завъртяно, той не разбра нищо, само видя как залогът му бе прибран и изчезна. Това става бързо, помисли си той примирен, и се опита да се усмихне на Терезина. Тя вече не беше до него. Видя я да стои при друга маса и да разменя пари. Отиде и той там. Тя изглеждаше замислена, угрижена и много заета, като някаква домакиня.

Той я придружи до нова игрална маса и взе да я наблюдава. Тя познаваше играта и я следеше с изострено внимание. Залагаше малки суми, всякога не повече от петдесет франка, ту тук, ту там, няколко пъти спечели, пъхаше банкноти в обшитата си с перли чанта, отново ги изваждаше.

— Как върви? — попита той междуременно.

Беше чувствителна към смущенията.

— О, оставете ме да играя! Вече ще го правя добре.

Скоро тя смени масата, той я сподире, без да го забележи. Тъй като беше толкова заета и никога не се възползва от неговите услуги, Клайн се оттегли на една тапицирана с кожа пейка до стената. Самотата го погълна. Той отново потъна в размишления за своя сън. Беше много важно да го разбере. Може би вече нямаше да има често

такива сънища. Може би бяха като в приказките — предупреждения на добри духове: два, дори три пъти човек бива примамван или предупреждаван, ако и после все още остане сляп, съдбата следва своя ход и никоя дружеска сила вече не посяга към колелото. От време на време поглеждаше за Терезина, виждаше я ту да седи, ту да стои край някоя маса, между фраковете жълтата ѝ коса светеше ярко.

„За колко ли време ще ѝ стигнат хилядата франка! — помисли си той с усещане за скука. — Аз приключих с тях по-бързо.“

Веднъж тя му кимна. И още веднъж, след един час дойде при него, намери го вгълбен в себе си и сложи ръка на рамото му.

— Какво правите? Не играете ли?

— Вече играх.

— Загубихте ли?

— Да, но не беше много.

— Аз спечелих нещо. Вземете от моите пари.

— Благодаря, днес повече няма. Доволна ли сте?

— Да, хубаво е. Е, отивам отново. Или искате ли да се прибираме?

Тя продължи да играе, Клайн виждаше косата ѝ тук или там да блести между раменете на играчите. Занесе ѝ чаша шампанско и той самият изпи една. После отново седна на тапицираната с кожа пейка до стената.

Защо ли му се присъниха двете жени? Приличаха на собствената му съпруга и на жената от селската кръчма, а също и на Терезина. Други жени той не знаеше, не от години. Едната беше пробол, овладян от отвращение към нейното разкривено, подпухнало лице. Другата го бе нападнала в гръб и искаше да го удуши. Кое беше правилното? Кое имаше значение? Бе ли наранил жена си или тя него? Ще загине ли заради Терезина, или тя заради него? Можеше ли да не обича една жена, без да ѝ нанася рани и без да бъде нараняван от нея? Това негово проклятие ли беше или всеобщо? С всички ли ставаше така? Цялата любов ли бе такава?

А какво го свързваше с тази танцьорка, че я заобича? Той бе обичал много жени, които никога не узнаха за това. Какво го привързваше към нея, която стои там, отсреща, и се занимава с хазартната игра като със сериозно дело? Колко детински израз имаше тя в своето усърдие, в своята надежда, и колко е здрава, наивна и

жадна за живот! Какво би схванала, ако знаеше за неговия най-дълбок копнеж, за жаждата по смъртта, за носталгията по угасването, за завръщането в лоното на Бога! Може би ще го обикне вече скоро, може би ще заживее с него — но дали ще бъде по-различно, отколкото с жена му? Дали няма да бъде вечно сам със своите най-съкровени чувства?

Терезина прекъсна мислите му. Тя застана до него и сложи в ръката му пачка банкноти.

— Запазете ми ги за по-късно.

След известно време, той не знаеше дълго или кратко, жената се приближи отново и помоли да ѝ върне парите.

Тя губи, мислеше си Клайн, слава Богу! Навярно скоро ще престане да играе.

Малко след полунощ Терезина дойде, доволна и някак разгорещена.

— Така, преустановявам. Вие, бедният, разбира се, сте уморен. Дали да не хапнем още нещо, преди да потеглим за вкъщи?

В една ресторантска зала те ядоха шунка с яйца и плодове, пиха шампанско. Клайн се ободри и поразвесели. Танцьорката беше променена, радостна и в едно леко сладостно опиянение. Тя видя и знаеше отново, че беше красива и носеше хубави дрехи, усети домогващите се до благоволения ѝ погледи на мъжете от съседните маси, самият Клайн почувства преобразяването ѝ, видя я отново обгърната от блясък и прелестни изкушения, отново чу звука на предизвикателство и еротика в нейния глас, отново видя ръцете ѝ, бели, и шията ѝ, перлена, да се издигат сред дантелите.

— Доста ли спечелихте? — попита той с усмивка.

— Долу-горе — да, но това още не е голямата печалба. Имам около пет хиляди.

— Е, хубаво начало.

— Да, естествено, ще продължа следващия път. Ала това още не е истинският успех. Трябва да дойде изведнъж, а не така капка по капка.

Той искаше да ѝ каже „но тогава би трябвало да не залагате капка по капка, а всичко наведнъж“, вместо тези думи обаче се чукна с нея за голямата печалба и продължи да се усмихва и да бърбри.

Колко хубаво беше момичето, здраво и непресторено в своята радост! Допреди час още стоеше край игралните маси, пресмятайки строго, загрижено, с бръчки на челото, зло.

Сега изглеждаше никога недокосвано от някаква грижа, никога нищо нечувало за пари, хазарт, сделки, като познало само радост, лукс и плуване без усилия по блестящата повърхност на живота! Истина ли беше всичко това, истинско ли беше? Нали той самият също се усмихваше, дори беше доволен, нали също се домогваше до радост и любов от весели очи — и все пак едновременно у него седеше един, който не вярваше във всичко това и гледаше на цялото с недоверие и присмех. По-различно ли беше у другите хора? Ах, толкова малко, толкова отчайващо малко знае човек за хората! В училище е учил стотици дати на смешни битки и имена на смешни стари крале, всеки ден четел статии за данъци или за Балканите, а за хората не знае нищо. Ако звънец не звъни, ако печка дими, ако едно колело в някаква машина спре, веднага се знае къде трябва да се търси причината и го правят с усърдие, и намират повредата, и знаят как да я оправят. Но това, което е у нас, тайната пружина, единствената, която дава смисъл на битието, същината ни, единствено живата, единствено способната да изпитва наслада и болка, да жадува щастие, да преживява щастие — тя е непозната, за нея не се знае нищо, съвсем нищо, и когато заболее, няма изцеление. Това не е ли безумно?

Докато той пиеше с Терезина и се усмихваше, в други сфери на душата му се надигаха и снишаваха, прииждаха и се оттегляха такива въпроси ту по-близо, ту по-далеч от съзнанието. Всичко беше съмнително, всичко плуваше в неизвестност. Ако Клайн знаеше само едно: дали тази несигурност, тази беда, това отчаяние и сред радостта, тази принуда да мислят и да си поставят въпроси я преживяват и другите хора или само той, единствен особнякът Клайн?

Откри едно, в това той се отличаваше от Терезина, в това тя бе по-различна от него, беше по детски първична и здрава. Жената разчиташе, както всички хора и както той самият по-рано, винаги инстинктивно на бъдещето, на утре и вдругиден, на безбрежно съществуване. Иначе би ли играла на рулетка и би ли могла да взема толкова сериозно парите? И тук, това Клайн чувстваше дълбоко, тъкмо тук беше отликата. За него зад всяко чувство и мисъл стоеше отворена вратата, която води към нищото. Наистина той се измъчваше от страх,

страх от твърде много неща, от безумието, от полицията, от безсънието, също и от страх пред смъртта. Но за всичко, което му вдъхваше страх, той едновременно жадуваше и копнееше — беше пълен с обжарващо възделение и любопитство към страданието, залеза, преследването, безумието и смъртта.

„Смешен свят!“ — каза си той тихо и нямаше предвид света наоколо си, а тази вътрешна същност.

Двамата напуснаха залата и сградата, като бърбеха, при бледата светлина на уличните лампи стигнаха до заспалия езерен бряг, където трябваше да събудят своя кормчия. Мина доста време, докато моторницата можеше да потегли, двамата стояха един до друг, неочаквано след изобилната светлина и пъстроцветната оживеност на залите, омагьосани от тъмната тишина на пустеещия нощен бряг, още с усмивките от казиното на горещите устни и вече хладно докоснати от нощта, от близостта на съня и страха пред самотата. Двамата изпитваха едно и също. Неволно се държаха за ръце, усмихваха се объркано и смутено в мрака, взаимно играеха с тръпнещите пръсти на ръцете си. Кормчията извика, те се качиха, седнаха в каютата и с буйна прегръдка Клайн притегли русата, тежка глава към себе си и в лумналия огън на своите целувки.

Междувременно, сякаш защитавайки се, тя се полуизправи и попита:

— Дали скоро ще дойдем отново тук?

Посред любовното вълнение той трябваше тайно да се усмихне. При всичко това тя още мислеше за играта, искаше да се върне тук и да продължи своята работа.

— Когато пожелаеш — каза той подкупващо, — утре или вдругиден, и всякога, когато искаш.

Щом усети пръстите ѝ да играят по тила му, той потръпна от спомена за страшното чувство, което бе изпитал в съня, когато отмъстителната жена бе забила нокти в шията му.

„Сега тя изведнъж трябва да ме убие, така би било и правилно — помисли той разпалено, — или аз нея.“

Когато ласкавата му ръка мина по нейните гърди, той се усмихна тихо на себе си. Би му било невъзможно още да разграничи наслада от болка. И неговото желание, и гладният му копнеж за прегръдка с тази красива, силна жена, едва се отличаваха от страха, той жадуваше за

нея, както осъденият на смърт за бравата. Съществуваха и двете — пламенна страст и неутешима тъга, и двете горяха, и двете светеха като трескави звезди, и двете стопляха, и двете убиваха.

Терезина гъвкаво се изплъзна от една твърде дръзка ласка, хвана здраво двете му ръце, приближи очи до неговите и зашепна като обсебена:

— Какъв човек си ти? Защо те обичам? Защо ме привлича нещо към теб? Ти си вече стар и не си красив, какво е това? Слушай, дори все пак мисля, че си някакъв престъпник. Не си ли? Парите ти не са ли откраднати?

Той се опита да се освободи.

— Не говори, Терезина! Всички пари са крадени, всяка собственост е кражба. Важно ли е това? Всички ние сме грешници, всички ние сме престъпници дори само защото живеем. Важно ли е това?

— Ах, какво е важно? — трепна тя.

— Важно е ние да изпием тази чаша — каза Клайн бавно, — нищо друго не е от значение. Може би тя няма да ни бъде поднесена втори път. Искаш ли да дойдеш да спиш при мен, или мога да дойда при теб?

— Ела ти — каза тя тихо. — Страхувам се от теб и все пак трябва да сме заедно. Не ми откривай своята тайна! Нищо не искам да зная!

Замирането на мотора ги събуди, тя се откъсна от Клайн и докато усещанията ѝ се избистрят, оправи с ръка косите и дрехите си. Моторницата леко стигна до кея, светлините от лампите се отразяваха в черната вода. Слязоха.

— Чакай, чантата ми! — извика Терезина след десет крачки. Тя затича назад към мостчето, скочи в моторницата, на тапицираната пейка намери чантата си с парите, хвърли една банкнота на поглеждащия недоверчиво кормчия и се устреми към прегръдката на Клайн, който я чакаше на кея.

[1] Горє, на върха на тази горичка (итал.). — Б.пр. ↑

Лятото бе започнало изведнъж, в течение на два горещи дни то бе променило света, горите бяха станали по-дълбоки, нощите омагьосани. Горещината се засилваше час след час, слънцето бързо тичаше по своя горещ полукръг, бързо и неспокойно го следваха звездите, напрежението на живота се повишаваше, светът бе подгонен от някаква беззвучна жадна стремглавост.

Настъпи една вечер, когато танцът на Терезина в курортното казино бе прекъснат от връхлетяла бясна вихрушка, лампите угаснаха, смутени лица се ухилваха в бялото проблясване на мълниите, жени крещяха, келнери мърмореха, прозорци дрънчаха от бурята.

Клайн веднага привлече Терезина до себе си на масата, където седеше заедно със стария комик.

— Чудесно! — каза той. — Да си тръгваме. Теб нали не те е страх?

— Не, никак. Но днес ти не бива да идваш с мен. Три нощи не си спал и изглеждаш ужасно. Заведи ме само до вкъщи и после иди да се напиш в хотела. Вземи веронал, ако е необходимо. Ти живееш като самоубиец.

Тръгнаха — Терезина с палто, дадено ѝ от един келнер — посред бурята и светкавиците и свистящите вихрушки от прах по обезлюдените улици, през разтърсващата нощ светли и ликуващи ехтяха силните удари на гръмотевиците, изведнъж зашумя дъжд — капките се пръскаха по паважа — все по-силно и по-силно с облекчително хълцане на диви порои в гъстата лятна зеленина на дърветата.

Мокри и пронизвани от тръпки, те стигнаха в жилището на танцйорката, Клайн не си отиде в хотела, за това вече не стана дума. Като си поемаха дъх, те влязоха в спалнята, усмихнати, свалиха напоените с вода дрехи, а пред прозореца светна ярка мълния, бурята и дъждът ровеха до изнемога в акациите.

— Не сме били отново в Кастилионе — пошегува се Клайн. — Кога ще идем?

Той я притисна до себе си, и двамата бяха възбудени. Отражението на бурята пламна и в техните ласки. На тласъци откъм прозореца влиташе прохладен въздух с горчивия дъх на зеленина и притъпления на пръст. След любовната борба и двамата бързо се унесоха в дрямка. На възглавницата хлътналото му лице лежеше до нейното свежо, рядката му суха коса — до нейната пищна и цъфтяща. Пред прозореца вечерната буря догаряше в последните си пламъци, уморена гаснеше, бурята заспиваше, успокоен, тих, дъждът се стичаше по дърветата.

Малко след един часа Клайн, който вече не знаеше какво е да спиш продължително, се събуди от тежък, душен хаос от сънища, с празна глава и болки в очите. Лежа известно време неподвижен, с широко отворени очи, като се опомняше къде е. Нощ, някой дишаше до него, той беше при Терезина.

Бавно се изправи и мъките се върнаха, сега отново му беше отредено часове наред да лежи с болка и страх в сърцето, сам, да страда ненужни страдания, да мисли ненужни мисли, да бъде угрижен от ненужни грижи. От кошмара, който го бе събудил, към него запълзяха тежки, мазни усещания, отвращение и ужас, преситеност и самопрезрение.

Пипнешком Клайн намери ключа и го превъртя. Хладната светлина обля белите възглавници и столовете, отрупани с дрехи, а прозорецът приличаше на черна дупка в тясната стена. Върху обърнатото на другата страна лице на Терезина падаше сянка, шията и косата ѝ блестяха светли.

Така някога, от време на време, бе виждал да лежи и жена си и до нея му се случваше да прекара в безсъние, да ѝ завижда за сънната унесеност, и сякаш спокойното ѝ мирно дишане бе присмех за него. Нивга, никога човек не е така напълно изоставен от своите ближни, освен когато спи! И отново, както често бе ставало, се сети за изображението на страдащия Христос в Гетсиманската градина, където смъртният страх едва не го задушаваше, а неговите ученици спят, спят.

Тихичко Клайн притегли възглавницата по-близо до себе си заедно със спящата глава на Терезина. Сега виждаше лицето ѝ, в съня толкова чуждо, така затворено в себе си, така отвърнато от него. Едното рамо и гръдта ѝ бяха оголени, под лепената завивка при всяко вдишване тялото ѝ се извиваше кротко, смешно, дойде му наум как във

всички любовни слова, в стихотворения и любовни писма винаги и винаги се говори за сладки устни и бузи, но никога за корем и крака! Притворство! Притворство! Дълго наблюдаваше Терезина — с това красиво тяло, с тази гръд и с тези бели, здрави, силни, добре поддържани ръце и крака тя още често ще го изкушава и прегръща и ще взима от него наслада, а после утолена, ще отдъхва и спи дълбоко, без болки, без страх, без предчувствия, красива и морна, като здраво, унесено в сън животно. А той ще лежи до нея, без сън, с тръпнещи нерви, със сърце, пълно с мъка. Още често ли? Още често ли? А, не, вече не толкова често, вече не много пъти, може би никога вече. Клайн потръпна. Не, знаеше го — никога вече!

Със стенание той заби палци върху очните си кухини, защото тези дяволски болки бяха заседнали между очите и челото. Положително и Вагнер е имал същите болки, учителят Вагнер. Изпитвал е тези обезумяващи болки, положително години наред, и ги е влачил, и е страдал, и при това е мислел, че съзрява и стига по-близо до Бога в тези свои безполезни мъки. Докато един ден не е можел да понася, да търпи повече, така както той, Клайн, не можеше да ги понася. И все пак болките бяха най-малкото, а мислите, сънищата, кошмарите! Тогава една нощ Вагнер станал и разбрал, че няма никакъв смисъл повече да се редят още много такива нощи, пълни с мъка, че чрез това не се стига до Бога, и извадил ножа. Може би е било без полза, може би е било глупаво и жалко от страна на Вагнер да убива. Но който не познава неговите мъки, който не е изстрадал неговото тегло, едва ли ще го разбере.

Самият Клайн неотдавна насън прободя една жена с нож, защото обезобразеното ѝ лице му се струваше непоносимо. Но, естествено, всяко лице, което обичаш, се обезформя, обезобразено и ужасно привлекателно, когато вече не лъже, когато мълчи, когато спи. Тогава погледът прониква до дъно и там не открива ни следа от любов, както и ако проникнеше до дъно и в собственото сърце, погледът не намираще никаква любов. Тогава виждаше само жажда за живот и страх, и от страх, от глупав детински страх пред студовете, пред самотността, пред смъртта хората тичат един към друг, целуват се, прегръщат се, докосват буза о буза, слагат крак до крак, създават нови твари на света. Така беше. Така някога той отиде при своята жена. Така някога, в началото на сегашния му път, в едно село, в гола каменна

стаичка, жената на кръчмаря дойде при него, боса и мълчалива, тласкана от страх, от жажда за живот, от необходимостта да намери утеха. Така и той се приближи до Терезина, и тя до него. Винаги все същият подтик, същата жажда, същото недоразумение. Винаги същото разочарование, същото мрачно страдание. Човек вярва, че е по-близо до Бог, и държи жена в прегръдката си. Вярва, че постига съзвучие, а само е отместил и прехвърлил своята вина и своята неволя върху едно далечно бъдещо същество! Държи жена в прегръдките си, целува нейната уста, гали гърдата ѝ и създават едно дете, а някога детето, сполетяно от същата съдба, в някоя нощ също ще лежи до жена и също тъй ще се събужда от опиянението, от унеса, и с болки в очите ще гледа към бездната и ще проклена всичко. Непоносимо е да премислиш това до края!

Много внимателно Клайн наблюдаваше лицето на спящата, раменете и гърдата, светлите коси. Всичко това го бе очаровало и разочаровало, всичко това го бе примамило и измамило с обещание за наслада и щастие. Сега бе свършило, равносметката бе направена. Той бе влязъл в театъра „Вагнер“, бе открил защо всяко лице, след като излезе от сянката на измамата, е толкова обезобразено и нетърпимо.

Клайн стана от леглото и тръгна да търси нож. Като се промъкваше покрай стола, докосна дългите бежови чорапи на Терезина, при това светкавично му мина през ума как я бе видял за първи път в парка и как от нейната походка, от обувките и опънатите чорапи бе облъхнат от първия ѝ чар. Засмя се тихо, сякаш злорадо, и взе дрехите на Терезина една по една, опипа ги и ги пусна да паднат на земята. После продължи да търси, междувреме за момент забравяше всичко. Шапката му беше върху масата, машинално я вдигна, повъртя я в ръце, усети, че беше влажна, сложи я на главата си. До прозореца се спря, вгледа се в чернотата навън, чу песента на дъжда, звучеше му като от изчезналите други времена. Какво искаха всички те от него — прозорецът, нощта, дъждът, какво го интересуваше старата книга с картини от годините на детството.

Изведнъж се спря. В ръката му бе попаднала една вещ, която лежеше на масата, и той я погледна. Беше овално ръчно, сребърно огледало — появи се неговото лице, лицето на Вагнер, блуждаещо, разкривено лице, с дълбоки сенки под очите, с черти, които сякаш са се пропукали и разрушили. Сега толкова странно често му се случваше

неволно да попадне в някое огледало, струваше му се, че по-рано десетилетия никога не се бе оглеждал. И това като че ли спадаше към театъра на Вагнер.

Продължаваше да стои и дълго гледаше в огледалото. Лицето на някогашния Фридрих Клайн беше изтощено, свършено, то беше изхабено, от всяка бръчка крещеше приближаващият край. Това лице трябваше да изчезне, да бъде заличено. Беше толкова старо това лице, в него се бе отразило много, твърде много, много лъжа и измама, бе посипвано и обливано от много прах и дъжд. Някога беше гладко и хубаво, някога той го бе обичал, бе му се радвал и се бе грижил за него. Но често го бе и мразил. Защо? Нито едното, нито другото вече не се разбираше.

И защо стоеше сега тук, посред нощ, в тази малка чужда стая, с огледало в ръка и с мокра шапка на главата, странен палячо, какво ставаше с него? Какво искаше той? Седна на ръба на масата. Какво бе искал? Какво търсеше? Все пак бе търсил нещо, нали бе търсил нещо много важно?

Да, нож.

Изведнъж ужасно потресен, Клайн скочи и се втурна към леглото. Наведе се над възглавниците, видя лицето на спящото момиче сред русите коси. То беше още живо. Той още не бе го сторил! Ужас го обля с лед! Боже мой, вече надвисваше. Стигна се дотам, виждаше това, от което винаги се бе страхувал в своите най-страшни часове, да се приближава. Сега беше тука! Той, Вагнер, стоеше край леглото на унесената в сън и търсеше ножа. Не, той не искаше! Не, не беше обезумял! Слава Богу! Не беше полудял! Вече беше добре.

У него се разля спокойствие. Бавно навлече дрехите си: панталоните, палтото, обувките. Сега беше добре.

Когато поиска още веднъж да пристъпи към леглото, усети нещо меко под краката си. Дрехите на Терезина лежаха на пода; чорапите, светлосивата рокля. Той ги вдигна грижливо и ги метна на стола.

Угаси лампата и излезе от стаята. Пред къщата дъждът ръмеше, тих и хладен, никъде светлина, никъде жива душа, никъде звук, само дъжд, вдигна лицето си нагоре и остави дъждовните капки да се стичат по челото и бузите му. Не се откриваше ни къс небе. Колко тъмно беше! На драго сърце, на драго сърце той би гледал към една звезда.

Спокойно вървеше по улиците, целият вир-вода. Не срещна ни човек, ни куче, светът беше измрял. При езерния бряг тръгна от лодка към лодка, всички бяха изтеглени навътре в сушата и стегнато закрепени с вериги. Едва откъд, чак в самото предградие, намери една, която беше по-хубаво вързана с въже и можеше да се отвърже. Отвърза я и сложи веслата. Брегът бързо се отдалечи, оставаше назад и се разтапяше в сиво, както никога преди. Само сиво и черно, и дъжд имаше още на света, сиво езеро, дъждовно езеро, сиво езеро, дъждовно небе, и всичко без край.

Навътре, в откритото езеро, Клайн изтегли греблата. Беше стигнал дотук и бе доволен. По-рано, в миговете, когато смъртта му изглеждаше неизбежна, той винаги на драго сърце искаше тя още малко да се позабави, да се отложи делото ѝ за утре, още веднъж да опита да живее по-нататък. Сега нямаше нищо такова. Малката лодка, това беше той, беше неговият малък, ограничен, изкуствено осигурен живот — наоколо обаче ширинето на сивотата беше светът, тя беше вселена и Бог, и да се оставиш да паднеш във всичко това, не беше тежко, а лесно, радостно.

Той седна на ръба на лодката навън, краката му висяха над водата. Бавно се приведе напред, приведе се още по-напред, докато зад него лодката пъргаво се изплъзваше. Той беше във вселена.

В малкото число на миговете, които още просъществува, се бе струпало много повече преживяно, отколкото във всичките четиридесет години отпреди, когато беше на път към тази цел.

Започна се с това: в момента, в който падаше, докато за време колкото трепва една мълния висеше между ръба на лодката и водата, си представи, че извършва самоубийство, детинщина, нещо наистина не лошо, но смешно и твърде глупаво. Патосът на желанието да умреш, патосът на самото умиране рухна от само себе си, от това не излизаше нищо. Смъртта му вече не бе необходима, сега вече не. Тя беше желана, бе хубава и добре дошла, но вече не бе необходима. От момента, откакто в проблесналите частици от секундата с цялото си желание, с целия си отказ от всяко желание, с цялата си всеотдайност се оставяше да се свлече от ръба на лодката в лоното на майката, в ръката на Бога — от този един миг умирането вече бе загубило значение. Нали всичко бе толкова просто, нали всичко беше толкова удивително лесно, вече нямаше бездни, нямаше трудности. Голямото

изкуство беше в това. Да се оставиш да паднеш! И то ясно озари като резултат от неговия живот цялата му същност: да се оставиш да паднеш! Ако веднъж си го направил, ако веднъж си се пожертвал, ако веднъж си отстъпил на това желание и си се примирил, ако веднъж си се отказал от всички опори и от всяка земна твърд под себе си, вслушай се само и напълно във водителя от собственото си сърце, тогава всичко ще е спечелено, тогава всичко ще е добро, вече няма страх, няма опасност.

Това беше постигнато, това велико, единствено: Той се бе оставил да пада! Да се остави да падне във водата и в смъртта, не беше необходимо. Също така добре би могъл да се остави да падне в живота. Но на това не отдаваше голямо значение, то не беше важно. Той ще живее, ще се върне отново. Тогава няма да му е нужно самоубийство и никой от всички тия странни завои, никоя от всички тия мъчителни и болезнени глупости, защото вече ще е преодолял страха.

Чудна мисъл — живот без страх! Страхът преодолян — ето блаженството, ето избавлението. Как през целия си живот бе измъчван от страх, сега, когато смъртта едва ли не задушаваше гърлото му, вече не чувстваше нищо, никакъв страх, никакъв ужас, само усмивка, само избавление, само разбирателство. Сега изведнъж знаеше какво е страх и че това чувство може да бъде преодоляно само от този, който го е познал. А човек изпитва страх от хиляди неща: от болки, от съдии, от собственото си сърце, изпитва страх от съня, страх от събуждането, от самотността, от студенината, от безумието, от смъртта, най-вече от нея, от смъртта. Но всички страхове бяха само маски и предрешвания. В действителност имаше един-единствен страх — от това да се оставиш да паднеш, от крачката към неизвестното, малката крачка отвъд всяко осигуряване, което съществува. И който веднъж, един-единствен път, се подведе, веднъж прояви голямото доверие и повери себе си на съдбата, той е освободен. Вече не е подвластен на земните закони, паднал е във вселената и кръжи по орбитите на съзвездията. Така беше. А бе и толкова просто, всяко дете би могло да го разбере, да го знае.

Той не разсъждаваше върху това с вече родени мисли, а го живееше, чувстваше, докосваше, вдъхваше аромата, усещаше вкуса му. Вкусваше, вдъхваше, гледаше и разбираше какво бе животът. Виждаше

сътворението на света, виждаше гибелта на света и двете като противостоящи армии, които, непрестанно в поход една срещу друга, не свършваха никога, вечно бяха на път. Светът непрестанно се раждаше и непрестанно умираше. Всеки живот беше дихание, изтръгнало се от Бога. Всяко умираше беше дихание, вдъхнато от Бога. Който се бе научил да не се противи, да се остави да падне, той умираше лесно и лесно биваше роден. Който се съпротивляваше, се измъчваше от страх, умираше тежко и биваше раждан неохотно.

В сивия дъждовен мрак над нощното езеро падащият видя играта на света, отразена и изобразена: слънце и звезди се издигаха и падаха, хорове, човеци и животни, призраци и ангели се възправяха едни срещу други, пееха, мълчаха, крещяха, върволици от същества, устремени едно към друго, всяко недооценяваше себе си и във всяко друго същество мразеше и преследваше себе си. Целият им копнеж беше по смъртта, по покоя, целта им бе Бог, завръщането към Бога, оставането в Бог. Тази цел пораждаше боязън, защото беше измамна. Нямаше оставане в Бога! Нямаше покой! Съществуваше само извечното, вечното, прекрасно, свято вдишване и издишване, сътворяване и разпадане, раждане и смърт, потегляне и завръщане, без отдих, без край. И затова имаше само едно изкуство, само едно учение, само една тайна: да се оставиш да паднеш, да не се съпротивяваш срещу Божията воля, да не се вкопчваш в нищо, нито в добро, нито в лошо. Тогава ще си избавен, тогава ще си свободен от страдания, свободен от страх, единствено тогава.

Животът му лежеше пред него като местност, с гори, долини и села, която човек обзира от билото на висока планина. Всичко беше добро, просто и добро, чрез неговия страх, чрез неговото настръхване срещу болката всичко беше се превърнало в мъка и отлитане в чудовищни кълба и конвулсии на жал и мъка. Нямаше жена, без която да не можеш да живееш — нямаше и жена, с която да не би могъл да живееш. На света нямаше същество, което да не бе толкова хубаво, толкова желано, толкова ощастливяващо, както и противоположно нему. Беше блаженство да се живее, беше блаженство да се умре, докато сам висиш в световното пространство. Нямаше спокойствие отвън, нямаше спокойствие в гробището, спокойствие в Бог, никакво вълшебство никога не прекъсваше веригата на ражданията, безкрайната верига от вдъхванията на Бога. Но имаше друго

спокойствие, което трябваше да се намери в собствената душа. То се наричаше: остави се да паднеш! Не се защитавай! Умри на драго сърце! Живей на драго сърце!

Всички ликове на живота му бяха при него, всички образи на любовта, всички разновидности на страданието му. Неговата жена беше чиста и невинна, както и той самият, Терезина му се усмихваше детински. Убиецът Вагнер, чиято сянка толкова широко бе легнала над живота на Клайн, сериозно се усмихваше в лицето му и тази усмивка разказваше, че и деянието на Вагнер е било път към избавление, и то е било едно дихание, а също и символ, и още, че убийство и кръв, и отвращение не са неща, които реално съществуват, а са само стойности на нашата собствена, себеизмъчваща се душа. С убийството на Вагнер той, Клайн, бе прекарал години от своя живот в отхвърляне и одобряване, осъждане и удивление, отвращение и подражание, от това убийство си бе изковал дълга верига мъки, страхове, неволи. Обхванат от страх, стотици пъти бе преживял собствената си смърт, бе се виждал да умира на ешафода, бе усещал острието на бръснача на шията си и куршума в слепоочието си — сега, когато наистина умираше със смъртта, от която се бе страхувал, беше толкова лесно, толкова просто, радост и триумф. В света нямаше нищо, от което да се страхуваш, нищо не беше ужасно — единствено покорени от безумие, си създаваме целия страх, цялата мъка, само в нашата собствена напласена душа възникват добро и зло, ценно и безценно, жажда и страх.

Фигурата на Вагнер се изгуби в далечината. Не беше Вагнер, вече не, нямаше никакъв Вагнер, всичко това бе измама. Е, нека Вагнер умре! Той, Клайн, ще живее!

В устата му се вля вода и той пи. От всички страни, през всичките му сетива проникваше вода, всичко се разтваряше. Той беше всмукан, беше вдишан, редом притиснати до него плътно, както капки във вода, плуваха други хора, плуваше Терезина, плуваше старият певец, плуваше някогашната му жена, баща му, майка му, сестра му и стотици, стотици, стотици други хора, а също картини и къщи, и Тициановата Венера, и катедралата на Страсбург, всичко плуваше близо едно до друго в огромен поток, тласкан от необходимостта, бързо, по-бързо, бясно, и срещу този чудовищен, неудържимо буен огромен поток от фигури, идваше друг, чудовищен, неудържимо буен

поток от лица, крака, стомаси, от животни, цветя, мисли, убийства, самоубийства, написани книги, изплакани сълзи, необятен, необятен, придошъл, придошъл, детски очи и черни къдри и глави на риби, една жена със забит в окървавеното тяло дълъг нож, млад човек, сходен с него, с лице, което преливаше от своята страст, това беше той самият, двадесетгодишен, нявгашният изчезнал Клайн! Колко хубаво, че сега и това познание стигна до него: не съществуваше време. Единственото, което стоеше между старост и младост, между Вавилон и Берлин, между добро и зло, между даване и вземане, единственото, което изпълваше света с различия, ценности, мъки, спорове, войни, беше човешкият дух, невръстният, необуздан и жесток човешки дух, в състояние на повилняла младост, още далеч от познанието, още далеч от Бог. Той откриваше противоречия, измисляше имена. Някои неща наричаше красиви, други грозни, едно добро, второ лошо. Един откъс от живота беше назован любов, друг — убийство. Такъв бе този дух — млад, глупав, смешен. Едно от откритията му беше времето. Фино откритие, тънък инструмент, за да се измъчваш още по-дълбоко и да направиш света многостранен и по-тежък! Винаги и единствено чрез времето човек бива разделен от всичко, за което жадува, само чрез времето, само чрез това страхотно откритие! То беше една от опорите, една от патериците, които първи трябва да захвърлиш, ако искаш да бъдеш свободен.

Световният поток на образите продължи да приижда, поетият от Бога, и другият, насрещният, издишаният. Клайн видя същества, които се обръщаха срещу течението, възправяха се със страшни спазми и сами си причиняваха ужасни мъки: герои, престъпници, безумци, мислители, влюбени, религиозни. Видя и други, подобно на него самия, тласнати бързо и леко, с дълбоката вътрешна наслада на отдаването, на саморазбирането, блажени като него. От напева на блажените и от безкрайния мъчителен вик на неблажените над двата световни потока се издигаше прозрачна сфера или купол от звуци, храм на музиката, в чиято среда седеше божеството, седеше светла и невидима в светлината блестяща звезда, олицетворение на светлината. А около нея като вечен прибор ехтеше музиката на световните хорове.

От световния поток излизаха герои и мислители, пророци и вестители на зло. „Вижте, това е Всевишният и неговият път води към мира“ — викаше един и мнозина го следваха. Друг обявяваше, че

божият друм водел към борби и войни. Един наричаше Бог светлина, друг — нощ, някой — баща, втори — майка. Един го възхваляваше като покой, друг като движение, като огън, студ, като съдник, утешител, създател и унищожител, като всеопрощаващ, като отмъщаващ. Бог самият не си даваше име, искаше да бъде обичан, да бъде възхваляван, проклинан, мразен, обожаван, защото музиката на световните хорове беше неговият храм и неговият живот — нему беше все едно с какво име ще бъде наречен, все едно дали го обичат и мразят, дали търсят при него спокойствие и сън или танц и бесен вихър. Всеки можеше да търси. Всеки можеше да намери.

Едва сега Клайн долови собствения си глас. Пееше. С нов, могъщ, ясен, ехтящ глас той пееше високо, пееше високо възхваляла на Бога, признание на Бога. Той пееше, докато неудържимо отплуваше нататък сред милионите същества, един проповедник и прорицател. Високо звучеше неговата песен, сводът от тонове се вдигаше нагоре, в средата му сияеше Бог. Огромни, потоците отшумяваха.

ПОСЛЕДНОТО ЛЯТО НА КЛИНГЗОР

Посветено на моя мил Луи Молие^[1]

[1] Луи Молие (1880–1962) — швейцарски художник. — Б.пр. ↑

ПРЕДИСЛОВИЕ

Последното лято от живота си художникът Клингзор, на възраст четиридесет и две години, прекара в онези южни области, недалеч от Пампамбио, Карено и Лагуно, които обичаше и често бе посещавал още от ранни години. Там възникнаха последните му картини, онези свободни парафрази на формите от видимия свят, странните, светоозарени и все пак тихи, съннотихи картини, с извити дървета и къщи като растения, които познавачите предпочитат пред неговия „класически“ период. Тогава на палитрата му имаше само още няколко, много светли цветове: кадмиевожълто и червено, веронезевозелено, кобалтово, кобалтововиолетово, френски цинобър и боя от бреш.

В късна есен вестта за смъртта на Клингзор изплаши неговите приятели. Някои от писмата му съдържаха предчувствия или възжелания за смърт. Може би поради това се понесе мълвата, че той сам е прекъснал живота си. Другите слухове, каквито обикновено кацат по всяко име, около което се спори, са доста по-безпочвени от първия. Мнозина твърдяха, че вече от месеци Клингзор бил душевноболен и един не особено разсъдлив тълкувател на изкуството се опита да обясни с това въображаемо безумие поразителното и странното в предсмъртните му картини! Повече основание от тези брътвежи имаше богатото на измислици сказание за склонността на художника към пиене. Тази склонност съществуваше у него и никой не я назоваваше по-чистосърдечно с истинското ѝ име, отколкото той самият. В известни времена, а така също и през последните месеци от своя живот, той не само изпитваше радост от честото пируване, но и съзнателно търсеше упоение във виното, за да заглуши болките си и една много често тежко поносима меланхолия. Поетът на най-дълбоките песни на опиянението Ли Тайбо беше негов любимец и когато биваше пиян, той често наричаше себе си Ли Тайбо, а един от своите приятели Тху Фу.

Произведенията му продължават да живеят, не по-малко жива в тесния кръг на най-близките му е и легендата за неговото житие от

Онова последно лято.

КЛИНГЗОР

Бе настанало страстно и бързолетно лято. Горещите дни, колкото и дълги да бяха, изгаряха като лумнали знамена и кратките душни, лунни нощи следваха кратки душни, дъждовни нощи, вихром като сънища, пренаситени с образи, трескаво възбудени и блестящи, отминаваха седмиците.

След полунощ, завърнал се у дома от вечерна обиколка, Клингзор стоеше на тесния каменен балкон на работната си стая. Под него шеметно се спускаше вдън терасите на старата градина един дълбоко засенчен гъсталак от плътни корони на дървета, палми, кедри, кестени, мимози, червени буки, евкалипти, по които пълзяха увивни растения, лиани, глицинии. Над чернотата на дърветата проблясваха с огледален зрак едрите, сякаш метални листа на летните магнолии, чиито огромни снежнобели цветове, с големината на човешка глава, сега полузатворени, бледи като луна и слонова кост, излъчваха зноен аромат на лимон, който лъхаше и проникваше чак дотук. От неопределима далечина с уморени криле долиташе музика, може би някаква китара, може би пиано, не се различаваше. В птичарниците внезапно изкрещяваше паун, два-три пъти, и разкъсваше горската нощ с краткия, зъл и дървен тон на своя измъчен глас, който проехтяваше откъм глъбината като болката на целия животински свят, груб и пронизителен. Звездна светлина течеше през гористата долина, висока и изоставена, над безкрайния лес се виждаше една бяла църквица, омагьосана и стара. В далнината езеро, планини и небе преливаха едно в друго.

Клингзор стоеше на балкона по риза, опрял голи ръце на железния парапет, и с пламнали очи четеше писмената на звездите по бледото небе и кротките светлини по черните скълбени облаци на дърветата. Паунът напомняше на него. Да, отново беше нощ, късна, и човек би трябвало сега да спи, непременно и на всяка цена. Навярно, ако в поредица от нощи действително би спал по шест или осем часа здрав сън, би могъл да се съвземе и тогава очите отново биха били послушни и търпеливи, сърцето — спокойно — по-спокойно, и

слепоочията без болки. Но тогава това лято щеше да е отминало, този неударим, искрящ летен сън, а с него щяха да се разлетят хиляди неизпити чаши, щяха да са сломени хиляди невидени любовни погледи, щяха да угаснат невидени хиляди невъзвратими картини.

Той положи челото си и болящите го очи върху хладния железен парапет, което го освежаваше за миг. Може би след година или по-рано тези очи ще бъдат слепи и огънят в сърцето му угаснал. Не, никой човек не може да понесе дълго този разжарен живот, не и той, не и Клигзор, който имаше десет живота. Никой не би могъл да издържи дълго време, ден и нощ, да горят всички негови светлини, всички негови вулкани. Никой не може повече от едно кратко време, ден и нощ, да стои сред пламъци, всеки ден много часове на жарка работа, всяка нощ много часове на жарки мисли, все да се наслаждава, все да твори и винаги всичките му сетива и нерви да са бистри и пребудни, както в някакъв замък, зад чиито стени от всички прозорци ден след ден звучи музика и нощ след нощ искрят стотици свещи. Ще се стигне до края, вече е пропиляна много сила, изгорена е много от светлината на очите, обезкръвен е много живот.

Изведнъж той се засмя и се протегна. Хрумна му: често се чувстваше така, често мислеше така и се страхуваше така. Във всичките добри, плодотворни, цъфтящи времена на своя живот, и в младостта, той бе живял така, палеше свещта си от двата края с едно ту ликуващо, ту ридаещо чувство за бясно пилеене, за изгаряне, с отчаяна жажда да изпразни чашата до капка и с дълбок, спотаяван страх от края. Често беше живял така, често вече бе изпразвал чашата, често вече бе горял ярко. Понякога краят биваше кротък като дълбок зимен сън. Понякога биваше ужасен, безсмислено опустошение, непоносими болки, лекари, тъжен отказ, триумф на слабостта. Наистина всеки път краят на едно знойно време ставаше по-лош, потъжен, по-унищожителен. Но винаги и това се надживяваше и след седмици или месеци, след мъка или притъпеност идваше възкресението, новият пожар, новото изригване на подземния огън, нови пламенни произведения, нова блестяща омая от живота. Така беше и времената на мъка, на несполука, жалките междинни времена биваха забравяни и потъваха. Добре беше така. Би продължавало да върви, както често е вървяло.

С усмивка Клингзор мислеше за Джина, която бе видял тази вечер и около която през цялото нощно завръщане към къщи кръжаха нежните му мисли. Колко хубаво и топло беше това момиче в своята още неопитна и плаха страст. Като на игра той си каза тихо и гальовно, сякаш отново ѝ шептеше в ухото: „Джина, Джина!“

Cara Джина! Carina Джина! Bella Джина!^[1]

Клигзор се върна в стаята и отново запали светлината. От малка, разбъркана купчина книги изтегли червено томче със стихове; сети се за един стих, откъс от стихотворение, което му изглеждаше неизразимо красиво и приятно. Търси дълго, докато го намери.

*Не ме оставяй на нощта и на тъгата,
най-скъпо мое, лунно трепкащо лице!
О, фосфор мой и моя свещ сред тъмнината,
ти, мое слънце светло в моето лице!*^[2]

С дълбока наслада той пиеше тъмното вино на тези слова. Колко красиви, колко задушежни и омайни бяха! „О, фосфор мой! Ох, мое лунно лице!“

Усмихнат, той се разхождаше пред високите прозорци насам и натам, изричаше стихове, виком ги отправяше към далечната Джина. „Ох, мое лунно лице!“ И от нежност гласът му ставаше по-дълбок.

После отвори папката, която след дългия работен ден през цялата вечер бе носил със себе си. Отвори скицника, малкия, най-обичания, и потърси последните листа, тези от вчера и днес. На тях беше планинският купен с дълбоките скални сенки; бе го нарисувал почти като някакво гротескно лице, изглеждаше, че вика, тя, планината, разтваряше уста от болка. Там беше и малкият каменен кладенец, полукръгъл на планинския склон, иззиданата дъга черна, пълна със сенки, над нея цъфтящ нар гореше кървав. Всичко четливо само за него, тайнствени писмена, единствено за него самия, бърза жадна скица на момента, стремително извлечен спомен за всеки миг, в който природата и сърцето са били в ново и високо съзвучие. А ето и по-големите цветни скици, бели листа с блестящи цветни повърхнини, с водни бои: червената вила сред зеленината, която пламти като рубин

върху зелено кадифе, и железният мост при Кастилия, червен на фона на синьозелената планина, до виолетовата дига и червеникавия път. И по-нататък: комина на тухларната фабрика, червена ракета пред хладното яснозелено на дърветата, син пътепоказател, светловиолетови небеса с плътни, сякаш валцовани облаци. Този лист беше добър, можеше да стане. Жалко бе за входа към обора, червенокафявото пред стоманеното небе беше истинско, то говореше и звучеше; но картината беше полуготова, от слънцето, огряло листа му, той изпита обезумяващи болки в очите. После дълго си плиска лицето в един поток. Е, но кафявочервеното пред злото металносиньо бе останало, това беше добре, с ни един най-слаб оттенък, с ни едно най-слабо трептене то не беше преиначено или несполучливо. Без *carut mortuum*^[3] това не би се постигнало. Тук, в тази област, лежах тайните. Формите на природата, тяхното горе и долу, тяхното дебело и тънко можеха да бъдат разместени, човек можеше да се откаже от всички почтени средства, с които бива уподобявана природата. И боите можеха да бъдат подправени, разбира се, да се наситят, приглушат, предадат по стотици начини. Но когато някой иска да опоетизира един къс от природата с багри, винаги стига до това, че поне няколко цвята точно, до косъм точно, трябва да се запазят в същото отношение един към друг, при същото напрежение, както и в природата. Тук оставаш зависим, тук оставаш натуралист, поне засега, дори ако вместо сиво вземаш оранжево и вместо черно — боя от бреш.

И така, отново беше пропилян един ден, а печалбата — оскъдна. Листът с фабричния комин и червено-синият тон на другата рисунка, а може би скицата с кладенеца. А сега в леглото! Отново минаваше един часът.

В спалнята той свали ризата, обля раменете си с вода, така че се чу плисък върху червения каменен под, скочи във високото легло и угаси светлината. През прозореца надничаше бледният Monte Salute, хиляди пъти от леглото Клингзор бе отличавал неговите форми. Откъм гористата клисура вик на сова, дълбок и празен, като сън, като забрава.

Притвори очи и се замисли за Джина и за картините от този ден. Господи, толкова много хиляди неща чакаха, толкова много хиляди чаши стояха налети! На земята нямаше нищо, което не би заслужавало да бъде нарисувано! На света нямаше жена, която не би заслужавала да бъде обичана! Защо съществуваше време? Защо винаги само това

идиотско едно след друго и никакво кипящо, zasiщащо едновременно? Защо сега лежеше отново сам в леглото като вдовец, като старец? През целия кратък живот човек би могъл да се наслаждава, да твори, но винаги се пее само песен след песен, никога не звучи цялата пълна симфония, с всичките стотици гласове и инструменти едновременно.

Много отдавна, на дванадесет години, той, Клигзор, имаше десет живота. Тогава момчетата играеха една игра на разбойници и всеки имаше десет живота, от които губеше винаги по един, ако преследвачът го докоснеше с ръка или с копие. С шест, с три, един-единствен живот още можеше да се измъкнеш и да се освободиш, едва с десетия губеше всичко. Той, Клигзор, бе вложил гордостта си в това да удържи победа с всичките, с всичките си десет живота и бе обявил, че ще е позор, ако остане с девет или седем. Такъв беше той като момче в онова невероятно време, когато всичко на света бе възможно, нищо на света не бе трудно, когато всички обичаха Клигзор, когато Клигзор повеляваше на всички, когато всичко принадлежеше на Клигзор. И така той продължаваше и всякога бе живял с десет живота. Но макар никога да не бе постигната утоленост, никога пълната кипяща симфония, неговата песен не бе звучала едногласно и бедно, при своето свирене той все пак винаги бе имал няколко струни в повече от другите, няколко цепеници повече в огъня, няколко талера повече в кесията, няколко бели коня повече във впряга! Слава Богу!

Как звучеше тъмната градинска тишина, пълна и трепетно пулсираща като дихание на спяща жена! Как крещеше паунът! Как гореше огънят в гърдите, как биеше сърцето и викаше, и страдаше, и ликуваше, и кървеше! Въпреки всичко тук, горе, в Кастанета, имаше едно добро лято, чудесно си живееше той в своята стара, красива руина, чудесно бе да гледа надолу към гъсеничните гърбове на стоте кестенови гори, хубаво беше от време на време жадно да слиза от този благороден, стар свят на гората и замъка, да съзерцава цветната весела играчка в ниското и да я рисува в нейната хубава, ведрата яркост: фабриката, железницата, сините трамваи, колоните с плакати край кея, горделивите пауни, жени, пастори, автомобили. И колко красиво, мъчително и непонятно беше това чувство в гърдите му, тази любов и палещата жажда по всяка пъстра панделка и дрипа на живота, този сладък, див порив да гледаш и да рисуваш, и едновременно тайно, под

тънки покривала с интимното познание за това колко детински и напразни са всички твои дела!

Трескава, кратката лятна нощ се стапяше, от зелената, дълбока долина се вдигаше омара, в стотици хиляди дървета кипваше сок, стотици хиляди сънища бухваха в леката дрямка на Клингзор, душата му крачеше през огледалната зала на неговия живот, където всички картини, умножени многократно и всеки път с нов облик и ново значение, се срещаха и встъпваха в нови връзки, като че ли звездно небе бе разтърсено в чаша за зарове.

Сред многото едно съновидение го очарова и разтърси: той лежеше в някаква гора, на коленете му седеше жена с червени коси, а друга чернокоса се облягаше на рамото му, трета коленичеше редом, държеше ръката и целуваше пръстите му, и бе наобиколен от жени и момичета, някои още деца, с тънки, дълги крака, други в пищен цъфтеж, някои зрели и със знака на познанието и умората по тръпнещите лица, и всички го обичаха, всички искаха да бъдат обичани от него. Тогава сред жените избухна война и огън, тогава червенокосата с гневна ръка посегна към косите на черната и я събори на земята и тя самата беше повалена, и всички се втурнаха една към друга, всяка крещеше, всяка късаше, всяка хапеше, всяка причиняваше болка, всяка търпеше болка, кикот, гневни викове и горестен рев звучеше едно през друго объркано и на възел вързано, навред течеше кръв, нокти се забиваха в тлъста плът.

С чувство за болка и притеснение Клингзор се събуди за минути, широко отворени, очите му бяха втреничени в светлия отвор в стената. Лицата на разгневените жени още бяха пред погледа му, много от тях той познаваше и наричаше по име: Нина, Хермине, Елизабет, Джина, Едит, Берта, и с пресипнал глас, още в просъница, сам каза: „Деца, престанете! Вие се лъжете, да, вие ми приписвате нещо лъжливо; не бива да се разкъсвате, а мен, мен да разкъсвате!“

[1] Мила; миличка; хубава (итал.). — Б.пр. ↑

[2] Стиховете в тази новела са преведени от Федя Филкова. — Б.пр. ↑

[3] Мъртва глава (лат.) — наименование на кафявочервеникава боя с особен гланц. — Б.пр. ↑

ЛУИС

Луис Жестокия беше паднал от небето, изведнъж се появи тук, старият приятел на Клингзор, странникът, непредвидимият, който живееше по влаковете и чието ателие беше в раницата му. Хубави часове се ронеха от небето в тези дни, добри ветрове вееха. Те рисуваха заедно на Олберг и в Картаго.

— Дали цялото това рисуване всъщност има стойност? — каза Луис на Олберг, като лежеше гол в тревата, със зачервен от слънцето гръб. — Човек просто рисува *faute de mieux*^[1], драги мой. Ако ти винаги би имал на коленете си момичето, което в момента харесваш, и в чинията супата, която днес желаш, не би се мъчил с тази умопомрачителна детска игра. Във владение на природата са десет хиляди цвята, а ние сме си втълпили в главите да смалим скалата им до двадесет. Това е живописиста. Никога не си доволен, и трябва да помагаш и на критиците да се изхранват. Но, напротив, една добра марсилска рибена супа, *caro mio*^[2], чаша охладено бургундско към нея, а после милански шницел и за десерт круши и пълномаслено сирене от Гордонцола, и накрая едно турско кафе — това са реалности, драги господине, това са стойности! Колко лошо се хранят хората във вашата Палестрина тук! Ах, Господи, иска ми се да съм се качил на някое черешово дърво, клоните да протягат черешите до устата ми, а точно над мен на стълбата да стои мургавото, пламенно момиче, което срещнахме рано тази сутрин. Клингзор, престани да рисуваш! Каня те на един добър обяд в Лагуно, скоро ще стане време.

— Така ли? — попита Клингзор, присвивайки очи.

— Така е. Само че преди това набързо трябва да мина край гарата. Защото, да си призная честно, телеграфирах на една приятелка, че съм на умиране, тя може да дойде в единадесет часа.

Усмихнат, Клингзор откъсна започнатия етюд от дъската.

— Имаш право, момче. Да отидем в Лагуно! Облечи си ризата, Луиджи. Нравите тук са много естествени, но за съжаление гол не можеш да се появиш в града.

Слязоха в градчето, отидоха на гарата, срещу тях се зададе красива жена; нахраниха се приятно и добре в един ресторант и Клингзор, който в своите месеци на село съвсем беше забравил това, бе учуден, че всички тези неща още съществуват, тези приятни, весели неща: пъстърви, филе от моруна, аспержи, вино шабли, валиско и бенедиктинско.

След като се нахраниха, те и тримата пътуваха с въжената железница надолу през разположения на стръмнината град, по диагонал над къщите, край прозорци и висящи градини, беше много хубаво, останаха във вагончето и отново потеглиха нагоре, после слязоха и още веднъж нагоре и пак надолу. Странно красив и чуден беше светът, много пъстър, малко съмнителен, малко невероятен и все пак удивително красив. Клингзор само беше малко притеснен. Показваше се хладнокръвен, не искаше да се влюби в красивата приятелка на Луиджи. Още веднъж се отбиха в едно кафене, после отидоха в пустеещия следобеден парк, легнаха край водата под огромните дървета. Видяха много, което би трябвало да нарисуват, къщи от червени благородни камъни, потънали в зеленина, зърнастец и смрадлика, сини и като опалени в кафяво.

— Ти си нарисувал много приятни и весели неща, Луиджи — каза Клингзор. — Страшно ги обичам всичките: пилони на знамена, клоуни, циркове. Но най-мило от всички ми е едно петно на твоята картина с нощни панаирни люлки. Знаеш ли, там над виолетовия купол и далеч от всички светлини, високо горе в нощта се вее едно малко хладно знамение, светлорозово, толкова красиво, толкова хладно, толкова самотно, толкова ужасно самотно! То е като някакво стихотворение от Ли Тайбо или от Пол Верлен. В малкото глупаво, розово знаменце е цялата болка и цялото отчаяние на света, а и целият добър смях над болката и отчаянието. С това, че си нарисувал знаменцето, животът ти е оправдан, аз ти го зачитам като заслуга, знаменцето.

— Да, зная, че го обичаш.

— И ти самият си го обичаш. Виж, ако не беше нарисувал няколко такива неща, тогава с нищо нямаше да ти помогнат всичките добри ястия, всичките вина, жени и кафета, ти би бил един беден клетник. Така обаче ти си богат клетник, момък, когото обичат. Знаеш ли, Луиджи, често мисля за теб: цялото наше изкуство е просто

заместител, мъчителен и десет пъти по-скъпо плащан заместител на пропуснатия живот, на пропуснатото животинство, на пропуснатата любов. Но не е точно така. Съвсем другояче е. Хората надценяват сетивното, когато разглеждат духовното само като един необходим заместител на липсващата сетивност. Сетивното нито на косъм не струва повече от духовното, както и обратното. Всичко е единно, всичко е еднакво добро. Все едно и също е дали прегръщаш някоя жена, или създаваш стихотворение. Стига само да съществува главното — любовта, горенето, увлечеността, тогава е без значение дали си монах в планината Атон или бонвиван в Париж.

Луис бавно го изгледа с присмех в очите.

— Момче, я не се изхвърляй толкова.

С красивата жена те пребродиха околността. И двамата умееха да наблюдават, в това бяха силни. В околните няколко градчета и села те виждаха Рим, виждаха Япония, Южното море и отново разрушаваха илюзиите с играещи пръсти; фантазията им запалваше звезди на небето и отново ги угасваше. През пищните ноци те изстрелваха светлинни сигнални ракети; светът беше сапунен мехур, беше опера, беше радостно безсмислие.

Луис, птичката, се носеше на своето колело през хълмистата местност, отиваше ту тук, ту там, докато Клингзор рисуваше. Няколко дни Клингзор пожертва, после отново седеше упорито навън и работеше. Луис не искаше да работи. Ненадейно отпътува с приятелката си и изпрати картичка от много далеч. После отново ненадейно пристигна, когато Клингзор го смяташе вече за изчезнал, стоеше пред вратата със сламена шапка и отворена риза, като че ли никога не бе заминавал. Още веднъж Клингзор вкуси от най-сладката чаша на младостта си — напитката на приятелството. Много приятели имаше той, мнозина го обичаха, на мнозина беше дал, на мнозина беше отворил своето живо сърце, но само двама от приятелите му в това лято още долавяха стария зов на сърцето от неговите устни: художникът Луис и поетът Херман, наречен Тху Фу.

В някои дни Луис седеше сред полето на художническото си столче, в сянката на крушово дърво, в сянката на слива и не рисуваше.

Седеше и мислеше, беше прикрепил хартия на триножника и пишеше, пишеше много, пишеше много писма. Щастливи ли са хората, които пишат толкова писма? Той пишеше напрегнато, Луис,

безгрижният, погледът му по цял час мъчително бе прикован в хартията. Многого премълчано го вълнуваше. Клингзор го обичаше за това.

Другояче постъпваше Клингзор. Той не можеше да мълчи. Не можеше да скрива сърцето си. Тайните страдания на неговия живот, за които малцина знаеха, той все пак откриваше на най-близките си. Често го измъчваха страх, меланхолия, често лежеше, пленен, в бездната на мрака, от време на време сенки от неговия предишен живот падаха преголеми над дните му и ги почерняха. Тогава му се отразяваше благотворно да вижда лицето на Луис. Понякога в такива дни му се оплакваше.

Но Луис не гледаше с добро око на тези слабости. Те го мъчеха, изискваха състрадание, Клингзор привикна да открива на приятеля си своето сърце и твърде късно разбра, че с това го губи.

Луис отново почна да говори за отпътуване. Клингзор знаеше: сега би могъл да го задържи само за дни, за три, за пет; неочаквано той ще му покаже стегнатия си куфар и ще отпътува, за да не се завърне дълго време. Колко кратък беше животът, колко невъзвратно всичко! Единственият свой приятел, който напълно разбираше изкуството му, чието собствено изкуство беше близко и равностойно на неговото, този единствен сега сам бе наплашил и отегчил, настроил зле и охладил просто от глупавата слабост и удобството, просто от детинската и неприлична потребност да не се старее по отношение на приятеля си, да не пази тайните и самообладанието си пред него. Колко глупаво, колко момчешко беше това! Така се укоряваше Клингзор, твърде късно.

Последния ден те се разхождаха заедно по златните долини, Луис беше в много добро настроение, отпътуването бе необикновено удоволствие за птичето му сърце. И Клингзор се настрои така, те отново намериха стария лек игрив и присмехулен тон и нито за момент не го изоставиха. Вечерта седяха в градината на гостилницата. Поръчаха да им опекаат риба, да им сварят ориз с гъби и пиха мараскино след прасковите.

— Закъде ще тръгнеш утре? — попита Клингзор.

— Не зная.

— При красивата жена ли ще отидеш?

— Да, може би. Кой знае. Не питай толкова. Нека сега, накрая, да прием от някое хубаво бяло вино. Аз съм за нойенбургерското.

Пиха. Изведнъж Луис извика:

— Много е добре, че заминавам, стари ми тюлене. Понякога, когато седя редом с теб, както сега например, внезапно ми хрумва нещо глупаво. Хрумва ми, ето че тук седят заедно двамата художници на нашето добро отечество, а после имам някакво ужасно усещане в коленете, сякаш и двамата сме от бронз и трябва да стоим на пиедестал, уловени ръка за ръка, знаеш ли, така както Гьоте и Шилер. В края на краищата те не са виновни, че стоят там вечно един до друг, уловени за бронзовите си ръце, и че постепенно са ни станали толкова фатални и омразни. Навярно са били чудесни хора, привлекателни момчета, преди време прочетох една пиеса от Шилер, беше наистина хубава. И все пак това, в което се е превърнал сега, в прочута птица, а до него трябва да стои сиамският му близък, излети глава до глава, пък и че техните събрани съчинения се виждат навсякъде и се обясняват в училищата — то е ужасно. Помисли си как след сто години някакъв преподавател ще проповядва на гимназистите: Клингзор, роден в 1877-а, и неговият съвременник Луис, наречен Лакомника, новатор в живописата, освободил се от натурализма на багрите, при повнимателно разглеждане тази двойка от художници се разпада на три ясно различни периода! По-добре още днес да се хвърля под някой локомотив.

Вече се появиха звезди. Изведнъж Луис чукна чашата си в чашата на своя приятел.

— Така, да се чукнем и да пием до дъно. После аз ще седна на колелото си и сбогом. Никакво дълго сбогуване. На гостилничаря е платено. Наздраве, Клингзор!

Чукнаха се, пиха, в градината Луис се качи на колелото си, размаха шапка и изчезна. Нощ, звезди. Луис беше в Китай. Луис беше една легенда.

Клингзор се усмихна тъжно. Как обичаше тая прелетна птица! Дълго стоя на покритата със ситен чакъл алея в градината на гостилницата, загледан надолу към пустата улица.

[1] Като няма по-хубаво (фр.). — Б.пр. ↑

[2] Мили мой (итал.). — Б.пр. ↑

ДЕНЯТ В КАРЕНО

Заедно с приятели от Баренго и с Агосто и Ерсилія Клингзор тръгна пеш на излет до Карено. В ранен, утринен час те потънаха между силно ухаещите скоруши и полюшващите се по крайпътните дървета още росни паяжини, през стръмната топла гора надолу в дефилето на Пампамбио, където, омаяни от летния ден, край жълтото шосе спяха яркожълти къщи, приведени напред и полумъртви, край пресъхналия поток белите, сякаш метални върби висяха с тежки криле над златните ливади. Цветен, керванът на приятелите плуваше през димящата зеленина на долината: мъжете в бяло и жълто, в лен и коприна, жените в бяло и розово, чудесният веронезезовозелен слънчев чадър на Ерсилія блестеше като скъпоценен камък на вълшебен пръстен.

Докторът се оплакваше тъжно с приветлив глас:

— Много жалко е, Клингзор, че всичките ваши чудесни акварели след десет години ще бъдат бели. Боите, които предпочитате, до една не издържат дълго.

Клингзор:

— Да, и което е още по-лошо, вашите красиви кестеняви коси, докторе, след десет години ще бъдат съвсем сиви, а малко по-късно нашите хубави, весели кости ще лежат някъде в някоя дупка в земята, за съжаление и вашите толкова красиви и здрави кости, Ерсилія. Деца, не бива прекалено късно в живота да започнем да се вразумяваме. Херман, какво казва Ли Тайбо?

Херман, поетът, се спря и заговори:

*Животът минава светкавица сякаш,
отблясъка даже не можем да видим.
Земя и небе неподвижни са вечно,
а времето бързо мени се дори по лицата на хората.
О, ти, който още пред пълната чаша седиш и не
пиеш,
кажи ми, очакваш ли някого още?*

— Не — каза Клингзор, — аз имах предвид друг стих, с рими, за косите, които сутринта още били тъмни...

Херман веднага задекламира:

*Сутринта косите ти като коприна черна бяха,
вечерта посипа ги с бял сняг сред тишината;
който с живо тяло не желае смъртната уплаха,
нека вдигне чаша и да пие заедно с луната!*

Клигзор се засмя високо със своя малко дрезгав глас.

— Благородният Ли Тайбо! Той е имал предчувствия, знаел е всичко. Но и ние знаем всичко, той е наш мъдър стар брат. Този опияняващ ден би му допаднал, точно такъв ден, в който на свечеряване би било хубаво човек да умре със смъртта на Ли Тайбо, в лодка, по тиха река. Ще видите, днес всичко ще бъде прекрасно.

— Каква е била смъртта, която застигна Ли Тайбо на реката?
— попита художничката.

Но Ерсилія я прекъсна със своя хубав, дълбок глас:

— Не, престанете сега. Който каже още една дума за смърт и умирање, вече няма да го обичам. Finidca adesco, brutto Клигзор.^[1]

Усмехнат, Клигзор се приближи до нея.

— Имате пълно право, бамбина! Ако изрека още една дума за умирање, можете да прободете и двете ми очи с чадъра. Но сериозно, днес е чудесно, мили хора! Днес пее една птица, това е приказна птица, чух я още заранта. Днес вее един вятър, това е приказен вятър, небесната рожба, която събужда спящите принцеси и изсипва мозъка от главите. Днес цъфти едно цвете, то е приказно цвете, синьо е и разцъфва само веднъж в живота и който го откъсне, негово е върховното щастие.

— Какво има предвид той? — попита Ерсилія доктора.

Клигзор чу това.

— Имам предвид, че този ден няма никога да се върне и който не усети аромата му, не го опита на вкус, не го изяде и изпие, нему той няма да бъде предложен втори път през цялата вечност. Никога

слънцето няма да грее така, както днес, то има такава констелация на небето, връзка с Юпитер, с мен, с Агосто и Ерсилія и с всички нас, която никога, никога няма да се повтори, дори след хиляда години. Ето защо бих искал сега, тъй като това носи щастие, да повървя за малко от лявата ви страна и да нося вашия смарагдов чадър, в чиято светлина главата ми ще изглежда като опал. Но вие би трябвало да вземете участие и да пеете една песен, една от най-хубавите ви.

Той пое ръката на Ерсилія, удълженото му лице плавно потъна в синьозелената сянка на чадъра, в който беше влюбен и чиято яркосладостна багра го очароваше. Ерсилія запя:

*Il mio papa non vuole,
Ch'io spos'un bersagliere^[2]*

Присъединиха се гласове, всички крачеха, пеейки, чак до гората и навътре в нея, докато стръмнината стана твърде голяма, а пътят, почти отвесен като дървена стълба, поведе към планината през папрати, към високия връх.

— Колко чудно праволинейна е тази песен! — похвали я Клингзор. — Бащата е против влюбените, каквито са винаги бащите. Те вземат един нож, който реже добре, и убиват бащата. Няма го. Правят това през нощта, никой не вижда освен луната, която не ги издава, и звездите, а те са неми, и добрият Бог, който вече ще им прости. Колко красиво и почтено е това! Един днешен поет би бил убит с камъни за такъв стих.

Изкачваха се бавно нагоре под сянката на кестеновите дървета, през чиито клони се процеждаха и игриви слънчеви петна, по тясната планинска пътека. Когато Клингзор вдигна очи, пред лицето му бяха стройните крака на художничката, които розовееха през прозрачните чорапи. Погледнеше ли назад, то над черната негърска глава на Ерсилія се издигаше тюркоазеният свод на чадъра. Под него тя цялата беше във виолетова коприна, единствена нейната фигура тъмнееше сред всички.

До една селска къща, синя и оранжева, на поляната имаше нападали зелени летни ябълки, хладни и възкисели, които те опитаха.

Художничката разказваше мечтателно за разходка по бреговете на Сена в Париж, някога, преди войната. Да, Париж и блаженото Тогава.

— То няма да се върне. Никога вече.

— И не бива — извика художникът буйно и мрачно разтърси удължената си ястребова глава. — Нищо не бива да се връща! А и защо ли? Що за детински желания са това? Войната прерисува всичко, което беше преди, в един рай, и най-глупавото, и най-оскъдното. Е, добре, хубаво беше в Париж, и хубаво в Рим, и хубаво в Арл. Но днес и сега няма е по-малко хубаво? Раят не е Париж и не мирното време, раят е тук, там горе в планината се простира той, след час ще стигнем до него и ще бъдем като разбойника, за когото е било казано: „Истина ти казвам, днес ще бъдеш с мене в рая.“

Вече излизаха от пъстрите сенки на горската пътека на открито, широко шосе, което, светло и горещо, в големи спирали водеше към височината, Клингзор, той пазеше очите си с тъмnozелени очила, вървеше последен и често оставаше назад, за да наблюдава как се движат фигурите и техните цветови съчетания. Не беше взел със себе си нищо за работа, предназначено, нито дори малкия скицник, и въпреки това стотици пъти се спираше притихнал, развълнуван от картини. Суховатата му фигура стоеше самотна, бяла на червеникавия път край акациевата горичка. Лятото облъхваше с горещия си дъх планината, светлинните лъчи падаха отвесно, цветовете се вдигаха като омара със сто оттенъка от долината. Над най-близките възвишения, които трептяха в зелено и червено и с бели села, се виждаха синкавите очертания на планински вериги, зад тях, по-светли и по-сини, нови и нови хребети, а съвсем далечни и недействителни, кристалните чела на снежните върхове. Над гората от акации и кестени се извисяваше открит и могъщ скалистият гръб и неравният връх на Салуте, червен и светловиолетов. По-красиви от всичко бяха хората, като цветя те стояха в светлината сред зеленина, като огромен скарабей блестеше смарагдовият чадър, черната коса на Ерсилia под него, бялата стройна художничка с руменото лице и всички други. Клингзор ги пиеше с жадни очи, неговите мисли обаче бяха при Джина. Едва след седмица щеше да я види отново, тя седеше в една канцелария в града и пишеше на машина, съвсем рядко той имаше щастието да я види и никога сама. А я обичаше, тъкмо нея, която нищо не знаеше за него и не го познаваше, не го разбираше, за която беше само една

рядка странна птица, непознат, прочут художник. Колко удивително беше това, че тъкмо към нея се бе прислонило желанието му, че никоя друга любовна чаша не го утоляваше. Клингзор не бе свикнал да изминава дълги пътища заради никоя жена. А за Джина вървеше по тях, за да бъде един час до нея, да държи тънките ѝ пъргави пръсти, да промъкне обувката си под нейната или да сложи бърза целувка на тила ѝ.

Той размишляваше върху тези неща и сам за себе си бе увлекателна загадка. Беше ли това вече границата? Беше ли старостта? Или само втора младост, възвръщане на четиридесетгодишния към двадесетте?

Стигнаха билото на планината, отвъд пред погледа им се възправи нов свят: висок и недействителен, целият от стръмни, остри пирамиди и конуси върху Дженаро, слънцето косо зад него и всяка плоскост емайлово блестяща, плуваща по тъмновиолетови сенки, между там и тук — трептящ въздух и безкрайно дълбоко потънал, отдъхва тесният син ръкав на езерото, хладно зад зелените пламъци на гората.

На гребена на планината съвсем малко село: господарско имение със скромен дом, четири-пет други къщи, каменни, боядисани в синьо и розово, параклис, кладенец, черешови дървета. Компанията се спря на слънце край кладенеца, Клингзор продължи под свода на една врата в сенчестия двор, издигаха се три синкави къщи с малки и тесни прозорци, около тях треви и чакъл, една коза, коприва. Едно дете побягна пред него, Клингзор го привлече, извади от джоба си шоколад. То спря, той го улови, галеше го и го хранеше, детето беше плахо и красиво, малко мургаво момиченце, боязливи черни очи на зверче, тънки, голи крачета, мургави и блестящи.

— Къде живеете? — попита той.

Момиченцето изтича до най-близката врата, която се отвори под зъберите на къщите. От мрачно каменно пространство като из пещера от първобитните времена излезе жена, майката, и тя прие шоколад. От нечисти дрехи се подаваше кафява шия, овално, здраво лице, обгоряло от слънцето и красиво, широка, пълна уста, големи очи, суров, сладък любовен чар, жена и майка, това издаваха волно и спокойно едрите ѝ азиатски черти. Клингзор се наклони изкусително към нея, усмихнатата тя се отдръпна, бутна детето между себе си и него. Той продължи да

върви, бе решен да се върне отново. Пожела да рисува тази жена или да ѝ стане любовник, пък било и само за час. Тя беше всичко: майка, дете, любима, животно, мадона.

Клингзор бавно се върна назад към компанията със сърце, пълно с мечти. Над зида на имението, където жилището изглеждаше празно и затворено, бяха закрепени стари, груби топовни гюлета, виеща се стълба бодеше през храстите към дъбрава и хълм, най-нагоре до паметник, там се издигаше някакъв бароков самотен бюст, костюм а ла Валенщайн, коси на вълни, накъдрена остра брада. В бляскавия светлик на обета магия и фантастика заряха над планината, чудното дебнеше, светът бе настроен на друга, далечна тоналност. Клингзор пи вода от кладенеца, долетя едра пеперуда и пи от капките, изпръскани по варовиковия зид на кладенеца.

Планинската уличка, подобно на гръбнак, водеше нагоре под кестени, под орехови дървета, слънчева, сенчеста. На един завой — крайпътен параклис, стар и жълт, в нишата му избледнели древни икони, глава на светец, ангелски сладка и детинска, част от дреха, червена и кафява, останалото — изронено. Клингзор много обичаше стари изображения, когато ненадейно се изпречваха пред очите му, обичаше такива фрески, обичаше връщането на тези красиви творби към прах и земя.

Отново дървета, лози, ослепителен нажежен път, отново завой: и ето целта, изведнъж неочаквано: тъмен вход, голяма висока църква от червен камък, весела и със самочувствие, вдигната към небето, един площад, плувнал в слънце, прах и мир, червеникаво прегорели треви, които се чупят под краката, обедна светлина, отразена от ярки стени, колона, фигура над нея, невидима пред слънчевия водопад, каменен парапет около широка площ, над синя безбрежност. А зад тях селото, Карено, прастаро, тясно, мрачно, сарацинско, оскъдни каменни пещери под избледнели кафеникави керемиди, уличките потискащо тесни като в сън, потънали в мрак, изневиделица малки площи крясват на бялото слънце, Африка и Нагасаки, над тях гората, долу синята пропаст, горе бели, наситени пухкави облачета.

— Смешно е — каза Клингзор, — колко дълго време е потребно на човека, докато поне малко опознае света! Когато някога пътувах към Азия, преди години, в нощта с бързия влак съм минал на шест километра оттук или на десетина, а не знаех нищо. Пътувах за Азия и

тогава ми беше страшно необходимо да го направя. Но всичко, което някога намерих там, днес го намирам и тук: девствена гора, жега, красиви, непознати хора, съвършено спокойно слънце, светилища. Човек пропилява толкова дълго време, докато се научи в един-единствен ден да посещава три континента. Те са тук. Добре дошла, Индия! Добре дошла, Африка! Добре дошла, Япония!

Приятелите познаваха една млада дама, която живееше тук, горе, и Клигзор много се радваше на посещението при непознатата. Той я нарече кралица на планините, така бил озаглавен един тайнствен източен разказ в книгите от неговото детство.

Пълен с очакване, керванът премина сенчестата синя бездна на уличките, никакъв човек, никакъв звук, никакъв петел, никакво куче. Но в полусянката на прозоречен свод Клигзор видя да стои една фигура, красиво момиче, чернооко, с червена забрадка и черна коса. Погледът му тихо следеше непознатите и срещна неговия, в едно бавно поемане на дъх, те, мъжът и момичето, очи в очи, се гледаха всеотдайно и сериозно, два непознати свята близо един до друг в дълъг миг. После и двамата се усмихнаха бегло и сърдечно с вечния поздрав на половете, старата, жадна, сладостна вражда, и с една крачка, завил край стените на къщата, непознатият мъж изчезна, вече лежеше в раклата на момичето, образ при много други образи, мечта при много други мечти. В никога незасищащото се сърце на Клигзор се заби малък трън, в един миг той се поколеба, мислеше да се върне, Агосто го извика, Ерсилия запя, сенчеста стена се губеше в далечината и малък, светъл площад с две жълти постройки, тих и ослепителен, лежеше в омагьосания ден, тесни каменни балкони, затворени прозоречни капаци, прекрасна сцена за първото действие на опера.

— Пристигаме в Дамаск! — извика докторът. — Къде живее Фатме, перлата сред жените?

Отговорът дойде изненадващ от по-малкия палат, от хладната чернота зад полупритворената балконска врата излетя странен тон, още един и десет пъти същите, после се прибави октава, разнесе се десетократно, акордираха роял, пеещ роял, пълнозвучие посред Дамаск.

Тук трябва да е, тук живее тя. Къщата обаче, изглежда, нямаше врата, само розово-жълти стени с два балкона, над тях върху мазилката на фриза — стара фреска: цветя, сини и червени, и един папагал. Тук

би трябвало да има изрисувана врата и щом човек похлопа три пъти и изрече ключовите думи на Соломон, пъстроцветните ѝ крила биха се отворили и странникът би доловил аромата на персийски масла, а зад прозрачни завеси би седяла на висок трон кралицата на планините, робини биха коленичили по стъпалата в нозете ѝ, а изрисуваният папагал с крясък би литнал на рамото на владетелката.

Намериха малка вратичка в страничната уличка, гръмка камбанка, дяволски механизъм, зазвуча пронизително зло, съвсем тясно и стръмно, стълбището водеше нагоре. Човек не можеше да си представи как са внесли рояла в къщата. През прозореца? През покрива?

Втурна се едро черно куче след него, малък рус лъв, голям шум, дървената стълба кънтеше, а зад нея на рояла единадесет пъти се раздаваше един и същи тон. От боядисано в розово помещение избликна сладостно мека светлина, отваряха се врати. Имаше ли там папагал?

Изведнъж се появи кралицата на планините, тънък трепетен цвят, стройна и кръшна, цялата в червено, ярък пламък, олицетворение на младостта. Пред очите на Клигзор се разхвърчаха сто обичани образа, а новият сияещ излетя напред. Той веднага знаеше, че ще я рисува не по натура, а лъча в нея, който бе доловил, стиха, прелестния тръпчив звук: младост, руменина, златисти коси, амазонка. Ще я съзерцава в течение на час, може би и на няколко часа. Ще я гледа да върви, ще я гледа да седи, да се усмихва, може би ще я види и да танцува, може би ще я чуе и да пее. Денят бе увенчан с корона, денят бе намерил своя смисъл. Онова, което по-нататък можеше да се добави, беше дар, изобилие. Винаги ставаше така — преживяването никога не идваше само, винаги го предвождаха ято птици, винаги го изпреварваха вестители и знамения, майчинският азиатски, животински поглед долу при вратата, мургавата селска красавица на прозореца, тези неща и това сега.

Цяла секунда той потръпваше от чувството: „Да бях десет години по-млад, десет кратки години, тя би могла да ме има, да ме улови, да ме върти на пръста си. Не, ти си твърде млада, малка, червена кралица, ти си твърде млада за стария магьосник Клигзор! Той ще ти се удивлява, ще те учи наизуст, ще те нарисува, ще изобрази завинаги песента на твоята младост, но няма да дойде на поклонение,

няма да се качи по висяща стълба до теб, няма да извърши убийство заради теб и няма да направи серенада под твоя красив балкон. Не, за съжаление всичко това той няма да стори, старият художник Клингзор, старият глупак! Няма да те обича, няма да хвърля към теб поглед, какъвто хвърли към азиатката, към чернокосата на прозореца, която може би не е с нито ден по-млада от теб. За тях той не е твърде стар, само за тебе, кралице на планините, червено планинско цвете! За теб, карамфил, той е твърде стар. За теб не е достатъчна любовта, която Клингзор може да ти подари между един ден, изпълнен с труд, и една вечер, напоена с червено вино. Много по-добре ще те изпие моето око, стройна ракета, и ще те помни дълго след като угасна за теб.“

През помещения с каменни подове и открити сводове отидоха в една зала, където над високите врати проблясваха чудни барокови гипсови фигури, а наоколо, по тъмен рисуван фриз, плуваха делфини, бели коне и розовочервени амурчета в гъсто населено, приказно море. Няколко стола и на пода частите на разглобения роял, иначе не се виждаше нищо друго в голямото помещение, но две примамващи врати водеха към малки балкони над обления от светлина оперен площад, а отсреща се виждаше балконският парапет на съседния палат, също украсен с картини, там един червен, дебел кардинал плуваше като златна риба в слънцето.

Останаха тук. Разопаковаха хранителните припаси в залата и сложиха една маса, появи се вино, рядко бяло вино от северните области, ключ за пълчища от спомени. Акордъорът бе изчезнал, разглобените части на рояла мълчаха. Клингзор, замислен, втречено гледаше оголените струни, после безшумно затвори капака. Очите го боляха, но в сърцето му пееше летният ден, пееше сарацинската мадона, пееше, син и набъбващ, сънят, мечтата за Карено. Той се хранеше и чукаше чашата си в чаши, говореше високо и радостно, а зад всичко това работеше апаратът от неговата работилница, погледът му бе около карамфила, около огненото цвете, както водата около рибата, един прилежен хронист седеше в неговия мозък и записваше форми, ритми, движения, точно като на метална стълбица с цифри.

Разговори и смехове пълнеха празната зала, мъдро и добродушно се смееше докторът, дълбоко и приветливо Ерсилія, силно и подмолно Агосто, леко като птичка художничката, мъдро говореше поетът, шеговито говореше Клингзор, наблюдавайки ги, и малко плахо

червената кралица обикаляше своите гости сред делфини и бели коне, тук и там, заставаше до рояла, присядаше на възглавница, режеше хляб, наливаше вино с неопитна девича ръка. Радост кипеше в хладната зала, очи, черни и сини, блестяха, пред високите светли балконски врати, застинал, стоеше на страж ослепителният ден.

Светло се лееше благородното вино в чашите, прекрасна отлика от простата студена храна. Светло се лееше червеното сияние от роклята на кралицата във високата зала, светли и будни го сподиряха погледите на всички мъже. Тя изчезна, върна се отново, с вързан кръстом на гърдите зелен шал. Тя изчезна, върна се отново с вързана на главата синя кърпа.

След яденето, уморени и заситени, потеглиха весело, в гората легнаха сред треви и мъхове, слънчеви чадъри просветваха, под сламени шапки грееха лица, накалено искреше слънчевото небе. Кралицата на планините лежеше червена на зелената трева, бяла, лебедовата ѝ шия се издигаше от пламъка, доволна и оживена изглеждаше високата обувка на стройния ѝ крак. Клингзор, близо до кралицата, четеше в нея, изучаваше я, поглъщаше я, както още момче бе чел вълшебната история за кралицата на планините и бе пропит от нея. Почиваха, дремеха, бърбеха, бореха се с мравки, струваше им се, че чуват змии, по женските коси оставаха да висят бодливи кестенови черупки. Мислеха за отсъстващи приятели, чието присъствие би било подходящо в този час, те не бяха мнозина, копнееха да бъде тук Луис Жестокия, приятелят на Клингзор, художникът на панаирни люлки и циркове, неговият фантастичен дух се носеше в близост около събраните.

Следобедът отмина като една година в рая. На сбогуване се смяха много, Клингзор заключи в сърцето си всичко: кралицата, гората, палата и залата с делфините, двете кучета, папагала.

Когато слизаше надолу по планината, ведно с приятелите, постепенно бе обзет от радостното въодушевление, което познаваше само в много редки дни, в които доброволно оставяше работата настрана. Ръка за ръка с Ерсилia, с Херман, с художничката той танцуваше по огряното от слънцето шосе надолу, тананикаше песни, по детски се забавляваше от шеги и игрословици, смееше се увлечено. Изтичваше пред другите, притайваше се някъде, за да ги изплаши.

Колкото и бързо да вървяха, слънцето вървеше по-бързо, още при Палацето то се скри зад планината и долу в дефилето вече беше вечер. Бяха объркали пътя и слезли твърде ниско, тъй като бяха гладни и уморени, трябваше да се откажат от плановете, замислени за вечерта: разходка през житните поля на Баренго, вечеря с риба в гостилницата на крайезерното село.

— Мили хора — каза Клингзор, който бе седнал до един зид край пътя, — нашите планове бяха наистина много хубави и една добра вечеря при рибарите или в Монте д'Оро, разбира се, бих приел с благодарност. Но вече не можем да стигнем толкова далеч, най-малкото аз не мога. Уморен съм и съм гладен. Оттук нататък няма да направя нито крачка повече освен до най-близката кръчма, която положително не е далеч. Там сигурно има вино и хляб, това е достатъчно. Кой ще тръгне с мен?

Тръгнаха всички. Намериха кръчмата на стръмен горист склон, в тъмната сянка на дърветата по тясна тераса бяха разположени каменни пейки и масички, от избата в скалите стопанинът донесе студено вино, имаше и хляб. Настаниха се мълчаливо и се хранеха радостни, че най-после са седнали. Зад високите дънери на дърветата угасваше денят, синята планина ставаше черна, червеникавото шосе — бяло, чуваше се долу, по притъмнелия път, да върви кола и да лае куче, тук-там по небето се появиха звезди, а по земята — светлини, неразличими едни от други.

Клингзор седеше щастлив, отдъхваше, гледаше в нощта, бавно поглъщаше черния хляб, мълчаливо изпразваше синкавите чаши с вино. Заситил се, той отново почна да бърби и да пее, полюшваше се в такта на песента, играеше с жените, вдъхваше аромата на косите им. Виното му изглеждаше добро. Стар изкусител, той лесно оборваше всяко предложение да продължат пътя си, пиеше вино, наливаше вино, нежно се чукаше, поръчваше ново вино. Бавно от пръстените синкави чаши, символи на тленността, се издигаше пъстра магия, преобразяваше света, оцветяваше звезди и светлини.

Във висината, в люлка, полюшваща се над бездната на света и нощта, птици в златна клетка, без родина, без тегло, те седяха срещу звездите. Те пееха, птиците, пееха екзотични песни, фантазираха с очаровани сърца дълбоко в нощта, в небето, в гората, в загадъчната вълшебна вселена. Ответът идваше от звезди и луна, от дърво и

планина, там седяха Гьоте и Хафиз, облъхваше ги горещо ухание на Египет и задушевно на Елада, Моцарт се усмихваше, Хуго Волф свиреше на роял в блуждаещата нощ.

Затрещя, шум предизвика уплаха, проблесна светлина с пукот: под тях през сърцето на земята със сто ослепително светли прозорци мина влак, дълбоко в планината и в нощта, а горе от небето звучаха камбаните на невидима църква. Дебнешком полумесецът се издигна над масата, надникна, оглеждайки се в тъмното вино, изтръгна от мрака устата и очите на една жена, усмихна се, продължи да се издига, запя на звездите, духът на Луис Жестокия бе седнал на някаква пейка, самотен, пишеше писма.

Клингзор, крал на нощта, с висока корона върху косите, облегнал гръб на каменната пейка, дирижираше танца на света, даваше такт, призоваваше луната, заклинаше влака да изчезне. Той бе отминал, както някое съзвездие изчезва отвъд хоризонта. Къде беше Кралицата на планините? В гората не ехтеше ли роял, някъде далеч не лаеше ли малкият недоверчив лъв? Дали тя точно сега не бе сложила на главата си синя кърпа? Ей ти, стар свят, погрижи се да не пропаднеш! Насам, гора! Натам, черна планина! Запазете същия такт! Звезди, колко сте сини и червени, като в народната песен „Твоите червени очи и синята ти уста!“

Да рисуваш, беше хубаво, да рисуваш, беше красива, приятна игра за добри деца. Друго, по-голямо и по-важно беше да дирижираш звездите, да пренесеш и продължиш в света такт на собствената кръв, цветни кръгове, явявали се пред собствената ретина, колебания на собствената душа да оставиш да трептят и замират във вятъра на нощта. Махни се, черна планина! Бъди облак, полети към Персия, излей дъжд над Уганда! Ела ти, дух на Шекспир, изпей ни твоята пиянска шутовска песен за дъжд, който вали всеки ден!

Клингзор целуна малка женска ръка, облегна се на спокойно дишаща женска гръд. Под масата един крак играеше с неговия. Той не знаеше чия ръка или чий крак, долавяше, че го обгръща нежност, усещаше старото вълшебство, възроден и благодарен: той беше още млад, беше още далеч от края, още излъчваше сияние и съблазън, още го обичаха добрите плахи женички, още разчитаха на него.

Той разцъфтя богато. С тих, напевен глас започна да разказва безкраен епос, историята на една любов или всъщност на пътуване

към Южното море, където, придружаван от Гоген и Робинзон, открил острова на папагалите и на блажените острови основал свободна държава. Как стотици папагали искрели във вечерния здрач, как сините им опашки се отразявали в зеления залив! Техните викове и стогласите крясъци на големите маймуни, и всичко ехтеше като гръмовно приветствие към него, към Клингзор, когато възвестяваше своята свободна държава. На бялото какаду той беше възложил създаването на правителство, а с мрачната птица-носорог бе пил палмово вино с тежка чаша от кокосов орех. О, луна на миналото, луна на блажените нощи, луна над наколното жилище сред тръстиката! Тя се казваше Кюл Калюа, мургавата и плаха принцеса, стройна и дългокрака, крачеше през банановите храсти, медно блестяща под ароматния покрив на огромните листа, очи на кошута и кротко лице, котешка пламенност в силен гъвкав гръб, скок на котка в игриво жилаво тяло. Кюл Калюа дете, пражар и детска невинност от светия Югоизток, хиляда нощи ти лежа на гърдите на Клингзор и всяка беше нова, всяка беше по-сърдечна, беше по-прелестна от всички предишни. О, празник на земния дух, където девите от острова на папагалите танцуваха пред божествата!

Над острова, Робинзон и Клингзор, над историята и слушателите беше сводът на белозвездната нощ, нежно се надигаше планината като кротко дишащи гърди под дърветата, къщите и краката на хората, със забързана крачка танцуваше, трескава и влажна, луна по купола на небето, гонена от звездите в див безмълвен танц. Нанизани от звезди, блестящи, се спускаха надолу линии на въжена железница към рая. Девствена гора тъмнееше майчински, тиня на прасвета лъхаше на изтляване и зачеване, пълзяха змия и крокодил, безбрежен се разливаше потокът на образите.

— Въпреки всичко аз отново ще рисувам — каза Клингзор, — още утре. Но вече не тези къщи и хора, и дървета. Ще рисувам крокодили и морски звезди, дракони и пурпурни змии и всичко в развитие, всичко като преобразяване, пълно с копнежа да бъде човек, пълно с копнежа да бъде звезда, цялото раждане, цялото тленност, цялото Бог и смърт!

Посред неговите тихи думи и посред развълнувания опиянен час прозвуча дълбоко и ясно гласът на Ерсилія, тя тихо пееше песента за *bel mazzo di fiori*^[3], от мелодията струеше покой, Клингзор я слушаше

като дошла от някакъв далечен остров, плуваща през морета от време и самота. Обърна празната си чаша и вече не я наля. Заслуша се. Пееше дете. Пееше майка. Не беше ли сега той заблуден и проклет, окъпан в тинята на света, скитник и безпътник или малко глупаво дете?

— Драга Ерсилія — каза Клигзор с почителност, — ти си нашата добра звезда.

През стръмна тъмна гора, като се хващаха за клони и корени, се стичаха надолу, търсейки пътя за дома. Стигнаха рядка горска покрайнина, изпълниха полето, тесен път през царевична нива дъхтеше на нощ и завръщане у дома, лунен блясък в огледалните листа на царевицата, косо оттеглящи се редици от лози. Сега пееше Клигзор, тихо, с малко пресипнал глас, пееше тихо и много, немски и малайски, с думи и без думи. В приглушения напев той разливаше насъбрано богатство, както кафява стена вечер излъчва погълнатата дневна светлина.

Тук един от приятелите се сбогуваше, а там друг изчезваше от тясната пътека в сянката на лозите. Всеки вървеше, всеки за себе си, търсеше завръщането у дома, беше сам под небето. Една жена целуна Клигзор за „лека нощ“, пламнала, устата ѝ се впи в неговата. Всички вървяха, всички се стапяха по пътя. Когато сам изкачваше стълбището към своето жилище, Клигзор все още продължаваше да пее. Възпяваше и хвалеше Бог и себе си самия, прославяше Ли Тайбо, прославяше и доброто вино от Пампамбио. Сякаш божество, той отдъхваше сред облаците на възхвалата.

— Вътрешно — пееше той — съм като златен свод, като купол на храм, вътре коленичат, молят се, от стените сияе злато, по старите изображения кърви Месията, кърви сърцето на Мария. И ние кървим, ние, другите, ние, заблудените, ние, звездите и кометите, седем и четиринадесет меча пронизват нашата щастлива гръд. Обичам те, теб, русокоса и чернокоса жена, обичам всички и филистерите; и вие сте клетници като мен, вие сте бедни деца и изродени полубожества, като пияния Клигзор. Бъди поздравен от мен, любим живот! Бъди поздравена от мен, любима смърт!

[1] Спри сега, лош Клигзор. (Итал.) — Б.пр. ↑

[2] Моят баща не иска/да се омъжа за берсалиер (планински стрелец). (Итал.) — Б.пр. ↑

[3] Хубав букет цветя (итал.). — Б.пр. ↑

КЛИНГЗОР ДО ЕДИТ

Мила звезда на лятното небе,

Как си ми писала разумно и истински и как болезнено ме зове твоята любов, сякаш вечно страдание, вечен упрек. Но ти вървиш по добър път, щом признаваш на мен, на себе си самата всеки свой сърдечен трепет. Само не наричай никое чувство малко, никое чувство незначително! Добро, много добро е всяко, също и омразата, и завистта, и ревността, и жестокостта. Ние не живеем от нищо друго освен от нашите бедни, красиви, прекрасни чувства, и всяко, с което постъпваме несправедливо, е една звезда, угасена от нас.

Не зная дали обичам Джина. Много се съмнявам в това. Не бих ѝ принесъл нищо в жертва. Не зная дали изобщо мога да обичам. Мога да жадувам и да търся себе си в другите хора, да се заслушвам за ехо, горещо да желая да се огледам в някого, да диря наслада и всичко това да изглежда любов.

Ние двамата — ти и аз — бродим из един и същ лабиринт, из градината на нашите чувства, които в този лош свят биват ощетенвани, заради това всеки по свой начин си откъщава на злия свят, но ние искаме единият да остави да съществуват мечтите на другия, защото знаем колко червено и сладко е виното на бляновете.

Яснота върху своите чувства и върху „важността“ и последиците от действията си имат само добрите, осигурените хора, които вярват в живота и не правят нито крачка, която и утре, и вдругиден не биха могли да одобрят. Нямам щастието да се числя към тях, чувствам и действам като човек, който не вярва в утрото и гледа на всеки ден като на последен.

Хубавице мила, безуспешно се опитвам да изразя мислите си, изразените мисли винаги са мъртви! Нека ги оставим да живеят! Чувствам дълбоко и с благодарност как ти ме разбираш, как нещо в теб ми е сродно. Не зная как трябва да се впишат в книгата на живота нашите чувства, дали са любов, блаженство, благодарност, състрадание, дали са майчински или детински. Често гледам на всяка жена като стар, хитър развратник и често като малко момче. Често за

мен най-целомъдрената жена е най-голямото изкушение, често най-буйната. Всичко е красиво, всичко е свято, всичко е безкрайно добро, щом мога да го обичам. Защо, колко дълго, в каква степен, това е неизмеримо. Аз не обичам само теб, ти го знаеш, не обичам и само Джина, утре или вдругиден ще обичам други образи, ще рисувам други картини. Но няма да съжалявам за никоя любов, която някога съм изпитвал, и за никоя мъдрост или глупост, които съм направил за тях. Теб те обичам, може би защото си приличаме. Другите обичам, защото са толкова различни от мен. Дълбока нощ е, луната е над връх Салуте.

Как се смее животът, как се смее смъртта!

Хвърли глупавото писмо в огъня, хвърли в огъня и

твоя Клингзор

МУЗИКА НА ЗАЛЕЗА

Настъпи последният ден на юли, любимият месец на Клингзор, върховното празнично време на Ли Тайбо бе прецъфтяло, нивга нямаше да се върне, в градините крещяха към синевата златни слънчогледи. Заедно с верния Тху Фу в този ден Клингзор странстваше през местност, каквато обичаше, обжарени от слънцето предградия, пращни улици с високи дървета от две страни, край пясъчен бряг къщички, боядисани в червено и оранжево, товарни коли и места за товарене на кораби, дълги виолетови стени, пъстра, бедна навалица. Във вечерта на този ден той стоеше на края на едно предградие в прахоляка и рисуваше пъстрите шатри и фургони на панаирен площад, приседнал до бордюра на улицата, на гола, обгоряла поляна, привлечен от силните цветове. Дълбоко и здраво той се впиваше в приглушеното лилаво от перваза на една палатка, в приветливото зелено и червено на тромавите фургони, в синьо-бяло боядисаните дървени подпори. Навъсено Клингзор ровеше в кадмиевата боя, буйно в сладостнохладния кобалт, изтегляше разлети линии с боя от бреш през жълто и зелено небе. Още един час, по-малко, и тогава край, нощта идваше, а утре започваше вече август, горещият трескав месец, който смесваше толкова много страх от смъртта и боязън в своята жарка чаша. Косата беше наточена, дните клоняха към залез, смъртта се смееше скрита в покафеняващата шума. Звъни ясно и ехти, кадмий! Крещи по-високо, ти, пищна боя от бреш! Смей се високо, лимоненожълто! Приближи се, тъмносиня планина на далечината! Елате да ви притисна до сърцето си, пращнозелени унили дървеса! Колко сте уморени, как сте отпуснали благородни, смирени клони! Аз ще ви изпия, ще ви погълна, ще ви изям, прелестни видения! Ще измамя вашата дълговечност и безсмъртието ви, аз, най-тленният, най-невярващият, най-тъжният, който повече от всички вас страда от страх пред смъртта. Юли догаря, август ще припламне бързо и изведнъж в росна утрин ще се възроди и ще ни смрази големият призрак. Изведнъж ноември ще профучи над гората. Изведнъж ще почне да се смее великият призрак, изведнъж сърцето ще се вледени, изведнъж

приятната розова плът ще се свлече от костите ни, в пустинята ще вие чакал, дрезгаво ще пее проклетата си песен лешоядът. В големия град един проклет вестник ще отпечата портрета ми, а отдолу ще пише: „Отличен художник, експресионист, велик колорист, починал на 16 този месец.“

Обзет от омраза, той изтегли бразда парижкосиньо под зелените коли с чергила. Обзет от ожесточение, прекара хромовожълто по ръбовете на крайъгълните камъни. Обзет от дълбоко отчаяние, постави циновър върху едно останало празно петно, заличи взискателното бяло и до кръв се бори, за да продължи да съществува, яркозелено и неаполитанско-жълто крещяха към неумолимия бог. Със стенание той хвърли повече синьо в бледото прашнозелено, с гореща молба запали по-откровени светлинки в нощното небе. Малката палитра, пълна с чисти, несмесвани бои, с най-ярък блясък, беше неговата утеха, неговата кула, неговият арсенал, неговият молитвеник, неговият топ, от който той стреляше към злата смърт. Пурпурът беше отрицание на смъртта, циновърът — присмех над тленността. Добър беше този арсенал, блестяща стоеше малката смела войска, лъчезарно светваха бързите изстрели на топовете. Но нищо не помагаше, нали цялата стрелба оставаше напразна, въпреки това да се стреля беше добре, щастие и утеха, беше още живот, още победи.

Тху Фу бе отишъл да посети един приятел, който обитавал своята вълшебна крепост там, между фабриката и рампата за товарене. Ето че сега се връщаше с него, с арменския астролог.

Завършил картината, Клигзор въздъхна дълбоко, когато видя двете лица до себе си, русата приятна коса на Тху Фу и черната брада, сред която се белееха зъбите на усмихнатия магьосник. И тогава ведно с тях се появи и сянката, дългата, тъмната с дълбоко хлътналите в глобовете очи. Добре дошла и ти, сянка, мила жена!

— Знаеш ли какъв ден е днес? — попита Клигзор своя приятел.

— Зная, последният ден на юли.

— Днес направих хороскоп — каза арменецът — и тогава видях, че тази вечер ще ми донесе нещо. Сатурн стои злокобен, Марс е неутрален, доминира Юпитер. Ли Тайбо, не сте ли роден през юли?

— Роден съм на втори юли.

— Така си и мислех. Вашите звезди са объркани, приятелю, единствен вие самият бихте могли да ги разтълкувате. Плодотворност

ви обгръща като облак, който скоро ще се разнесе. Странно са разположени вашите звезди, Клингзор, вие би трябвало да го чувствате.

Ли събра нещата си. Угаснал бе светът, нарисуван от него. Угаснало бе жълтото и зеленото небе, потопено светлото синьо знаме, увяхнало и убито красивото жълто. Той изпитваше глад и жажда, в гърлото му се бе насъбрал прах.

— Приятели — каза Ли сърдечно, — нека прекараме тази вечер заедно. Едва ли ще бъдем събрани отново така, ние, четиримата. Аз не разчитам това по звездите, то ми е написано в сърцето. Моята юлска луна изчезна, тъмни догарят последните ѝ часове, от дълбината зове великата майка. Никога светът не е бил толкова красив, никога една моя картина — толкова красива, трепна далечна светкавица, зачу се музиката на залеза, нека ѝ пригласяме, на приятната плаха музика, нека останем тук заедно, да прием вино и да ядем хляб.

До панаирната въртележка, чиято шатра бе свалена и приготвена за нощуване, под дърветата имаше няколко маси, едно куцо момиче сновеше насам-натам, малка гостилница се гушеше в сянката. Тук останаха те, седнаха край дъсчената маса, донесоха хляб и им наляха вино в пръстени чаши, под дърветата припламнаха светлини, отсреща закънтя механичният орган на люлките, който буйно запращаше във вечерта ломяща, пронизваща музика.

— Триста чаши искам да пресуша тази нощ — извика Ли Тайбо и се чукна със сянката. — Здравей, сянка, храбра като оловен войник! Здравейте, приятели! Здравейте, електрически светлини, дъгови лампи и искрящи пайети по люлките! О, да беше тук и Луис, бързокрилата птица! Може би той преди нас е отлетял в небето! А може би утре ще се върне отново, старият чакал, и вече няма да ни намери и ще се смее, и ще забие дъгови лампи и пилони на знамена до нашия гроб.

Магьосникът отиде тихо и донесе ново вино, радостно се усмихваха белите зъби в червената му уста.

— Меланхолията — каза той, като хвърли поглед към Клингзор — е нещо, което човек не бива да носи със себе си. Толкова е лесно, работа за час, един кратък, наситен час, със стиснати зъби, после с унието е свършено завинаги.

Клингзор гледаше внимателно устните му и блестящите светли зъби, които някога, в един опалващ час, са задушили и прегризали

меланхолията. Щеше ли да бъде възможно и за него това, което е било възможно за астролога? Ох, кратък, приятен поглед към далечни градини. Живот без страх, живот без меланхолия? Той знаеше, тези градини бяха недостижими за него. Знаеше, че му бе отредено друго, другояче гледаше към него Сатурн от небето, други песни искаше да свири на неговите струни Бог.

— Всеки има своите звезди — каза Клингзор бавно, — всеки има своите вери. Аз вярвам само в едно — в заника. Ние пътуваме с кола над пропастта, а конете вече са подплашени. Вече залязваме, всички ние би трябвало да умрем, би трябвало да се родим отново, великият прелом е дошъл за нас. Навред е едно и също — голямата война, голямото преобразяване в изкуството, големият упадък на държавите от Запада. При нас, в стара Европа, е умряло всичко, което беше добро и наше; нашият добър ум е станал безумие, нашите пари са хартия, нашите машини вече могат само да стрелят и да експлоатират, нашето изкуство е самоубийство. Ние загиваме, приятели, така ни е предопределено, подхваната е тоналността на Дзин Дзъ. Арменецът наля вино.

— Както желаете — отговори той. — Може да се каже „да“, може да се каже и „не“, това е просто детска игра. Залезът е нещо, което не съществува. За да има залез и изгрев, би трябвало да има долу и горе. Но няма долу и горе, те живеят само в ума на хората, в родината на измамите. Всички крайности са измами: бяло и черно е измама, смърт и живот е измама, добро и лошо е измама. Това е работа за час, за един пламенен час със здраво стиснати зъби, после човек е надмогнал царството на измамите.

Клингзор слушаше неговия добър глас.

— Говоря за нас — отвърна той, — говоря за Европа, за нашата стара Европа, която две хилядолетия вярваше, че е умът на света. Тя загива. Мислиш ли, магьоснико, че не те познавам? Ти си вестоносец от Изтока, вестоносец и за мен, може би шпионин, може би предрешен пълководец. Ти си тук, защото тук започва краят, защото тук надушваш гибел. Но ние загиваме на драго сърце, видиш ли, умираме с удоволствие, не се браним.

— Ти можеш също да кажеш: ние на драго сърце ще бъдем родени — усмихна се азиатецът. — На теб ти се струва загиване, а на мен може би ми изглежда раждане. И двете са измама. Човекът, който

мисли за земята като за непоклатим диск под небето, той вярва и вижда изгрев и залез — и всички, почти всички хора вярват в този твърд диск! Самите звезди не знаят възход и падение.

— Звезди не са ли угасвали? — извика Тху Фу.

— За нас, за нашите очи.

Той напълни чашите, все той наливаше винаги, беше услужлив и при това се усмихваше. Тръгна с празната кана да донесе ново вино. А музиката на люлките крещеше и трещеше.

— Да идем отсреща, толкова е хубаво — помоли Тху Фу.

И те отидоха там. Застанаха край пъстрата бариера, гледаха в острия блясък на пайетите и огледалата люлката да кръжи лудешки. Стотици деца жадно не откъсваха очи от този блясък. В продължение на един миг Клингзор усети дълбоко и през смях първичното и негърското в тази въртяща се машина, в механичната музика, в ярките диви картини и бои, огледала и умопомрачителни декоративни колони, всичко носеше чертите на лечителство и шаманство, на вълшебство и прастар лов на плъхове, и целият стихийен шеметен блясък в действителност не беше нищо друго освен трептящата лъскавина на тенекиената лъжица, която щуката взима за рибка и с която я улавят.

Всички деца трябва да се возят на въртележка. На всички деца Тху Фу даде пари, всички деца бяха поканени от сянката, на кълбо се събраха те около подаряващия, прилепваха се, молеха, благодаряха. А всички те даваха на едно русо красиво момиченце, дванадесетгодишно, то се возеше при всеки кръг. В блясъка и светлините късата му рокличка прелестно се развяваше около хубави детински крака. Някакво момче плачеше. Момчетата се биеха. Към механичния орган прогърмяваха ударените чинели, вливаха огън в такта, опиум във виното. Четиримата дълго стояха сред навалищата.

После отново седяха под дървото, арменецът наливаше виното, стъкваше залеза, усмихваше се ведро.

— Триста чаши тази вечер ще пресушим — пееше Клингзор; обгорялото му лице гореше жълтеникаво, високо ехтеше неговият смях; меланхолията, великанска, мачкаше тръпнещото му сърце. Той се чукна, възхвали залеза, желанието да умре, тоналността на Дзин Дзъ. Кипеше и се разливаше музиката на въртележката. Но дълбоко в сърцето се таеше страх, сърцето не искаше да умира, сърцето мразеше смъртта.

Изведнъж бясно зазвуча и друга музика в нощта, пронизителна, жарка, откъм насрещната къща. В партера, до камината, върху чийто перваз имаше красиво наредени глинени шишета, загърмя механично пиано, механично оръжие, диво хокаше, действаше припряно. Мъка крещеше от разстроените тонове. Ритъмът с тежък парен валяк извиваше дисонанси-стенания. Там имаше народ, светлина, шум, момчета и момичета танцуваха, също и куцото момиче, и Тху Фу. Той танцуваше с малкото русо момиченце. Клингзор гледаше към тях, леко и прелестно се развяваше късата лятна рокличка около тънките красиви крака, лицето на Тху Фу се усмихваше приветливо, пълно с любов. До ъгъла на камината седяха другите, влезлите от градината, близо до музиката, сред шума. Клингзор виждаше тонове, чуваше багри. Магьосникът взимаше шишета от камината, отваряше ги, наливаше. Усмивката на мъдрото му мургаво лице не помръкваше. Музиката гърмеше страхотно в ниската зала. В редицата на старите шишета над камината арменецът бавно отвори празнина, сякаш някакъв крадец в храм изземваше потир след потир приборите от олтара.

— Ти си велик художник — пошепна звездоброецът на Клингзор, като му пълнеше чашата. — Ти си един от най-великите художници на това време. Имаш право да се наречеш Ли Тайбо. Но ти, Ли Тай, ти си гонен, беден, измъчен и напласен човек. Ти си подхванал музиката на залеза, седиш и пееш сред своята горяща къща, която сам си подпалил, и не ти е добре, Ли Тайбо, дори и тогава, когато всеки ден пресушаваш по триста чаши и се чукаш с луната. Не ти е добре, усещаш много силна болка при това, певец на заника, не искаш ли да се спреш? Не искаш ли да живееш? Не искаш ли да пребъдеш?

Клигзор пи и в отговор прошепна със своя малко дрезгав глас:

— Може ли да се отклони съдбата? Има ли свобода на желанието? Можеш ли ти, звездоброецо, да пренасочиш моите звезди?

— Не да ги насочвам, мога само да ги тълкувам. Да ги насочиш, можеш единствен ти. Има свобода на желанието. Тя се нарича магия.

— Защо трябва да правя магия, когато мога да създавам изкуство? Не е ли изкуството също толкова добро?

— Всичко е добро. Нищо не е добро. Магията премахва измамите, магията премахва онази най-лоша измама, която ние наричаме време.

— Не прави ли същото и изкуството?

— Опитва се да го прави. А твоят изрисуван юли, който носиш в папките си, стига ли ти? Пленил ли си време? Преодолял ли си страха от есента, от зимата?

Клингзор въздъхна и замълча, мълком пи, мълком магьосникът напълни чашата му. Като обезумяло бучеше отприщаното механично пиано, между танцуващите ангелско се мяркаше лицето на Тху Фу. Юли стигна своя край.

Клингзор играеше с празните шишета по масата, нареждаше ги в кръг.

— Това са нашите топове — извика той. — С тези топове стреляме по времето и го убиваме, поваляме смъртта, поваляме бедата. Стрелях срещу смъртта и с багри, с огненозелено, с крещящ цинобър, със сладка боя от бреш. Често улучвах черепа ѝ, вкарвах бяло и синьо в очите ѝ. Често я обръцах в бягство. Още често ще я срещам, ще я побеждавам, ще я надхитрям. Погледни арменеца, отново отваря едно старо шише и слънцето, заключено от миналото лято, стреля в кръвта ни. И арменецът ни помага да стреляме срещу смъртта, и арменецът не знае друго оръжие срещу смъртта.

Магьосникът отчупи хляб и яде.

— Не ми е потребно никакво оръжие срещу смъртта, защото няма смърт. Има обаче едно — страх от смъртта. От него човек може да се излекува, срещу него има оръжие. Работа за час е да надломиш страха. Но Ли Тайбо не иска. Ли Тайбо обича смъртта, той обича дори своя страх от смъртта, своята меланхолия, своята беда, нали само страхът го е научил на всичко, което той може и заради което го обичаме.

Присмехулно той се чукна, зъбите се белнаха, все по-весело ставаше лицето му, мъкмата, изглежда, бе чужда нему. Никой не отговаряше. Клингзор стреляше с винени топове срещу смъртта. Огромна, смъртта стоеше пред отворените врати на залата, която беше изпълнена от хора, вино и танцова музика. Огромна, смъртта стоеше пред вратите, леко поклащаше черното акациево дърво, мрачна дебнеше от засада в градината. Навън всичко бе изпълнено от смърт, цялото смърт, само тук, в тясната, ехтяща зала, още се водеше борба, още чудесна и смела протичаше борбата срещу черната обсадница, която хленчеше наблизко пред прозорците.

Магьосникът присмехулно гледаше над масата, присмехулно пълнеше чашите. Клингзор вече беше строшил много чаши, той му бе дал нови. Много бе изпил и арменецът, но той седеше изправен както и Клингзор.

— Нека прием, Ли — присмя се той тихо. — Ти обичаш смъртта, нали на драго сърце искаш да погинеш, на драго сърце да приемеш смъртта. Не каза ли така, или аз съм се заблудил? Или може би накрая си измамил и себе си, и мене? Да прием, Ли. Нека загинем!

У Клингзор избликна гняв. Стана, стана изправен и висок, старият ястреб, с острата глава, плю във виното, плисна пълната си чаша на пода. Надалеч изпръска червеното вино в залата, приятелите побледнях, чужди хора се смееха.

Но смълчан и усмихнат, магьосникът извади нова чаша, напълни я усмихнат, предложи я усмихнат на Ли Тайбо. Тогава Ли се усмихна, усмихна се и той. По разкривеното му лице усмивката пробяга като лунно сияние.

— Деца — извика Ли, — дайте възможност на този чужденец да говори. Той, старата лисица, знае много, идва от едно тайно и дълбоко леговище. Знае много, но не ни разбира. Твърде е стар, за да разбира деца. Твърде е мъдър, за да разбира глупаци. Ние, ние, умиращите, знаем за смъртта повече, отколкото той. Ние сме хора, не звезди. Погледнете моята ръка, която държи малка синя чаша, пълна с вино! Тя може много тази ръка, тази мургава ръка. Рисувала е с много четки, извлякла е от мрака нови късове от света и ги е поставила пред очите на хората. Тази мургава ръка е докосвала галъвно брадичките на много жени, прелъстявала е много момичета, целувана е от мнозина, върху нея са проливани сълзи. За нея Тху Фу е съчинил стихотворение. Тази приятна, мила ръка, приятели, скоро ще бъде пълна с пръст, пълна с червеи, никой от вас вече няма да я докосне. Навярно тъкмо затова аз я обичам. Обичам ръката си, обичам очите си, обичам моето бяло, нежно тяло, обичам го със съжаление и с присмех, с нежност, защото всичко това тъй скоро трябва да увехне и изтлее. Ах ти, сярко, тъмна приятелко, храбра като стария оловен войник върху гроба на Андерсен, и с теб се е случило така, драга. Чукни се с мен, нашите мили тела и нашият вътрешен мир трябва да живеят.

Те се чукнаха, сянката се усмихна тайнствено от дълбоките глобове на очите си и неочаквано, ненадейно през залата мина полъх

на вятър, дух. Незабелявано музиката беше млъкнала и изведнъж като угаснали танцьорите бяха изчезнали, погълнати от нощта, и половината от светлините бяха угаснали. Клингзор гледаше към тъмните врати. Отвън стоеше смъртта. Той я видя да стои. Долови миризмата ѝ. На дъждовни капки в праха на полски път, така дъхтеше смъртта.

Тогава Ли отмести чашата далеч от себе си, блъсна стола си и бавно излезе от залата в тъмната градина и продължи в мрака, над главата му проблясваха далечни светкавици. Беше сам. Сърцето в гърдите му тежеше като камък върху гроб.

АВГУСТОВСКА ВЕЧЕР

В спускащата се вечер Клингзор стигна — той беше прекарал следобеда на слънце и вятър край Мануцо и Велия, където бе рисувал — много уморен до малка сънна кръчмичка в гората над Велия. Успя да извика навън старата стопанка, тя донесе пръстена чаша, пълна с вино, той седна на дънера от орехово дърво пред вратата и разтвори раницата, намери в нея още едно парче сирене и няколко сини сливи и вечеря. Старата жена седеше до него, с успокоени старчески очи, побеляла, прегърбена и беззъба, и му разказваше, като набръчканата й шия потрепваше, за живота в селото и в семейството й, за войната, за състоянието на посевите, за виното и млякото, за поскъпването и за това колко те струват, за починалите внуци и за преселили се синове; всички времена и всички съзвездия на този обикновен селски живот се разгръщаха ясни и приветливи, сурови в една оскъдна красота, изпълнени с радост и грижи, със страх и живот. Клингзор яде, пи, отидна, слуша, пита за деца и добитък, за свещеник и епископ, любезно похвали жалкото вино, предложи на жената последната слива, ръкува се, пожела й щастлива нощ и тръгна, натоварен с раницата и с бастун, бавно през рядката гора, нагоре по планината, към своето убежище.

Беше в късния златен час, светлината на деня още гореше навред, но вече проблясваше и луната, и първите прилепи плуваха в зеленикавия блещукащ въздух. Горската покрайнина бе кротко застинала в последното зарево, светли кестенови дънери пред тъмни сенки. Една жълта къщурка леко излъчваше погълнатата дневна светлина, гореше спокойно като жълт топаз, розовочервени и виолетови малки пътеки водеха през ливади, лозя и лес, тук и там вече по някой жълт акациев клон, на запад небето златно и зелено над кадифеносини планини.

Ох, да можеше сега да поработи в последния вълшебен четвърт час на зрелия летен ден, който никога нямаше да се върне! Как безименно красиво беше всичко сега, колко спокойно, добро и даряващо, като изпълнено с божественост!

Клингзор седна в хладната трева, посегна механично към молива и усмихвайки се, отново отпусна ръка. Беше смъртно уморен. Пръстите му опипваха сухата трева, сухата рохкава пръст. Колко дълго още после тази приятно вълнуваща игра ще свърши! Колко дълго още, а после ръка, уста и очи — пълни с пръст! Неотдавна Тху Фу му бе изпратил едно стихотворение, той си го спомни и бавно тихичко си го каза:

*От дървото на живота
лист след лист над мен лети.
О, ти, пъстър свят, с охота
колко ме засищаш ти.
Колко ти ме изморяваш,
за да ме опияниш!
Туй, което днес огряваш,
скоро ще го затъмниш.
Скоро вятърът ще свири
над кафявия ми гроб,
своето дете ще дири
майката, привела лоб.
С поглед тя ще ме сподиря,
той е моята звезда,
всичко иначе умира
и изчезва без следа.
Вечна майката остава,
ний от нея сме дошли,
имената ни предава
с пръст по беглите мъгли.*

Е, така беше добре. Колко още от своите десет живота притежаваше Клингзор? Три? Два? Все още имаше повече от един, все още повече от един честен, обикновен, космополитски и бюргерски живот. И много бе направил, много бе видял, много хартия и ленено платно бе изрисувал, много сърца бе развълнувал с любов и омраза, в изкуството и в живота бе събудил много негодувание и свеж полъх в света. Много жени беше любил, много традиции и светилища бе

разрушил, бе дръзнал за много нови неща. Бе изпил до дъно много пълни чаши. Бе дишал много дни и звездни нощи, бе получил загар под много слънца, бе плувал в много води. Сега седеше тук, летният вятър игриво полюшваше короните на кестените, светът бе добър и съвършен. Беше все едно дали ще нарисува още сто картини или още десет, дали ще преживее още двадесет лета или само едно. Уморен беше вече, уморен. Всичко умира, всичко умира на драго сърце, искрени Тху Фу!

Време бе да се прибере вкъщи. Ще се олюлява в стаята от вятъра, нахлул през балконската врата. Ще запали светлина и ще извади скиците си. Сърцевината на гората с много хромовожълто и китайско синьо може би бе добра, някога от това ще излезе картина. Да става, беше време.

Но продължи да седи с развети от вятъра коси, облечен в развято, изцапано с боя ленено яке, с усмивка и болка в здраченото сърце. Лек и тих вееше вятърът, леко и безшумно блуждаеха прилепите в гаснещото небе. Всичко умира, всичко умира на драго сърце. Само вечната майка остава.

Клингзор би могъл и да спи тук, най-малкото един час, нали беше топло. Положи глава на раницата и се загледа в небето. Колко хубав е светът, как засища и уморява!

Някой слизаше от планината със силна крачка и свободни дървени подметки. Между папратите и жълтугата се появи силует на жена, цветовете на дрехите ѝ вече не можеха да се различат. Приближаваше се със здрава равномерна стъпка. Клингзор скочи и виком поздрави с „добър вечер“. Тя се изплаши малко и се спря за миг. Той я гледаше в лицето. Познаваше я, не знаеше откъде. Тя беше красива и мургава, бели блестяха хубавите ѝ здрави зъби.

— Виж ти! — извика той и ѝ подаде ръка. Долови, че нещо го свързва с тази жена, някакъв малък спомен. — Познаваме ли се още?

— Мадона! Вие сте художникът от Кастанета! Помните ли ме още?

Да, сега знаеше. Тя беше селянката от долината с кръчмата, веднъж до нейната къща, във вече толкова дълбоко засенченото и объркано минало на това лято, той бе рисувал няколко часа, беше извадил вода от кладенеца ѝ и дремнал един час в сянката на смокиновото дърво, а накрая бе получил от нея чаша вино и целувка.

— Вие никога вече не се отбихте — оплака се тя. — А пък толкова много ми обещахте.

В дълбокия ѝ глас звучеше дяволитост и предизвикателство. Клингзор се оживи.

— Ето, толкова по-добре, че сега ти дойде при мен! Какво щастие имам тъкмо днес, когато бях толкова сам и тъжен!

— Тъжен! Не ме заблуждавайте, господине, вие сте шегаджия, не бива да ви се вярва на нито дума. Хайде, аз трябва да продължа.

— О, тогава ще те съпровожда.

— Но това не е по вашия път и не е необходимо, какво може да ми се случи?

— На теб нищо, но на мен? Колко лесно би могъл да се появи някой, да ти се хареса и да тръгне с теб и да целуне хубавата ти уста и твоята шия, и красивата ти гърд, някой друг вместо мене. Не, това не бива да се допусне.

Той бе положил ръка на шията ѝ и вече не я сваляше.

— Звезда моя малка! Съкровище! Мой малък сладък плод! Отхапи ме, иначе ще те изям.

Тя с усмивка се изви назад, той я целуна по отворената силна уста, между съпротивата и възраженията ѝ, тя отстъпи, целуна я отново, поклати глава, засмя се, опита се да се освободи. Клингзор я държеше в прегръдката си, устата му бе върху нейната, ръката му на гърдите ѝ, косата ѝ имаше уханието на лятото: на сено, жълтуга, папрат, къпини. За един миг той пое дълбоко дъх, отметна глава назад, тогава в догарящото небе видя изгряла малка и бяла звезда. Жената мълчеше. Лицето ѝ бе станало сериозно, тя въздъхна, сложи ръка върху неговата и по-здраво я притисна на гърдите си. Той кротко се сведе, притисна ръка в коленните ѝ ямки, които вече не се възпротивиха, и я положи в тревата.

— Обичаш ли ме? — попита тя като малко момиче. — *Povera me.*

[1]

Те изпиха чашата. Вятърът погали косите и отнесе диханието им.

Преди да се сбогуват, Клингзор потърси в раницата и в джобовете на дрехата си дали няма нещо, което би могъл да ѝ подари. Намери малка сребърна кутийка, още наполовина пълна с тютюн, която изпразни и я подаде.

— Не, никакъв подарък, в никакъв случай! — увери я той. — Само един спомен, за да не ме забравиш.

— Няма да те забравя — каза тя и попита: — Ще дойдеш ли отново?

Той се натъжи. Бавно я целуна по двете очи.

— Ще дойда — обеща.

Още известно време, застанал неподвижно, той чуваше нейните стъпки как трополяха надолу дървените подметки: по ливадата, поляната, през гората, по пръст, по камъни, по шума, по коренища. Жената вече беше отминала. Гората се чернееше в нощта, хладен вятър докосваше угасналата земя. Нещо, може би гъба, може би някаква увяхнала папрат миришеше остро и горчиво на есен.

Клингзор не се решаваше да си тръгне за вкъщи. Защо сега да се катери по планината, защо да отива в стаята си при всичките картини? Той се изтегна на тревата, лежа и гледа звездите, най-последно заспа и спа, докато късно през нощта не го разбуди някакъв животински вик, поривът на вятъра или хладината на росата. Тогава се заизкачва към Кастанета, намери своята къща, вратата, стаята си. Там имаше оставени цветя и писма, бяха идвали приятели.

Колкото и уморен да беше, все пак по стара жилава привичка и в дълбоката нощ той разопакова нещата си на светлината на лампата, разгледа листата със скиците от деня.

Горските дебри бяха красиви, треви и скали в пронизвани от лъчи сенки блестяха хладни и приятни като някаква съкровищница.

Правилно бе рисувал само с хромовожълто, оранжево и синьо и се бе отказал от цинобъровото зелено. Дълго гледа листа.

Но защо? Защо са всички тези листа, пълни с багри? Защо е цялото старание, цялата пот, цялата мимолетна опияняваща наслада от творчеството? Имаше ли избавление? Имаше ли спокойствие? Имаше ли мир?

Изнурен, той рухна в леглото, едва разсъблякъл се, угаси светлината, затърси съня и тихо зашепна стиха на Тху Фу:

*Скоро вятърът ще свири
над кафявия ми гроб...*

[\[1\]](#) Горката аз. (Итал.) — Б.пр. ↑

КЛИНГЗОР ПИШЕ НА ЛУИС ЖЕСТОКИЯ

Саго Луиджи,

Отдавна не съм чувал твоя глас. Живееш ли още на белия свят? Лешоядът не кълве ли вече твоите кости?

Случвало ли ти се е някога с кука за плетене да бръкнеш в спрял часовник? Аз направих това веднъж и видях как внезапно дяволът в машинарията се развилня и цялото съществуващо време захъхри, стрелките почнаха да се надбягват около циферблата, със зловещ шум те се въртяха, сякаш полудели, *prestissimo*^[1], докато също внезапно всичко това секна и часовникът предаде богу дух. Точно така в момента е и тук при нас: слънце и луна тичат, хукнали като разгневени до кръвожадна лудост по небето, дните се гонят, времето на човека бяга, изтича като през пробит чувал. Да се надяваме, че и краят ще бъде внезапен и този пиан свят ще загине, вместо отново да се върне към бургерско темпо.

Денем съм твърде много зает, за да мисля нещо (колко умопомрачително смешно звучи впрочем, когато си кажем на глас едно така наречено изречение, сякаш пък изобщо мога да мисля!). Но във вечерите ти често ми липсваш. Тогава повечето пъти седя някъде сред гората, в една от многото кръчми, и пия обичайното червено вино, което най-често не е хубаво, ала все пак помага да понасям живота и извиква съня. Неведнъж аз дори заспивах на масата в кръчмата зимник и доказвах на подхилващите се местни жители, че въпреки моята неврастения, не съм чак толкова зле. Понякога там присъстват приятели и момичета и човек може да упражни пръстите си по пластика на женско тяло, да говори за шапки, токове на обувки и за изкуство. От време на време ни се удава доста да се разгорещим, тогава крещим и се смеем през цялата нощ и хората се радват, че Клингзор е толкова весел човек! Тук има една много хубава жена, която всеки път, когато я видя, горещо разпитва за теб.

Изкуството, с което ние двамата се занимаваме, се придържа, както би казал някой професор, още твърде близко до предмета. (Би било чудесно да го изобразим като картинен ребус!) Все още рисуваме,

макар и с малко по-свободен почерк и достатъчно вълнуващо за буржоата, нещата от действителността: хора, дървета, панаири, железници, пейзажи. С това се подчиняваме на още една условност. Та нали бюргерът нарича действителни нещата, които от всички или поне от мнозина биват възприемани и описвани по сходен начин. Възнамерявам, докато лятото още не си е отишло, известно време да рисувам само фантазии, или по-точно съновидения. Това отчасти ще бъде и в твоя стил, а именно безумно весело, радостно и изненадващо; нещо като в историите на Колофино от Хазенегер в Кьолнската катедрала. Макар и да усещам, че земята под краката ми е някак изтъняла, макар и, общо взето, малко да копнея за бъдни години и дела, все пак бих искал още да изстрелям няколко силни ракети в пастта на този свят. Един купувач на картини ми писа неотдавна, че гледал с удивление как в най-новите си работи съм преживявал втора младост. В думите му има нещо вярно. Действително ми се струва, че едва през тази година съм почнал истински да рисувам. Но това е може би само една пролет, която изживявам като някаква експлозия. Удивително е колко динамит е скрит още у мен, но динамитът гори трудно в малка печка.

Мили Луис, често мълком съм се радвал, че ние, двама стари развратници, всъщност сме толкова трогателно стеснителни и че по-скоро бихме се замервали с чашите по главите, отколкото да допуснем да се забележат нашите чувства един към друг. Нека си остане така, стари таралежо!

Неотдавна в онази кръчма край Баренго си устройхме празник с хляб и вино. Прелестно звучеше нашето пеене сред високата гора в полунощ, стари римски песни. Толкова малко е потребно на човека за щастие, когато старее и краката му почнат да мръзнат: през деня работя осем до десет часа, литър пиемонтско вино, половин фунт хляб, една вирджинска пура, няколко приятели и, разбира се, топлина и хубаво време. Всичко това го имам, слънцето действа чудесно, лицето ми е потъмняло като на мумия.

През някои дни изпитвам чувството, че животът и трудът ми започват тъкмо сега, друг път ми се струва, че съм работил тежко осемдесет години и имам желание за скорошно спокойствие и отдих. Всеки ще стигне някога до един край, мили Луис, и аз, и ти. Бог знае що за глупости ти пиша, вижда се, че не съм съвсем добре. Това явно

са хипохондрии, много ме болят очите, понякога ме преследва споменът за една студия върху отлепването на ретината, която преди години съм чел.

Когато гледам надолу през балконската врата, която ти познаваш, ми става ясно, че би трябвало да бъдем прилежни още доста време. Светът е неизказано красив и многообразен, през тази висока зелена врата денем и нощем до мен стига неговият зов, той крещи и настоява и отново аз тичам навън и изтръгвам част от него за себе си, едно малко късче. Зелената околност тук поради сухото лято сега е станала чудно светла и румена, никога не съм мислил, че отново ще посегна към толкова английско червено и червенокафяво. А после предстои цялата есен, ще има стърнища, гроздобер, прибиране на царевицата, червени гори. Аз ще съпреживея всичко това още веднъж, ден след ден, и ще рисувам още неколкостотин етюда. После обаче, чувствам го, ще тръгна по пътя към себе си и още веднъж, както правех известно време на младини, ще рисувам изцяло по спомени и въображение, ще създавам поеми и ще разказвам сънища. И това трябва да се прави.

Един голям парижки художник, когото по-млад творец попитал за съвет, му казал: „Млади човече, ако искате да станете художник, то не забравяйте, че преди всичко трябва да се храните добре. Второ, важно е храносмилането, грижете се за редовния си стомах! И трето: имайте винаги една малка хубава приятелка.“ Да, следва да се мисли, че съм усвоил препоръчаните начала на изкуството и че тук те едва ли ми липсват. Но тази година, тя е прокълнатата, при мен най-простите неща не вървят както трябва.

Храня се малко и лошо, често цял ден само с хляб, от време на време стомахът ми създава грижи (казвам ти: най-ненужното, за което човек може да се грижи), а нямам и истинска малка приятелка, занимавам се с четири-пет жени и често съм толкова уморен, колкото и гладен. Нещо е повредено в часовниковия механизъм, а и след като бръкнах в него с иглата, той наистина върви отново, но бързо като сатана, и при това хъхри така неприятно. Колко е прост животът, когато човек е здрав! Ти никога не си получавал толкова дълго писмо от мен освен може би навремето, когато спорехме за палитрата. Искам да престана, вече приближава пет, настава часът на най-хубавата светлина.

Приеми поздравии от твоя Клингзор.

Послепис:

Спомням си, че ти харесваше една малка моя картина, която най-много напомня на китайска, онази с колибката, червения път и веронезевозелените дървета и с далечния, малък като играчка град в дъното. Сега не мога да ти я изпратя, а и не зная къде си. Но тя принадлежи на теб, във всеки случай бих искал да ти кажа това.

[1] Много бързо (итал.). — Б.пр. ↑

**КЛИНГЗОР ИЗПРАЩА НА ПРИЯТЕЛЯ СИ ТХУ ФУ
ЕДНО СТИХОТВОРЕНИЕ ОТ ДНИТЕ, В КОИТО
РИСУВАШЕ СВОЯ АВТОПОРТРЕТ:**

*Пиян съм приседнал в нощта сред гора ветровита,
подяла е вейките плачещи тук есента,
мърморейки, тича до избата
и пълни шишето ми празно със вино кръчмарят.
Смъртта бледолика ще вреже в плътта ми червена
косата свистяща веднага, щом утрото дойде,
отдавна я виждам как чака тя
и как постоянно ме дебне, коварната кучка.
В нощта се надсмивам над нея аз с моите песни,
гората смълчана огласям с пиянски слова.
Заплахата нейна презирам —
това изразяват и моите песни, и моето пиене.
Препатих тѣй много, скиталец по дългия път,
но вече е вечер и пия, и чакам с боязън
косата блестяща да падне,
главата ми в миг от сърцето ми тръпнещо да
отдели.*

АВТОПОРТРЕТЪТ

В първите дни на септември, след много седмици на необикновено суха лятна жегата, се случиха няколко дъждовни дни. Тогава Клигзор рисуваше в залата с високите прозорци в своя „палац“ в Кастанета автопортрета си.

Този страховит и при това толкова вълшебно красив портрет, неговото последно, напълно завършено произведение, стои в края на труда му от онова лято, в края на едно нечувано, пламенно стремително трудово време, като връх и корона. На мнозина направи впечатление, че всеки, който познаваше Клигзор, го откриваше на този портрет веднага и непогрешимо, макар никога едно изображение да не е било толкова далеч от всяка натуралистична прилика.

Както всички по-късни произведения на Клигзор, така и този автопортрет може да се наблюдава от най-различни зрителни ъгли. За някои, особено за такива, които не познаваха художника, картината бе преди всичко концерт на багри, чудно съзвучен, и въпреки цялата си неудържима пъстрога въздействащ като спокоен и благороден килим. Други виждаха в нея последния смел, дори отчаян опит за освобождаване от предметното: лице, нарисувано като пейзаж, коси, които наподобяват вейки и кора на дърво, очни орбити сякаш пукнатини — те казваха, че картината им напомня за природата единствено така, както някои планински била напомнят очертанието на човешки профил, а клони на дървета — крака и ръце, но само отдалеч, само параболично. Мнозина обаче, напротив, тъкмо в това произведение откриваха единствено предмета, лицето на Клигзор — разложено и разтълкувано от самия него с неумолим психологизъм, една огромна изповед, неудържимо признание, което крещи, вълнува, плаши. А други, и сред тях неколцина от най-ожесточените му противници, виждаха в тази картина просто продукт и знак за мнимото безумие на Клигзор. Те сравняваха главата на портрета с натуралистично гледания оригинал, с фотографии и намираха в деформациите и преувеличенията на формите негърски, изродени, атавистични, животински черти. Някои от тези хора се възмущаваха от

езическото и фантастичното в картината и съзираха в нея един вид болезнено самообожествяване, богохулство и самовъзхваляване, един вид религиозна мания за величие. Всички тия начини на разглеждане бяха възможни, и още много други.

През дните, в които рисуваше тази картина, Клигзор не излизаше освен вечер за вино, ядеше само хляб и плодове, донасяни му от хазяйката, не се бръснеше и с обгорялото потъмняло чело и дълбоко хлътналите очи при тази запуснатост изглеждаше наистина страшен. Рисуваше седнал и по памет, само от време на време, почти единствено когато прекъсваше работата си, отиваше към голямото, старомодно, в рамка с изрисувани розови клонки огледало на северната стена, протягаше глава, отваряше широко очи, правеше гримаси.

Много, много лица виждаше той зад лика на Клигзор в голямото огледало, между блудкавите, преплетени розови клони, и много образи вписа в своя портрет: детски лица, сладки и учудени, младежки слепоочия, пълни с мечтания и жар; присмехулни очи на пияници, устни на жадуващ, на преследван, на страдащ, на търсец, на един безпътен човек. Но главата направи величествена и грубовата, някакъв идол от девствена гора, влюбен в себе си ревнив Йехова, дух страшилище, комуто принасят в жертва първородни синове и девизи. Това бяха няколко от неговите лица. Друго едно беше лицето на залинелия, на обречения, който се е примирил със своята гибел. Мъх растеше по неговия череп, старческите зъби бяха изкривени, в brazдите по увяхналата кожа се виждаха струпей и плесен. Тъкмо това особено обичаха в картината неколцина приятели. Те казваха: ето човека, есе homo, уморения, жадния, дивия, детинския и рафинирания човек от нашата късна епоха, умиращия, желаещия смъртта европеец, изтънчен от всеки копнеж, болен от всеки порок, ентузиазирания и одухотворен от знания за своя залез, готов за всеки напредък, узрял за всеки упадък, целия жар, а също и целия умора, предан на съдбата и на болката, както морфинист на отровата, усамотен и опустошен, прастар, едновременно Фауст и Карамазов, животно и мъдрец, съвсем разсъблечен, съвсем без честолубие, съвсем гол, изпълнен от детински страх пред смъртта, изпълнен и от морна готовност да умре.

И още по-нататък, още по-притулено зад всички тия лица спяха по-далечни, по-дълбоки, по-стари лица, прачовешки, животински,

растителни, каменни, така, сякаш в мига преди смъртта последният човек на земята още веднъж с бързината на съня си спомняше за всички образи от своето правреме и младостта на световите.

В тези бясно напрегнати дни Клингзор живееше като обсебен от възторг. Нощем тежко се наливаше с вино и после стоеше със свещ в ръка пред старото огледало, наблюдаваше лицето си в стъклото, тъжно ухиленото лице на пияница. Веднъж вечер беше с една любовница на дивана в ателието и докато гола я притискаше до себе си, над раменете ѝ гледаше втренчено към огледалото и редом с нейната разпуснатата коса виждаше своето разкривено лице, пълно с наслада, пълно и с отвращение от насладата, със зачервени очи. Той ѝ каза на другия ден да дойде отново, но обзета от ужас, тя никога вече не се появи.

В нощите той спеше малко. Често се събуждаше от страховити сънища с лице в пот, яростен и уморен от живота и все пак веднага скачаше, вторачваше се в огледалото на шкафа, четеше хаотичния пейзаж на разкривените си черти, мрачен, обладан от омраза или усмихнат, сякаш злорадо. Навестяваше го един сън, в който се виждаше как бива измъчван: гвоздеи забиваха в очите, с куки разкъсваха носа му, той рисуваше това изтерзано лице с гвоздеите в очите с въглен върху корицата на книга, която му попадна подръка; намерихме странната рисунка след неговата смърт. При един пристъп на невралгия на лицевите нерви, извит върху облегалката на стола, той се смееше и крещеше от болка и държеше разкривеното си лице пред огледалото, наблюдаваше потръпванията му и се присмиваше на сълзите.

И не само своето лице или и своите сто лица той нарисува на тази картина, не просто своите очи и устни, и пълната с мъка бездна на устата, пропуканите скали на челото, коренищата — ръце, тръпнещите пръсти, присмеха на разума, смъртта в очите. Със своеобразния претрупан и тръпнещ стил на своята четка той нарисува и живота си, своята любов, своята вяра, своето отчаяние. Нарисува заедно с това и тълпи голи жени, подхванатите от буря като птици жертвоприношения пред идола Клингзор, и младеж с лика на самоубиец, далечен храм и гори, стар дългобрад бог, могъщ и глупав, женска гръд, пронизана от кама, пеперуди с лица върху крилата и съвсем в дъното на картината, на ръба на хаоса — сив призрак — смъртта, която с копие, малко колкото игла, пробожда мозъка на нарисувания Клингзор.

След като бе рисувал часове наред, го овладяваше неспокойствие, неспирно тичаше и сновеше из стаите, вратите летяха след него, изваждаше шишетата от шкафа, взимаше книги от лавиците, сваляше тежките пъстри покривки от масите, четеше легнал на пода, поемайки дълбоко дъх, се надвесваше от прозорците, търсеше стари рисунки и фотографии и пълнеше с хартии картини, книги, писма, подовете, масите, леглата и столовете във всички стаи. Когато дъждовният вятър се втурваше през прозорците, всичко се развяваше объркано и тъжно. Сред старите неща Клигзор намери своя детски портрет, снимка от неговата четвърта година, той в бяло лятно костюмче, с белезникави светлоруси коси, с приятно и упорито момчешко лице. Намери снимките на родителите си, фотографии на любими от младостта. Всичко го занимаваше, дразнеше, напрягаше, измъчваше, тласкаше насам и натам, той грабваше всичко и пак го захвърляше, докато отново, обзет от възторжен трепет, застиваше пред дървения статив и продължаваше да рисува. Изтегли по-дълбоко браздите през зъберите на своя портрет, направи по-широк храма на живота си, изрази по-силно вечността на всяко битие, по-разплакано своята преходност, по-прелестно усмихнатото си подобие, по-присмехулна присъдата над тленността. После отново скочи, преследван елен, и заснова с крачката на затворник през стаята си. Радост го прониза, потръпна и дълбока наслада от творчеството, сякаш някаква влажна ликуваща буря, докато болката отново го повали на земята и запрати в неговото лице отломките от живота и от изкуството му. Той се молеше пред своя портрет и го заплюваше. Беше обезумял, както е безумен всеки творец. Но в безумието на творчеството правеше непогрешимо мъдро, като лунатик, всичко, което подпомага неговото дело. Той чувстваше доверчив, че в тази ужасна борба за автопортрета не се осъществява съдбата и равносметката на една личност, а човешката, всеобщата, необходимата. Той чувстваше: сега отново стои пред една задача, пред една участ и всички отшумели страхове и бягства, и всички опиянения и шемети са били само страх и бягство пред тази негова задача. Сега вече нямаше нито страх, нито бягство, имаше само напред, само „на нож“, за победа и погубел. Той побеждаваше, страдаше и се смееше, и си проправяше път със зъби и нокти, убиваше и умираше, раждаше и биваше роден.

Един френски художник пожела да го посети, хазяйката го въведе в преддверието, безредието и нечистотията се хилеха от препълненото помещение. Клигзор се появи, боя по ръкавите, боя по лицето, сиво, небръснато. Забърза през помещението с дълги крачки. Непознатият донесе поздравии от Париж и Женева, изрази почитанията си. Клигзор ходеше нагоре и надолу, сякаш не го чуваше. Смутен, гостът замълча и взе да се оттегля. Тогава Клигзор пристъпи до него, постави изцапаната си с боя ръка на рамото му, погледна го отблизо в очите. „Благодаря — каза той бавно, мъчително, — благодаря, мили приятелю. Аз работя, не мога да говоря. Хората винаги говорят много, винаги. Не ми се сърдете и поздравете моите приятели, кажете им, че ги обичам.“ И отново изчезна в другата стая.

В края на тези вихрени дни Клигзор постави готовата картина в неизползваната празна кухня и я заключи. Никога не я показа. Тогава взе веронал и прекара в сън цял ден и цяла нощ. После се изми, обръсна се, сложи си ново бельо и нови дрехи, замина за града и купи плодове и цигари, за да ги подари на Джина.

ДЕМИАН
ИСТОРИЯТА ЗА МЛАДОСТТА НА ЕМИЛ
СИНКЛЕР

Не исках нищо, освен да се опитам да преживея самородното, което съвсем естествено напираше за изблик у мен. Защо това бе неимоверно тежко?

За да разкажа историята си, трябва да започна отдалеч. Би следвало, ако ми бе възможно, да се върна много по-назад, до най-ранните години на детството и дори отвъд тях, в далнината на моето потекло.

Писателите, когато създават романи, се стараят да заприличат на всевишния — могат да обгледат и схванат напълно която и да било човешка история и да я представят така, сякаш бог си я разказва сам, без всякакви забулвания и от начало до край значима. Не умея това, дори толкова малко, колкото умеят писателите. Историята ми е по-важна за мен, отколкото историята на някакъв писател за него, защото е моя собствена и е историята на един човек, не на измислен, на възможен, на идеален или изобщо на несъществуващ, а на действителен, неповторим, жив човек. Наистина днес по-малко, отколкото някога, се знае какво е това действително жив човек и хората биват убивани вкупом, а всеки човек е един скъпоценен, неповторим опит на природата. Ако не бяхме нещо повече от неповторими същества, всеки от нас наистина би могъл да бъде изличен от света с един пушечен изстрел, тогава не би имало смисъл да се разказват истории. Но всеки човек не е само той самият, а и неповторимата, съвсем особената, във всеки случай основна и забележителна точка, в която явленията на света се пресичат само веднъж по един начин и никога вече. Ето защо историята на всеки човек е значима, вечна, божествена, ето защо всеки човек, докато живее и изпълнява волята на природата, е чудесен и достоен за всяко внимание. У всекиго духът е приел облик, у всекиго страда рожба човешка, у всекиго бива разпънат на кръст един Спасител.

Днес малцина знаят какво е човекът. Мнозина го чувствуват и затова умират по-лесно, както ще умра по-лесно и аз, ако успея да напиша тази история докрай.

Не смея да се нарека знаещ човек. Бях и още съм само търсец човек, но вече не търся по звездите и в книгите, започвам да долавям поученията, които ми нашепва моята кръв. Историята ми не е приятна, не е сладка и съзвучна, както измислените истории, тя има вкус на

безсмислие и объркване, на безумие и сън, както животът на всички хора, които не искат повече да се залъгват.

Животът на всеки човек е път към самия себе си, проправяне на път, загатване на пътека. Никога никой човек не се е слял напълно със себе си; всеки обаче се стреми към това, един едва доловимо, друг по-ясно, кой както може. И всеки до края носи със себе си остатъци от своето раждане, слюз и яйчена черупка от един прасвят. Някой никога не стига до човека, остава жаба, остава гущер, остава мравка. Някой е с човешко тяло и опашка на риба. Но всеки е творение на природата, което иска да уподоби човека. И всички имат общ произход, майките, и всички ние произлизаме от едно и също лоно: но всеки, като опит и създание от глъбините, се стреми към свои собствени цели. Бихме могли взаимно да се разбираме; но всеки може да тълкува само себе си.

ПЪРВА ГЛАВА

ДВА СВЯТА

Започвам моята история с преживяване от времето, когато бях на десет години и ходех в гимназията на нашето градче.

И много спомени ме облъхват и ме вълнуват съкровено, с болка и приятна тръпка; тъмни улички, светли домове и кули, биене на часовник и човешки лица, стаи, пълни с уют и сгряващо удобство, стаи, пълни с тайни и дълбок призрачен страх. Ухаеше на топла теснота, на питомни зайчета и слугини, на домашни лечебни средства и на сушени плодове. Там два свята тичаха един през друг, денят и нощта идваха от два полюса.

Единият свят беше бащината къща, но той дори бе по-тесен, всъщност обхващаше само моите родители. Този свят в по-голямата си част ми бе добре познат, той се наричаше майка и баща, наричаше се любов и строгост, образец и училище. Присъщи му бяха мекият блясък, яснотата и чистотата, той беше гнездо на приветливи слова, измити ръце, чисти дрехи, добри нрави. Тук сутрин се пееше хорал, празнуваше се Коледа. В този свят имаше прави линии и пътища, които водеха към бъдещето, имаше дълг и вина, утежнена съвест и изповед, опрощение и добри намерения, любов и почит, библейски изрази и мъдрост. Човек трябваше да се придържа към бащиния свят, за да бъде животът му ясен и чист, красив и подреден.

Вторият свят обаче започваше посред нашата собствена къща и беше съвсем различен, миришеше на друго, говореше друго, обещаваше и изискваше друго. В този втори свят имаше слугини и занаятчийски калфи, истории за призраци и скандални слухове, оттам идеше пъстър прилив на ужасни, примамващи, страховити, загадъчни неща, работи, като кланица и затвор, пияници и джавкащи жени, отелващи се крави, паднали коне, разкази за кражби с взлом, за убийства и самоубийства. Всички тези красиви и жестоки, диви и страховити неща съществуваха наоколо, в най-близката уличка, в най-близката къща, навред обикаляха полицейски служители и странници.

Пияни биеха жените си, привечер кълба млади момичета се изтърколваха от фабриките, стари жени можеха да омагьосват и да разболяват, разбойници живееха в гората, подпалвачи биваха залавяни от горски надзиратели, навред набъбваше и миришеше този разнообразен, буен свят, навред, само не в нашите стаи, където бяха мама и татко. И това беше много добре. Беше чудесно, че тук, у нас, цареше мир, ред и спокойствие, дълг и чиста съвест, опрощение и любов и чудесно, че съществуваше и всичко останало, другото, всичко гръмко и крещящо, жадно и насилническо, от което все пак с един скок човек можеше да избяга при майка си.

А най-странното бе как тия два свята граничеха, колко близко един до друг бяха! Например нашата слугиня Лина, когато вечер, по време на молитвата във всекидневната, седеше до вратата, положила измити ръце на добре изгладената престилка, и със своя ясен глас пееше песента, тогава тя принадлежеше напълно към майка ми и баща ми, към нас, към светлото и правилното. Веднага след това в кухнята или в бараката за дърва, където ми разказваше историята за човечето без глава, или когато в малкото магазинче на месаря се караше със съседските жени, Лина беше друга, принадлежеше към втория свят, беше окръжена от тайни. И така ставаше с всичко, най-често и с мен самия. Разбира се, принадлежах към светлия и правилния свят, бях дете на моите родители, но накъдето и да обърнех очи и уши, навред съществуваше и другото, живеех и във втория свят, макар той често да ми изглеждаше чужд и злокобен, макар там постоянно да ме обземаше чувството за неспокойна съвест и страх. Понякога дори с най-голямо удоволствие бих живял в забранения свят и често завръщането в светлото — колкото необходимо и колкото добро да би било — преживявах почти като завръщане в не толкова красивото, в по-скучното и по-пустото. Понякога пък мислех: моята цел в живота е да бъда такъв, каквито бяха баща ми и майка ми, толкова светъл и чист, толкова самоуверен и придържащ се към реда; но дотогава предстоеше далечен път, дотогава трябваше да проседя години в училище, да уча, да издържам проверки и изпити, а пътят все водеше и край другия, край по-тъмния свят, пресичаше го и съвсем не беше невъзможно да останеш и да, потънеш в него. Съществуваха истории за блудни синове, на които бе тръгнало точно така. Четях ги със страст. В тях винаги завръщането при бащата и доброто беше такова избавление,

такава величавост; напълно схващах, че единствено това е правилното, доброто, желателното и въпреки всичко онази част от историята, която се разиграваше под знака на лошото и безпътното, бе за мен далеч, по-привлекателна и ако смеех да кажа и да призная, всъщност понякога просто ми беше жал, че Блудния се разкайва и отново намира своя път. Това обаче не се изричаше, не се и мислеше. Ала то съществуваше някак като предусет и възможност, съвсем на дъното на чувството. Когато си представях дявола, въображението ми можеше да го нарисува много добре долу на улицата, открит или предрешен, на пазарния площад или в някаква кръчма, но никога у дома.

Моите сестри също се числяха към светлия свят. Те бяха, както често ми изглеждаше, по нрав, по същина по-близо до баща ми и майка ми, бяха по-добри, по-нравствени, по-безгрешни от мен. Имаха слабости, имаха грешки, но ми се струваше, че у тях те не отиваха твърде надълбоко, не така, както при мен, за когото докосването до лошото често беше толкова тежко и мъчително и който стоеше много по-близо до тъмния свят. Сестрите ми, също както родителите ни, следваше да бъдат щадени и уважавани и ако влизах в спор с тях, след това пред съвестта си винаги аз бях лошият, подстрекателят, аз трябваше да моля за извинение. Защото чрез сестрите си човек обижда родителите, доброто и повеленото. Съществуваха тайни, които по-скоро бих могъл да споделя с най-порочните улични момчета, отколкото с моите сестри. В добрите дни, когато беше светло и моята съвест спокойна, често ми беше приятно да играя със сестрите, да бъда добър и внимателен с тях и да виждам себе си в една чудесна благородна светлина. Така трябваше да бъде, ако човек е ангел! Това беше най-възвишеното, което знаехме, и смятахме за сладостно и удивително да бъдем ангели, окръжени от ясни звуци и ухания, да си представяме всичко като Коледа и щастие. О, колко рядко идваха такива часове и дни! Често по време на игра, при добри, безобидни, позволени игри, бивах обземах от страст и буйност, дотегливи за сестрите ми, което водеше до спор и беда, а после, ако върху мен се излееше гняв, бивах ужасен, правех и говорех неща, чиято непочтеност, още докато ги вършех и изривах, усещах като дълбока и опалваща. След това настъпваха лоши, мрачни часове на съжаление и разкаяние, а накрая — болезненият миг, в който молах за прошка, и

после отново светъл лъч, тихо благородно щастие, без раздвоение, за часове или мигове.

Учех в гимназията, синовете на кмета и на главния лесничей бяха в моя клас и понякога идваха у нас, буйни юноши, все пак принадлежаха към добрия, позволения свят. Въпреки това имах близки отношения със съседските момчета, ученици в народното училище, които ние иначе презирахме. И трябва да започна разказа си с едно от тях.

В някакъв свободен следобед — едва бях навършил десет годни — се разхождах с две съседски момчета. Тогава към нас се присъедини един по-голям, силен и суров младеж, на около тринадесет години, ученик от народното училище, син на шивач. Баща му беше пияница и цялото семейство се ползуваше с лошо име. Франц Кромер ми беше добре познат, страхувах се от него и не ми харесваше, че сега се срещнахме. Той вече имаше мъжки маниери и подражаваше по походка и начин на говорене на младите фабрични работници. Под предводителството на Франц се спуснахме край моста по брега надолу и се скрихме от света под първата мостова дъга. На десния бряг между извитата стена на моста и лениво влачещата се вода бяха струпани много отпадъци, изпочупени вещи и вехтории, объркани кълба ръждясала тел и друга смет. Понякога там се намираха и някои употребими неща; под ръководството на Франц Кромер трябваше да претърсим това място и да му показваме какво намираме. Тогава той или си го вземаше, или го хвърляше във водата. Казваше ни да внимаваме дали там няма нещо от олово, месинг или калай, всичко прибра за себе си, а също и един стар рогов гребен. В негово присъствие се чувствувах много притеснен не защото знаех, че ако научеше моят баща, би ми забранил подобно общуване, а от страх пред самия Франц. Радвах се, че ме бе взел и се отнасяше към мен както към другите. Той заповядваше, ние се подчинявахме, сякаш по някакъв стар обичай, макар аз да бях с тях за пръв път.

Накрая седнахме на земята, Франц плюеше във водата и изглеждаше като мъж; имаше изваден зъб и плюеше през пролуката, оставена от него, и улучваше където си поиска. Поде се разговор и момчетата почнаха да се хвалят и перчат с всякакви училищни геройства и диви лудории. Дума не казвах и дори се страхувах, че с мълчанието си ще привлека вниманието и ще насоча към себе си гнева

на Кромер. Двамата ми другари още отначало се бяха отдръпнали от мен и минали на негова страна, сред тях аз бях чужденец и усещах, че намират облеклото и държанието ми за предизвикателни. За Франц бе невъзможно да ме обича — бях гимназист и господарско синче, — а другите двама, добре чувствавах това, щом обстоятелствата наложат, ще се отрекат от мен и ще ме изоставят.

Накрая от чист страх и аз започнах да разказвам. Измислих една голяма разбойническа история, герой на която направих себе си. В градината до ъгловата мелница, разказвах аз, с мой другар през нощта сме откраднали цял чувал ябълки, и то не някакви обикновени, а само ренети и златна пармена, най-добрите сортове. Бягах в тази история от опасностите на мига, а съчиняването и разказването ѝ не ми беше трудно. И за да не мълча отново и може би за да се забъркам още по-лошо, заблестях с цялото си разказваческо умение. Един от нас, разказвах аз, винаги трябвало да стои на пост, докато другият бил на дървото и хвърлял долу ябълките, чувалът бил толкова пълен, че накрая сме се принудили да го отворим и да оставим половината, но след половин час сме се върнали и взели и тях.

Когато свърших, се надявах на известно одобрение, накрая се бях разгорещил и опиянил от самото измисляне. Двамата по-малки мълчаха и чакаха, Франц Кромер обаче ме изгледа пронизително, с полупритворени очи и със заплашителен глас попита:

— Истина ли е това?

— Да — казах аз.

— Значи, е чистата истина?

— Да, чистата истина — уверих го упорито, докато вътрешно се задушавих от страх.

— Можеш ли да се закълнеш?

Много се изплаших, но веднага казах „да“.

— Е, тогава повтори: „В името на бога и вечното спасение.“

Повторих: „В името на бога и вечното спасение.“

— Е, добре — заключи тогава той и се обърна.

Мислех, че с това се уреди, зарадвах се, когато той скоро се вдигна и си тръгнахме. Бяхме стигнали до моста и аз плахо казах, че трябва да си прибера вкъщи.

— Няма да стане така — усмихна се Франц. — Ние сме в една посока.

Той продължи да върви бавно и аз не се осмелявах да се откъсна от него, но действително се влачеше по посока на нашата улица. Когато стигнахме там и видях нашата врата с дебелия месингова ръчка на бравата, отражението на слънцето в прозорците и завесите в стаята на майка ми, отдъхнах си дълбоко. О, завръщане у дома! Добро, благословено завръщане вкъщи, в светлината, в мира!

Когато бързо отворих вратата и се вмъкнах, готов да я хлопна зад себе си, Франц Кромер веднага се втурна вътре. В хладния мрачен, настлан с плочи вход, който се осветяваше само откъм двора, той застана до мен, улови ме за ръка и каза тихо:

— Недей да бързаш толкова!

Уплашен го изгледах. Хватката му около моята ръка беше здрава като желязо. Премислих какво можеше да има наум и дали смяташе да ме малтретира. Ако закрепя сега, мислех си аз, високо и силно, дали някой от горе ще успее да слезе достатъчно бързо, за да ме спаси? Но се отказах от това.

— Какво има? — попитах аз. — Какво искаш?

— Не много, трябва само да те питам още нещо. Другите не бива да чуят.

— Така ли? Какво още да ти кажа? Знаеш, че трябва да се качвам горе.

— И ти знаеш — каза Франц тихо — чия е овощната градина до ъгловата мелница.

— Не, не зная. Мисля, че е на мелничаря.

Франц ме обгърна с ръка и ме притегли плътно до себе си така, че виждах лицето му съвсем близо до моето. Очите му бяха зли, той се подсмиваше злъчно, лицето му издаваше жестокост и могъщество.

— Да, момчето ми, вече мога да ти кажа на кого е градината. Отдавна зная, че оттам са крадени ябълки, зная също, че собственикът е обещал да даде две марки на всеки, който разкрие от кого са откраднати плодовете.

— Мили боже! — извиках аз. — Но ти няма да му кажеш!

Долавях, че би било безполезно да се обръщам към неговото чувство за достойнство. Той беше от другия свят. За него предателството не бе престъпление. Определено усещах това. В тези неща хората от „другия“ свят не бяха като нас.

— Да не кажа нищо? — усмихна се Кромер. — Мили приятелю, мислиш ли, че съм фалшификатор и че сам мога да си правя монети от по две марки? Аз съм бедно момче, нямам богат баща като тебе и ако мога да спечеля две марки, трябва да ги спечеля. Навярно той ще ми даде дори повече.

Изведнъж Франц ме пусна отново. Коридорът на нашата къща вече не ухаеше на спокойствие и сигурност, светът около мен рухваше. Той щеше да ме издаде, бях престъпник, ще кажат на баща ми, може би дори ще дойде полиция? Всички ужаси на хаоса ме заплашваха, всичко грозно и опасно бе призовано срещу мен. Това, че изобщо не бях крал, беше съвсем без значение. Свърх всичко се и заклек. Боже мой, боже мой!

Сълзи напиреха в очите ми. Чувствувах, че би трябвало да се откупя, и отчаяно зарових из всичките си джобове. Никаква ябълка, никакво джобно ножче, нищо нямаше в тях. Тогава се сетих за часовника си. Беше стар сребърен часовник и не вървеше, носех го „само така“. Бе принадлежал на баба ми. Бързо го измъкнах.

— Кромер — казах аз, — слушай, ти не бива да ме предаваш, не би било хубаво от твоя страна. Искам да ти подаря моя часовник, ето виж; за съжаление нямам нищо друго. Можеш да го вземеш, сребърен е и машината е добра, има само някаква малка повреда, трябва да се поправи.

Той се усмихна и взе часовника в широката си ръка. Погледнах тази ръка и усетих колко сурова и дълбоко враждебна, ми бе тя, как посягаше към моя живот и към моето спокойствие.

— Той е от сребро — казах плахо.

— Пет пари не давам за твоето сребро и за стария ти часовник! — отрязва той е дълбоко презрение. — Сам си го дай на поправка.

— Но, Франц — извиках, като треперех от страх, — почакай още малко! Все пак вземи часовника! Действително е сребърен, самата истина. Пък и нямам нищо друго.

Той ме изгледа хладно и презрително.

— И тъй, ти знаеш при кого ще ида. Или мога да кажа и на полицията, познавам добре старши полица.

Франц се обърна и се наклони да тръгне. Задърпах ръкава му. Това не биваше да стане. По-скоро бих предпочел да умра, отколкото да понеса всичко, което щеше да се случи, ако той си тръгнеше така.

— Франц — умолявах аз с пресипнал от вълнение глас, — не прави глупости. Нали е само шега?

— Да, шега, ала на теб може да ти излезе скъпа.

— Каж ми, Франц, какво трябва да направя? Всичко ще направя.

Измери ме е полуприевитите си очи и отново се засмя.

— Не ставай глупав — каза той престорено благодушно. — Много добре го знаеш, както и аз. Мога да спечеля две марки; не съм богат човек, че да ги хвърля, това ти е ясно. А пък ти си богат, имаш дори часовник. Стига само да ми дадеш две марки, и тогаз всичко ще е наред.

Схванах логиката. Но две марки! За мен бяха толкова много и недостижими, колкото десет, колкото сто, колкото хиляда марки. Нямах никакви пари. Имаше една касичка — стоеше при майка ми, — в нея бяха събрани няколко пфенига десетачета или петачета, получавани при посещенията на чичо ми или други такива поводи. Иначе не разполагах с нищо. На тази възраст още не получавах джобни пари.

— Нямам нищо — казах тъжно, — нямам никакви пари. Но иначе съм готов да ти дам всичко. Имам една книга за индианци, и оловни войници, и компас. Ще ти ги донеса.

Кромер само трепна с дръзката си зла уста и плю на пода.

— Не дрънкай глупости! — каза той заповеднически. — Боклуците можеш да си ги запазиш. Компас! Не ме ядосвай повече, чуваш ли, дай парите!

— Ала аз нямам никакви, никога не получавам пари. Не съм виновен за това.

— Е, тогава утре ще ми донесеш двете марки. След училище ще чакам долу на пазарния площад. Решено. Ако не донесеш пари, ще има да видиш!

— Да, но откъде да ги взема? Господи, след като изобщо нямам никакви...

— У вас вкъщи има достатъчно пари. Твоя работа. И тъй, утре след училище. И ти казвам, ако не ги донесеш... — Той ме стрелна в очите с ужасен поглед, плю още веднъж и изчезна като сянка.

Не можех да се кача горе. Животът ми беше разбит. Мислех да избягам и никога вече да не се връщам или да се удавя. Но това не бяха съвсем ясни представи. Седнах в тъмното на най-долното стъпало на

стълбището, сгуших се и се отдадох на нещастieto си. Там Лина ме намери разплакал, когато слизаше с кошницата да вземе дърва.

Помолих я горе да не казва нищо и се качих. На закачалката до стъклената врата стояха шапката на татко и летният чадър на майка, от тези неща ме облъхна родственост и нежност, сърцето ми ги поздрави умолително и благодарно, както блудният син възприема вида и дъха на старата родна къща. Но сега всичко това вече не ми принадлежеше, тук беше светлият бащин и майчин свят, а аз бях дълбоко и виновно потънал в чуждото течение, заплетен в приключение и грях, заплашван от враг и очакван от опасност, страх и позор. Шапката и летният чадър, добрата стара настилка от блокчета пясъчник, голямата картина над шкафа в коридора и гласът на по-възрастната ми сестра откъм всекидневната — всичко това беше по-мило, по-нежно и по-приятно, откогато и да било, обаче то вече не беше утеха и сигурно добро, а само упрек. Всичко това вече не беше мое, не можех да споделя неговата веселост и спокойствие. По обувките си носех нечистотия, която не се остъргваше на изтривалката, водех със себе си сянка, а в родния ми свят не знаеха нищо. Колко тайни бях имал, колко страхове, но всичко предишно бе игра и шега в сравнение с това, което днес вмъквах в този дом. Съдбата ме гонеше, към мен се протягаха ръце, от които и майка ми не можеше да ме закриля, за които и тя не биваше да знае. Дали престъплението ми беше кражба или лъжа (не се ли заклех с лъжлива клетва в името на бога и вечното блаженство), бе все едно. Грехът ми не бе един или друг, моят грях беше, че подадох ръка на дявола. Защо тръгнах с него? Защо послушах Кромер и го слушах покорно, отколкото някога баща си? Защо съчиних измамната история за онази кражба? Перчих ли се с престъпления, като че бяха геройски дела? А сега дяволът улови ръката ми, врагът идеше по моите стъпки.

В един миг вече не изпитвах страх от утрешния ден, а преди всичко от страшната убеденост, че сега моят път ще поведе все надолу и към мрачното. Долавях ясно, че от провинението ми ще последват нови, че появата при сестрите, поздравът и целувката на родителите беше лъжа, че носех съдба и тайна, които криех дълбоко.

За момент, докато наблюдавах шапката на баща ми, у мен проблесна доверие и надежда. Бих могъл да му кажа всичко, да изслушам и приема неговата присъда и наказание и да го направя свой довереник и спасител. Би било изкупление, покаяние, каквито често

бях преживявал, тежък горчив час, тежка и пълна с разкаяние молба за прошка.

Колко приятно звучеше! Колко хубаво примамваше! Но нищо нямаше да излезе от това. Знаех, че няма да го направя. Знаех, че сега имах тайна, вина, която трябваше единствен аз и сам да изкупя. Може би тъкмо сега се намирах на кръстопът, може би от този час завинаги щях да принадлежа на лошия, да споделям тайни със злите, да завися от тях, да им се подчинявам и да им приличам. Играх на мъж и герой, сега се налагаше да изтърпя последиците от ролята.

Беше ми приятно, че баща ми, щом влязох, спря поглед на моите мокри обувки. Това го отклони, той не забеляза по-лошото и аз следваше да понеса упрек, който тайно свързвах с другото. При това у мен заискри странно ново чувство, зло и режешо чувство, пълно с упорство — изпитвах превъзходство по отношение на баща си! В течение на цял един миг усещах известно презрение заради неговата неосведоменост, укорите заради мокрите обувки ми се струваха дребнави. Ако знаеше — мислех си аз и в собствените си очи изглеждах престъпник, когото разпитват за една открадната кифла, докато той би трябвало да признае убийство. Ако знаеше! Това беше грозно и отвратително чувство, но силно и носеше някаква дълбока привлекателност и ме обвързваше към моята тайна и моята вина по-здраво, отколкото всяка друга мисъл. Може би, мислех аз, Кромер вече е отишъл при полицията и е съобщил за случая, и над главата ми надвисва буря, докато тук гледат на мен като на малко дете.

От цялото преживяване, разказана досега, този миг беше най-важният и е най-дълбоко запечатан в паметта ми. Той беше първата драскотина в светостта на бащата, първото прорязване в стълба, на който се крепеше моят детски живот и който всеки човек, преди да стане той самият, трябва да разруши. От тези незрими за другите преживявания се изтегля вътрешната, съществената линия на нашата съдба. Такова едно порязване и одраскване нараства отново, бива излекувано и забравено, но в тайната камера раната продължава да е жива и да кърви.

Аз самият веднага изтърпнах от ужас пред новото чувство, незабавно бих могъл да целувам краката на баща ми, за да му се извиня. Но нямаше нищо съществено, за което да се иска прошка, а

едно дете чувствава и знае това, толкова дълбоко и добре, колкото всеки мъдрец.

Изпитвах потребността да размисля върху моите неща, да разсъдя за утрешния път; но не успях. През цялата вечер се занимавах единствено с това да привикна към променения въздух в нашата всекидневна. Стенен часовник и маса, Библия и огледало, лавица с книги и картини на стената, всичко едновременно си вземаше сбогом, със замръзващо сърце трябваше да наблюдавам как моят свят, как моят добър, щастлив живот се превръща в минало, откъсва се от мен и да доловя как с нови всмукващи се корени съм всаден и хванат в тъмното и чуждото отвън. За, пръв път имах усещане за смърт и смъртта беше горчива, защото тя е раждане, уплаха, и боязън пред страшната промяна.

Радвах се, когато най-сетне легнах в леглото си. Преди това като последно адско мъчение трябваше да понеса вечерната молитва, към нея изпахме и песен, една от най-обичните ми. Но не пеех с другите и всеки тон беше жлъч и отрова за мен. Не се молах с останалите, след като баща ми изрече благословията и завърши:

„... Бъди с всички нас!“ — някакво трепване ме откъсна от този кръг. Божията милост беше с всички тях, но вече не с мен. Оттеглих се студен и дълбоко уморен.

В леглото, след като известно време лежах, обгърнат от приятна топлина и уютеност, сърцето ми още веднъж се залута назад към страха, трепкаше плахо около отминалото. Майка ми както винаги ми бе казала „лека нощ“, стъпките ѝ още не бяха отшумели в стаята, светлината на нейната свещ още гореше в отвора на вратата. Сега, мислех си, ще се върне още веднъж, тя ще почувствува и ще ме целуне и попита, ще попита мило и многообещаващо; в този момент можех да заплача, тогава камъкът в гърлото ми би се стопил, бих я прегърнал и ѝ разказал всичко, тогава би се оправило, спасението би дошло! И когато вратата се бе затворила и бе станало тъмно, аз още известно време се вслушах и мислех, че би следвало и трябвало това да се случи.

Тогава отново се върнах към действителните неща и запреценявах врага си. Виждах го ясно, беше присвил едното си око, устата му се усмихваше сурово и докато я наблюдавах, а неизбежното ме разяждаше, той ставаше все по-голям и по-омразен и лошото му око мятеше дяволски светкавици. Врагът седя наблизко, докато заспивах,

после обаче не сънувах него, не и днешния ден, а ми се присъни как се возим в лодка с родителите, сестрите ми и аз, всичко наоколо ни беше облято от непомраченото спокойствие и блясъка на един ваканционен ден. Посред нощ се събудих, още усещах привкуса на блаженството, още виждах белите летни рокли на сестрите ми да греят на слънцето и от целия този рай се върнах към земното и отново стоях срещу врага със злото око.

На сутринта, когато майка ми забързано влезе и извика, че вече било късно и защо още съм лежал в леглото, аз изглеждах зле и щом тя попита дали не ме боли нещо, повърнах.

С това като че ли бях спечелил. Много обичах да бъда леко болен и един предобед да лежа и да пия чай от лайка, да слушам как майка ми разтребва в съседната стая и как Лина отвън, в коридора, посреща месаря. Предобедът без училище беше нещо вълшебно и приказно, тогава слънцето играеше в стаята и не беше същото слънце, срещу което в училище пускаха зелените завеси. Днес обаче и това нямаше приятен вкус и бе придобило някакъв фалшив звук.

Ох, да бих умрял! Но бях само малко неразположен, както често ми се беше случвало, и това не уреждаше нищо. То ме бранеше от училището, ала в никакъв случай не ме защитаваше срещу Кромер, който в единадесет часа щеше да ме чака на пазарния площад. И приветливостта на майка този път не ми даваше утеха; беше тягостна и причиняваше болка. Скоро се престорих на заспал и отново почнах да размишлявам. Нищо не помагаше, в единадесет часа трябваше да съм на площада. Затова в десет часа тихо станах и казах, че се чувствавам по-добре. Както обикновено в такива случаи бе обявено, че или трябва отново да легна в леглото, или следобед да ида на училище. Отвърнах, че на драго сърце ще отида в училище. Бях си направил план.

Без пари не биваше да се срещна с Кромер. Налагаше се да измъкна малката касичка, която ми принадлежеше. В нея нямаше толкова пари, знаех, съвсем не бяха достатъчно; все пак имаше нещо и някакъв усет ми казваше, че и малкото би било по-добро, отколкото нищо, и че поне бих могъл някак си да настроя по-добре Кромер.

Страшно зле ми беше на душата, когато се промъкнах по чорапи в стаята на майка и взех касичката си от нейното писалище; но все пак това не беше толкова лошо, колкото вчерашното. Задушаваше ме сърцебиене и не ми стана по-добре, когато долу, на стълбището, при

първия оглед разбрах, че касичката е заключена. Беше много лесно да я строша, стигаше само да прокъсам една тънка тенекиена решетка; но разрезът ми причиняваше болка, едва с това щях да съм извършил кражба. До този момент само си бях измъквал сладкиши или плодове. А сега това щеше да е откраднато, макар парите да бяха мои собствени. Усецах отново как се приближавах с една крачка до Кромер и неговия свят и как направо стъпка по стъпка слизах надолу и въпреки това продължавах. Дявол да ме вземе, вече нямаше път назад! Със страх преброих парите, касичката звънтеше като доста пълна, а сега в ръката ми бяха плачевно малко, шестдесет и пет пфенига. Скрих касичката в долния коридор, стиснах парите в шепата си и излязох от къщата по-различно, отколкото друг път бях излизал от вратата ѝ. От горе някой ме повика, както ми се стори; бързо се отдалечих.

Имаше още много време, промъкнах се по заобиколни пътища, през малките улички на един преобразен град; под никога невиджани облаци, покрай къщи, които ме оглеждаха, и хора, които ме подозираха. Пътем се сетих, че един от съучениците ми веднъж бе намерил на пазара за добитък цял талер. На драго сърце бих се помолил бог да направи чудо, че ѝ аз да бъда удостоен с такава находка. Но сега вече няхах право да се моля. Пък дори и тогава касичката ми не би била отново здрава.

Франц Кромер ме видя отдалеч, но се приближи до мен съвсем бавно, сякаш не ми обръщаше внимание. Когато беше почти редом, кимна ми заповеднически да го последвам и спокойно продължи да върви, без нито един-единствен път да се огледа назад, надолу по Щрогасе и през моста, докато не се спря при една от последните къщи пред някаква нова постройка. Никой не работеше там, стените стърчаха голи, без врати и прозорци. Кромер се огледа и влезе през вратата, аз подире му. Той пристъпи зад стената, кимна ми да отида до него и протегна ръка.

— Набави ли ги? — попита хладно.

Извадих свитата си в юмрук ръка от джоба и изсипах парите в дланта му. Той ги преброи още преди да звънне последният петак.

— Това са шейсет и пет пфенига? — каза Кромер и ме изгледа.

— Да — отвърнах стеснително. — Това е всичко, което имам, то е твърде малко, зная добре. Но е всичко. Нямам повече.

— Мислех те за по-умен — укори ме той с почти кротка забележка. — Между честните мъже всичко трябва да е уредено. Не искам нищо да ти отнема, не искам нещо нередно, ти го знаеш. Прибери си петачетата, на! Другият, ти знаеш кой, няма и да се опита да се пазари и сваля цената. Той плаша.

— Но аз нямам, нямам нищо повече, това беше от касичката ми.

— Твоя си работа. Не искам да те правя нещастен. Но ти имаш да ми даваш още една марка и трийсет и пет пфенига. Кога ще си ги получа?

— О, разбира се, ще ги получиш, Кромер! Сега още не зная, може би скоро ще ги имам, утре или вдругиден. Ти все пак разбираш, че не мога да кажа на баща си.

— Това не ме засяга. Не съм такъв, че да искам да ти навредя. Че аз можех да си взема парите още преди обяд, видиш ли, а съм беден. Облечен си с хубави дрехи и получаваш за обяд по-хубави неща, отколкото аз. Но не искам да те издам. Е, да речем, ще почакам още малко. Вдругиден ще ти свирна, подиробед. Дотогава ти ще го уредиш. Нали познаваш моя сигнал?

Той ми го изсвири, често го бях чувал.

— Да — казах аз, — зная го.

Кромер си тръгна, сякаш не бяхме стояли заедно. Между нас имаше една сделка, нищо повече.

И днес още, мисля си, изсвирването на Кромер би ме уплашило, ако внезапно го чуех отново. Оттогава го чувах често, струваше ми се, че го слушам непрестанно. Нямахме място, нямахме игра, нямахме работа, нямахме мисъл, които да не бяха пронизвани от това изсвирване, то ме правеше зависим и вече беше моя съдба. Често отивах в нашата малка цветна градина, която много обичах, в меките пъстроцветни есенни следобеди и някакъв странен подтик ми казваше отново да се заема с момчешки игри от ранните времена; играех, така да се каже, ролята на момче, по-малко от мен, което беше още добро и свободно, невинно и приютено. Но посред играта, винаги очакван и въпреки това винаги ужасно смуцаващ и изненадващ, сигналът на Кромер прозвучаваше отнякъде, прерязваше нишката, разрушаваше илюзиите. Тогава трябваше да тръгна, да последвам моя мъчител на

лоши и омразни места, да давам сметка и да изслушвам предупрежденията му за парите. Цялото продължи може би няколко седмици, но на мен те изглеждаха години, вечност. Рядко имах пари, някакъв петак или грош, откраднат от кухненската маса, когато Лина оставяше там пазарната кошница. Всеки път бивах укоряван от Кромер и обливан с презрение; аз бях този, който го лъжеше и искаше да го лиши от естественото му право, аз бях този, който го крадеше, аз бях този, който го правеше нещастен! В живота неволята не е стигала толкова често тъй близо до сърцето ми, никога не съм чувствувал по-голяма безнадеждност, по-голяма зависимост.

Касичката напълних с жетони и отново я поставих на мястото ѝ, никой не попита за нея. Но и това всеки ден можеше да се струпа върху мен. Често, много повече, отколкото от грубото подсвирване на Кромер, се страхувах от майка ми, когато тихо влизаше при мен — не идваше ли, за да ме попита за касичката?

Тъй като много пъти отивах при моя сатана без пари, той започна да ме измъчва и използва по друг начин. Налагаше ми да му работя. Неговият баща му бе възложил уреждането на различни неща и аз трябваше да ги извършвам. Или той ми поръчваше да направя нещо тежко, десет минути да скачам на един крак, да закача някаква книжна фигурка за дрехата на минувач. Много нощи тези мъчения продължаваха в сънищата ми и лежах в потта на кошмарите.

Известно време бях болен. Често повръщах и имах леки студени тръпки, нощем обаче се мятах в пот и горещина. Майка ми долавяше, че нещо не е в ред, проявяваше към мен голямо съчувствие, което ме измъчваше, защото не можех да ѝ отвърна с доверие.

Една вечер, когато бях вече в леглото, тя ми донесе парче шоколад. Това беше ехо от ранните години, тогава привечер, след като съм бивал прилежен през деня, често преди заспиване получавах една такава награда. Ето че тя стоеше до мене и ми подаваше парче шоколад. Толкова ми беше болно, че можах само да поклатя глава. Тя попита какво ми е, погали косите ми. Успях само да изрека: „Нищо, нищо! Не искам нищо!“ Майка сложи шоколада на нощното шкафче и излезе. Когато на другия ден поиска да ме разпита за това, престорих се, че не си го спомням. Веднъж тя доведе доктора, който ме прегледа и ми предписа обливания със студена вода сутрин.

Тогавашното ми състояние беше един вид безумие. Посред спокойствието и реда в нашия дом живеех плах и измъчен като призрак, не вземах участие в битието на другите, понякога за час губех власт над себе си. По отношение на баща си, който често, раздразнен, ми искаше обяснения, бях затворен и студен.

ВТОРА ГЛАВА

КАИН

Спасението от моите мъки дойде от съвсем неочаквана страна и едновременно с него се появи нещо ново в живота ми, което продължава да въздействува и до днес.

Наскоро в нашата гимназия бе постъпил нов ученик. Беше син на заможна вдовица, преселила се в града ни, и носеше траурна лента на ръкава си. Учеше се в по-горен клас и беше няколко години по-голям, но и на мен, както и на всички, той скоро ми направи впечатление. Този забележителен ученик като че ли беше много по-възрастен, отколкото изглеждаше, у никого не оставаше представата за момче. Между нас, държащите се детински юноши, той се движеше чужд и съвършен като мъж, нещо повече, като господар. Не го обичаха — не вземаше участие в игрите, още по-малко в сбиванията, на другите се харесваше единствено независимият му решителен тон по отношение на учителите. Казваше се Макс Демиан.

Веднъж стана тъй, както от време на време се случваше в училището ни, че по някакви причини в нашата много голяма учебна стая дойде още един клас. Беше класът на Демиан. Ние, малките, имахме библейска история, а големите трябваше да пишат съчинение. Докато ни набиваха в главите историята на Каин и Авел, аз дълго гледах към Демиан, чието лице странно ме привличаше, наблюдавах това умно, светло, необикновено здраво лице, внимателно и одухотворено, наведено над работата; той съвсем не приличаше на ученик, който решава възложена задача, а на изследовател, зает с разработката на собствени проблеми. Всъщност не ми беше приятен, напротив, имах нещо срещу него, струваше ми се твърде самоуверен и хладен, струваше ми се много предизвикателно сигурен в своята същност и очите му имаха израза на възрастните — какъвто децата никога не са обичали, — малко тъжен и с проблясъци на присмех. Но все пак продължавах да го гледам, той можеше да бъде за мен приятен или жалък; но едва ме бе погледнал веднъж и аз изплашен отклоних

очите си. Когато премислям днес как изглеждаше Демиан като ученик, мога да кажа: във всяко отношение по-различен от другите, изобщо личеше отпечатъкът на своеобразното и личностното и затова привличаше вниманието — едновременно обаче той правеше всичко, за да не се набива в очи, носеше се и се държеше като преоблечен принц сред селски момчета и полагаше всякакви усилия да бъде привидно равен на тях.

След училище на път към къщи Демиан крачеше зад мен. Когато другите се бяха разпръснали на различни страни, ме настигна и поздрави. И с този поздрав, макар при това да наподобяваше нашия ученически тон, той беше толкова мъжествен и любезен.

— Ще повървим ли известно време заедно? — попита приветливо.

Бях поласкан и кимнах. После му описах къде живея.

— А, там ли? — каза Демиан с усмивка. — Вече познавам сградата. Над вратата на вашата къща е изваяно нещо толкова забележително, което веднага ме заинтересува.

Съвсем не можех веднага да се сетя какво имаше предвид и бях изненадан, че той, изглежда, познаваше нашата къща по-добре от мен. Действително върху ключовия камък на свода над вратата е имало нещо като герб, но с течение на времето полузаличен и често замазан с боя, доколкото знаех, нямаше нищо общо с нас и нашия род.

— Не ми е известно — казах плахо. — Това е изображение на птица или нещо подобно, навярно е съвсем старо. Някога, по-рано, постройката трябва да е принадлежала на манастир.

— Възможно е — кимна той. — Вгледай се някога по-добре! Такива неща често са много интересни. Мисля, че там е изобразен ястреб-врабчар.

Продължихме да вървим, бях много смутен. Изведнъж Демиан се засмя, като че ли му бе хрумнало нещо весело.

— Да, аз, разбира се, присъствувах на вашия час — каза той живо. — Историята за Каин, който имал белег на челото, нали? Хареса ли ти?

Не, на мен рядко ми харесваше нещо от всичко, което трябваше да учим. Не се осмелявах обаче да му го кажа, защото се чувствавах така, сякаш с мен говореше възрастен. Отвърнах, че историята ми е харесала доста.

Демиан ме потупа по рамото.

— Няма нужда да се зальгваме, мили. Но историята действително е твърде забележителна, смятам, че е много по-забележителна от редица други, с които се занимаваме в часовете. Учителят съвсем не каза нещо особено за това, само най-обичайното за бог и за греха и така нататък. Но вярвам... — Той помълча, усмихна се и попита: — Интересува ли те обаче? Да, вярвам — продължи той, — че историята за Каин може да се схване и по съвсем друг начин. Повечето неща, които ни преподават, са, естествено, напълно верни и правилни, но всички те могат да бъдат разглеждани и другояче, не както го правят учителите, и тогава за огромната част се открива много по-богат смисъл. Например човек не може да бъде доволен от казаното за Каин със знака на челото, така както ни бива обясняван. Не намираш ли? Разбира се, може да се случи някой да убие брат си по време на спор и след това да изпита страх и да отстъпи малодушно, също е възможно. Но това, че за своята страхливост в добавка е бил отличен с един орден, който го брани и у всички останали всява страх, е наистина много странно.

— Разбира се — казах аз с интерес. Работата започна да привлича вниманието ми. — Но как другояче трябва да се тълкува историята?

Той ме удари по рамото.

— Съвсем просто. Това, което се е случило и с което започва историята, е белегът. Имало е един човек с белег на лицето, което вдъхвало страх у другите. Те не се осмелявали да го докоснат. Той им импонираше, той и неговите деца. Може би или положително това действително не е било белег като някакво пощенско клеймо, толкова грубо рядко става в живота. По-скоро него едва доловимо, злокобно, малко повече дух и смелост в погледа, отколкото хората са свикнали да виждат. Този човек е имал власт, от този човек са се бояли. Той носи „знак“. Можеш да го обясниш както пожелаеш. А се пожелава винаги това, което е удобно някому и му дава право. Хората се страхували от децата на Каин, нали имали знак. Следователно белегът не се тълкувал такъв, какъвто бил — едно отличие, — а тъкмо като противоположното. Говори се, че мъжете с такъв знак носели прокоба, и е вярно. Хората със смелост и характер винаги са много зловещи за другите. И това, че цял един род от безстрашни и злокобни обикаля

наоколо, е много неудобно и ето че прикачват на този род прозвище и измислица, за да му отмъстят и се почувствуват поне малко обезщетени за всички изтърпян страх. Схващаш ли?

— Да... това значи ли... че Каин изобщо не е бил лош? Тогава и цялата история в Библията всъщност съвсем ли не е била вярна?

— И да, и не; толкова старите, прастарите истории винаги са верни, но те невинаги са записани така и невинаги ги обясняват правилно. Накратко: мисля, че Каин е бил необикновен човек и единствено защото са изпитвали страх от него, са му прикачили тази история. Разказът просто е бил мълва, нещо, каквото хората навред бърбят, и може да бъде верен дотолкова, доколкото, че Каин и децата му действително са носили един вид белег и са били по-различни от останалите хора.

Бях много учуден.

— И после убеден ли си, че и това за убийството съвсем не е вярно? — попитах заинтригуван.

— О, не! Положително е вярно. Силният убил един слаб. Дали действително е бил брат му, в това, разбира се, можем и да се съмняваме. То не е важно, в края на краищата, всички хора са братя. Следователно силният убил слабия. Може би извършеното е било геройско дело, може би не. Във всеки случай обаче останалите слаби вече били обзети от голям страх, те се оплаквали много и когато ги попитали: „Защо просто не го убихте“, не отговаряли: „Защото сме страхливци“, а казвали: „Не бива. Той има белег. Бог го е белязал.“ Приблизително така трябва да е възникнала тази заблуда. Е, хайде, аз те задържах. Довиждане!

Демиян сви в Алтгасе и ме остави сам по-учуден, отколкото когато и да било преди. Но едва бе отминал, и на мен всичко казано ми се струваше напълно невероятно! Каин — един благороден човек, Авел — страхливец! Белегът на Каин — отличие! Това бе невъзможно, бе богохулно и скверно! Но къде оставаше добрият бог? Не беше ли приел жертвата на Авел, не беше ли обичал Авел? О, не, глупави приказки! И аз допуснах, че Демиян бе искал да се пошегува с мен и се бе опитал да ме подхлъзне. Дяволски хитър момък беше, да, а и да говори умееше, но така... не...

И все пак никога досега не бях разсъждавал тъй дълго върху някоя библейска или друга история. И отдавна никога така напълно и

за часове, за цяла една вечер, не бях забравял Франц Кромер. Вкъщи още веднъж препрочетох историята, както е дадена в Библията, кратка и ясна, и бе съвсем смахната работа да ѝ се търси някакво особено тайно тълкуване. Тогава всеки убиец би могъл да се обяви за любимец на бога! Не, това беше безсмислие! Приятен оставаше само начинът, по който на Демиан се удаваше да говори за подобни неща, тъй леко и хубаво, като че ли всичко беше самопонятно, а и да го изрича с такива очи!

Явно у мен самия нещо не беше в ред, дори в голямо безредие. Бях живял в един светъл и чист свят, сам разновидност на Авел, а сега се намирах толкова дълбоко в „другия“, толкова пропаднал и потънал, но в действителност и не бях много виновен за това! И какво сега? Да, тогава у мен проблесна един спомен, който едва не ме задуши. В оная тежка вечер, от която започна моята сегашна беда, това се случи и спрямо баща ми, тогава изведнъж в продължение на миг бях прозрял и презрял него и светлите му свят и мъдрост! Да, тогава аз самият бях Каин, носех белег и си бях въобразил, този знак не е позор, а отличие, и чрез моята злост и моето нещастие стоя по-високо от баща си, по-високо от добрите и благочестивите. В първия момент това още нямаше формата на ясни мисли, но всички те се съдържаха в преживяването ми, то бе само припламване на чувства, на странни вълнения, които причиняваха болка и все пак ме изпълваха с гордост.

Като си помисля колко чудато говореше Демиан за безстрашните и за страхливите! Колко странно бе разтълкувал белега от челото на Каин! И как при това очите му, забележителните очи на зрял човек, удивително светеха! И в ума ми се стрелна, макар и неясно, не е ли и той самият, Демиан, един вид Каин? Защо ще го защитава, ако не се чувствува сроден нему? Защо има такава мощ в погледа? Защо говори толкова презрително за другите, за страхливите, всъщност те са смирените и към тях бог е благосклонен.

Тия мои мисли нямаха край. В кладенеца беше паднал камък, а кладенецът бе младата ми душа. И за дълго, за много дълго време историята на Каин, убийството и белегът бяха средоточието, от което повеждаха началото си всички мои опити за познание, съмнение и критика.

Забелязах, че и останалите ученици доста се занимаваха с Демиан. За историята с Каин не казах никому нищо, но, изглежда, Демиан интересуваше и другите. Най-малкото се заразнах безброй слухове за Новия. Само да можех да узная всичките, всеки би хвърлил малко светлина върху него, всеки би могъл да се разтълкува. Още помня, че отначало се заговори: майката на Демиан била много богата. Казваха още, че никога не ходела на църква, също и синът ѝ. Някой твърдеше: били евреи, но можели да излязат и прикрити мохамедани. По-нататък се разправяха приказки за физическата сила на Макс Демиан. Сигурно беше, че той страшно унижил най-силния в техния клас, който го карал да се борят и при неговия отказ го нарекъл страхливец. Присъствуващите на сблъсъка казваха, че Демиан просто с една ръка го хванал за тила и здраво го притиснал. Тогава момчето пребледняло, а след това се измъкнало незабелязано и дни наред не можело да си служи с ръката. Цяла една вечер дори се носеше слухът, че било умряло. Известно време се твърдеше всичко, вярваше се на всичко, вълнуващо и чудно беше всичко. После за някое време се наситиха. Но не след дълго сред нас, учениците, плъзнаха нови слухове, които осведомяваха, че Демиан имал интимни връзки с момичета и „знаел всичко“.

Междувременно моята работа с Франц Кромер продължаваше по същия насилнически път. Не можех да се избавя от него, защото дори понякога той да ме оставяше на спокойствие за дни, все пак бях обвързан. В съня ми Кромер живееше като моя сянка и онова, което не ми бе сторил в действителността, фантазията ми му позволяваше да го направи в сънищата, когато напълно ставах негов роб. Живеех в тия сънища — всякога сънувах много — повече, отколкото в реалността, губех сила и живот от тази сянка. Между другото често ми се присънваше, че Кромер ме изтезава, че ме заплюва и мачка и което беше по-лошо, че ме изкушава за тежки престъпления, нещо повече, не ме изкушава, а просто ме принуждава със силното си влияние. Най-страшният от тези сънища, от който се събуждах полуобезумял, съдържаеше покушение върху баща ми. Кромер наточваше нож и ми го даваше в ръката, стояхме зад дърветата на една алея и дебнехме някого, не знаех кого; но когато някой се зададе и Кромер с натиск върху ръката ми каза, че този е, когото трябва да пробода, той беше моят баща. Тогава се събудих.

Наистина освен за тези неща аз още разсъждавах за Каин и Авел, но много по-малко за Демиан. Когато той отново се приближи до мен, по някакъв странен начин това също ми се присъни. Отново сънувах малтретирания и изнасилване, от които страдах, но вместо Кромер този път ме тормозеше Демиан. И — това бе съвсем ново и ми направи дълбоко впечатление — всичко, което бях изтърпял от Кромер с мъка и насилие над себе си, от Демиан го изстрадвах на драго сърце и с чувство, което съдържаше колкото блаженство, толкова и страх. Този сън се повтори, после Кромер отново зае мястото си.

Отдавна не можех вече да разгранича точно преживяното в тези сънища от преживяното наяве. Но във всеки случай моята лоша връзка с Кромер продължаваше своя ход, не се прекъсна и след като най-после изплатих дължимата сума чрез малки кражби. Не, сега той знаеше за тези кражби, защото винаги ме питаше откъде съм взел парите, и аз му бях повече в ръцете, отколкото някога. Често ме заплашваше, че ще открие всичко на баща ми, и тогава моят страх биваше толкова голям, колкото и дълбокото съжаление, че не бях го направил сам още в началото. Но колкото и злощастен да бях, пак не се разкайвах за всичко, най-малкото не винаги; понякога дори смятах, че чувствавам: всичко би трябвало да бъде така. Над мен тегнеше проклетие и бе безполезно да искам да го превъзмогна.

Вероятно от това състояние не по-малко страдаха и родителите ми. Над мен се бе надвесил чужд дух, вече не подхождах на нашата общност — а тя беше толкова съкровена, — по която много пъти ме връхлиташе нетърпима носталгия като по загубен рай. Бивах нередко, особено от майка ми, третиран повече като болен, отколкото като злодей, но как всъщност стояха нещата, можех да схвана най-добре по държането на двете ми сестри. Държане, което беше необикновено щадящо, и въпреки това безкрайно ме натъжаваше, ясно проличаваше, че бях един вид обсебен, който трябваше да бъде повече жален за състоянието си, отколкото укоряван, но у когото се бе вселило тъкмо злото. Чувствах, че за мен се молят по-другояче, отколкото обикновено, чувствах и безплодността на това молене. Често усещах да ме обгаря копнежът за облекчение, пламенното желание за истинска изповед, но предусещах също, че нито на баща ми, нито на майка ми бих могъл да кажа и обясня всичко правилно. Знаех, че те биха го възприели милостиво и биха ме щадили много, дори съжалявали, но не

и разбрали напълно, и всичко това би изглеждало един вид изплъзване, докато то все пак беше съдба.

Зная, някои не ще повярват, че дете, което още няма единадесет години, е в състояние да чувства така. На тях аз не разказвам своите преживявания. Разказвам ги на тези, които познават хората по-добре. Възрастният, който се е научил да превръща в мисли част от своите чувства, не допуска такива мисли у детето и сега смята, че и преживяванията не ги е имало. Но аз много рядко в живота си съм преживявал и страдал толкова дълбоко, както тогава.

Веднъж, в един дъждовен ден, моят мъчител ми бе поръчал да бъда на градския площад и стоях там, чаках го и ровех с крака влажните кестенови листа, които все още се ронеха от тъмните, прогизнали дървета. Пари нямах, но бях сложил настрана и носех със себе си две парчета сладкиш, за да мога да дам нещичко на Кромер. Отдавна бях свикнал да стоя така някъде в някой ъгъл и да го чакам, неведнъж твърде дълго време, и се отнасях към това, както човек се отнася към неотменното.

Най-после Кромер дойде. Днес той се спря при мен за малко. Няколко пъти ме смушка в ребрата, засмя се, прибра сладкиша, дори ми предложи една влажна цигара, която аз, разбира се, не взех и беше по-приветлив от обикновено.

— Ах, да не забравя — каза той на тръгване, — следващия път да доведеш и сестра си, — по-голямата. Как се казваше тя?

Не разбирах нищо и не му отговорях. Само го гледах учудено.

— Не проумяваш ли? Трябва да ми доведеш сестра си.

— Да, Кромер, но не върви. Не бива, пък и тя не би дошла с мен.

Бях склонен да приема, че това отново е само една хитрина и предлог. Той често постъпваше така, изискваше нещо невъзможно, вдъхваше ми страх, обезкуражаваше ме и после постепенно ме оставяше да преговаряме с него. Тогава трябваше да се откупя с малко пари или с други дарове.

Този път беше съвсем различно: Той почти не се ядоса на моя отказ.

— Е — вметна тогава бегло, — ти можеш и да попремислиш. Искане ми се да се запозная със сестра ти: Все някога ще стане. Просто

ще я вземеш на някаква разходка, а аз ще се присъединя към вас. Утре ще ти свирна, тогава ще си поприказваме още един път за това.

Когато Кромер си тръгна, изведнъж леко ми просветна смисълът на неговото искане. Бях още съвсем дете, но подочувах, че момчетата и момичетата, когато станат малко по-големи, могат да правят някакви тайни, отблъскващи и забранени неща един с друг. И следователно сега аз... най-внезапно ми стана ясно колко чудовищно беше! Решението ми никога да не направя това, веднага бе твърдо взето. Но какво щеше да се случи по-късно и как Кромер би си отмъстил, едва се осмелявах да мисля. За мен започна ново мъченичество, само то ми липсваше.

Безутешен тръгнах по пустия площад с ръце в джобовете. Нови мъки, ново робство!

Тогава ме повика нечий бодър, дълбок глас. Уплашен се затичах. Някой бягаше подире ми, една ръка кротко ме улови отзад. Беше Макс Демиан: Предадох се.

— Ти ли си? — попитах несигурно. — Толкова ме изплаши!

Той ме измери с очи и никога погледът му не бе бил толкова поглед на възрастен, пронизателен и с превъзходство, колкото сега. Отдавна не бяхме си говорили!

— Съжалявам — каза той със своя вежлив, и при това особено характерен начин. — Но слушай, човек не бива да допуска така да се плаши.

— Е, да, ама се случва.

— Така изглежда. Но виж, когато се сепваш от някого, комуто нищо не си направил, той започва да размишлява. Това го учудва, събужда любопитството му. Въобразява си, че те изплашил необикновено, и по-нататък мисли: така става просто когато човек изпитва страх. Плашливите винаги се страхуват, но аз вярвам, че ти не си плашлив, нали? Е, разбира се, не си и герой, има неща, от които се страхуваш, срещаш и хора, които също ти вдъхват страх. А никога не бива да се боиш. Не, никога не бива да се изпитва страх от човека. Нали не се страхуваш от мен? Или?

— О, не, съвсем не.

— Видя ли, но има хора, пред които тръпнеш от страх?

— Не зная... Остави ме, какво искаш от мен?

Демиан изравни крачката си с моята — бях тръгнал по-бързо с мисълта за бягство — и странишком улавях неговия поглед.

— Представи си — започна той отново, — че имам добри намерения по отношение на теб. В никакъв случай не бива да изпитваш страх. С удоволствие бих искал да направя един експеримент с тебе, той е весел, едновременно можеш да научиш нещо, което ще ти бъде много полезно. Внимавай! И така, понякога опитвам с изкуството, което се нарича четене на мисли. В това няма никакво магьосничество, но ако не знаеш как се прави, изглежда твърде своеобразно. Дори можеш много да изненадаш хората. Е, хайде да опитаме веднъж. И тъй, отнасям се към теб добре, интересувам се от теб и бих искал да разбера каква е твоята същност. Вече съм осъществил първата крачка. Изплаших те — значи, ти си боязлив. Следователно има неща и хора, от които се страхуваш. На какво може да се дължи? Човек не бива да се страхува от никого. Ако се боиш от някого, стигаш дотам, че му даваш власт над себе си. Например: извършил си нещо лошо, а другият го знае — тогава той се сдобива с власт над теб, схващаш ли? Ясно е, нали?

Безпомощно го гледах в лицето, което беше сериозно и умно, както винаги, но и добро, обаче без каквато и да е нежност, по-скоро строго. В израза му личеше справедливост или нещо подобно. Не знаех какво ставаше с мен; Демиан стоеше пред очите ми като някакъв вълшебник.

— Вникна ли? — попита ме той още веднъж.

Кимнах, нищо не можех да отвърна.

— Казах ти, разбира се, четенето на мисли изглежда твърде смешно, но протича съвсем естествено. Бих могъл например сравнително точно да кажа какво си помисли за мен, когато веднъж ти разказах историята за Каин и Авел. Е, то няма нищо общо със сегашния случай. Смятам също за възможно някога да си ме сънувал. Но да оставим настрана и това! Ти си умно момче, а повечето са толкова глупави. С удоволствие говоря от време на време с някое умно момче, към което изпитвам доверие. Прав ли съм?

— О, да, само че аз не разбирам това...

— Нека не се отклоняваме от веселия експеримент. И така, вече открихме: момчето С. е плашливо. То се страхува от някого, вероятно има някаква тайна с човек, който му е много неприятен. Така ли е приблизително?

Както в сън се подчинявах на Демиановия глас, на влиянието му. Едва кимнах. Нима не говореше някакъв глас, който можеше да идва от мен самия? Който знаеше всичко? Знаеше всичко по-добре, по-ясно, отколкото аз самият?

Демиан ме тупна силно по рамото.

— Значи е така. Можех да си го представя. Сега още само един-единствен въпрос. Знаеш ли как се казва момчето, което преди това си тръгна от тебе?

Изплаших се страшно. Докосната, тайната ми се сви болезнено в мен, не искаше да излезе на бял свят.

— Какво момче? Нямаше никакво момче, сам бях.

Демиан се усмихна.

— Каж ми само — усмихна се той, — как се казва?

Прошепнах:

— Имаш предвид Франц Кромер?

Удовлетворен, той поклати глава.

— Браво, ти си чудесно момче! Ще станем приятели. Но сега искам да ти кажа: този Кромер или както и да се нарича, е лош момък. Лицето му говори, че е подлец. Какво мислиш?

— О, да — въздъхнах аз, — лош е, той е сатана! Но не бива да го научи, за бога, не бива да научи. Познаваш ли го? Познава ли те?

— Не се безпокой. Той си отиде и не ме познава. Засега. Но бих искал, и то с голямо удоволствие, да се запозная с него. В Народното училище ли ходи?

— Да.

— В кой клас?

— В пети. Не му казвай нищо, моля те, моля те, нему казвай нищо.

— Бъди спокоен, нищо лошо няма да ти се случи. Вероятно не ти е приятно да ми разкажеш малко повече за този Кромер?

— Не мога, не, остави ме!

Демиан мълча известно време.

— Жалко — каза тогава, — бихме могли да продължим експеримента, но не искам да те мъча. Ала нали все пак знаеш, че не е правилно да се страхуваш от него. Такъв страх съсипва човека съвсем и той трябва да се избави от него. И ти следва да се избавиш, ако искаш да станеш добро момче. Разбираш ли?

— Естествено, напълно си прав... но не върви. Не знаеш...

— Ти забеляза, че някои неща зная по-добре, отколкото си предполагал. Пари ли му дължиш?

— Да, и пари, те обаче не са най-главното. Не мога да кажа, не мога.

— Следва ли, че няма да помогне, ако ти дам толкова пари, колкото му дължиш. Спокойно бих могъл да ти ги дам.

— Не, работата не е в това. Моля те, не казвай никому нито дума. Ще ме направиш нещастен.

— Разчитай на мен, Синклер. Някога по-късно ще ми откриеш своята тайна...

— Никога! Никога! — извиках аз буйно.

— Единствено по твое желание. Мисля, че навярно някога по-късно ще ми кажеш повече. Само по твоя воля, разбира се! Но нали не смяташ, че ще действувам също като Кромер.

— О, не... но ти съвсем не знаеш за случая.

— Съвсем не, само размишлявам над обстоятелствата и никога няма да постъпя така, както постъпва Кромер, можеш да ми вярваш, пък и нищо не ми дължиш.

Мълчахме дълго време и аз се поуспокоих. Но проникновеността на Демиан ми се струваше все по-загадъчна.

— Тръгвам си за вкъщи — заяви той и в дъжда се загърна по-добре в лодена си. — Бих искал само още веднъж да ти кажа, след като сме стигнали дотам, че трябва да се избавиш от този момък, ако няма друг начин, тогава го пребий до смърт. Би ми внушавало уважение и допадало, ако го направиш, дори бих ти помагал.

Отново почувствувах страх. Ненадейно пак си спомних историята на Каин. Стана ми страшно и заплаках тихо. Твърде много неща около мен ми навяхаха необясним страх.

— Е, добре — усмихна се Макс Демиан, — иди си вкъщи! После ще го оправим, макар че убийството би било най-лесното. При подобни работи винаги най-простото е най-добро. С този приятел Кромер си попаднал в лоши ръце.

Прибрах се у дома и ми се струваше, че не ме е имало цяла година. Всичко изглеждаше по-различно. Между мен и Кромер се възправяше някакво бъдеще, някаква надежда. Вече не бях сам! И едва сега разбрах колко страшно сам бях със своята тайна в продължение на

седмици и седмици. И веднага ми хрумна това, което много пъти бях премислял, че една изповед пред моите родители би могла да ме облекчи, ако не и изцяло да ме освободи. Сега едва ли не се бях изповядал пред друг, пред чужд човек и предчувствието за избавление ме облъхна като силен аромат! И все пак още дълго време страхът ми не бе преодолян и очаквах безкрайни и страховити разправии с моя враг. И толкова по-странно ми се видя, че всичко мина тъй тихо, съвсем потайно и спокойно.

Изсвирванията на Кромер пред нашата къща заглъхнаха — за ден, за два, за три дни, за цяла седмица. Не смеех да повярвам и вътрешно бях нащрек дали няма ненадейно, тъкмо когато никак не го очаквам, той отново да се появи. Но Кромер го нямаше и нямаше. Недоверчив по отношение на новата свобода, още не можех истински да повярвам в нея, докато най-после веднъж срещнах Франц Кромер. Той слизаше по Зайлергасе точно отсреща, щом ме видя, трепна, изкриви лице в някаква дива гримаса и веднага се обърна назад, за да не му се наложи да се разминем.

Преживях нечуван миг. Моят враг бягаше от мен. Моят сатана се страхуваше от мен! Радост и изненада ме пронизваха. В тези дни и Демиан се появи отново. Чакаше ме пред училището.

— Здравсти — казах аз.

— Добро утро, Синклер. Искам само да чуя как си. Кромер те остави вече на мира, нали?

— Ти ли успя? Но как, как? Съвсем не разбирам... Той изобщо изчезна.

— Това е добре. Ако някога се върне пак, мисля, че няма да го направи, макар наистина да е дръзко момче, тогава просто му кажи да си спомни за Демиан.

— Но как се свързва това? Споразумя ли се с него, или го наби?

— Не, не обичам да постъпвам така. Просто поговорих с момчето както и с теб, но му изясних, че ще е от полза за него да не те тревожи повече.

— Ох, и ти не си му дал никакви пари?

— Не, момчето ми, нали ти самият вече бе опитвал този път?

Демиан се изплъзваше, колкото и настойчиво да се мъчех да го разпитам, и по отношение на него останах със старото притеснено

чувство — странна смесица от благодарност и плахост, от удивление и страх, от благосклонност и вътрешна съпротива.

Имах намерение скоро да го видя отново и тогава мислех да говоря с него повече за всичко това, също и за случая Каин. Но не възникна възможност.

Благодарността изобщо не бе добродетел, в която вярвах, и тя да се изисква от дете, ми изглежда неестествено. Така не се учудвах много на собствената си пълна неблагодарност, проявявана по отношение на Макс Демиан. Днес определено съм убеден, че бих бил болен и духовно осакатен за цял живот, ако той не ме бе освободил от ноктите на Кромер. Още тогава възприемах това освобождение като най-голямото събитие в моя млад живот, но на самия освободител не отдавах достатъчно внимание, след като бе извършил чудото.

За мен, както казах, неблагодарността не е интересна. Единствено странна намирам липсата на любопитство, която доказах. Как беше възможно да преживея един-единствен спокоен ден, без да стигна по-близо до тайните, с които Демиан ме бе поставил в досег? Как можех да обуздая любопитството си да науча повече за Каин, повече за Кромер, повече за четенето на мисли?

Едва ли е възможно да се проумее, но е така. Отведнъж се бях измъкнал от демоничната мрежа, отново виждах светът да се простира пред мен светъл и радостен, вече не бях подложен на страхове и задушавашо сърцебиене. Просеката беше направена, вече не бях измъченият клетник, а отново ученик, както винаги. Природата ми се мъчеше толкова бързо, колкото ѝ бе възможно, да се върне към равновесие и спокойствие и отдаваше труд преди всичко да изтласка далеч от себе си многото грозно и заплашително, което я заобикаляше и да го забрави. Удивително бързо цялата дълга история на моята вина и наплашване се изскубна от паметта ми, без видимо да остави някакви белези от рани или следи.

Днес разбирам, че също така бързо се опитвах да забравя и моя помощник и спасител. От скръбната долина на моето проклятие, от страшното робство на Кромер с всички подтици и сили на моята поразена душа бягах назад, натам, където по-рано бях щастлив и доволен — в изгубения рай, който отново се отваряше, в светлия бащин и майчин свят, при сестрите ми, към аромата на чистота, към богоугодничеството на Авел.

Още на другия ден след краткия ми разговор с Демиан, когато най-после напълно се убедих, че съм си възвърнал свободата и вече не се страхувах от повтаряне на предишните случаи, направих това, което толкова често и с копнеж бях желал — изповядах се. Отидох при майка ми и ѝ показах касичката, чиято ключалка беше повредена, а тя вместо с пари беше напълнена с жетони, и ѝ разказах колко дълго време чрез собствената си вина съм бил прикован към един зъл мъчител. Майка не разбра всичко, но видя касичката, видя моя променен поглед, чу моя променен глас, усети, че бях оздравял, че ѝ бях върнат.

И тогава с възвишени чувства почнах да преживявам празника на моето ново приемане, завръщането на блудния син. Майка ми ме заведе при татко, историята беше повторена, въпросите и възклицианията на почуда, се трупаха, родителите ми ме галеха по главата и си отдъхваха след дългото притеснение. Всичко беше чудесно, всичко беше като в разказите, всичко се разливаше в чудно съзвучие.

Сега летях в тази хармония с истинска страст. Все не можех да се донася на това, че отново имах своя мир и родителското доверие, станах образцово момче, стоях си вкъщи, играех повече от всякога със сестрите си и при молитвите пеех приятните стари песни с чувствата на избавения и върнатия към вярата. Правех го от сърце, нямаше лъжа при това!

Но въпреки всичко редът не беше пълен! И тъкмо тук е единствената точка, от която вярно се изяснява защо забравях за Демиан. Нему би трябвало да се изповядам! Изповедта би била не толкова красива и трогателна, но за мен по-плодоносна. Сега с всичките си корени се вкопчвах в някогашния си райски свят, връщах се у дома и бях приет с почести. Но Демиан в никакъв случай не принадлежеше към този свят, не бе подходящ за него. И той, по-различно, отколкото Кромер, но все пак също беше изкусител, и Демиан ме обвързваше с втория, с лошия, със злия свят, а днес и завинаги вече не исках нищо да знаая за него. Не исках и не можех да възхвалявам Авел и да помагам за прославата на Каин сега, тъкмо когато сам отново бях станал един Авел.

Такава беше външната връзка, а вътрешната — следната: бях се избавил от ръцете на Кромер и на дявола, но не чрез собствена сила и успех. Бях се опитал да се разхождам по пътеките на света, а те

излязоха твърде хлъзгави за мен. Сега, когато една приятелска ръка ме бе спасила, аз тичах, без да хвърля поглед наоколо си, назад към майчиния скют и към приютеността на една обградена с грижи благочестива детинност. Правех се по-млад, по-зависим, по-детински, отколкото бях. Трябваше да сменя зависимостта от Кромер с нова, защото бях безсилен да вървя сам. Така и с моето сляпо сърце избрах зависимостта от баща и майка, от стария, обичан, „светъл свят“, за който вече знаех, че не бе единственият. Ако не бях постъпил така, то би трябвало да се държа за Демиан и да му се доверя. А това, че се възпрях, тогава ми изглеждаше най-оправдано недоверие заради неговите учудващи мисли; в действителност обаче то не беше нищо друго освен страх. Защото Демиан би изисквал от мек повече, много повече, отколкото изискваха родителите ми, той би се опитвал да ме направи по-самостоятелен с подтикване и назидание, с присмех и ирония. Да, днес зная: на този свят нищо не е по-противно на човека, освен това да върви по пътя към себе си.

И въпреки всичко близо половин година по-късно не можах да издържа на изкушението и по време на една разходка попитах баща ми какво е мнението му за това, че някои хора обявяват Каин за по-добър от Авел.

Той беше много удивен и ми обясни, че подобно схващане не било нещо ново. То дори било възникнало още в раннохристиянското време и се изучавало в сектите, една от които се нарекла „Каинити“. Но, естествено, смелото учение не било нищо друго, освен един опит на дявола да разруши нашата вяра. Защото, ако човек повярвал в правдата на Каин и в неправдата на Авел, тогава щяло да се изведе заключението, че бог се е заблудил, че следователно библиейският бог не е истинският и единственият, а лъжебог. Действително каинитите учили и проповядвали нещо подобно, но тази ерес отдавна вече била изчезнала за човечеството и само се учудвал, че някой мой съученик е могъл да узнае нещо за нея. И все пак той сериозно ме предупреди да забравя тези разсъждения.

ТРЕТА ГЛАВА

РАЗБОЙНИКЪТ

Би било красиво, нежно и приятно да разказвам за моето детство, за моята приютеност при баща и майка, за синовната любов и достатъчно игрилото оживяване в кротко, мило, светло оръжение. Но ме интересуваха само крачките, които правех в моя живот, за да стигна до себе си. Всички хубави места за отдих, острови на щастието и раят, чието вълшебство не ми беше непознато, оставях да лежат в блясъка на далечината и не жадувах повторно да стъпя там.

Ето защо говоря, доколкото още се спирам на моите детски години, само за това, което ми предоставяше нещо ново, тласкаше ме напред и ме увеличаше. Тези подтици винаги идваха от „другия свят“, винаги носеха със себе си страх, притеснение и нечиста съвест, винаги бяха някак революционни и заплашваха мира, в който на драго сърце бих продължил да живея.

Идваха годините, в които отново следваше да открия, че и в мен самия живее праначален нагон, който трябваше да се спотаява и скрива в позволения и светъл свят. Както на всеки човек, така и на мен бавно събуденото чувство на пола ми изглеждаше враг и разрушител, нещо забранено, изкушение и грях. Това, което моето любопитство търсеше, което предизвикваше у мен сънища, наслади и страх, голямата тайна на пубертета, никак не прилягаше към нежната грижовност и щастието в моя детски свят. Постъпвах както всички. Водех двойствения живот на дете, което вече не е дете. Съзнанието ми живееше в родното и позволеното, съзнанието ми отричаше новия свят, който се надигаше с още неясни очертания. Но едновременно живеех и в сънища, подтици, желаня, които бяха подмолни и над които оня съзнателен живот, макар все по-страхливо, изграждаше мостове, защото детският свят у мен се рушеше. Както почти всички родители, така и моите не ми помагаша при събуждането на жизнените нагони, за които не се говореше. Те с неизчерпаема грижовност ми помагаша само в безнадеждните ми опити да отричам действителното и да обитавам по-

дълго един детски свят, който ставаше все по-недействителен и все полъжовен. Не зная дали родителите изобщо могат да направят много в това отношение и не упреквам моите. Всъщност беше лично дело да се оправя със себе си, да намеря своя път, и аз го търсех неумело, както повечето добре възпитани хора.

Всеки човек преживява тази трудност. За носителя на средни възможности това е точката от битието, при която изискването на собствения живот влиза в най-остър спор с околния свят и от която пътят напред трябва да се извоюва в най-сурова борба. Мнозина преживяват това умиране и ново раждане, което е наша участ, само този единствен път в живота, при изтляването и бавното загиване на детството, когато всичко, което ни е станало мило, иска да ни изостави и изведнъж усещаме около себе си самотата и смъртния студ на вселената. И мнозина остават завинаги да висят над тази стръмна скала, през целия си живот са болезнено залепени към безвъзвратно отминалото, към мечтата за изгубения рай — най-лошата и най-убийствената от всички мечти.

Но да се върнем отново назад към историята. Усещанията и съновиденията, които ми възвестяваха края на детството, не са толкова значими, за да бъдат разказвани. Важното бе: „тъмният свят“, „другият свят“ се бе появил отново. Онова, което някога беше Франц Кромер, сега се спотайваше у мен самия. С това и отвън другият свят отново печелеше власт над мен.

От историята с Кромер бяха изтекли няколко години. Драматичното и изпълнено с чувство за вина време от моя живот тогава вече бе останало много надалеч и изглеждаше мимолетен кошмар, отминал в нищото. Франц Кромер отдавна беше изчезнал от живота ми и аз едва му обръщах внимание, ако някога го срещнех. Но другата важна фигура от моята трагедия, Макс Демиан, вече не изчезна напълно от окръжението ми, макар дълго време да стоеше далеч в покрайнината, видим, макар и без въздействие. Едва постепенно той отново се приближаваше, отново излъчваше сили и влияния.

Мъча се да си спомня какво знаех за Демиан по онова време. Възможно е, в течение на една година или дори по-дълго, да не съм говорил нито веднъж с него. Избягвах го, а той в никакъв случай не се натрапваше. Само когато се срещяхме, ми кимваше. При тези случаи понякога ми се струваше, че в неговата вежливост се е примесил тънък

звук на присмех или ироничен упрек, но може и да съм си въобразявал. Историята, която преживях с Демиан, и странното влияние, което тогава той упражни върху духа ми, бяха като че ли забравени от него, както и от мен.

Търсех фигурата му с очи и сега, когато си го спомням, съзнавам: все пак винаги е присъствувал и винаги съм го забелязвал. Виждах го да отива на училище сам или сред другите по-големи ученици, наблюдавах го как — странен, самотен и тих, сякаш се движеше сред тях подобно на съзвездие, обвит в своя собствена атмосфера — той живееше по собствени закони. Никой не го обичаше, никой не му бе близък, единствена неговата майка, но и с нея, изглежда, се държеше не като дете, а като възрастен. Учителите по възможност го оставяха на мира, той беше добър ученик, ала не се опитваше да се хареса никому и от време на време узнавахме, по слухове, за някоя дума, за забележка или възражение, които бил направил на някой учител и в които имало предостатъчно остро предизвикателство или ирония.

Припомням си, със затворени очи, и виждам да се появява образът на Демиан. Къде беше това? Да, сякаш отново оживява. Беше на уличката пред нашата къща. Тогава един ден го видях да стои с бележник в ръка и да рисува. Рисуваше старото изображение от герба с птицата над нашата врата. Стоях до един прозорец, скрит зад завесата, и го гледах, и с дълбоко удивление наблюдавах внимателното му, смело светло лице, обърнато към изображението, лицето на мъж, на изследовател или художник, с чувство на превъзходство и силна воля, странно светло и смело лице със знаещи очи.

И отново го виждам. Това беше малко по-късно, на улицата; всички, връщайки се от училище, стояхме около един кон, който беше паднал. Лежеше още привързан за ока, пред селска кола, пръхтеше търсецо и жалостиво, с широко отворени ноздри и кървеше от някаква невидима рана, така че от неговата страна белият прах на улицата бавно се напояваше и потъмняваше. Когато с чувство на погнуса се отвърнах от гледката, забелязах лицето на Демиан. Той не се беше промъкнал напред, стоеше твърде назад, удобно и сравнително изискано, както му подобаваше. В погледа му, видимо насочен към главата на коня, отново се бе появила дълбоката, тиха, почти фанатична и все пак безстрастна внимателност. Дълго трябваше да го наблюдавам и тогава почувствувах, все още далеч от съзнанието, нещо

много своеобразно. Видях лицето на Демиан и видях не само че то не беше детско, а и лице на мъж; съзирах повече или вярвах, че съзирам или долавям това не бе просто лицето на мъж, а и още нещо друго. Като че ли върху него се бе наслагало и някакво женско лице, тъкмо такава ми изглеждаше то в един момент, не мъжко или детско, не старо или младо, а някак хилядагодишно, някак извън летоброенето, изваяно, белязано от други времена, не от тези, в които живеем. Такъв вид можеха да имат животни или дървета, или звезди — не знаех, тогава не възприех точно това, което сега като възрастен казвам, но нещо подобно. Може би той беше хубав, може би ми допадаше, а може би беше отвратителен, неприемлив, не успях да реша, само виждах: Демиан беше по-различен от нас, бе като животно, някакъв дух или картина, не зная какъв, но той беше различен, невъобразимо по-различен от всички ни.

Моят спомен не ми казва нищо повече, а може би и това вече отчасти е почерпено от по-късно впечатление.

Едва когато станах доста по-голям, най-после отново встъпих в по-близък досег с него. Демиан не бе, както изискваше обичаят, конфирмиран в църквата със своите връстници и с това веднага бяха свързани всякакви слухове. В училище отново разправяха, че всъщност бил евреин или не, езичник, а други знаеха, че той и майка му живеели без всякаква религия или принадлежали към някаква легендарна секта. Мисля, че във връзка с това бях чул и подозрението, че живеел с майка си като с любима. Навярно досега той е бил възпитаван без връзка с религията, но в момента това е предизвикало страх да не би да се отрази зле върху бъдещето му. Във всеки случай майка му се бе решила, макар и две години след неговите връстници, той да вземе участие в конфирмацията. Обстоятелствата се стекоха така, че месеци наред той беше мой другар в часовете по подготовка за това.

Известно време се държах съвсем настрана от него не исках да имам нищо общо, намирах го твърде много обгърнат от слухове и тайни, но по-скоро ми пречеше чувството, че съм му задължен, останало у мен след аферата с Кромер. А тъкмо тогава бях достатъчно зает и със собствените си тайни. За мен обучението, с което ни подготвяха за конфирмация, съвпадна с най-решителните прояснения по половите въпроси и въпреки добрата ми воля, моят интерес към

религиозното учение бе твърде накърнен. Нещата, за които духовникът ни говореше, за мен лежах надалеч, в тиха, свята недействителност, те може би бяха много хубави и ценни, ала в никакъв случай не актуални и вълнуващи, а именно другите неща бяха такива в най-голяма степен.

Колкото това състояние ме правеше безразличен към обучението, толкова повече моят интерес отново се насочваше към Макс Демиан. Изглежда, нещо ни свързваше. Трябва с възможно най-голяма точност да проследя тия нишки. Доколкото мога да си спомня, това се поде в един час, рано сутринта, когато в класната стая лампата още светеше. Нашият учител по религия бе започнал да разказва историята на Каин и Авел. Едва долавях думите му, бях сънлив и почти не слушах. Тогава пасторът започна с тържествен глас убедително да говори за белега на Каин. В този момент долових един вид докосване или предупреждение и вдигайки очи, видях, че от първите редици на чиновете към мен бе обърнато лицето на Демиан със светъл говорещ поглед, чийто израз можеше да бъде и присмех, и сериозност. Той се взря в мен само за момент, но изведнъж почнах напрегнато да слушам думите на пастора, слушах го да говори за Каин и за неговия белег и дълбоко в себе си усещах едно прозрение, че не е така, както той учи, че това може да се разглежда и другояче, че бе възможна критика!

От тази минута между мен и Демиан отново съществуваше връзка и странно, едва чувството за известна съпринадлежност бе възникнало в душата ми, и аз като чрез вълшебство го видях пренесено в пространството. Не знаех дали той самият можеше да направи така и дали това беше чиста случайност — тогава още твърдо вярвах в случайностите, — след няколко дни Демиан изведнъж смени мястото си в часовете по религия и вече седеше точно пред мен (още помня как с удоволствие сред жалкия мирис на жителите на бедни къщи в препълнената класна стая сутрин долавях от неговия тил свежия дъх на фин сапун) и отново след няколко дни той пак смени мястото си и сега вече седеше до мен и така остана по време на занятията през цялата зима и през цялата пролет.

Сутрешните часове се бяха преобразили напълно. Вече не бяха сънливи и скучни. Аз им се радвах. Понякога и двамата с голямо внимание слушахме пастора, стигаше един поглед от страна на моя съсед, за да ме насочи към някоя забележителна история, странна

пословица. И друг негов поглед, съвсем определен, беше достатъчен да ме предупреди и да събуди у мен критика и съмнение.

Твърде често обаче бяхме лоши ученици и не чувахме нищо от обучението. Демиан винаги се отнасяше много внимателно към учители и съученици, никога не го видях да прави ученически лудории, никога човек не можеше да го чуе да се смее високо или да бърби, никога той не си навлече укор от страна на преподавател. Но съвсем тихо, повече със знаци и погледи, отколкото с прошепнати думи, умееше да ме накара да взема участие в неговите собствени занимания. А те донякъде бяха необикновени.

Например Демиан ми казваше кои от учениците го интересуват и по какъв начин ги изучава. Някои познаваше много точно. В началото на урока ме предупреждаваше: когато ти дам знак с палец, тогава едичкой си ще се обърне към нас или ще се почеше по тила и така нататък. После по време на часа, когато често вече не мислех за това, Макс неочаквано с ясно забележим жест с палец ме караше бързо да погледна към един или друг от посочените ученици и всеки път виждах как, сякаш някой ги дърпа с конец, те правеха внушения жест. Измъчвах Макс, че трябва веднъж да опита това и с учител, но той не искаше да го направи. Ала един път, когато пристигнах за часа и му казах, че днес не съм си подготвил домашното и много се надявам пасторът да не ме изпита, Демиан ми помогна. Пасторът търсеше ученик, който да каже наизуст част от катехизиса, и неговото блуждаещо око се спря на виновното ми лице. Той бавно се приближаваше и протягаше пръст към мен, името ми беше вече на устните му, но тогава изведнъж стана разсеян или неспокоен, побутна си яката, тръгна към Демиан, който неотклонно го гледаше в лицето, сякаш искаше да го попита нещо, но неочаквано се обърна, кашля известно време, после изпита друг ученик.

Едва постепенно открих, докато тези шеги много ме забавляваха, че моят приятел често предприема такава игра и с мен самия. Случваше ми се по пътя за училище внезапно да ме обхване чувството, че от известно време Демиан върви подире ми, и когато се обърнех назад, той действително ме следваше.

— Всъщност можеш ли да направиш така, че някой да мисли това, което ти искаш? — попитах го аз.

Демиян с готовност ми обясни, спокойно и делово, по своя маниер на възрастен:

— Не — каза той, — не е възможно. Човек няма свободна воля, макар пасторът да си даде вид, че го направи така. Нито другият може да мисли това, което сам иска, нито аз мога да го накарам да мисли, каквото искам. Но човек може да наблюдава някого добре и тогава често сравнително точно да каже какво той мисли или чувства, тогава в повечето случаи е и възможно да предречеш какво ще извърши в следващия момент. То е много просто, само че хората не го знаят. Естествено, изисква се обучение. Има например известни видове пеперуди, обикновено нощни, при които женските се срещат много по-рядко, отколкото мъжките. Тези пеперуди продължават рода си както всички други животни, мъжката опложда женската, която после снася яйца. Ако ти уловиш женска от този вид пеперуди — природоизследователите често са го опитвали — и я поставиш някъде, то през нощта при нея ще долетят мъжки твърде отдалеч! Летели часове, представи си! На много километри всички те усещат присъствието на единствената женска пеперуда в местността! Хората се мъчат да обяснят това, но върви трудно. Трябва да притежават някакво чудесно обоняние или нещо подобно на нюха на добрите ловджийски кучета — намират невидима диря и могат да я следват. Схващаш ли? Това са особени неща, природата е пълна с такива и никой не умее да ги обясни. Но ще ти кажа: ако при тези пеперуди женските се срещаха толкова често, колкото и мъжките, те не биха притежавали тънко обоняние! Имат го просто защото са се приучили на това! Когато едно животно или един човек съсредоточи цялото си внимание, цялата си воля върху определено нещо, тогава го постига. Ето всичко. Точно така е и с това, което имаш предвид. Наблюдавай достатъчно внимателно един човек, тогава ще знаеш за него повече, отколкото той самият за себе си.

Беше ми на езика да изговоря думите „четене на мисли“ и с това да напомня сцената с Кромер, останала толкова далеч назад във времето. Но и тя беше нещо странно между нас двамата: никога и никой — нито той, нито аз — не направи и най-лекия намек затова, че преди няколко години веднъж Демиян се бе намесил толкова сериозно в моя живот, сякаш никога по-рано помежду ни не бе имало нищо, или че всеки от нас смяташе с положителност — другият го е забравил.

Случи се, веднъж или дори два пъти, когато вървахме заедно по улицата, да срещнем Франц Кромер, но не разменихме никакъв поглед, не изговорихме нито дума за него.

— А как стои въпросът с волята? — попитах аз. — Ти говориш, че човек няма свободна воля, после отново казваш: стига само непоколебимо да насочиш волята си към нещо, тогава можеш да постигнеш своята цел. Но това не е така! Когато не съм господар на волята си, тогава не мога и както пожелаая да я насочвам насам или натам.

Демиан ме потупа по рамото. Правеше го винаги... когато му създавах радост.

— Добре е, че питаш — каза той усмихнат. — Човек трябва винаги да пита, винаги да се съмнява. Но работата е много проста. Например, ако една такава пеперуда поиска да устреми своята воля към някаква звезда или някъде другаде, то не би могла. Но тя и не се опитва изобщо. Пеперудата търси само това, което има смисъл и стойност за нея, което ѝ е потребно и което безусловно трябва да притежава. И тъкмо тогава и се удава да постигне невероятното — развива вълшебното шесто чувство, каквото няма никое друго животно освен нея! Нашето брата, естествено, имаме по-широко поле за действие и повече интереси, отколкото едно животно. Но и ние сме свързани в относително тесен кръг и не можем да излезем от него. Мога да си фантазирам едно и друго, да си въобразявам нещо, да искам безусловно да стигна до Северния полюс или до някъде другаде, но да осъществя и достатъчно силно да желая, мога само, ако желанието лежи напълно в мен самия, ако действително изпълва цялото ми същество. Доколкото е така, доколкото опитваш нещо, което ти е повелено отвътре, дотолкова успяваш в него, тогава можеш да напругаш волята си като добър кон. Ако например сега намисля да повлияя нашият господин пастор за в бъдеще да не носи вече очила, то това не върви. Просто е игра. Но някога, през есента, след като със силна воля исках да бъда преместен от моя преден чин по-назад, всичко протече съвсем добре. Тогава се появи един, който по азбучен ред стоеше пред мен и до момента бе боледувал, и тъй като някой трябваше да му освободи място, естествено, аз бях този, който го направи, защото и моята воля бе готова незабавно да се хване за случайността.

— Да — казах аз, — тогава ми се видя много странно. От момента, в който взехме да се интересуваме един от друг, ти се придвижваше все по-близо до мен. Но как стана? Отначало не дойде веднага да седиш редом с мен, а няколко пъти сяда на предния чин, нали? Как успя в това?

— Беше така. Сам не знаех точно къде искам да отида, когато жадувах да се преместя от първото си място. Понятно ми беше единствено, че изпитвам желание да седя много по-назад. Това беше моята воля да дойде при теб, която обаче още не бях осъзнал. Едновременно твоята собствена воля ме е привличала и ми е помагала. Едва тогава, когато седях пред теб, стигнах до мисълта, че желанието ми вече е постигнато наполовина, и забелязах, че всъщност не жадувах нищо друго, освен да седим редом.

— Но тогава не беше се появил никакъв нов ученик.

— Не, ала постъпих просто както желяех и набързо седнах до теб. Момчето, с което смених мястото си, беше само учудено и допусна да го направя. И пасторът наистина забеляза едва по-късно, че е станала някаква промяна — изобщо всеки път, когато имаше работа с мен, нещо тайнствено го измъчваше, той знаеше например, че се казвам Демиан и че не е правилно аз, с инициала „Д“, да седя съвсем отзад, сред тези със „С“! Но това не проникна до неговото съзнание, защото моята воля се противопоставяше и защото винаги го смущавах. И все пак отново му прави впечатление, че нещо не е както трябва, поглежда ме и почва да проследява добрият човек! Но тогава си служа с едно просто средство. Всеки път го гледам съвсем, съвсем неотклонно в очите. А почти всички хора не понасят добре това. Всички стават неспокойни. Когато искаш да постигнеш нещо от някого и най-неочаквано приковеш поглед в очите му, а видът му не издаде неспокойствие, тогава се откажи! Нищо няма да получиш от този човек никога! Но това се случва много рядко. Всъщност аз знам един-единствен човек, при когото нищо не ми помага.

— Кой е той? — попитах бързо.

Демиан ме измери с малко присвити очи, както когато се замисляше. После отклони погледа си и не ми отговори, а аз, въпреки неудържимото си любопитство, не повторих въпроса.

Но вярвах, че тогава той говореше за майка си. Видимо живееха много задушевно, но никога не ми разказваше за нея и никога не ме

водеше у тях вкъщи. Аз дори не знаех как изглежда майка му.

Понякога правех опити да постъпя по същия начин с него и така да съсредоточа волята си, че да постигна искащото. Възникваха желаниа, които ми се струаха достатъчно настойчиви, но не се получаваше нищо, не вървеше. Да говоря за това с Демиан, не можех и да си позволя. Никога не бих му признал какво си пожелавах. А и той не ме питаше.

Междувременно в моята доверчивост по въпросите на религията се появиа някои пукнатини. Но по мисленето си, повлияно от Демиан, се различавах много от ония мои съученици, които проявяваха пълно безверие. Имаше неколцина, от които при повод можеше да се чуе, че било жалко и недостойно за хората да вярват в бог и истории от рода на тази за Светата Троица и невинно заченатия Исус, били просто за смях и позор, че тия глупости и до днес се продавали на дребно. В никакъв случай не мислех така. И онова, в което се съмнявах, познавах достатъчно от целия опит на детството си и от действителността на един благочестив живот, какъвто водеха родителите ми, знаех, че в него не съществуваше нито нещо недостойно, нито лицемерно. Нещо повече, сега както и преди изпитвах най-дълбоко уважение към религиозното. Демиан само ме бе привикнал да разглеждам и да тълкувам разказите и религиозните принципи по-свободно, по-лично, по-шеговито и с повече фантазия; най-малкото винаги на драго сърце и с удоволствие следвах тълкуванията, които той ми представяше. Много от тях, естествено, ми изглеждаха твърде груби, както и отношението му към историята на Каин. И веднъж, по време на обучението, с което ни подготвяха за конфирмация, Демиан ме изплаши със схващане може би още по-дръзко. Учителят говореше за Голгота. Библейският разказ за страданията и умирането на Спасителя ми бе направил дълбоко впечатление от най-ранна възраст, някога, още малко момче, примерно на разпети петък, след като баща ми прочетеше на глас историята за мъките, аз съкровено и развълнувано се вживявах в този болезнено красив, блед, призрачен и все пак страшно жив свят, в Гетсиманската градина и на Голгота и когато слушах „Матеус пасион“ от Бах, тъмният, могъщ, страден блясък на този тайнствен свят ме обливаше с целия мистичен потрес. И днес още в тази музика и в

„Актус трагикус“ намирам същината на цялата поезия и целия художествен изказ. В края на оня час Демиан замислено ми каза:

— Синклер, това е нещо, което не ми харесва. Прочети още веднъж историята и, така да се каже, я опитай на езика си, в нея има нещо блудкаво, а именно работата с двамата разбойници. Величаво е как трите кръста се издигат един до друг там на хълма! Но само да не беше тази съглашателска библейска история с почтения разбойник! Първоначално той е престъпник, извършил е позорни дела, бог знае какво още, а накрая това се стопява и той празнува такова едно съзливо тържество на подобрене и разкаяние! Какъв смисъл има подобно разкаяние на две крачки от гроба, моля те? Това отново не е нищо друго освен истинска попска история, сладникава и непочтена, със скучна трогателност и крайно назидателна първооснова. Ако днес ти би трябвало да избереш за свой приятел един от двамата разбойници или да обмислиш кого от двамата по-скоро би дарил с доверието си, то е съвсем сигурно, че не плачливия покаяник. Не, другият е мъж и има характер. Пет пари не дава за връщането към добрата вяра, което при неговото положение, разбира се, би било само празна приказка, той върви по своя път до края и в последния момент не се отрича страхливо от дявола, който дотогава би трябвало да му е помагал. Този разбойник е с характер, а в библейските истории хората с характер на драго сърце биват измамвани. Може би той също е потомък на Каин, не смяташ ли?

Бях много смутен. Тук, в историята за разпъването на кръста, мислех, че съвсем добре познавам всичко, и едва сега видях с колко малко лично участие, с колко малко сила на въображението и фантазията я бях слушал и чел. Въпреки това новата мисъл на Демиан ми звучеше като фатална и заплашваше да преобърне в мен понятия, на чието по-нататъшно съществуване мислех, че би трябвало да държа. Не, човек не може да се отнася така с всички и с всеки, не и с най-святото.

Демиан, както винаги, веднага забеляза моята съпротива още преди да бях изрекъл каквото и да било.

— Зная — започна той сдържано, — това е стара история. Само не вземай думите ми сериозно! Но искам да ти кажа нещо: тук е една от точките, при които много ясно може да се види слабостта на тази религия. Отнася се за това, че като цяло бог от Стария и Новия завет е

една наистина отлична фигура, ала не е това, което всъщност трябва да представлява. Той е доброто, благородното, бащинското, красивото, също и възвишеното, сантименталното — съвсем правилно! Но светът се състои и от другото. И всичко останало просто се приписва на дявола, една ненакърнена половина от света, завършена част, бива скривана и смъртно премълчавана. Точно както те прославят бог като баща на всеобхватния живот, а целият полов живот, върху който се крепи битието, просто убийствено премълчават и доколкото е възможно, го обясняват като дело на дявола и греха.

Нямам нищо против, че се почита бог Йехова, ни най-малко. Но мисля: трябва да боготворим и смятаме за свято всичко — целия свят, не само тази изкуствено отделена, официална половина! А тогава би следвало заедно с богослужението да имаме и дяволослужение. Това бих намерил за правилно. Или би следвало да се създаде бог, който да включва в себе си и дявола и който не трябва да затваря очи, когато на света се случват най-естествените неща.

Демиан, противно на стила си, бе заговорил почти буйно, веднага след това все пак се усмихна отново и престана да ме увещава.

У мен обаче тези думи улучиха загадката на всичките ми момчешки години, която носех със себе си във всеки, час и за която никому не бях продумал дума. Казаното от Демиан за бога и дявола, за божественоофициалния и за смъртнопремълчавания сатанински свят беше точен израз на моя собствена мисъл; мой собствен мит, мисълта за двата свята или двете половини на света — светлата и тъмната. С осъзнаването, че моят проблем е проблем на всички хора, проблем на целия живот и на човешкото мислене, неочаквано ме облъхна свята сянка, завладяха ме и страх, и благоговение, когато видях и изведнъж почувствувах колко дълбоко най-присъщото ми, моят личен живот и моето мислене са дял от вечното течение на големите идеи. Прозрението ми не беше радостно, макар и някак да ме укрепваше и ощастливяваше. Беше сурово, имаше тръпчив вкус, защото в него бе вложен някакъв звук на отговорност, на самота, на това, че не бива повече да бъдеш дете.

За пръв път в живота си откривах толкова съкровена тайна, като разказвах на другар за моето съществуващо от най-ранните ми детски дни гледище за „двата свята“, и той веднага схвана, че най-дълбокото ми светоусещане се съгласява с него и му дава право. Но не беше в

нрава на Демиан да използва нещо такова. Слушаше с по-голямо внимание от това, с което някога ме бе дарявал, и ме гледаше в очите дотогава, докато трябваше да отклоня моите. Защото в погледа му отново виждах тази странна животинска откъдрременност, тази необозрима възраст.

— Някой друг път пак ще поговорим за това — каза той, като ме щадеше. — Виждам, че мислиш повече, отколкото можеш да кажеш някому. Ако е така, тогава знаеш също, че никога не си преживял докрай това, което си премислил, а така не е хубаво. Единствено мисълта, която изживяваме, има стойност. Ти си знаел, че твоят „позволен свят“ е само половината от света, и си се опитвал да премълчиш тази втора половина, както правят пасторите и учителите. Но няма да ти се удаде! Не се удава никому, щом е почнал да размишлява.

Това ме засегна дълбоко.

— Но — почти извиках аз — все пак и без това действително, наистина има забранени и грозни неща, не можеш да отречеш! И те, разбира се, са забранени и би трябвало да се откажем от тях. Аз, естествено, зная, че има убийство и най-различни пороци, но трябва ли просто защото съществуват, да се впусна в тях и да стана престъпник?

— Днес не бихме могли да изчерпим това — каза Макс успокояващо. — Ти не бива да убиваш, разбира се, или да изнасилваш и умъртвяваш момичета, не. Но още не си стигнал там, където може да се прозре всъщност какво значи „позволено“ и „забранено“. Доловил си едва една част от истината. До другата ще дойдеш по-късно, уповавай се на това! Сега например от година или може би повече у теб има един подтик, по-силен от всички други, а той минава за „забранен“. Гърците и много други народи, напротив, са направили от този подтик божество и са го чествували с големи празненства. Следователно „забраната“ не е вечна, може да се промени. И днес, разбира се, всеки може да спи с една жена, стига да е бил с нея при пастора и да са се оженили. При други народи това е по-различно и досега. Ето защо всеки от нас трябва да открие за себе си какво е позволено и какво забранено, забранено нему. Никога човек не може да върши нещо забранено и при това да бъде голям подлец. А и обратното — всъщност то е просто въпрос на удобство! Който е твърде ленив, за да мисли сам и да си бъде съдия, тъкмо той се приспособява към

забраните, щом като са дадени. На такъв му е лесно. Някои сами долавят повели у себе си, на тях са им забранени неща, каквито всеки честен човек прави ежедневно, и са им разрешени други, каквито обикновено са запрети. Всеки сам трябва да отговаря за себе си.

Изглежда, Демиан внезапно съжали, че бе казал толкова много неща, и млъкна. Още тогава по усет можах да известна степен да разбера чувството, което изпитваше. Колкото приятно и привидно, без да се замисля, да се стремеше да произнесе тъкмо своите хрумвания, то за него би бил непоносим до смърт един разговор, воден „просто само за да се приказва“, както веднъж се изрази. Но у мен Демиан долови, заедно с истинския интерес, твърде много игра, твърде много радост от умното беседване или нещо подобно, накратко, липсата на съвършена сериозност.

Когато препрочетох последната дума, която написах — „съвършена сериозност“, — изведнъж отново ми дойде наум една друга сцена, най-натрапчивата, която преживях с Макс Демиан някога, в онова още полудетско време.

Нашата конфирмация наближаваше и в последните часове по религиозно обучение се разглеждаше причастието. За пастора те бяха важни, той се стараеше и в тези часове се долавяше нещо от святост и настроение. Но тъкмо през няколкото последни часа на напътствия моите мисли бяха свързани с друго, и то с личността на приятеля ми. В очакване на конфирмацията, която ни бе представяна като тържествено приемане в общността на църквата, неотменно ме преследваше мисълта, че стойността на това около половингодишно обучение по религия не бе във всичко, научено тук, а в близостта и влиянието на Демиан. Сега не бях готов да встъпя в църквата, а в нещо съвсем друго, в един орден на мисловността и личността, който някак си трябваше да съществува на земята, и възприемах моя приятел като негов представител или вестител.

Мъчех се да прогоня тази мисъл, гледах сериозно на това, въпреки всичко да преживея с известно достойнство тържеството на конфирмацията, а то като че ли малко подхождаше на новата ми идея. Но можех да правя каквото поиска, мисълта съществуваше и постепенно се свързваше с близкото църковно тържество, бях готов да

го чествувам по-различно от останалите, за мен то трябваше да означава приемане в един мисловен свят, какъвто го бях открил у Демиан.

В ония дни стана така, че още веднъж оживено спорихме с него; беше точно през един от часовете на напътствия. Моят приятел се бе затворил и никак не се радваше на приказките ми, те издаваха доста многозначничене и сякаш важничех с тях.

— Говорим твърде обстойно — каза той с необикновена сериозност. — Мъдрите слова нямат никаква стойност, абсолютно никаква. Чрез тях човек само се отдалечава от себе си. А да се отдалечаваш от себе си е грях. Би трябвало да можеш напълно да се приютиш в себе си като костенурка.

Веднага след това влязохме в учебната зала. Часът започна. Стараех се да внимавам и Демиан не ми пречеше. След известно време откъм страната, където той седеше до мен, започнах да долавям нещо особено, някаква празнота или хлад, или нещо подобно, като че неусетно мястото бе опустяло. Когато това усещане взе да ме притеснява, аз се обърнах.

Тогава видях приятеля ми да стои изправен в добра стойка както винаги. И все пак изглеждаше съвсем различно от обичайното, от него се излъчваше нещо, окръжаваше го нещо, което не познавах. Мислех, че е затворил очите си, но видях, че ги държеше отворени. Те обаче не виждаха, не бяха зрящи, а втречени и обърнати навътре или към някаква голяма далечина. Демиан седеше съвършено неподвижен, изглеждаше, че дори не диша, устата му беше като изрязана от дърво или камък. Лицето му беше побеляло, равномерно бледо като камък и кестенявите коси бяха най-живото у него. Ръцете му лежаха отпред върху чина, безжизнени и застинали като вещи, като камъни или плодове, безкръвни и неподвижни, но не отпуснати, а здрави, добри обвивки на някакъв скрит, силен живот.

Разтреперах се от тази гледка. „Той е мъртъв!“ — помислих и едва не го изрекох гласно. Но знаех, че не е мъртъв. Погледът ми като омагьосан бе прикован в лицето му, в тази бледа каменна маска, и чувствувах — това беше Демиан! Такъв, какъвто биваше, когато вървеше и говореше с мен, бе само половината Демиан, някой, който от време на време играе роля, приспособява се и участва в нещо от любезност. А истинският Демиан изглеждаше така, като този, толкова

вкаменен, прастар, животински, каменист, красив и студен, мъртъв и злокобно пълен с нечуван живот. А наоколо му тази тиха пустота, този етер, това звездно пространство, тази самотна смърт!

Разтърсен от тръпки, усещаях — сега той напълно се бе приютил в себе си. Никога не се бях чувствувал толкова изолиран. Не можех да споделя нищо, Демиан беше недостижим за мен, бе по-далеч, отколкото ако пребиваваше на най-далечния остров на света. Надали схващях, че никой освен мен не вижда това! Трябваше всички да го видят, трябваше всички да настръхнат! Но никой не му обръщаше внимание. Демиан седеше картинен, както си мислех, вдървен като идол, една муха кацна на челото му, бавно мина по носа и устните — той не трепна с нито една своя фибра.

Къде, къде бе сега? Какво мислеше, какво чувствуваше? На някакво небе ли беше, в някакъв ад ли?

Невъзможно ми бе да го попитам. Когато в края на часа отново го видях да живее и да диша, когато погледът му срещна моя, той бе такъв, какъвто и преди. Откъде се завръщаше? Къде бе престоял? Изглеждаше отруден. Лицето му отново бе добило цвят, ръцете му отново се движеха, но сега кестенявата коса беше без блясък и като уморена.

През следващите дни в моята спалня на няколко пъти опитвах едно упражнение: сядах сковано на някакъв стол, втренчвах очи, държах се съвършено неподвижно и чаках да видя колко дълго ще издържа и какво ще изпитам при това. Но бивах само омаломощен и усещах много силно смъдене на клепките.

Наскоро след това беше конфирмацията, от която не са ми останали никакви по-важни спомени.

Сега всичко беше по-различно. Около мен детството рухна в развалини. Родителите ми ме наблюдаваха с известна смутеност. Сестрите ми бяха станали съвсем чужди. Едно отрезвяване правеше фалшиви и по-бледи обикновените ми чувства и радости, градината беше без уханье, гората не привличаше, светът стоеше около мен като зала за разпродажба на стари вещи, вял и без блясък, книгите бяха хартия, музиката — шум. Така около есенно дърво се оронват листата, то не усеща, дъжд го облива или слънчеви лъчи, студ, а в него животът бавно се оттегля най-навътре, до сърцевината. То не умира; само чака.

Беше решено, че след ваканцията ще постъпя в друго училище и за пръв път ще трябва да се отделя от къщи. Понякога майка ми се приближаваше до мен с особена нежност, предварително си вземаше сбогом, стараяше се да омагьоса сърцето ми за любов, носталгия и незабравимост. Демиан беше отпътувал. Аз бях сам.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

БЕАТРИЧЕ

В края на ваканцията заминах за Ст., без да бях видял отново приятеля си. Родителите ми, и двамата, дойдоха с мен и с цялата възможна грижовност ме предадоха под закрилата на пансион за момчета при един учител от гимназията. Те биха се вкаменили от ужас, ако знаеха в какви неща сега ме оставяха да се впусна.

Все още стоеше въпросът дали с времето от мене ще стане добър син и полезен гражданин, или моята природа ще ме тласне по други пътища. Последният ми опит да бъда щастлив под сянката на бащината къща и дух продължи дълго, понякога почти излизаше сполучлив, но накрая претърпя пълно крушение.

Забележителната празнота и самотност, които почувствувах за пръв път по време на ваканцията след конфирмацията ми (как покъсно опознах тази празнота, този разреден въздух!), не отминаха толкова бързо. Сбогуването с родния край ми се удаде странно леко, всъщност се срамувах, че не бях по-тъжен, че не бях меланхоличен, сестрите ми плачеха силно — аз не можех. Сам се чудех на себе си. Винаги бях емоционално и всъщност твърде добро дете. Сега напълно се бях променил. Държах се съвършено безразлично към външния свят и дни наред се занимавах единствено с това да се вслушвам в себе си и да долавям потоците, забранените и тъмните потоци, които скритом шумяха в мен. Много бързо бях израсъл, едва през последната половин година и избуял, слаб и незрял гледах към света. Момчешката ми миловидност беше съвсем изчезнала, сам чувствувах, че такъв не биха могли да ме обичат, в никакъв случай, и сам не се обичах. Често изпитвах силен копнеж по Макс Демиан; но нерядко мразех и него, смятах, че е виновен за обедняването на живота ми, което възприемах като ужасна болест.

В нашия ученически пансион отначало нито ме обичаха, нито ми обръщаха внимание, първо взеха да ме закачат, после се отдръпнаха и виждаха в мен и божа кравичка, и неприятен особняк. Харесах се в

тази роля, дори я играех пресилено и се окопах в самота, която външно постоянно изглеждаше като най-мъжествено презрение към света, а тайно често страдах от разяждащи пристъпи на меланхолия и отчаяние. В училище продължавах да черпя от знанията, натрупани вкъщи, в сравнение с предишния, сегашният ми клас беше по-назад и аз свикнах да гледам на връстниците си малко пренебрежително, сякаш бяха деца.

Една година и дори и по-дълго измина така и първите завръщания вкъщи по време на ваканциите не внесоха нови токове и аз на драго сърце си заминавах.

Беше в началото на ноември. Създал си бях навика при всякакво време да правя малки разходки за размисъл, при които често се наслаждавах на един вид блаженство, блаженство, пълно с меланхолия, презрение към света и себепрезрение. Така една вечер вървах бавно във влажната мъглива дрезгавина из околността на града, широката алея на обществен парк, съвсем безлюдна, ме приканваше, пътят беше дебело застлан с нападали листа, в които с тайнствена наслада ровех с крака, миришеше на влага и горчицина, далечните дървета изплуваха от мъглата призрачно големи, недействителни.

В края на алеята се спрях нерешително, гледах втречено черната шума и жадно вдишвах влажния лъх на тленност и отмиране, нещо в мен му откликваше и го поздравяваше. Колко блудкав беше вкусът на живота!

От един страничен път с развята пелерина се приближаваше човек, тъкмо щях да продължа, ето че някой ме извика.

— Ало, Синклер!

Човекът се приближи, беше Алфонс Бек, най-големият в нашия пансион. Всякога го приемах на драго сърце, нямах нищо против него, освен че се отнасяше към мен, както към всички по-млади, винаги иронично, наставнически. Минаваше за мечешки силен, явно държеше в своя власт шефа на пансиона и беше герой на много от гимназиалните слухове.

— Ама какво търсиш ти тук — извика той дружелюбно с тон, какъвто имат по-възрастните, когато от време на време поискат да се принизят до някой от нас. Е, можем да се обзаложим, стихове ли съчиняваш?

— И наум не ми идва — отклоних го грубо.

Той се усмихна, тръгна редом с мен и започна да бърби, както аз вече бях отвикнал.

— Не бива да се страхуваш, Синклер, че не разбирам нищо от тези работи. Наистина има нещичко, щом човек така ходи във вечерта и мъглата, налегнат от есенни мисли, с удоволствие реди стихове, зная аз. Естествено, за умиращата природа и за изгубената младост, която прилича на нея. Погледни Хайнрих Хайне.

— Не съм толкова сантиментален — защитавах се аз.

— Е, добре, нека бъде така! Но при това време ми се струва, че човек би постъпил добре да потърси някое тихо място, където ще получи чаша вино или нещо подобно. Ще дойдеш ли за малко с мен? Тъкмо и аз съм съвсем сам — или не обичаш? Не бих искал да те изкушавам, драги, ако трябва да си останеш примерно момче.

Малко по-късно вече седяхме в една кръчмичка в покрайнината на града, пиехме някакво съмнително вино и се чукахме с дебелите чаши. Отначало не ми хареса, ала все пак беше нещо ново. Скоро обаче, непривикнал с виното, станах много разговорлив, сякаш у мен се бе отворил някакъв прозорец и светът надзърташе в него — колко дълго, колко страшно дълго не бях открил нищо от душата си! Започнах да фантазирам и посред фантазиите поднесох историята на Каин и Авел!

Бек ме слушаше с удоволствие — най-после някой, комуто можех да дам нещо! Той ме потупваше по рамото, наричаше ме дяволско момче и сърцето ми преливаше от насладата, че — надигналата се потребност от слово и споделяне бе волно отприщена — бях признат и значех нещо за един по-възрастен. Когато Бек ме нарече гениален шмекер, думите се вляха в душата ми като сладко силно вино. Светът пламна в нови цветове, мислите ми прииждаха от сто смели извора, дух и огън пламтеше у мен. Говорихме за учители и другари, струваше ми се, че чудесно се разбираме. Говорихме за гърците и за езичеството, а Бек все искаше да ме доведе до признания за любовни приключения. Но за такива не можех да беседвам. Нищо не бях преживял, нямаше нищо за разправяне. А каквото бях почувствувал у себе си, изградил, фантазирал, наистина бе заседнало и гореше в мен, не беше угасено и от виното, но и не бе споделимо. Бек знаеше за момичетата много повече и аз обжегнат слушах тези приказки. Ето че научавах невероятни неща, никога не бях ги смятал за

възможни, а те се появяваха в безцветната действителност, изглеждаха самопонятни. На своите може би вече осемнадесет години Алфонс Бек бе събрал опит. Между другото и този, че с момичетата работата била такава: не искали нищо друго, освен да се разкрасяват и да бъдат ухажвани, това било, разбира се, много хубаво, но не истинското. Човек можел да се надява на по-голям успех при жените. Те били много по-умни. Например госпожа Ягелт, която имаше магазинче за тетрадки и моливи, с нея можело да се говори, а пък всичко, каквото вече се било случвало зад щанда на книжарничката, не ставало за никоя книга.

Седях дълбоко омагьосан и пленен. В никакъв случай не бих могъл да обичам госпожа Ягелт, но все пак бе нечувано. Изглежда, там течаха извори, най-малкото за по-възрастните, за каквито никога не бях и мечтал. Един фалшив звук се появи в това и всичко придоби вкус на по-дребнаво и по-всекидневно, отколкото по мое мнение трябваше да бъде вкусът на любовта — но въпреки всичко беше действителност, беше живот и приключение, до мен седеше човекът, който го бе преживял и комуто то изглеждаше естествено.

Нашите разговори малко се бяха принизили, бяха загубили нещо. И аз вече не бях гениалното малко момче, а просто юноша, който слуша някакъв мъж. Но и така бе приятно, райско, в сравнение с това, което животът ми беше в течение на дълги месеци. Пък и, както едва сега постепенно започнах да чувствавам, беше забранено, строго забранено — от седенето в кръчмата до темата на разговора ни. Във всеки случай откривах в него дух, откривах революция.

С голяма яснота си спомням онази нощ, когато двамата тръгнахме за пансиона късно във влажната студена тъмнина край мъждивите газови фенери, аз за пръв път бях пиан. Това не беше хубаво, бе и крайно мъчително, но в него имаше и някаква привлекателност, някаква сладост, привкус на бунт и оргия, то беше живот и дух. Бек смело се зае с мен, макар страшно да ми се присмиваше като на зелен начинаещ, и ме извлече, почти ме пренесе до пансиона, където успя да промуши мен и себе си през останал отворен прозорец на коридора.

Но с отрезвяването, при което след съвсем кратък мъртвешки сън се събудих с болки, ме завладя безумна мъка. Седнах в леглото, бях с дневната си риза, дрехите и обувките ми разхвърляни по пода,

миришеха на тютюн и на повърнато и между главоболие, гадене и жажда до полуда пред зора на душата ми изплува образ, който отдавна не бях съзирал. Видях родния край и бащината къща, баща ми и майка ми, сестрите ми и градината, видях моята тиха спалня у дома, училището и пазарния площад, видях Демиан и часовете, когато се подготвахме за конфирмация, и всичко това беше светло, всичко тънеше в блясък, всичко беше чудно, божествено и чисто, и всичко, всичко — днес го знаех — до вчера, допреди часове ми бе принадлежало, бе ме очаквало, а сега, едва сега, в този час, бе пропаднало и прокълнато, вече не ми принадлежеше, отблъскваше ме, гледаше към мен с погнуса! Цялата любов и искреност, които някога до най-далечната, най-златната градина на детството бях познал от моите родители, всяка целувка на мама, всяка Коледа, всяка благочестива светла неделна утрин у дома, всяко цвете в градината — всичко бе опустошено, всичко бях изпотъпкал с крака! Ако сега дойдеха стражари и ме вържеха като престъпник и осквернител на храм и ме поведяха към бесилка, бих бил съгласен, бих тръгнал на драго сърце, бих намирал това за правилно и справедливо.

Следователно така изглеждах вътрешно! Аз, който се лутах в света и го презирах! Аз, който бях с горд дух и споделях мислите на Демиан! Така изглеждах външно — някакъв измет и мръсник, пиан и нечист, гнусен и подъл, един див звяр, обсебен от ужасни страсти. Така изглеждах аз, аз, който идвах от онези градини, където всичко беше чистота, блясък и прелестна нежност, аз, който обичах музиката на Бах и хубавите стихове! Още чувам с отврата и възмущение в ушите ми да ехти моят собствен смях, пиански, неовладян смях, който избухва от глупашки приумици. Това бях аз!

Въпреки всичко обаче да изстрадаш тия мъки беше усещане, близко до насладата. Толкова дълго, сляп и тъп, бях лазил бавно, толкова дълго сърцето ми бе седяло мълчаливо и бедно в ъгъла, че и тези самообвинения, този ужас, цялото отвратително чувство бе добре дошло за душата ми. Все пак беше чувство, лумваха пламъци и в тях тръпнеше сърце! Объркан, посред злината усещах нещо като освобождение и пролет.

Междувременно гледано отвън, неудържимо се свличах към пропастта. Първото напиване скоро не беше единствено. Мнозина от нашето училище ходеха в кръчми и правеха щуротии, бях един от най-

младите сред ония, които участваха в тях, и вече не малкият, не и този, когото търпят, а предводител и звезда, прочут лудешки смел посетител на кръчми. Отново принадлежах напълно на тъмния свят, на дявола, и в този свят минавах за фамозен човек.

А всъщност на душата ми беше тежко до плач. Живеех в саморазрушителна разблудност и докато пред другарите си минавах за водач и дявол, за страшно решително и весело момче, дълбоко в мен тръпнеше боязлива душа, пълна със страх. Още помня, че веднъж очите ми се насълзиха, когато, напускайки една кръчма в неделна утрин, видях на улицата да играят деца, чисти и доволни, с току-що сресани коси и празнични дрехи. И докато до бирени локви по мръсните маси в долни кръчми забавлявах приятелите си с нечувани цинизми и често ги плаших, със скрито в сърцето уважение към всичко, което осмивах, вътрешно разплакан, падах на колене пред душата си, пред миналото, пред майка ми, пред бога.

Това, че никога не можех да бъда единен с моите придружители, че и сред тях оставах самотен, поради което и страдах толкова, имаше сериозна причина. Бях кръчмарски герой и присмехулник, нравех се на най-грубите, проявявах дух, проявявах смелост в мислите и словата си за учители, училище, родители, църква — устоявах на цинизми и сам дръзвах на някои, но никога не участвах, когато моите сподвижници отиваха при момичета, бях сам, макар изпълнен от пламенен копнеж по любов, безнадежден копнеж, докато по собствените ми думи би следвало да бъда загрубял сладострастник. Никой не беше по-раним, никой не беше по-свенлив от мен. И ако понякога виждах да минават млади бюргерски дъщери, хубави и чисти, светли и приятни, чудесни, чисти мечти, в сравнение със себе си ги намирах хиляди пъти по-добри и по-чисти. Известно време не можех да вляза в книжарничката на госпожа Ягелт, защото се изчервявах, щом я зърнех, и мислех за това, което ми бе разказвал Алфонс Бек.

Сега, колкото повече и по-продължително се чувствавах самотен и по-различен в моето ново общество, толкова по-малко можех да се освободя от него. Действително вече не знаех дали всъщност пиенето и говоренето на небивалици някога ми бе доставяло удоволствие, пък и никога не свикнах да пия, без всеки път да усещам мъчителните последици на това. Всичко беше като принуда. Правех каквото трябваше, защото иначе изобщо не знаех какво да предприема.

Страхувах се дълго да остана сам, плашех се от многото нежни, срамни сърдечни стремления, към каквито постоянно се чувствувах склонен, боях се от нежните любовни мисли, които толкова често ме навестяваха.

Най-много ми липсваше приятел. Имах двама или дори трима съученици, които приемах на драго сърце, но спадаха към добрите, а моите пороци отдавна не бяха тайна за никого. Те ме избягваха. От всички бях смятан за безнадежден играч, под чиито крака земята се олюлява. Учителите знаеха много за мен, неколкократно бях строго наказван, окончателното ми изключване от училището беше нещо, което се очакваше. Аз самият го знаех, отдавна вече не бях добрият ученик, а мамех, мъчително се промъквах с чувството, че това не би могло да трае дълго.

Има много пътища, по които бог ни прави самотни, и ни води към нас самите. Този път той избра тогава, и за мен. Всичко беше като лош сън. Над нечистотия, и лепкава смет, над счупените бирени чаши и преминали в цинично бърбрене нощи аз се виждам — един омагьосан мечтател, неспокоен и измъчен, да пълзи по отвратителен и нечист път. Има такива сънища, в които човек, устремил се към една принцеса, затъва в локви от нечистотии, в занемарени улички, пълни с воня и мръсотия. Така ставаше и с мен. По този не особено изискан начин като че ли ми бе отредено да бъда уединен, между мен и детството ми се появи заключена райска врата с безжалостни, сияещи пазачи. Това беше едно начало, пробуждане на носталгията по мен самия.

И досега се изплашвам и усещам тръпки, както когато, разтревожен с писмо от ръководителя на пансиона, баща ми за пръв път се яви в Ст. и неочаквано застана пред мен. Към края на онази зима той дойде за втори път, но тогава вече бях суров и равнодушен, допуснах да ме укорява, да моли, да ми напомня за майка. Накрая, беше много разсърден, каза, че ако не се променя, ще остави да бъда прогонен от училището за срам и позор и ще ме пхне в поправително заведение. Нека се опита! След като си замина, ми стана жал за него, но той не бе постигнал нищо, не бе намерил път към сина и в отделни мигове чувствувах, че му отмъщавам.

Какво щеше да излезе от мен, ми беше все едно. По странен и съвсем нехубав начин, с кисненето си в кръчмите и надменното изтъкване бях влязъл в спор със света, тази беше моята форма на

протест. При това се съсипвах, понякога работата ми изглеждаше така: ако на света не са потребни хора като мен, ако той не намира за тях по-добро място, по-високи задачи, то тъкмо те пропадат. Нека светът понесе щетите.

В онази година коледната ваканция беше направо неприятна. Майка ми се изплаши, когато ме видя отново. Бях израсъл още повече, слабото ми лице изглеждаше сиво и опустошено, с отпуснати черти и зачервени клепачи. Лекият мъх, който загатваше мустаци, и очилата, носех ги отскоро, ме правеха за нея още по-чужд. Сестрите ми отстъпиха назад и се захилиха. Всичко беше потискащо. Потискащ и горчив разговорът с баща ми в неговия кабинет, потискащи поздравленията на неколцината роднини, потискащ беше преди всичко Бъдни вечер. Откакто живеех на този свят, в нашата къща това беше най-големият ден, вечерта на празничност, на любов, на благодарност, на обновления съюз между родителите ми и мен. Този път всичко беше само тягостно и предизвикваше смут. Както обикновено баща ми прочете от Евангелието за овчарите на полето, които пазят цялото си стадо, както винаги сестрите ми стояха сияещи край масата с подаръците си, но гласът на баща ми не звучеше радостно и лицето му изглеждаше старо, разстроено, и майка ми беше тъжна, за мен всичко това също беше еднакво мъчително и натрапено, подаръци и пожелания за щастие, Евангелие и коледно дърво. Сладкишите миришеха приятно и сякаш излъчваха гъсти облаци още по-приятни спомени. Елхата ухаеше и разказваше за неща, които вече не съществуваха. Копнеех вечерта да свърши и празничните дни да отминат.

Така продължи през цялата зима. Едва неотдавна бях настойчиво предупреден от учителския съвет и заплашен с изключване. Нямаше да се проточи дълго. Е, от мен да мине.

Изпитвах особена, спотаена ненавист към Макс Демиан. През цялото това време не бях го виждал. В началото на моята учебна година в Ст. му бях писал два пъти, но не получих никакъв отговор, затова по време на ваканцията не го посетих.

Случи се тъй, че в същия парк, където през есента; се срещнах с Алфонс Бек, в началото на пролетта, когато живеят плет вече се

раззеленяваше, едно момиче ми направи впечатление. Излязох да се разходя сам, налегнат от неприятни мисли и грижи, защото здравето ми се бе влошило, освен това постоянно имах парични затруднения, дължах различни суми на другарите си, трябваше да измислям неотложни разходи, за да получа отново нещо от къщи, в няколко магазина бяха набъбнали сметките ми за пури и подобни неща. Не че тези грижи бяха стигнали толкова надълбоко — ако в най-близко време престоят ми тук приключеше и аз се удавех или бъдех отведен в изправително заведение, това нямаше да зависи от подобни дреболии. Но все пак още живеех очи в очи с тези некрасиви неща и страдах от тях.

През оня пролетен ден в парка срещнах млада жена, която силно ме привлече. Беше висока и кръшна, елегантно облечена и с умно момчешко лице. В миг я харесах, принадлежеше към типа, който обичах, и тя вече занимаваше въображението ми. Едва ли беше много по-възрастна от мен, ала много по-зряла, изискана, хубаво облечена и почти дама, но с една лека следа на палавост и момчешки нрав в израза на лицето, което ми допаднаше необикновено.

Никога не бе ми се удало да се приближа до момиче, в което бях влюбен, не ми се удаде и сега. Но впечатлението бе по-дълбоко от всички предишни и влиянието на тази влюбеност върху живота ми — могъщо.

Неочаквано отново имах пред себе си един образ, възвишен, почитан образ — ах, и никаква потребност, никакъв напор не беше толкова дълбок и буен в мен, както желанието за страхопочитание и обожание! Дадох й името Беатриче, защото знаех за нея, без да бях чел Данте, от една английска картина, репродукция на която притежавах. На нея бе изобразена девича фигура от времето на английските прерафаелити, стройна, с много удължени крайници, с фино продълговато лице, одухотворени черти и ръце. Моето красиво младо момиче не приличаше напълно на нея, макар също да бе стройно и с някаква момчешка ъгловатост, която обичах, и да притежаваше нещо от въодушевлението или одухотвореността на лицето.

Не бях разменил с Беатриче нито една-единствена дума. И въпреки това тогава тя упражни върху ми най-дълбоко влияние. Тя постави пред мен своя образ, отвори ми едно светилище, направи ме молител в един храм. Изведнъж се отказах от кисненето в кръчмите и

нощните скитания, отново можех да бъда сам, отново четях с удоволствие, отново с удоволствие се разхождах.

Внезапният прелом ми донесе достатъчно подигравки, но вече притежавах нещо, което обичах и обожавах, отново имах идеал, животът отново бе пълен с предусет и пъстър тайнствен здрач — това ме правеше нечувствителен към присмеха. Отново бях при себе си самия, чувствувах се като у дома си, макар и само като роб и слуга на един обожаван лик.

Не мога да мисля за онова време без известно вълнение. Отново се опитвах с най-искрено старание от развалините на един рухнал жизнен период да си съградя „светъл свят“. И пак живеех всецяло с единственото желание да премахна тъмното и злото в себе си и напълно да се подслоня в светлото, на колене пред божествата. И все пак този сегашен, „светъл свят“ донякъде бе мое собствено творение; той вече не беше бягство назад и сгушване под майчино крило и в безотговорна приютеност, това бе ново, открито от мен самия и подтикнато, служене с отговорност и себеовладяване. Проблемите на пола, от които страдах и от които отново и отново бягах, трябваше сега, в този свят огън, да се превърнат в дух и благоговение. Не биваше да има вече нищо тъмно, нищо грозно, нощи, преминали в стенания, никакво сърцебиене при вида на неприлични картини, никакво дебнене пред забранени врати, никаква похотливост. Вместо всичко това си издигнах олтар с образа на Беатриче и като се посвещавах на нея, се посвещавах на духа и на боговете.

Онази част от живота, която изтръгнах от тъмните сили, я пренесох в жертва на светлия. Не удоволствието беше моя цел, а чистотата, не щастието, а красотата и духовността.

Този култ към Беатриче промени напълно живота ми. Довчера скорозрял циник, сега бях жрец с целта да стана светец. Не само се отказах от лошия живот, към който бях привикнал, мъчех се да променя всичко, мъчех се да внеса чистота, благородство и достойнство във всичко това — разбирах ядене и пиене, говор и обличане. Започвах утрините със студени обливания с вода, каквито отначало трудно си налагах. Държах се сериозно и достойно, ходех изправен с по-забавена и достолепна крачка. За външните наблюдатели това може да е изглеждало и комично, но вътре в мен беше просто богослужение.

От всички необичайни упражнения, в които търсех израз на новото си съзнание, за мен беше важно едно. Започнах да рисувам. Залових се за това, защото между ангелския портрет на Беатриче, който притежавах, и онова момиче нямаше достатъчно прилика. Исках да се опитам да го нарисувам за себе си. С никога неизлитвани радост и надежда внесох в стаята си — неотдавна получих отделна стая — хубава хартия, бои и четки, подготвих си палитра, стъкло, порцеланови панички, моливи. Фините темперни бои в малки туби, които си купих, ме плениха. Сред тях имаше едно огненозелено, което още мисля, че виждам как за пръв път грейна в белите блюда.

Започнах внимателно. Да нарисувам лице, ми беше трудно, исках най-напред да опитам с нещо друго. Рисувах орнаменти, цветя и малки фантастични пейзажи, едно дърво до параклис, римски мост с кипариси. Понякога съвсем се увличах от това забавно действие, бях щастлив като дете с кутийката бои. Накрая обаче се залових да рисувам Беатриче.

Няколко листа бяха съвсем несполучливи и захвърлени. Колкото повече се стараех да си представя лицето на момичето, което от време на време срещах на улицата, толкова по-малко успявах. Най-после се отказах от това и просто взех да рисувам едно лице, като следвах въображението и направленията, които произтичаха от започнатото, от цвета и четката. Това, което се получаваше, беше едно мечтано лице и аз не бях доволен. Но веднага продължавах опита и всеки нов лист говореше малко по-ясно, приближаваше се до типа, макар в никакъв случай не и до действителността.

Все повече и повече привикнах с мечтателна четка да изтеглям линии и да запълвам полета, за които нямах образец, те зазвучаваха от свирещи клавиши, от интуитивното. Най-сетне един ден, почти несъзнателно, завърших лице, което ми говореше повече от предишните. То не беше лицето на онова момиче, отдавна вече не можеше да бъде. Бе нещо друго, недействително, но и не по-малко ценно. То изглеждаше повече глава на юноша, отколкото девиче лице, косата не беше руса като на моето хубаво момиче, а кестенява, с червеникав; оттенък, брадата — силна и енергична, а устата червена като цвят, цялото бе някак сковано и сходно с маска, но вгълбено и преизпълнено от таен живот.

Когато седях пред завършения лик, той ми направи странно впечатление. Изглеждаше ми един вид изображение на бог или свята маска, полумъжка, полуженска, без възраст, също така колкото волева, толкова и мечтателна и също толкова скована, колкото и тайно оживена. Това лице имаше да ми каже нещо, то ми принадлежеше, поставяше изисквания към мен. А имаше и прилика с някого, не знаех с кого.

Известно време картината придружаваше всички мои мисли и споделяше живота ми. Държах я скрита в едно чекмедже, никой не биваше да я намери и да ми се присмива. Но щом останех сам в стаичката си, изваждах картината и се занимавах с нея. Вечер я забождах с кабарче на тапета срещу леглото и я съзерцавах до заспиване и сутрин първият ми поглед бе насочен към рисунката.

Тъкмо по онова време отново почнах много да сънувам както винаги преди това като дете. Струваше ми се, че години наред не бях имал никакви съновидения. Сега те се завръщаха, образи от съвършено нов вид, и все по-често и по-често сред тях се появяваше нарисуваният лик, жив и говорещ, приветлив или враждебен към мен, понякога разкривен до муцуна, а понякога безкрайно красив, хармоничен и благороден.

И една сутрин, когато се събудих от такива сънища, изведнъж прозрях картината. Изглеждаше ми толкова приказно добре позната, сякаш викаше моето име, сякаш ме разбираше като майка, струваше ми се, че през всичките години е била посветена на мен. С разтуптяно сърце се вирах в листа, в кестенявите гъсти коси, полуженствената уста, високото чело със странната светлота (то само се бе успокоило) и в себе си чувствавах все по-близки и по-близки откритието, повторното намиране, познанието.

Скочих от леглото, заставах пред лицето и го гледах съвсем отблизо, в широко отворените зеленикави очи, дясното бе малко по-нависоко от другото. И изведнъж това дясно око трепна, трепна леко и нежно, но ясно и с трепването аз познах образа...

Как можах едва толкова късно да го открия! Беше лицето на Демиан.

По-късно често, много често сравнявах портрета с действителните черти на Демиан, както бяха запазени в паметта ми. Те

съвсем не бяха същите, макар да имаха сходство. Но все пак това беше Демиан.

Веднъж, във вечер на ранното лято, слънчевите лъчи, коси и червени, нахлуваха през моя прозорец, който гледаше на запад. В стаята се здрачаваше. Тогава, ми хрумна да прикрепя с гвоздейче на прозоречната рамка портрета на Беатриче или на Демиан и да видя как ще изглежда, пронизан от залязващото слънце. Лицето се разля без очертания, но обрамчените в червеникаво очи, светлотата на челото и яркочервената уста пламнаха дълбоко и диво сред оцветения фон. Дълго седях срещу картината и когато тя бе угаснала. Постепенно ме облада чувството, че това не е Беатриче, не е и Демиан, а моят образ. Картината не приличаше на мен — пък и не биваше да прилича, чувствувах го, — но тя беше това, което представляваше моят живот, беше моята съкровеност, моята съдба или моят демон. Така би изглеждал приятелят ми, ако някога отново бих си намерил такъв. Така би изглеждала любимата ми, ако нявга бих имал такава. Такъв би бил животът и такава смъртта ми — това беше звукът и ритъмът на собствената участ.

През онези седмици се бях заел с едно четиво, което ми направи по-дълбоко впечатление от всичко, познато отпреди. И по-късно рядко съм преживявал така други книги, може би само още Ницше. Беше том на Новалис с писма и сентенции, много от които не разбирах, но всички те неизказано ме увличаха и поглъщаха. Хрумна ми една от мъдростите. Написах я с перо под картината. „Съдба и душа са названия на едно понятие“. Сега бях разбрал това.

Момичето, което наричах Беатриче, още срещях често. Вече не изпитвах вълнение при това, винаги обаче едно леко съзвучие, един емоционален предусет: „Ти си свързана с мен, но не ти, само твоят образ; ти си дял от моята съдба.“

Копнежът ми по Макс Демиан отново се засили. Не знаех нищо за него, от години нищо. Един-единствен път го срещнах през ваканцията. Сега виждам, че съм премълчал тази кратка среща в записките си, и виждам, че съм го направил от срам и суета. Трябва да запълня пропуснатото.

И така веднъж през ваканцията, когато с надменното и постоянно някак уморено лице от времето на скитничеството ми по кръчмите се разхождах бавно из моя роден град, размахвах бастуна си и гледах филистерите със старите, останали неизменни презрени лица, срещнах моя нявгашен приятел. Едва го бях съгледал, и потръпнах. Светкавично си помислих за Франц Кромер. Дали Демиан действително бе забравил тази история! Беше ми толкова неприятно да му бъда задължен — всъщност, разбира се, за глупава детинска история, но все пак именно задължен...

Явно изчакваше да види дали ще го поздравя и когато направих това с възможното пълно спокойствие, той ми подаде ръка. Отново неговото ръкостискане! Толкова здраво, топло и все пак хладно, мъжествено! Демиан ме изгледа внимателно в лицето и каза:

— Ти си пораснал, Синклер.

А той самият ми се струваше съвсем непроменен, еднакво стар, еднакво млад както винаги.

Демиан се присъедини към мен, разходихме се, говорихме само за незначителни неща, нито дума за някога. Сетих се, че навремето му бях писал много пъти, без да получа отговор. Ах, дано бе забравил и тези глупави, глупави писма! Той не каза нищо и за тях.

Тогавя още нямаше никаква Беатриче и никаква картина. Беше още във времето на моето безпътство. Извън града го поканих да отидем заедно в една пивница. Той дойде. Самохвално поръчах бутилка вино, налях, чукнах се с него и се показах много запознат с пияческите нрави на студентите, изпразних първата чаша на един дъх.

— Често ли ходиш в пивници? — попита ме той.

— О, да — казах провлечено. — Какво да се прави иначе? В края на краищата това всякога е най-веселото.

— Намираш ли? Може и да е така. Има нещо много хубаво в опиянението, в Бакхусовото! Но намирам, че повечето хора, които стоят дълго в пивниците, съвсем са загубили тези усещания. Струва ми се, че тъкмо обикалянето на кръчмите е нещо наистина филистерско. Да, цяла една нощ с горящи факли, с истинско красиво опиянение и шемет! Но така непрестанно чаша подир чаша вече, естествено, не е истинското. Ти би ли могъл да си представиш Фауст, как той вечер след вечер седи на една постоянна маса?

Пих и му хвърлих враждебен поглед.

— Да, но нали не всеки е Фауст — отрязах аз.

Той ме изгледа някак смутен. После се усмихна със старата бодрост и превъзходство.

— Е, защо да спорим? Във всеки случай битието на пияницата или на покварения човек навярно е по-оживено, отколкото на безукорния бургер. И после, някога прочетох, че животът в поквара е една от най-добрите подготовки за мистика. Нали винаги е имало и хора като свети Августин, които се превръщали в ясновидци. Преди това той бил човек на насладата и на лекия разпуснат живот.

Бях недоверчив и в никакъв случай не исках да позволя да ме поучава. Затова казах надменно:

— Да, всеки според вкуса си. Мен, да си призная открито, съвсем не ме е грижа дали ще ставам ясновидец или нещо друго.

Демиан ме стрелна с леко присвити, разбиращи очи.

— Мили Синклер — каза той бавно, — нямах намерение да ти говоря неприятни неща. Впрочем с каква цел пишеш сега, ние и двамата, разбира се, не знаем. Това, което е у теб и формира твоя живот, сигурно вече го знае. Толкова е добре да вярваме, че в себе си имаме някой, който знае всичко, иска всичко, прави всичко по-добре от нас самите. Но, прощавай, трябва да се прибера вкъщи.

Сбогувахме се бързо, останах твърде зле настроен, доизпих шишето и когато поисках да си тръгна, разбрах, че Демиан вече беше платил. Това ме ядоса още повече.

Мислите ми отново се задържаха на тази дребна случка. Те бяха погълнати от Демиан. И думите, които тогава, в пивницата край града, ми беше казал, също изплуваха в паметта ми, странно свежи и съхранени. „Толкова е добре да вярваме, че в себе си имаме някой, който знае всичко.“

Гледах към картината, която висеше на прозореца и бе съвсем угаснала. Но аз виждах очите още да горят. Това бе погледът на Демиан или на този, който беше в мен. На този, който знаеше всичко.

Какъв копнеж по Демиан изпитвах! Не знаех нищо за него, той беше недостигаем за мен. Знаех само, че навярно следва някъде и че щом завършил гимназия, майка му напуснала нашия град.

Изравях всичките си спомени за Макс Демиан още от моята история с Кромер. И отново зазвуча толкова много, което той някога ми беше казал, и всичко още имаше смисъл, беше актуално, засягаше

ме! Също и това, което при нашата последна, толкова нерадостна среща беше казал за покварения човек и за светеца, изведнъж ясно застана пред душата ми. Нима и с мен не се бе случило точно така? Не бях ли живял сред пиянство и нечистотия, шемет и пилеене, докато с един нов жизнен подтик у мен не бе оживяло тъкмо противоположното, изискването за чистота, копнежът за святост?

Така продължавах да вървя по дирята на спомените, отдавна бе настъпила нощ и навън валеше. И в моите спомени чувах да ръми дъжд, беше в часа под кестеновите дървета, където някога Демиан ме бе разпитал за Франц Кромер и бе отгатнал първите ми тайни. Едно след друго се появяваше всичко, разговори, водени по пътя към училището, часовете по подготовка за конфирмация. И накрая се сецах за най-ранната ми среща с Макс Демиан. За какво бе ставало дума тогава? Не можех да си спомня веднага, но си давах време, бях съвсем потънал в това. И ето че отново изплува и този спомен. Бяхме се спрели пред нашата къща, след като той бе споделил с мен мнението си за Каин. Тогава бе заговорил и за стария, полуизличен герб над нашата къщна врата върху разширяващия се от долу на горе ключов камък. Беше казал, че го интересува и че трябва да се обръща внимание на такива неща.

През нощта сънувах Демиан и герба, който постоянно се преобразяваше. Демиан го държеше в ръце, беше ту малък и сив, ту страшно голям и многоцветен, а той ми обясняваше, че винаги бил един и същ. Накрая обаче ме принуди да изям герба. Когато го преглътнах, с чудовищна уплаха усетих, че погълнатата, птица от герба беше жива у мен, изпълваше ме и започна отвътре да ме прояжда. Обзет от смъртен страх, се сепнах и пробудих.

Разсъних се, беше посред нощ и в стаята се чуваше, че вали. Станах, за да затворя прозореца, и при това настъпих нещо светло, което лежеше на пода. На сутринта видях, че е било моята рисунка. Лежеше влажна на пода и някак се бе издула. Опънах я да изсъхне между два листа попивателна хартия в една тежка книга. Когато на следващия ден я погледнах отново, беше изсъхнала, но се бе и променила. Червената уста бе побледняла и станала някак по-тясна. Сега вече тя беше устата на Демиан.

Заех се да направя нова рисунка с птицата от герба. Как всъщност изглеждаше тя, не си представях ясно, а някои неща, както

помнех, вече и отблизо не можеха много добре да се различат, тъй като изображението беше старо и често пъти замазвано с боя. Птицата беше кацнала или легнала върху нещо, може би върху цвете, кошница или гнездо, или корона на дърво. Не ме бе грижа много за това, като наченка ми послужи всичко, за което имах ясна представа. По някаква неразгадаема потребност започнах веднага със силни багри, на моя лист главата на птицата беше златножълта. Продължих по приумица да правя и другите неща и за няколко дни завърших рисунката.

Сега тя изобразяваше граблива птица с остра, смела ястребова глава. Половината ѝ тяло стоеше в тъмно земно кълбо, от което тя като от огромно яйце се мъчеше да излезе на синия небесен фон. Когато наблюдавах листа по-дълго време, все повече и повече ми се струваше, че това е цветният герб, който се бе явил в съня ми.

Не ми беше възможно да напиша писмо на Демиан, дори и да знаех докъде. Реших обаче със същото сънно предчувствие, с което тогава върших всичко, да му изпратя картината с ястреба, все едно дали тя ще стигне до него, или не. Не добавих нищо, дори името си не поставих, грижливо изрязвах краищата, купих голям плик и надписах някогашния адрес на моя приятел. Тогава го изпратих.

Наближаваше времето за един изпит и трябваше повече от обикновено да работя в училище. Учителите отново се отнасяха към мене с уважение, откакто изведнъж промених недостойния си живот. И сега не бях много добър ученик, но вече нито аз, нито който и да било мислеше за това, че само преди година и половина за всички беше толкова вероятно дисциплинарното ми изключване от училище.

Сега отново баща ми пишеше повече в предишния тон, без упреци и заплахи. Но нямах никакво желание да обяснявам на него или на който и да е друг как протече моето преобразяване. Беше случайност, че тази промяна съвпадна с изискванията на родителите и учителите ми. Това преобразяване не ме отведе до другите, не ме приближи до никого, само ме направи по-самотен. То бе устремяване нанякъде, към Демиан, към далечна съдба. Дори аз самият не знаех целта, а бях понесен от него. Започна се с Беатриче, но от известно време живеях с моите изрисувани листа и разсъжденията си за Демиан, в един толкова недействителен свят, че съвсем го изгубих от погледа и мислите си. Никому не бих могъл да кажа нито дума за

моите сънища, моите очаквания, за вътрешното си преобразяване,
дори и да го желаех.

Но как бих го пожелал?

ПЕТА ГЛАВА

ПТИЦАТА СЕ ИЗМЪКВА ОТ ЯЙЦЕТО

Нарисуваната от мен призрачна птица беше на път и търсеше приятеля ми. Получих ответ по най-чуден начин.

Веднъж след междучасие в нашата класна стая, на моето място, намерих пъхнато в книгите ми някакво листче. То беше сгънато точно така, както бе обичайно да се сгъват писъмцата, които съучениците понякога по време на урок си пращаха скришом. Учуди ме само кой би могъл да остави тази бележка, защото нямах такава връзка с никой от съучениците си. Помислих, че това ще е покана за някакво ученическо забавление, в което нямаше да взема участие, и сложих бележката нечетена в книгата. Едва по време на урока тя случайно попадна отново в ръката ми.

Играех с хартията, разгънах я неволно и видях написани няколко думи. Хвърлих поглед, една дума го прикова, аз изплашен зачетох, а сърцето ми се сви пред съдбата като в голям студ.

„Птицата се мъчи да излезе от черупката си. Яйцето е светът. Който иска да се роди, трябва да разруши един свят. Птицата лети към бог. Богът се казва Абраксас.“

След многократното прочитане на тези редове изпаднах в дълбок размисъл. Нямаше съмнение, това бе отклик на Демиан. Никой освен аз и той не можеше да знае за птицата. Беше получил моята картина. Разбрал бе и ми помагаше с намек. Но как се свързваше всичко? И — мъчеше ме и преди всичко това — какво значеше Абраксас? Никога не бях чувал или чел думата. „Богът се казва Абраксас.“

Часът отмина, без да чуя нещо от урока. Започна новият, последният от предобедните. Водеше го млад помощник-учител, дошъл наскоро от университета, той много ни допадаше, защото беше толкова млад и не се одързостяваше да проявява по отношение на нас фалшиво достолепие.

Под ръководството на доктор Фолен четяхме Херодот. Това четиво спадаше към малкото училищни занимания, които ме

интересуваха. Но този път не ме увличаше. Механично бях отворил книгата си, но не следях превода, продължавах да тъна в собствените си мисли. Впрочем вече много пъти от опит бях установил, колко правдиво беше казаното от Демиан тогава, в часовете по религия. Човек постига това, което желае достатъчно силно. Когато по време на обучението бивах крайно погълнат от собствените си мисли, можех да бъда спокоен, че учителят ще ме остави на мира. А когато човек бива разсеян или сънлив, тогава учителят веднага застава пред него — и това вече ми се бе случвало. Но ако действително мислеше, действително беше потънал в размишления, тогава бе предпазен. Бях вече опитвал и това с неотклонния силен поглед, и то намери потвърждение. Някога, по времето на Демиан, не ми се удаваше, сега често долавях, че с поглед и мисъл можеш много да уредиш.

И тъй, седях, но бях много далеч от Херодот и от училището. В този момент обаче гласът на учителя прониза като светкавица съзнанието ми и аз се сепнах, изпълнен от страх. Той самият стоеше съвсем близо пред мен, чувах гласа му, смятах, че бе извикал моето име. Но не ме погледна. Отдъхнах си.

Тогава отново чух гласа му. Изричаше високо думата Абракасас.

В едно обяснение, чието начало бях пропуснал, доктор Фолен продължаваше. „Не би трябвало да си представяме толкова наивни възгледите на ония секти и мистични обединения от древността, както те изглеждат от зрителния ъгъл на едно рационалистично наблюдение. Древността изобщо не познава наука в нашия сегашен смисъл. В нея няма много занимание с философско-мистични истини, и то много високо развито. Отчасти от това възникват магията и шегата, които твърде често са водили и до измама и престъпление. Но магията също е с благороден произход и дълбоки идеи. Такова е и учението за Абракасас, което преди малко приведох за пример. Това име се споменава във връзка с гръцките магически формули и много често се смята за название на някакъв вълшебник дявол, каквито дивите племена и досега почитат. Изглежда, че Абракасас означава много повече. Бихме могли да си обясним името като на божество, което носи символната задача да съедини божественото със сатанинското.“

Дребният учен мъж продължаваше да говори изискано и усърдно, никой не беше особено внимателен и тъй като името не се

спомена повече, то и моето внимание скоро отново се насочи към мен самия.

„Да съедини божественото със сатанинското“ — отекваше в мен. Тук можех да се включа. Това ми бе познато от разговорите с Демиан през последните дни на нашето приятелство. Тогава Демиан бе казал, че, естествено, сме имали бог, когото уважаваме, но той представлявал само произволно отделена половина на света (това бил официалният, позволеният, „светлият“ свят). Но би трябвало да се почита и целият свят, следователно или да имаме бог, който да е и дявол, или едновременно с богослужението да устройваме и дяволослужение. А сега следователно Абраксас беше богът, който бе колкото бог, толкова и дявол.

Известно време с голямо усърдие продължавах да търся следата, без да я издиря по-нататък. Безуспешно прерових цяла една библиотека заради Абраксас. Въпреки това по същността си никога не съм бил особено склонен към този начин на пряко и съзнателно търсене, при който се намират само истините, а те остават в ръката ти като камък.

Фигурата на Беатриче, с която известно време толкова много и съкровено се бях занимавал, сега постепенно залезе или по-скоро бавно отстъпваше, все повече и повече се приближаваше към хоризонта и ставаше призрачна, далечна, бледа. Тя вече не стигаше до душата.

Тогава в моето странно, свито в черупка съществуване, което водех като лунатик, започна да възниква нов образ. Копнежът по живота зацъфтя у мен, по-скоро копнежът по любовта и шепотът на страстта, които известно време можах да разтворя в обожанието на Беатриче, изискваха нови образи и цели. Все още за мен не се задаваше никакво осъществяване и ми бе по-невъзможно откогато и да било да измамя копнежа и да очаквам нещо от момичетата, при които моите другари опитваха щастието си. Отново сънувах бурно; и то дори повече през деня, отколкото през нощта. Представи, образи или желаниа се надигаха у мен и ме отвличаха от външния свят, така че с тези картини в себе си, с тези блянове или сенки живеех повече и имах по-истинска и по-пламенна връзка, отколкото с действителното ми окръжение.

Един определен сън или игра на фантазията, който винаги се повтаряше, бе за мен много значим. Този сън, най-важният и най-неблагоприятният в моя живот, протичаше така: връщах се в бащината си къща, над вратата на дома ни птицата от герба светеше в жълто на синя основа, вкъщи ме посрещаше майка ми, но когато пристъпвах и исках да я прегърна, вече не беше тя, а една никога невиджана фигура, едра и силна, която приличаше на моята рисунка и на Макс Демиан, но бе по-различна и въпреки едрината си, съвсем женствена. Тази фигура ме притегляше до себе си и ме вземаше в дълбоки тръпнолюбовни обятия. Блаженство и ужас се смесваха, прегръдката беше богослужение, а също толкова и престъпление. Твърде много спомен за майка ми, твърде много и от спомена за моя приятел Демиан одухотворяваше фигурата, която ме прегръщаше. Тази ласка накърняваше всяко страхопочитание и въпреки това беше блаженство. Често се събуждах от този сън с дълбоко чувство за щастие, често със смъртен страх и измъчена съвест като при ужасен грях.

Само постепенно и несъзнателно между толкова съкровения образ и дадения ми отвън знак за търсения бог възникваше връзка. Но после тя ставаше по-тясна, по-задушевна и аз почнах да долавям, че тъкмо в този сън-предусет зова Абракасас. Блаженство и страх, мъж и жена смесени, най-святото и ужасното, преплетени едно с друго, дълбоката вина, тръпнеца в най-нежната невинност — такъв беше образът на моята любовна мечта, такъв беше и Абракасас. Любовта вече не бе животински тъмна страст, както наплашен отначало я бях преживял, но вече не бе и благочестиво одухотворена, не бе обожание, както я бях принесъл в жертва на портрета на Беатриче. Тя беше и двете, двете, и още много повече. Беше ангел и дявол, мъж и жена в едно, човек и звяр, най-върховното добро и най-крайното зло. Струваше ми се, че ми е предопределено да изживея това, че е моя съдба, да го опитам. Копнеех по него и се страхувах, но то винаги присъствуваше, винаги беше в мен.

През идната пролет трябваше да завърша гимназия и да отида да следвам, още не знаех къде и какво. Над устните ми пораснаха малки мустаци, вече бях възмъжаващ човек и все пак съвършено безпомощен, без цели. Неотклонно бе само едно: гласът у мен, мечтаният образ. Чувствувах повелята сляпо да приема това предводителство. Но ми беше трудно, всекидневно се противях.

Навярно бях побъркан, мислех си нередко, навярно не бях като останалите хора. Но ми се удаваше това, което другите постигаха, можех да направя всичко, с малко усърдие и старание, успях да чета Платон, да реша тригонометрични задачи или да проследя някакъв химически анализ. Само едно ми бе непосилно: да изтръгна тъмноскритата в мен цел и някъде пред себе си да я нарисувам, както правеше оня, който определено знаеше, че иска да бъде професор или съдия, лекар или човек на изкуството, колко дълго щеше да трае това и какви ли предимства можеше да има? Но не смогвах. Навярно някога и аз ще стана нещо такова, откъде да зная? Навярно трябва да търся, да продължавам да търся години наред и нищо няма да излезе, няма да стигна до никаква цел. Или все пак ще осъществя една цел, но тя ще бъде лоша, опасна, страховита.

Не исках нищо, освен да се опитам да преживея самородното, което съвсем естествен напираше за изблик у мен. Защо това бе неимоверно тежко?

Често правех опити да нарисувам могъщия образ на любовта от моя сън. Никога не ми се удаваше. Ако бях успял, щях да изпратя рисунката на Демиан. Къде беше той? Не знаех, знаех само, че бе свързан е мен. Кога щях да го видя отново?

Ведрото спокойствие от седмиците и месеците, когато се занимавах с Беатриче, отдавна бе минало. Тогава вярвах, че съм стигнал до остров и съм намерил покой. Но така беше винаги — едва едно състояние ми бе станало приятно, едва един сън ми се бе отразил благотворно, и той вече беше повехнал и без блясък. Напразно бе да го оплаквам! Сега живеех в огън от неутолени изисквания, в напрегнато очакване, което много пъти ме правеше съвсем див и бесен. Често виждах фигурата от съня със свръхжива яснота пред себе си, много поясна, отколкото собствената ми ръка, говорех, изплаквах ѝ се, проклинах я. Наричах я майка и със сълзи на очи коленичех пред нея, наричах я любима и предусеща зрялата ѝ, осъществяваща всичко целувка, наричах я дявол и уличница, вампир и убиец. Примамваше ме към най-нежни любовни сънища и към опустошително безсрамие, за нея нищо не беше твърде добро и приятно, нищо твърде лошо и низко.

Цялата онази зима преживях във вътрешна буря, която трудно мога да опиша. Отдавна бях свикнал със самотата, тя не ме потискаше, живеех с Демиан, с ястреба, с фигурата от голямото съновидение, тя

беше моя съдба и моя любима. Това беше достатъчно, за да живееш, защото всичко гледаше към великото и далечното и всичко загатваше Абраксас. Но никой от тия сънища, никоя от моите мисли не ми принадлежеше, никоя не можех да призова, на никоя не можех по собствено желание да дам някакъв цвят. Те идваха и ме грабваха, бях управляван от тях, оживяван от тях.

Иначе външно бях уверен. Не се страхувах от хората, моите съученици бяха схванали това и проявяваха към мен едно тайно уважение, което често ме караше да се усмихвам. И ако исках, можех много добре да прозра повечето от тях, при случай дори да ги учудя с това. Само че пожелавах рядко или никога. Винаги бях зает със себе си, винаги с мен самия. И най-съкровено желяех най-после веднъж да изживея нещо, да дам нещо от себе си, да го излъча навън в света, да встъпя във връзка и борба с този свят. Понякога, докато вечер бродех по улиците и от вечно вълнение и до полунощ не можех да се прибера къщи, от време на време си мислех: в този миг би трябвало да ме срещне моята любима и като минавам край най-близкия ъгъл, да чуя, че ме зове от съседния отворен прозорец. Понякога всичко това ми се струваше непоносимо мъчително и бях склонен да се лиша от живота си.

Тогава си намерих, както се казва, „благодарение на случая“ странно убежище. Но такива случаи няма. Щом този, комуто нещо е необходимо, го намира, то не случаят му го е дал, а той сам е бил поведен от собственото си изискване и потребност.

При моите обиколки из града в малката църква на едно предградие, без да се отбивам, два или три пъти чух да свири орган. Следващия път, когато минах оттам, пак чух да се свири и познах, че се изпълняваше Бах. Пристъпих към вратата, обаче я намерих заключена и тъй като уличката бе почти безлюдна, седнах на един крайъгълен камък до църквата, вдигнах високо яката на палтото си и се заслушах. Не беше голям, макар и доста добър орган, но се свиреше чудно, със своеобразен, крайно личен израз на воля и упоритост, който звучеше като молитва. Имах чувството: човекът, който свири там, знае, че в тази музика е заключено съкровище, и се домогва, настоява, мъчи се за това съкровище като за свой живот. Не разбирам особено от музикална техника, ала тъкмо този израз на душата чрез звуците още

от дете схващах инстинктивно и в себе си долавях музикалното като самопонятно.

След това музикантът изпълни нещо съвременно, можеше да бъде от Регер. Църквата беше почти тъмна, само съвсем слабо сияние идеше от близкия прозорец. Чаках музиката да свърши, после се заразхождах нагоре и надолу, докато видях органистът да излиза. Беше още млад човек, но по-възрастен от мен, с недодялана и грубовата фигура, и се отдалечаваше бързо със силни и сякаш гневни крачки.

От този ден нататък понякога във вечерните часове сядах пред църквата или се разхождах наоколо. Веднъж намерих вратата отворена и мръзнейки половин час, седях на пейката с щастливо чувство, докато горе органистът свиреше при съвсем оскъдна газова светлина. От музиката, която изпълняваше, слушах не само него, струваше ми се, че всичко, което той свиреше, бе сродно, имаше някаква тайнствена взаимовръзката. Всичко проехтяло тук беше религиозно, беше посветено и благочестиво, но не набожно като посетителите на църквите и пасторите, а с благочестието на поклонниците и просяците от средновековието, благочестиво с отдаденост на велико чувство, издигнало се над всички вероизповедания. Майсторите преди Бах и старите италианци бяха свирени прилежно. И всички говореха едно и също, всички казваха това, което и музикантът таеше в душата си. Изразяваха копнеж, най-съкровено обхващане на света и най-диво самоотделяне от него, затаено пламенно вслушване в собствената тъмна душа, опиянение от отдадеността и дълбоко любопитство към чудото.

Когато веднъж тайно проследих органиста при излизането му от църквата, забелязах далеч, съвсем в покрайнината на града, да се отбива в малка кръчма.

Не можах да устоя и влязох подир него. Тука го видях за пръв път. Той седеше до масата в един ъгъл на малката стаичка, с черна филцова шапка на главата, с чаша вино пред себе си, и лицето му бе такова, каквото очаквах. Беше грозно и някак първично, търсецо и скрито, своенравно и волево, но при това около устата някак меко и детинско. Всичко мъжествено и силно бе съсредоточено в очите и челото, долната част на лицето беше нежна, незряла, неовладяна и отчасти чувствителна. Брадата издаваше нерешителност, нещо

момчешко в нея противоречеше на челото и погледа. Харесаха ми тъмнокафявите очи, пълни с гордост и враждебност.

Мълчешком седнах срещу него, в кръчмата нямаше никой друг. Органистът ми хвърли искрящ поглед, сякаш искаше да ме прогони. Но устоях и го наблюдавах, неотклонно, докато той грубо промърмори:

— Какво гледате така дяволски остро? Искате ли нещо от мен?

— Нищо не искам — казах аз, — но вече съм получил много от вас.

Той сбърчи чело.

— Така, да не сте поклонник на музиката? Намирам за отвратително човек да се покланя на музиката.

Не допуснах да ме сплаши.

— Често съм ви слушал в църквата там, отвъд — обясних аз. — Впрочем не желая да ви досаждам. Мислех, че при вас може би ще намеря нещо особено, не зная какво точно. Но по-добре изобщо не ми обръщайте внимание! Нали мога да ви слушам в църквата!

— Но аз винаги заключавам.

— Неотдавна бяхте забравили и аз влязох вътре. Инак обикновено стоя отвън и сядам на крайъгълния камък.

— Така ли? Бихте могли понякога да влизате, вътре е по-топло. Стига само да почукате на вратата, по-силно обаче и не тъкмо когато свиря. А сега, какво искахте да кажете? Вие сте съвсем млад човек, вероятно ученик или студент? Музикант ли сте?

— Не. Но обичам да слушам музика, и то такава, каквато вие свирите, повелителна музика, при която се долавя: ето един човек разтърсва небето и ада. Много обичам музиката, вярвам в нея, защото тя е толкова малко морална. Всичко друго е морално, а аз търся нещо, което не е такова. От моралното винаги просто съм страдал. Не мога да се изразя добре. Знаете ли, би трябвало да има бог, който да е едновременно бог и дявол? Трябва да има, чувах за това.

Музикантът бутна широката си шапка назад, разтърси тъмната си коса и я отметна от голямото чело. При това ме прониза с поглед, наклони към мен лице през масата. Тихо и напрегнато попита:

— Как се казва богът, за когото говорите?

— За съжаление не зная почти нищо за него, всъщност само името. Наричат го Абракасас.

Музикантът някак недоверчиво се озърна, като че ли някой можеше да ни подслушва. После се надвеси по-близо до мен и каза шепнешком:

— Така си и мислех, кой сте вие?

— Ученик от гимназията.

— Откъде знаете за Абраксас?

— Узнах случайно.

Той удари с юмрук по масата, така че чашата му с виното се разплиска.

— Случайно! Не говорете глупости, млади човече! За Абраксас не се узнава случайно, запомнете това! Ще ви кажа повече за него. Зная малко.

Музикантът замълча и изтегли стола си назад. Когато аз, изпълнен с очакване, го погледнах, направи гримаса.

— Не тук! Друг път. Ето, вземете.

С тези думи посегна към джоба на палтото си, което не бе свалил, и извади няколко печени кестена, които ми подхвърли.

Не казах нищо, взех ги, ядох и бях много доволен.

— И тъй — прошепна органистът подир малко, — откъде знаете за него?

Не се поколебах да му открия.

— Бях сам и безпомощен — зараказвах аз, — тогава се сетих за един приятел от ранните ми години, за когото вярвам, че знае твърде много. Нарисувах нещо — птица, която излиза от земното кълбо. Пратих му рисунката. След известно време, когато вече изобщо не се надявах, получих едно листче, където бе написано на ръка: „Птицата се мъчи да излезе от черупката си. Яйцето е светът. Който иска да се роди, трябва да разруши един свят. Птицата лети към бог. Богът се казва Абраксас.“

Той не отвърна нищо, всеки белеше кестените си, ядохме ги към виното.

— Няма ли да изпием още чашка? — попита той.

— Не, благодаря, не обичам да пия.

Органистът се усмихна някак разочаровано:

— Както желаете. При мен е другояче. Ще остана още тук. А сега си вървете.

После, втория път, когато подир органовата музика тръгнах с него, той вече не беше особено разговорлив. Въведе ме през една стара уличка в отдавнашна внушителна къща и в голяма, някак празна и запусната стая, където освен пианото нищо не загатваше за музика, докато голям библиотечен шкаф и писалище придаваха на помещението вида на кабинет на учен.

— Колко много книги имате! — казах с възхищение.

— Част от тях са от библиотеката на баща ми, при когото живея. Да, млади човече, живея при баща и майка, но не мога да ви ги представя, в къщата хората, с които дружа, не се радват на голямо уважение. Знаете ли, аз съм блуден син. Баща ми е легендарно честолобив човек, бележит пастор и проповедник в този град. А аз, за да го узнаете веднага, съм неговият даровит и многообещаващ син, който обаче се е отклонил от правия път и донякъде е побъркан. Бях теолог и малко преди държавния изпит напуснах този порядъчен факултет, макар всъщност още да съм свързан със специалността, що се отнася до личните ми проучвания... Какви ли не богове са си измисляли хората, за мен това продължава да е много важно и интересно. Впрочем сега съм музикант и както изглежда, скоро ще получа скромното място на органист. Тогава, естествено, пак ще съм при църквата.

Огледах цялата дълга редица от гръбчета на книги, открих гръцки, латински, хебраистки заглавия, доколкото можех да видя при слабата светлина на малката настолна лампа. Междувременно моят познат бе легнал на пода в мрака до стената и се ровеше в нещо.

— Елате тук — повика ме той след известно време. — Сега ще пофилософствуваме, това ще рече, да си затворим муцуните, да лежим по корем, и да мислим.

Органистът драсна клечка кибрит и запали хартии и цепеници в камината, пред която бе легнал. Пламъкът се издигна високо, мъжът раздухваше и стъкваше огъня с подчертана предпазливост. Свлякох се до него на разнищения килим. Той бе приковал поглед в огъня, който привлече и мен, и двамата мълком лежахме повече от час пред обхваналия дървата трепкащ пламък, виждахме ги да лумват и шумят, да падат и се извиват, да трепват и гаснеят, да блясват и накрая да се стелят и да приличат в тиха вгълбена жарава.

— Почитането на огъня не е било най-глупавото, което хората са измислили — промълви той веднъж, сякаш на себе си.

Иначе никой от нас не каза нито дума. С вперени очи, не можех да се откъсна от огъня, бях потънал в унес и тишина, виждах изваяния от пушека и образи в пепелта. Веднъж се сепнах. Моят другар хвърли в жарта късче смола, веднага се вдигна малко тънко пламъче, в което видях птицата с жълтата ястребова глава. Златисто припламващи нишки пронизваха замиращата жар на камината и се свързваха в мрежа, появяваха се букви и образи, спомени за лица, за, животни, за растения, за червеи и змии. Когато, оборавил се, погледнах към другия, той, опрял брада върху юмруците си, гледаше втренчено, увлечено и фанатично в пепелта.

— Трябва да си тръгвам — казах тихо.

— Е, отивайте си, довиждане.

Органистът не стана и тъй като лампата бе угасена, трябваше с мъка, опипом да си намеря път през тъмната стая, тъмните коридори и стълбището на омагьосаната отколешна къща. На улицата се спрях и погледнах нагоре към старата къща. Нито един прозорец не светеше. В зрака от газовия фенер пред вратата блестеше малка месингова табела.

„Писториус, главен пастор“ — прочетох на нея.

Едва вкъщи, когато след вечеря седях в моята малка стая, ми хрумна, че не научих нищо кито за Абракасас, нито за Писториус, че ние едва ли разменихме и десет думи. Но бях много доволен от посещението си. А за следващия път той ми беше обещал съвсем необикновена стара музика за орган, една пасакалия от Букстехуде.

Без да зная, органистът Писториус ми бе дал първия урок, когато заедно лежахме на пода пред камината в мрачната му отшелническа стая. Съзерцаването на огъня ми се отрази добре, то усили и потвърди у мен склонности, които винаги бях имал, но собствено никога не бях развивал. Постепенно си изясних донякъде и това.

Още като малко дете от време на време проявявах склонността да се вглеждам в причудливи форми на природата, не да ги наблюдавам, а да се посвещавам на присъщата им магия, на техния заплетен дълбок език. Дълги и извити корени на дървета, цветни жили в скали, петна от масло, които плуват над водата, пукнатини в стъкла — всички неща от

този род тогава имаха за мен голямо вълшебство, най-вече обаче водата и огънят, пушекът, облаците, прахът и съвсем особено кръжащите цветни петна, които виждах, щом затворех очи. В дните след първото ми посещение у Писториус това отново започна да нахлува у мен, тъй като забелязах, че изключително дългото взирание в огъня ми носи известно укрепване, радост и повишено самочувствие, което долавях оттогава. Беше забележително благотворно и обогатяващо да се прави това.

Към малкия опит, който бях насъбрал досега по пътя към моята жизнена цел, се прибави нещо ново: наблюдаването на такива образувания, отдаването на ирационални, на объркани, странни форми на природата, които пораждат у нас чувството за съзвучие на душата ни с волята, която ги е създала, и скоро се възправяме пред изкушението да ги сметнем за свой собствен каприз, за свои собствени създания, виждаме да тръпне и да се разлива границата между нас и природата и се учим да откриваме настроението, в което не знаем дали образите върху ретината на нашите очи произлизат от външни или от вътрешни впечатления. Никъде освен при това упражнение не правим толкова просто и лесно откритието колко много сме творци, колко много и как безспирно нашата душа взема участие в непрестанното създаване на света. Нещо повече, неделимата божественост, която действа у нас и в природата, е една и съща, ако външният свят загине, то и само един от нас би бил способен отново да го съгради, защото планина и река, дърво и лист, корен и цвят, всичко, сътворено в природата, лежи предсътворено у нас, произтича от душата, чиято същина е вечност, чиято същина не познаваме, макар че тя от време на време ни дава да я почувствуваме като любовна и творческа сила.

Едва няколко години по-късно намерих потвърждение за подобно наблюдение в една книга, а именно у Леонардо да Винчи, който говори за това, колко добро и дълбоко вълнуващо било да се наблюдава стена, оплюта от много хора. Пред петната на влажната стена той изпитал същото, което Писториус и аз пред огъня.

При следващото ни събиране органистът ми даде едно обяснение.

— Ние изтегляме границите на собствената си личност винаги твърде тесни! Всякога смятаме за своя личност само това, което разграничаваме като индивидуално, откриваме като отклонено. Но се

състоим от цялата наличност на света, всеки от нас, и също както тялото ни носи в себе си цялата родословна таблица на развитието на живота чак до рибите и още по-назад, така и в душата си имаме всичко, което нявга е било вселено в човешките души. Всички богове и дяволи, които някога са съществували, било за гърците, било за китайците или за золуските племена — всички те са с нас, присъствуват като възможности, като желания, като излази. Ако човечеството измре до едно-единствено не особено надарено дете, което не е имало удоволствието да бъде обучавано, то това дете пак би намерило целия път на нещата, то би създадо божества, демони, рай, повели и забрани, Стар и Нов завет, би могло да възпроизведе всичко отново.

— Да, добре — вметнах аз, — но в какво се състои тогава стойността на отделния човек? Защо още се стремим, щом притежаваме у нас всичко вече готово?

— Чакайте! — извика Писториус буйно. — Има голяма разлика дали само носите света в себе си и дали знаете това. Някой побъркан може да изрече мисли, които напомнят за Платон, и малък ученик от някакъв хернхутерски институт да размишлява творчески върху дълбоките митологични връзки, които се срещат при гностиците или при Заратустра. Но младежът не знае нищо за това! Той е дърво или камък, в най-добрия случай някакво животно, докато не го узнае. Но после, когато просветне първата искра на това познание, едва тогава става човек. Нали няма да вземете за човеци всички двуноги, които ходят по улицата, просто защото вървят изправени и износват малките си девет месеца? Все пак виждате колко много от тях са риби или овце, червеи или таралежи, колко много са мравки, колко много пчели! Е, у всеки от тях съществуват възможностите да се развие като човек, но едва когато той ги предусети и дори отчасти се научи да ги осъзнае, тези възможности ще му принадлежат.

Приблизително от този род бяха нашите разговори. Те рядко ми носеха нещо свършено ново, нещо съвсем изненадващо. Всички обаче, и най-баналният, с леки, но постоянни удари на чук биеха в една и съща точка у мен, всички помагаха и ме извайваха, всички помагаха да се свлекат от мен кожи, да се разчупи яйчената черупка и след всеки аз вдигах глава малко по-високо, малко по-свободно, докато моята

жълта птица измъкна красивата си; ястребова глава от строшената черупка на света.

Често взаимно си разказвахме нашите сънища. Писториус умееше да им дава тълкование. Тъкмо си спомних един чудноват пример. Бе ми се присънило, че летя, но така, сякаш; до известна степен бях запокитен във въздуха от голям порив, на който не бях господар. Чувството от този полет бе въодушевяващо, ала скоро се превърна в страх, когато се видях неволно увлечен до опасна висота. Тогава направих спасителното откритие, че мога да управлявам моето издигане и падане, като задържам дъха си или издишвам. Затова Писториус каза:

— Поривът, който те е извел да литнеш, е голямото човешко притежание, съхранено у всеки. Това е чувството за свързаност с корените на всяка сила, но човек скоро изтръпва от страх пред него. Дяволски опасно е. Затова мнозинството от хората на драго сърце се отказват от летене и предпочитат да се движат по тротоара съобразно законните предписания. Но вие не, вие ще летите по-нататък, както се полага на едно прилежно момче, и виж ти, тогава ще откриете чудото, че постепенно го овладявате, че към голямата всеобща сила, която ви тласка напред, се присъединява и фина малка, но собствена сила, един орган, едно кормило. Това е възхитително! Без това човек бива носен от ветровете не по своя воля, така става например с обезумелите. Отредени са им по-дълбоки предчувствия, отколкото на хората, които се движат по тротоара, ала към тях нямат ни ключ, ни кормило и остават да шумят в бездната. Вие обаче, Синклер, вие ще осъществите делото си! И как, моля? Явно още съвсем не знаете това, нали? Но ще го постигнете чрез един нов орган, посредством регулатор на дишането. И тогава ще можете да видите колко малко „лична“ е вашата душа в глъбината си. Не вие ще измислите този регулатор! Не е нов. Той е една заемка, съществува от хилядолетия. Това е органът за равновесие на рибите, плавателният мехур. И фактически и до днес има само няколко редки и консервативни видове риби, при които плавателният мехур е едновременно разновидност на бял дроб и при определени обстоятелства наистина може да служи за дишане, различава се само на косъм от белия дроб, който насън вие сте използвали като балон.

Писториус дори ми донесе един том „Зоология“ и ми показа имена и изображения на ония допотопни риби. А в себе си със странна тръпка почувствувах жива една функция от ранните периоди на развитието.

ШЕСТА ГЛАВА

БОРБАТА НА ЯКОВ

Не мога да преразкажа накратко онова, което узнах за Абракас от странния музикант Писториус. Но най-важното, на което ме научи той, беше една по-нататъшна крачка по пътя към мен самия. Тогава, на моите едва осемнадесет години, бях необикновен млад човек — в стотици неща съзрял рано, в стотици много изостанал и безпомощен. Когато от време на време се сравнявах с другите, често се чувствавах горд и надменен, но също толкова често потиснат и обезкуражен. Много пъти гледах на себе си като на гений, много пъти като на полупобъркан. Не ми се удаваше да участвам в радостите и живота на връстниците си и често ме разяждаха упреци и грижи, като че ли бях безнадеждно отделен от тях, като че ли животът бе заключен за мен.

Писториус, сам възрастен чудак, ме научи да не губя кураж и себеуважение, тъй като винаги намираше нещо ценно в моите думи и сънища, във фантазиите и мислите ми, всякога ги приемаше сериозно и сериозно ги обсъждаше, даваше ми пример.

— Вие ми разкажете — започна той, — че обичате музиката затова, защото тя не е моралистична. От мен да мине. Но и вие самият не би трябвало да бъдете моралист! Не бива да се сравнявате с другите и ако природата ви е създала като прилеп, да искате да се превърнете в птица щраус. Понякога се смятате за странен, самоупрекувате се, че вървите по други пътища, различни от тези на мнозинството. Трябва да се отучите от това. Гледайте в огъня, вглеждайте се в облаците, и щом се появят предчувствията и заговорят гласовете във вашата душа, уповавайте се на тях и не питайте първо дали това е приемливо и за господин учителя или за господин бащата, или за някакъв добър бог. По този начин човек се разваля, стига до тротоара и става допотопна вкаменелост. Мили Синклер, нашият бог се нарича Абракас, той е и бог, и дявол, има в себе си и светлия, и тъмния свят. Абракас не е против нито една от вашите мисли, против никой от сънищата ви.

Никога не забравяйте това. Но той ще ви изостави, ако някога станете безукорен и нормален. Тогава ще ви зареже и ще потърси нова глава, на която да втълпи мислите си.

От всички мои сънища най-верен ми беше оня тъмен любовен сън. Често, често го сънувах, влизах под герба с птицата в нашата стара къща, исках да прегърна майка ми, но вместо нея държах в прегръдката си едрата полумъжествена, полумайчинска жена, от която се страхувах и към която все пак ме тласкаше най-пламенно желание. И този сън никога не можех да разкажа на моя приятел. Запазвах го за себе си, макар всичко друго да му бях отключил. Сънят беше моят кът, моята тайна, моето убежище.

Когато бивах потиснат, молах Писториус да ми изсвири пасакалията на стария Букстехуде. Тогава в здрачната тайнствена църква седях прехласнат в тази странна задушевна, самовглъбена, вслушваща се в себе си музика, която всеки път ми се отразяваше благотворно, даряваше ме с по-голяма готовност да дам право на гласовете в душата.

От време на време за някой и друг час, след като органът вече беше отзвучал, ние седяхме в църквата и гледахме слабата светлина да прониква през високите островърхи прозорци и да изчезва.

— Звучи смешно — каза Писториус, — че някога бях теолог и едва не станах пастор. Но заблудата, до която стигнах, се отнасяше само до формата. Да бъда пастор, е моя професия и моя цел. Само че твърде рано изпитах доволство и се поставих на разположение на Йехова още преди да познавам Абракас. Всяка религия е хубава, религията е душа, все едно дали приемаш християнско причастие, или отиваш на поклонение в Мека.

— Но тогава — казах аз — всъщност би трябвало да станете пастор.

— Не, Синклер, не, та нали би се налагало да лъжа. Нашата религия се упражнява така, сякаш не е никаква. Дава си вид, че е дело на разума. Бих могъл при необходимост да бъда католик, но протестантски пастор — не. Неколцината действително вярващи — познавам такива — на драго сърце се придържат към дословното, на тях не бих могъл да открия, да речем, че за мен Христос не е никаква личност, а древен герой, мит, чудовищен призрак, чрез който човечеството само се вижда изрисувано на стената на вечността. А

другите, които идват в църквата, за да чуят някоя мъдра дума, за да изпълнят дълг, за да не пропуснат нищо, и така нататък, да, какво би трябвало да им кажа? Да ги убеждавам, да ги покръствам ли смятате вие? Но аз съвсем не желая това. Пасторът не желае да печели привърженици, той иска да живее само сред вярващи, сред себеравни и да бъде носител и изразител на чувството, от което си създаваме богове.

Органистът замълча. После продължи:

— Нашата нова вяра, за която сега избрахме името на Абрахас, е хубава, мили приятелю. Той е най-доброто, което имаме. Но Абрахас е още кърмаче, не са му пораснали криле. Ах, една самотна религия още не е истинската. Тя трябва да бъде обща, да има култ и опиянение, празници и тайни обреди... — Писториус се замисли и вгълби в себе си.

— Може ли тайните религиозни обреди да се извършват от сам човек или от малък кръг? — попитах колебливо.

— Би могло — кимна той. — Отдавна ги чествувам, създадох култове, за които би трябвало години да преседя в затвора, ако се знаеше за тях. Но съм убеден, че и това още не е истинското.

Неочаквано Писториус ме удари по рамото, така че трепнах.

— Момче — изрече той настойчиво, — и вие имате тайнства, уверен съм, би трябвало да ви спохождат сънища, за които не ми говорите. Не искам да зная за тях. Но ви казвам: изживейте тия сънища, представете ги, издигнете им олтари! Това още не е съвършеното, но е един път. Дали някога ние — аз и вие — и още неколцина други ще обновим света, ще проличи по-късно. Но в себе си би трябвало да го обновяваме всеки ден, иначе нищо няма да излезе от нас. Помислете върху това! Вие сте на осемнадесет години, Синклер, и не ходите при уличните момичета, а би трябвало да имате еротични сънища, еротични желания. Навярно те са такива, че се страхувате от тях. Не се бойте! Те са най-доброто, което имате. Можете да ми вярвате. Аз загубих много с това, че на вашите години потиснах любовните си мечти. Човек не бива да постъпва така. След като знае за Абрахас, не бива да го прави повече. Не бива да се страхуваме от нищо и да смятаме за забранено нищо, което душата в нас желае.

Изплашен вметнах:

— Но нали все пак не можеш да правиш всичко, каквото ти хрумне? Нали не бива да се погубва човек само защото е неприятен на някого?

Той се премести по-близо до мен.

— При стечение на обстоятелствата може и това. Разбира се, в повечето случаи най-често е само една заблуда. Естествено, и аз съвсем не мисля, че просто трябва да правите каквото ви мине през ума. Не, но не бива да накърнявате хрумванията, които имат своя добър смисъл, с това, че ги прогонвате от себе си и морализирате върху тях. Вместо да приковете себе си или някого друго на кръста, можете с възвишени мисли да си пиете от бокала вино и едновременно да разсъждавате над тайнството на жертвата. И до ден-днешен човек не може без такива действия да се отнася с внимание и любов към своите нагони и така наречените изкушения. Тогава те показват смисъла си, а всички имат смисъл. Когато някога отново ви хрумне нещо наистина неимоверно или греховно, Синклер, когато бихте искали да погубите някого или да направите нещо гигантски неприлично, тогава помислете в миг, че Абракас е този, който фантазира така във вас! Човекът, когото вие бихте искали да убиете, никога не е господин Едикойси, той положително е само един предрешен. Ако мразим някого, в неговия облик мразим нещо, което се крие в нас самите. Онова, което не носим в себе си, не ни вълнува.

Писториус никога не ми беше казал нещо, което да ме бе засягало толкова дълбоко до най-съкровеното. Не можех да отговоря, но онова, което най-силно и най-странно ме развълнува, беше еднотонното на тези окуражаващи думи със словата на Демиан, които от години влачех със себе си. Те не знаеха нищо един за друг, а и двамата ми говореха едно и също.

— Нещата, които виждаме — каза Писториус тихо, — са същите, които са и у нас. Няма друга действителност освен тази, която носим у себе си. Поради това мнозинството от хората живеят толкова нереално — те смятат за действителни външните образи и изобщо не оставят да проговори собственият им свят, светът в тях самите. Възможно е при това да са щастливи. Но след като веднъж познаеш другото, вече нямаш избор, трябва да тръгнеш по пътя на останалите. Синклер пътят на мнозинството е лек, нашият е тежък. Е, хайде да вървим.

Няколко, дни по-късно, след като два пъти напразно го бях чакал, късно вечерта видях Писториус на улицата как самотен в студения мощен вятър зави край един ъгъл, препъвайки се много пиян. Не исках да го повикам. Той се размина с мен, без да ме забележи, беше се втренчил пред себе си с горящи и самотни очи, сякаш следваше загадъчен призив на непознатото. Вървах подире му по продължение на цялата улица, той се движеше като теглен от невидима тел с фанатична и все пак свободна походка, като призрак. Тъжен се прибрах къщи при моите неразгадани сънища.

— Така сега той обновява света в себе си — рекох си аз и още в същия момент чувствувах, че това бе замислено низко и морализаторско. Какво знаех за неговите сънища? Може би в пиянството си Писториус вървеше по по-надежден път, отколкото аз в моята плахост.

В междучасията след учебните часове понякога ми правеше впечатление, че един съученик, на когото никога не бях обръщал внимание, търси моята близост. Той беше дребен, на вид слаб, мечтателен юноша с червеникаворуси, редки коси, в погледа и държането му имаше нещо своеобразно. Една вечер, когато се прибирах към къщи, той ме бе издебнал в уличката, остави ме да отмина, после затича подире ми и се спря, пред нашата врата.

— Искаш ли нещо от мен? — попитах аз.

— Просто бих желал, веднъж да поговоря с теб — каза той плахо. — Бъди така добър и ела да, извървим няколко крачки заедно.

Последвах го и долових, че беше дълбоко развълнуван и изпълнен от очакване; Ръцете му трепереха.

— Спиритуалист ли си? — попита той съвсем неочаквано.

— Не, Кнауер — казах аз с усмивка, — ни най-малко. Как така ти дойде на ума подобно нещо?

— Но си теософ?

— Също не.

— Ах, не бъди толкова затворен! Съвсем добре долавям, че в теб има нещо особено. Таи се в очите ти. Определено вярвам, че общуваш с духове. Не питам от любопитство, Синклер, не. Аз самият съм търсец човек, знаеш ли, толкова съм самотен!

— Разкажи ми — ободрих го аз, — сам зная за духове толкова малко, че все едно нищо. Живея в моите сънища, а ти си доловил това. Другите хора също живеят в сънища, но не в собствените си, там е разликата.

— Да, може би е така — прошепна той. — Зависи единствено от вида на сънищата, в които се живее. Чувал ли си вече за бялата магия?

Трябваше да отрека.

— Това е, когато хората се научават да властвуват над себе си. Могат да бъдат безсмъртни, а също и да омагьосват.

— Никога ли не си правил такива упражнения?

На любопитния ми въпрос за тези упражнения отначало Кнауер започна да се държи тайнствено, но едва когато тръгнах да си вървя, той измъкна тайната.

Например, ако искам да заспя или да се съсредоточа, правя такова упражнение. Намислям си нещо, да речем, някое име, една дума или геометрична фигура. После си внушавам намисленото пределно силно, мъча се да си го представя, докато почувствувам, че е в главата ми. По-късно си втъпявам, че то е в гърлото ми, и така нататък, докато най-сетне ме изпълни цял. Тогава съм непоколебим и вече нищо не може да накърни спокойствието ми.

Донякъде проумявах какво подразбираше. Но безпогрешно чувствувах, че той имаше и нещо друго на сърце, беше странно възбуден и припрян. Опитвах се да го улесня да постави въпроса си и наистина скоро изложи същинската си молба.

— И ти ли още се въздържаш? — попита ме той страхливо.

— Какво разбираш под това? Половото влечение ли имаш предвид?

— Да, да, от две години се въздържам, откакто зная за учението. Преди това се бях поддал на един порок, ти го знаеш. Значи никога не си бил при жена?

— Не — казах аз, — не съм намерил подходяща.

— Но ако намериш такава, за която мислиш, че е подходяща, ще спиш ли с нея?

— Да, естествено, ако тя няма нищо против — отвърнах малко присмехулно.

— Ох, но тогава и ти си на погрешен път! Вътрешните сили могат да се формират само ако човек спазва пълно въздържание. Правя

го в продължение на две години. Две години и малко повече от месец. Толкова е трудно! Понякога едва изтърпявам.

— Слушай, Кнауер, не вярвам въздържанието да е толкова страшно важно.

— Зная — отхвърли думите ми той, — така разправят всички. Но от теб не го очаквах. Който иска да върви по един по-възвишен път, трябва да остане чист, безусловно!

— Е, направи го тогава! Но не разбирам защо трябва да бъде „почист“ от другите оня, който потиска инстинкта си. Или можеш ли да прогониш сексуалното от всичките си мисли и сънища?

Той ме погледна отчаяно.

— Не, съвсем не. Господи, та точно така трябва да бъде! През нощта сънувам сънища, които дори на себе си не бих могъл да разкажа. Страшни сънища, знаеш ли!

Спомних си какво ми каза Писториус за това. Но колкото и да възприемах думите му като правилни, не исках да ги препредавам, не можех да внушавам съвети, които не произлизаха от моя собствен опит и за чието следване не се смятах дорасъл и аз самият. Смълчах се и се чувствах потиснат, че някой търсеше от мен съвет, какъвто не можех да му дам.

— Опитвах всичко — оплакваше се Кнауер до мен, — правих каквото можеше да се направи — със студена вода, със сняг, с гимнастика и тичане, но нищо не помогна. Всяка нощ се събуждам от сънища, за които съвсем не бива да мисля. А най-ужасното е: поради тях постепенно почвам отново да губя всичко духовно, което съм научил. Вече почти не успявам да се съсредоточа или да заспя, често по цели нощи лежа буден. Няма да издържа така дълго. Ако в края на краищата не мога да изведа борбата, ако се предам и отново се омърся, тогава ще бъда по-лош от всички други, които изобщо никога не са се борили. Разбираш това, нали?

Кимнах, но не можех да добавя нито дума. Започна да ми става скучно, изплаших се от самия себе си, че с открито признатите си беда и отчаяние той не ми правеше дълбоко впечатление. Усещах само: не мога да ти помогна.

— Следователно ти изобщо не ме познаваш — заключи накрая той уморен и тъжен. — Съвсем не, а трябва да има някакъв път. Как го намираш?

— Не мога да ти кажа нищо, Кнауер, при това хората не са в състояние да си помагат. И на мен никой не ми е помогнал. Ти трябва да разсъдиш сам и после да постъпиш тъй, както действително произтича от твоята същност. Няма нищо друго. Ако не можеш да намериш себе си, тогава няма да намериш никакъв друг дух, повярвай ми.

Разочарован и изведнъж смълчан, притихнал, дребният момък ме измери с очи. После погледът му пламна от някаква внезапна злоба, а той направи срещу мен гримаса и бясно закрещя:

— Ама че хубав светец си ми! И ти имаш порок, зная! Преструваш се на мъдрец, а тайно си затънал в същата нечистотия, в която съм и аз, и другите. Ти си свиня, свиня като мен самия. Всички сме свине!

Тръгнах си, а Кнауер стърчеше сам. Той направи две-три крачки подире ми, после изостана, обърна се назад и затича. Изпитах неприятно чувство — смесица на съжаление и отвращение, от което не можах да се избавя, докато, стигнал вкъщи, в моята малка стаичка, не извадих и наредих около себе си няколкото мои картини и с копнежна сърдечност не се отдадох на собствените си съновидения. Тогава незабавно се появи и моят сън за вратата на къщата и герба, за майка ми и непознатата, и виждах толкова свръхясно чертите на жената, че още същата вечер се заех да рисувам портрета ѝ.

Когато след няколко дни тази рисунка беше завършена в петнадесет минути като в сън, безпаметно отдаден, вечерта я поставих на стената, приближих настолната лампа и се възправих срещу нея като пред дух, с когото трябваше да се боря до сетната присъда. Това беше лице, сходно с предишното, по някои черти приличаше на моя приятел Демиан, но и на мен самия.

Едното око беше видимо по-високо от другото, погледът ме пронизваше с унесна непреклонност, сякаш беше съдбата.

Стоях пред него и от вътрешно напрежение се смразявах и гърдите ми. Питях портрета, оплаквах му се, галех го и го умолявах; наричах го майка, наричах го любима, наричах го уличница и проститутка, наричах го Абраксас. Междувременно си спомнях думите на Писториус — или бяха на Демиан? — не можех да се сетя кога ги бяха изричали, но мислех, че ги чувам отново. Това бяха думи за

борбата на Яков с божия ангел и „Няма да те оставя да си отидеш, ако не ме благословиш“.

В светлината на лампата при всяко призоваване нарисуваното лице се преобразяваше. Ставаше светло и ясно, черно и мрачно, свеждаше бледи клепачи над угасващи очи, отваряше ги отново и стрелкаше жарки погледи, беше жена, беше мъж, беше момиче, беше малко, дете, животно, разливаше се в петно, отново изпъкваше едро и отчетливо. Накрая, следвайки някакъв силен, вътрешен зов, затворих очи и вече гледах картината в мен, пред духовния ми взор по-силна и по-могъща. Исках да коленича пред нея, но тя толкова беше проникнала, че не можех да я отделя от себе си, сякаш беше станала просто моят Аз.

Тогава долових тежък тътен като от пролетна буря и затръпнах от неопишуемо ново чувство и преживяване на страх, пред мен пламваха звезди и угасваха. Но спомените се връщаха назад до първите най-забравени времена на детството, дори чак до предсътворяването и ранните степени на изграждане, сгъстени течаха край мен. Но спомените, които изглеждаха, че повтарят целия ми живот чак до най-скритното, не спираха с вчера и днес, те продължаваха, отразяваха бъдеще, откъсваха ме от днешния ден, в нови форми на живота, чиито картини бяха необикновено светли и заслепяващи, но за никоя от тях по-късно не можех истински да си спомня.

През нощта се събудих от дълбок сън, бях облечен и лежах напреки на леглото. Запалих светлината, чувствувах, че трябва да извикам в паметта си нещо важно, вече не помнех нищо за последните часове. Запалих светлината, възпоминанието бавно изплува. Потърсих портрета, нямаше го на стената, не беше и на масата.

Тогава сметнах, че смътно си спомням: бях го изгорил. Или беше сън, че го бях изгорил в ръцете си, а пепелта погълнал?

Гласкаше ме силно тръпнещо безпокойство. Сложих си шапката, минах през стаята и улицата като под нечия принуда, тичах и тичах през улици и площади, сякаш понесен от буря, вслушах се пред тъмната църква на моя приятел, търсех и търсех в смътен порив, без да зная какво. Прекосих едно предградие, където имаше публични домове и тук-там още горяха светлини. По-нататък се простираха нови строежи и купчини керемиди, полупокрити от сив сняг. Сетих се, тъй като вървах като сомнамбул, притискан от някакъв чужд гнет из тази

пустош, за новостроящия се квартал в родния ми град, където някога ме бе отвел моят мъчител Кромер за първата ни разплата. Тук в сивата нощ пред очите ми се издигаше подобен строеж, срещу мен зееше червата дупка за вратата. Тя ме привлече да се вмъкна, исках да се отклоня и се препънах в купчина пясък и сгур; подтикът беше посилен, трябваше да вляза. През дъски и изпочупени тухли, като се олюлявах, вървах навътре в празните помещения. Миришеше неопределено на влажна студенина и на камъни. Там имаше и купчина пясък като светлосиво петно, иначе всичко беше тъмно. Тогава някакъв ужасен глас извика:

— За бога, Синклер, откъде идеш?

И в мрака до мен се изправи човек, дребно слабо момче като привидение, и докато косите ми още бяха настръхнали, познах съученика си Кнауер.

— Как тъй дойде тук? — попита той, полудял от вълнение. — Как можа да ме намериш?

Не разбирах.

— Не търсех теб — отвърнах смутено; всяка дума ми причиняваше болка и мъчително се откъсваше от помъртвелите ми, тежки и сякаш замръзнали устни.

Той ме гледаше втренчено.

— Не си ме търсил?

— Не. Нещо ме привлече насам. Викаше ли ме? Трябва да ме бе извикал. Какво правиш тук? Все пак нощ е.

Кнауер ме прегърна конвулсивно с тънките си ръце.

— Да, нощ. Скоро ще настъпи утрото. О, Синклер, чудесно е, че не си ме забравил! Можеш ли да ми простиш?

— Какво?

— Ах, бях толкова ужасен!

Едва сега в паметта ми се върна нашият разговор. Преди четири или пет дни беше това? Струваше ми се, че е изтекъл цял живот. Но вече в един дъх знаех всичко. Не само това, което се бе случило помежду ни, но и защо бях дошъл и какво искаше да направи Кнауер тук, във от града.

— Ти мислеше значи да се самоубиеш, Кнауер?

Той се тресеше от студ и страх.

— Да, исках, но не зная дали бих могъл. Мислех да изчакам, докато настъпи утрото.

Изтеглих го навън. Първите хоризонтални светли ивици на деня вече горяха, неизразимо студени и безрадостни, на сивото небе. Известно време водих момчето за ръка, някой говореше с моя глас. „Сега ще си отидеш вкъщи и никому нищо няма да казваш. Тръгнал си по измамен път, по измамен път! Не сме свине, както си мислиш, ние сме хора. Създаваме богове и се борим с тях, а те ни благославят.“

Мълчаливо вървахме по-нататък и се разделихме. Когато си отидох вкъщи, беше светъл ден.

Най-хубавото, което времето в Ст. още ми донесе, бяха часовете с Писториус, прекарани при органа или пред огъня на камината. Заедно четохме един гръцки текст за Абракас, той ми прочете откъси от превод на Ведите и ме учеше да произнасям святото „ом“. Но не тъкмо тези знания поощряваха душевното ми развитие, те по-скоро постигаха обратното. Онова, което ми се отразяваше благотворно, беше, че си проправях път напред в мен самия, беше укрепващото доверие в собствените ми мечти, мисли и предчувствия и засилващото се съзнание за мощта, която носех в себе си.

С Писториус се разбирах по всякакъв начин. Беше достатъчно само настойчиво да мисля за него, тогава бях уверен, че той ще дойде при мен или че ще ми изпрати някакъв поздрав. Можех точно така, както и Демиан, да го попитам нещо, без той самият да бе редом: достатъчно ми беше неотклонно да си го представям и да отправя моите въпроси към него като интензивни мисли. Тогава цялата душевна сила, съсредоточена във въпроса, се връщаше в мен като отговор. Само че това, което си представях, не беше личността на Писториус, не и на Макс Демиан — беше сънуваният и нарисуван от мен лик, мъжко-женският образна моя демон, когото бях призовал. Сега той вече не живееше само в сънищата ми, не и изобразен върху хартия, а в душата ми като възделен образ и извисяване на мен самия.

Странно, а понякога и смешно беше отношението, в което бе встъпил с мен неуспелият самоубиец Кнауер. От нощта, когато му бях изпратен, той бе привързан като верен слуга или куче, стремеше се да сближи живота си с моя и сляпо ме следваше. Идваше при мен с най-чудновати въпроси и желания, искаше да види духове, искаше да изучи кабала и не ми вярваше, когато твърдах, че нищо не разбирам от тези

работи. Смяташе, че притежавам всякаква мощ, но беше странно, че често със своите чудати и глупави въпроси се явяваше тъкмо тогава, когато имах да развържа някакъв възел в мен самия, и че капризните му хрумвания и желания често ми даваха ключовата дума или тласъка за решение. Много пъти той ми досаждаше и аз господарски го отпращах, но все пак долавях: и Кнауер ми беше изпратен и това, което му давах, удвоено ми се възвръщаше, и той бе за мен предводител или може би някакъв брод. Несравнимите книги и ръкописи, които той ми носеше и в които сам търсеше своето изцеление, ме научиха на повече, отколкото в момента можех да прозра.

По-късно Кнауер неусетно изчезна от моя път. С него не беше потребно обяснение. Без каквото едва ли можеше да мине Писториус, с този приятел, когато ученическите ми години в Ст. изтичаха, преживях още някои своеобразни неща.

Дори и на най-безобидния човек едва ли може да се спести веднъж или поне няколко пъти в живота да не влезе в конфликт с красивите добродетели на пиетета и благодарността. Всеки трябва да направи крачката, която го разделя от баща му, от неговите учители, всеки трябва да долови нещо от суровостта на самотата, макар че повечето хора малко могат да я издържат и скоро отново се подслоняват някъде, от родителите ми и техния свят, „светлия“ свят на прекрасното мое детство, не се отлъчих в бурна борба, а бавно и почти незабелязано все се отдалечавах и отчуждавах от тях. Това будеше съжаление, често при посещенията в родния дом ми носеше горчиви часове; но не стигаше до сърцето ми, беше поносимо.

Там обаче, където не по привичка, а по много личен подтик сме проявявали любов и почитание, там, където с най-дълбоко чувство в сърцето сме били последователи и приятели, там е по-горчив и по-страшен мигът, когато мислим, че с един замах ни се открива: водещото течение у нас иска да се отклони от обичаните. Тогава всяка мисъл, която оборва приятеля и учителя, се забива с отровен шип в собственото ни сърце, тогава всеки удар на защита улучва собственото ни лице. Тогава на оня, който смята, че носи в себе си самия валиден морал, думите „невярност“ и „неблагодарност“ неочаквано му се явяват като позорни прозвища и жигосване, тогава изплашеното сърце страхливо бяга назад към милите долини на детските добродетели и не

може да повярва, че е направило и този разрив и че тази връзка също трябва да се пререже.

Бавно, с времето, у мен едно чувство се бе обърнало срещу това безусловно да призная за предводител приятеля ми Писториус. Онова, което преживях в най-важните месеци на юношеството ми, беше приятелството с него — съветите, утешенията, близостта му. Чрез Писториус ми бе говорил бог, от неговата уста към мен се бяха върнали сънищата ми, изяснени и разтълкувани. Бе ми дарил смелостта да бъда такъв, какъвто съм. А сега долавях как бавно назряваше противодействие срещу него. В думите му чувах твърде много поучаващо, чувствавах, че той разбира съвършено само една част от мен.

Нямаше спор, нямаше никаква сцена помежду ни, никакъв разлом, нито дори разплата. Казах му само една-единствена, всъщност безобидна дума — но тя дойде тъкмо в мига, в който между нас една илюзия се разпадна на цветни късчета.

От известно време мен ме бе потискал далечен предусет, който стана ясно чувство, в един неделен ден в стария кабинет на Писториус. Лежахме на пода пред огъня и той говореше за тайни култове и форми на религии, които изследваше, над които размишляваше и чието вероятно бъдеще го занимаваше. На мен обаче всичко това ми изглеждаше повече куриозно и интересно, отколкото важно за живота, идеше със звук на ученост, звук на морно търсене под развалините на някогашни светове. И изведнъж долових една отврата срещу целия този начин, срещу този култ на митологията, срещу тази игра на мозайка с унаследените форми на вярванията.

— Писториус — подхвърлих с бликнала изневиделица злост, която изненада и уплаши и мен самия, — трябва веднъж да ми разкажете един сън, действителен, сънуван през нощта; това, което разправяте сега, е толкова... толкова вехтошарско!

Никога не бе ме чувал да говоря така, и аз самият в същия миг почувствах светкавично, със срам и уплаха, че стрелата, която пуснах срещу него и която го улучи в сърцето, бях взел от собствената му оръжейна — че самоупреците, които от време на време го слушах да произнася с ироничен тон, сега му бях хвърлил в злобно заострена форма.

Той го долови моментално и веднага притихна. Със страх в сърцето го погледнах и видях, че ужасно пребледняваше.

След дълга, тежка пауза отново сложи дърва в огъня и каза тихо:

— Имате пълно право, Синклер, умно момче сте, ще ви спестя вехтошарските неща.

Писториус говореше много спокойно, но аз ясно чувах гласа на болката от нараняването. Какво направих!

Сълзите ми почти избликваша, исках сърдечно да се обърна към него, да го моля за извинение, да го уверя в моята любов, в нежната ми благодарност. Идваха ми наум трогателни думи, но не можех да ги изрека. Продължих да лежа, гледах огъня и мълчах. И Писториус мълчеше, така лежахме, огънят догаряше и угасваше и с всеки поразителен пламък чувствавах да изгаря и да отлита нещо красиво и задушевно, което нямаше да се върне.

— Страхувам се, че вие ме разбирате погрешно — казах накрая много сподавено и със сух, дрезгав глас. Тъпите, безсмислени думи като че ли механично се откъсваха от устните ми, сякаш ги четях от някакъв вестникарски роман.

— Разбирам ви съвсем добре — каза Писториус тихичко. — Вие, естествено, имате право. — Той почака, после бавно продължи: — Доколкото един човек може да има право по отношение на друг.

„Не, не — викаше някой в мен, — аз съм несправедлив.“ Но не можех да изрека нищо. Знаех, че с моята единствена малка дума се бях насочил към съществена слабост — към неговата беда и рана. Бях докоснал точката, при която той самият се съмняваше в себе си. Неговият идеал бе „вехтошарски“, той търсеше в миналото, беше романтик. И изведнъж почувствах дълбоко: тъкмо това, което Писториус бе за мен и ми бе дал, той не можеше да бъде за себе си и да си го даде. Беше ме повел по път, който той, водачът, трябваше да премине и изостави.

Бог знае как възниква една такава дума! Съвсем нямах лоши намерения и не подозирах злополуката. Произнесох нещо, което в момента на изговарянето сам изобщо не знаех, поддадох се на незначително, малко шеговито, малко злостно хрумване, а от това произлезе съдба. Бях проявил малка пренебрежителна суровост, а за него тя беше съд.

О, колко силно желяех тогава той да бе се разсърдил, да бе се защитил, да бе ми накрещял! Но Писториус не стори нищо такова, всичко това трябваше да направя аз в себе си, сам. Той би се усмихнал, ако би могъл, а от факта, че не можеше, разбирах най-добре колко много го бях засегнал.

И когато Писториус възприе така безгласно удара от мен, от своя нахален и неблагодарен ученик, възприе го мълчешком и дори ми даде право, като призна моята дума за съдба и ме накара да се ненавиждам, всъщност той направи неприличията на постъпката ми хиляда пъти по-голямо.

Когато замерях, мислех, че ще улуча един силен, отбраняващ се, сега той беше тих, търпелив, беззащитен човек, който мълчешком се предаде.

Дълго време останахме да лежим пред гаснещия огън, в който всяка пламнала фигура, всеки огънал се изпепелен клон извикваше в паметта ми щастливи, красиви, богати часове и вината за заклеването ми срещу Писториус се струпваше по-голяма и по-голяма. Накрая вече не можех да се понасям. Станах и си тръгнах. Дълго стоях пред вратата на стаята, дълго и на тъмното стълбище, дълго и във вкъщата, като очаквах, че той може би ще тръгне подир мен. После продължих пътя си и часове наред бродих из града и предградията, из парка и гората чак до вечерта. И тогава за пръв път усетих белега на Каин на челото ми.

Едва постепенно стигнах до размишления. Всичките ми мисли имаха една цел, едно намерение, да ме обвинят и да защитят Писториус. И всички завършваха с обратното. Хиляда, пъти бях готов да се разкая и да взема обратно прибързаната си дума — но все пак тя беше вярна. Едва сега ми се удаде да разбере Писториус, да съгради пред себе си цялата негова мечта. Мечтаел да стане пастор, да възвести нова религия, да даде нови форми на извисеност, на любов и обожание, да сътвори нови символи. Но той нямаше такава мощ, нямаше такава мисия. Беше вгнезден твърде топло сред вече станалото, познаваше твърде точно отминалото, знаеше твърде много за Египет, за Индия, за Митра и за Абракасас. Любовта му бе свързана с картини, каквито земята вече беше виждала, и при това дълбоко в душата си сам добре знаеше, че новото трябва да бъде непознато и различно, да извира от свежа земя, а не да бъде загребано от сбирки и

библиотеки. Негов дълг навярно беше да помага на хората да тръгнат към себе си самите, както бе направил с мен. Да им даде нечуваното, да им даде новите богове, не му бе отредено.

И тук изведнъж като остър камък ме опали познанието: за всекиго има „длъжност“, но за никого не е така, че той сам да си я избере, опише и дръзне да я изпълнява както си пожелае. Беше измамно да се искат нови богове, напълно измамно да искаш да дадеш нещо на света. Нямаше никакъв, никакъв, никакъв друг дълг за събудения човек освен един — да търси себе си самия, да бъде непоколебим в себе си, опипом да върви напред по своя собствен път, все едно накъде води. Това ме разтърси дълбоко и за мен беше плодът от последното ми преживяване. Често ме бяха занимавали представи за бъдещето, бях мечтал за роли, които би следвало да са ми отредени, може би на поет или пророк, художник или нещо друго. Всичко това нямаше значение. Не бях на този свят, за да съчинявам стихове, да проповядвам, да рисувам нито аз, нито който и да било човек! Всичко това се проявява спонтанно и покрай другото. Истинската професия за всеки бе само една — да стигне до себе си самия. Той можеше да завърши като поет или луд, като пророк или престъпник, това не беше негова работа, дори в края на краищата и без значение. Неговото дело бе да намери собствената си съдба, не някоя произволна, и да я развие в себе си, напълно и несломимо. Всичко друго беше половинчато, опит за изплъзване, бягство назад към идеалите на масата, приспособяване и боязън пред собствената душа. Страховита и свята, пред мен се издигаше новата картина, стотици пъти предусещана, може би често дори назовавана, но едва сега преживяна. Бях едно изчадие на природата, изчадие, запратено в неизвестността, може би към новото, може би към нищото, да накарам това изчадие да действа от прабездната, да почувствувам в себе си неговата воля и да я усвоя напълно като собствена, единствено това беше моя „професия“. Единствено това!

Вече бях преживял голяма самотност. Сега подозирах, че има по-дълбока и че тя е неотменна.

Не направих опит да успокоя Писториус. Останахме приятели, но връзката ни бе променена. Един-единствен път говорихме за това или собствено само той отвори дума. Писториус каза: „Имах желание да стана пастор, вие го знаете. С най-голямо удоволствие бих искал да

бъда пастор в новата религия, за която имаме някои предчувствия. Никога не бих могъл, знаех и зная от дълго, без напълно да го признавам и на себе си. Ала ще поема други пасторски задължения може би посредством органа, може би по някакъв друг начин. Но винаги трябва да бъда обграден от нещо, което възприемам като красиво и свято: органова музика и таен обред, символ и мит — това ми е потребно и не искам да се откажа от него. Тук е моята слабост, защото понякога зная, Синклер, в някои времена зная, че не бива да изпитвам такива желаниа, че те са лукс и слабост. Би било по-велико, по-правилно, ако съвсем просто се покоря на съдбата, без изисквания. Но не мога да го направя. Това е единственото, което не мога. Навярно вие ще успеете някога, то е тежко, единственото действително тежко нещо, което съществува, момчето ми. Често съм мечтал за това, но не мога, тръпки ме побиват. Не мога да стоя съвсем гол и самотен, аз съм и едно бедно, слабо куче, на което са потребни малко топлина и храна, а от време на време да усети и близостта на себеравните си. Който наистина не желае абсолютно нищо освен съдбата си, той вече няма близки, стои съвсем сам и е окръжен единствено от студената вселена. Знаете ли, това е Исус в Гетсиманската градина. Живели са мъченици, които на драго сърце допусkali да ги приковат на кръста, но не са били герои, не са били освободени, и те са искали нещо, което им е било свидно и родно, имали са образци, имали са идеали. Оня, който желае само съдбата, вече няма нито образци, нито идеали, нищо мило, нищо утешително! И всъщност по този път трябва да се върви! Хора като вас и мен са действително много самотни, но все пак ние си принадлежим взаимно, изпитваме тайното задоволство да бъдем други, да се отклоним, да пожелаем необикновеното. И това би трябвало да отпадне, ако човек иска да върви неотклонно по пътя на съдбата. Той не бива и да се домогва да бъде революционер, образец, мъченик. Не можеш да го изведеш до мисъл...“

Не, това не можеше да се изведе до мисъл, но да се сънува, да се предусеща, да се предчувствува. На няколко пъти изпитах нещо подобно, когато за цял час оставах в безмълвие. Тогава надниквах в себе си и гледах съдбовния си образ в широко отворените втречени очи. Те можеха да преливат от мъдрост или от безумие, очите можеха да излъчват любов или дълбока злина, беше все едно. Но нищо от това не биваше да се избере, нищо не биваше да се пожелае. Човек

трябваше да желае само себе си, само съдбата си. По част от тоя път Писториус ми бе служил за водач.

В ония дни се лутах като слепец, в мен бушуваше буря, всяка крачка беше опасност. Не виждах нищо освен непроницаемата тъмнина пред себе си, в която всичките ми досегашни пътища изчезнаха и потънаха. И в душата си виждах образа на предводителя, който напомняше на Демиан и в чиито очи бе стаена съдбата ми.

На някакъв лист написах: „Един предводител ме изостави. Обгръща ме непрогледност. Не мога да направя сам нито крачка. Помогни ми!“

Исках да изпратя това на Демиан, но се отказах. Всеки път, когато пожелавах да го сторя, то ми се виждаше глупаво и безсмислено. Но знаех наизуст малката молитва и често си я повтарях. Тя ме придружаваше във всеки час. Започнах да прозирам, да предчувствувам какво е молитва.

Моето ученичество завърши. Трябваше да направя едно ваканционно пътешествие, баща ми го беше намислил, и после да постъпя в университета. В кой факултет, още не знаех. Искаше ми се да изкарам един семестър философия, а и с всичко друго също бих се примирил.

СЕДМА ГЛАВА

ГОСПОЖА ЕВА

Веднъж през ваканцията отидох до къщата, в която преди години Макс Демиан живееше с майка си. Някаква възрастна жена се разхождаше из градината. Заговорих я и узнах, че къщата е нейна. Попитах я за семейство Демиан. Тя си ги спомняше добре, ала не знаеше къде живеят сега. Но тъй като долови моя интерес, покани ме в дома си, извади един кожен албум и ми показа фотография на майката на Демиан. Вече едва можех да си я спомня, а щом видях малкия портрет, сърцето ми спря да бие — това беше моето съновидение! Това бе тя — едрата, почти мъжествена женска фигура, която приличаше и на Демиан, с черти на майчинство, черти на строгост, черти на дълбока страст, красива и изкусителна, красива и недостигаема, демон и майка, съдба и любима. Това бе тя.

И сякаш дивно чудо ме прониза — узнах, че моето съновидение живее на земята. Имаше една жена, която изглеждаше така, която носеше чертите на моята съдба! Къде бе тя? Къде? А тя бе майката на Демиан.

Наскоро след това предприех пътешествието си. Странно пътуване! Без отдих странствувах от място на място, следвах всяко хрумване, непрестанно търсех тази жена. Идваха дни, когато срещах само фигури, в които имаше смътен отзвук, прилика с нея, те ме мамеха по уличките на чужди градове, през гари и влакове като в объркани сънища. После наставаха други дни, когато осъзнавах колко безполезно е моето търсене; тогава седях бездеен някъде в парк, в градина на хотел, в чакалня, вирах се в себе си и се опитвах да съживя образа в мен. Но той бе станал плах и бегъл, никога не можех да спя, само докато влакът летеше през неизвестни местности, клюмвах за четвърт час. Веднъж в Цюрих една дама ме сподери, хубава и някак дръзка жена. Едва я погледнах и продължих нататък, сякаш беше въздух. Бих предпочел веднага да умра, отколкото да даря с внимание, дори само за час, друга жена.

Долавях, че моята съдба ме привлича, че осъществяването ѝ е близко, и бях луд от нетърпение, но нищо не можех да направя за това. Един път на някаква гара, мисля, че беше в Инсбрук, на прозореца на потеглящ влак видях силует, който ми приличаше на нейния, и дни наред бях нещастен. Ала неочаквано през нощта образът отново ми се яви насън, събудих се със срамно и вяло чувство за безсмислието на моята гонитба и направо отпътувах обратно за вкъщи.

Няколко седмици по-късно се записах в университета в Х. Всичко ме разочарова. Курсът от лекции по история на философията, който слушах, беше също така схематизиран и без живец, както и действията на следващите младежи. Всичко беше по шаблон, всеки постъпваше като другите и разпалената веселост върху момчешките лица изглеждаше толкова опечаляващо празна и като купена по конфекция. Но аз бях свободен, целият мой ден ми принадлежеше, живеех си тихо и хубаво сред старинните зидове на града, а на масата ми стояха няколко тома от Ницше, живеех с него, чувствувах самотата на душата му, подразбирах съдбата, която неудържимо го гони, страдах с него и бях честит, че има някой, който така неумолимо върви по своя път.

В една късна вечер се разхождах из града, духаше есенен вятър, откъм пивниците слушах песните на студенти от корпорациите, през отворените прозорци избликваха облаци тютюнев дим и в тежкия си порой пеенето, високо и стегнато, пак беше като в униформа, безжизнено и безкрило.

Стоях до един уличен ъгъл и слушах, от две кръчми в нощта прииждаше ритуално изпълняваното веселие на младежите. Навред съвместност, навред киснене заедно, навред прехвърляне на бремето върху съдбата, бягство в топлата близост на стадото!

Зад мен бавно минаваха двама мъже, чух откъслек от разговора им.

— Не е ли и тук като в колибата на младите мъже в някое негърско село? — попита единият.

— Всичко е тъкмо така, дори татуирането е още на мода. Виждате ли, това е младата Европа.

Гласът ми прозвуча странно, предупредително-познат. Тръгнах подир двамата в тъмната улица. Първият беше японец, дребен и

елегантен, под един уличен фенер видях да грее жълтото му усмихнато лице.

Тогава другият заговори отново:

— Е, при вас в Япония няма да е по-добре. Хората, които не тичат подир стадото, са навред рядкост. И тук има такива.

Всяка дума ме пронизваше, проникваше у мен с радостен страх. Познавах говорещия. Беше Демиан.

Във ветровитата нощ следвах Демиан и японеца през тъмните улички, слушах разговора им и се наслаждавах на звучността на Демиановия глас. Той бе запазил стария си тон, бе съхранил старата красива увереност и спокойствие и имаше власт над мен. Сега всичко бе добро, бях го намерил.

В края на една уличка от предградието японецът се сбогува и отключи вратата на някаква къща. Демиан си тръгна по обратния път, бях се спрял и го изчаках по средата на улицата. С разтуптяно сърце го видях да идва отсреща, изправен и гъвкав, в кафява мушама, с окачен на ръката тънък бастун. Той приближаваше, без да промени равномерната си стъпка, докато стигна съвсем близо до мен, свали шапка и ми показа своето нявгашно светло лице с решителната уста и странната непомраченост на широкото чело.

— Демиан! — извиках аз.

Той ми протегна ръка.

— Значи ти си това, Синклер, очаквах те. Знаеше ли, че съм тук?

— Не знаех с точност, но определено се надявах. Видях те за пръв път едва тази вечер, нали през цялото време вървя подир вас.

— Следователно ти си ме познал веднага.

— Естествено, макар наистина да си се променил. Но ти имаш белега.

— Белега ли, какъв белег?

— По-рано го нарекохме Каиновия белег, ако още си спомняш. Това е нашият знак. Винаги си го имал, затова станах твой приятел, но сега е по-ясен.

— Не знаех това или всъщност може би. Веднъж нарисувах един твой портрет, Демиан, и бях удивен, че открих приликата му и с мен. Това ли беше знакът?

— Да, беше добре, че сега си тук. И майка ми ще се радва.

Аз се сепнах.

— Майка ти? И тя ли е тук? Та тя съвсем не ме познава.

— О, знае за тебе. Ще те познае, дори без да ѝ казвам кой си. Отдавна не си се обаждал.

— Ох, често имах желание да пиша, но не вървеше. От известно време долавях, че скоро ще те намеря. Всеки ден очаквах това.

Той мушна ръката си в моята и продължи да върви с мен. От него се излъчваше спокойствие, което вдъхвах. Скоро забъбрихме както преди. Спомнихме си училищните години, часовете по подготовка за конфермация, също и онази нещастна среща тогава през ваканцията, само за най-ранната и най-тясната връзка помежду ни, за историята с Франц Кромер, и сега не стана дума.

Неусетно бяхме увлечени от странен и пълен с предчувствия разговор, като отзвук от беседата на Демиан с японеца, приказвахме и за студентския живот, а оттам бяхме стигнали до нещо друго, което привидно беше твърде далечно; но все пак в думите на Демиан бе свързано в същностна цялост.

Той говореше за духа на Европа и за знака на съвременето. Навред, казваше той, господствували обединения, създавали се стада, но никъде нямало любов и свобода. Всички тези общности, от студентските корпорации и певческите хорове чак до държавите, били принудително формирани, били общности от боязън, от страх, от обърканост, в сърцевината си били мързеливи и стари, близо до рухване.

— Общността — каза Демиан — е нещо хубаво, но това, което виждаме да разцъфтява навред, съвсем не е общност. Тя ще възникне отново само върху взаимното опознаване на отделните личности и за известно време ще преобрази света. Това, което сега съществува като общност, е само съставяне на стада. Хората тичат един към друг, защото се страхуват един от друг, господарите за себе си, работниците за себе си, учените за себе си! А защо се страхуват? Човекът изпитва страх само когато е вътрешно раздвоен. Те се боят, защото никога не са познали себе си. Общност само от хора, които се страхуват от непознатото в себе си! Те всички чувствуват, че законите, по които живеят, вече не са верни, че се водят по стари скрижали и нито религиите, нито нравствеността им, нищо не е съобразено с това, което ни е необходимо. Сто и повече години Европа само още проучва и строи фабрики! Те знаят точно колко грама барут са потребни, за да се

погуби един човек, но не знаят как да се молят на бога, не знаят дори как в течение на час да се забавляват! Погледни някога в една такава студентска кръчма! Или в някое място за забавление, където се стичат богати хора. Безнадеждно! Мили Синклер, от всичко това не може да произлезе нищо ведро. Хората, които така наплашени се събират, са изпълнени от страх, изпълнени от озлобление, никой не се доверява никому. Придържат се към идеали, които вече не са идеали, и замерват с камъни всеки, издигнал нов идеал. Долавям, че има противоречия, те ще се разразят, повярвай ми, ще дойдат скоро! Естествено, няма да „подобрят“ света. Дали работниците ще убият своите фабриканти или Русия и Германия ще стрелят една срещу друга, ще се сменят само собствениците. И все пак няма да е напразно. Ще се докаже обезценяването на сегашните идеали, ще бъдат премахнати боговете от каменната ера. Този свят, такъв, какъвто е сега, иска да умре, иска да загине и ще загине.

— И какво ще стане тогава с нас? — попитах аз.

— С нас? Ох, навярно и ние ще загинем! Разбира се, могат да бъдат убити и такива като нас, само че няма да свършим. Около това, което остане от нас, или около тези от нас, които надживеят всичко, ще се съсредоточи волята на бъдещето. Ще се прояви волята на човечеството, която известно време нашата Европа надвикваше със своя пазар на техника и наука. А после ще проличи, че волята на човечеството никога и никъде не може да бъде еднаква с тази на днешните общности, държави и народи, обединения и църкви, но че това, което природата изисква от хората, е вписано в отделния човек, в теб и мен. То е било у Исус, било е и у Ницше. Когато днешните общности рухнат, ще се отвори място само за тия важни течения, които, естествено, всеки ден могат да изглеждат различно.

Късно се спряхме пред една градина край реката.

— Тук живеем ние — каза Демиан, — ела скоро при нас, очакваме те горещо.

Радостен, през захладнялата нощ изминах дългия път до моя дом. Тук и там из града шумяха и се олюляваха прибиращи се студенти. Много пъти бях забелязвал противоречието между техния комичен начин на веселие и моя самотен живот, често с чувство за лишение, а често и с присмех. Но никога не бях наблюдавал така, както днес, със спокойствие и вътрешна сила колко малко ме засяга това,

колко далечен и изчезнал бе за мен този свят. Спомних си за чиновници от родния ми град, стари достойни господа, които обичаха възпоминанията за своите прекарани в кръчмите семестри, като обожание на блажен рай и на „изгубена“ свобода, издигаха в култ студентските си години, както обикновено някои поети или романтици се посвещават на детството. Навред едно и също! Навред те търсеха „свободата“ и „щастieto“ някъде зад себе си само от страх, че можеха да напомнят тяхната собствена отговорност и да ги подсетят за собствения им път. Няколко години се пиянствува и празнува шумно, а после хората се свиват, стават сериозни господа на държавна служба. Да, при нас се мързелува, мързелува се и тази студентска глупост е по-малко тъпа и по-малко лоша от стотици други.

Когато стигнах до далечното си жилище и се настаних в леглото, всички тези мисли бяха отлетели и цялото мое съзнание в очакване не се откъсваше от голямото обещание, дадено ми през деня. Щом пожела, още утре мога да видя майката на Демиан. Нека студентите си киснат в кръчмите и си оставят белези от рани по лицата, нека светът бъде мързелив и дочака своя залез — какво ме засяга! Аз се осланях единствено на това, че моята съдба ще ми се яви в нов образ.

Спах непробудно, до късен предобед. Новият ден настъпи за мен като тържествен празник, какъвто от коледните дни през юношеството си вече не бях преживявал. Бях обзет от най-дълбоко вълнение, но без всякакъв страх. Чувствувах, че за мен изгрява съдбовен ден, виждах и възприемах света около себе си преобразен, очакващ, неразделен и тържествен, и дори тихо ръмвящият есенен дъжд беше хубав, лек и празничен, ековит от отраднo сериозна музика. За първи път външният свят беше в чисто съзвучие с моята душа — настъпваше тържество на душата, тогава заслужаваше да се живее. Никоя къща, никоя витрина, никое лице на улицата не ме смуцаваше, всичко беше каквото се следваше да бъде, нямаше пустинния облик на всекидневното и обикновеното, а бе изпълнено от очакване, стоеше почтително и готово за съдбата. Така като малко момче виждах света в утрините на големи празници, на Рождество и на Великден. Не знаех, че този свят още можел да бъде толкова хубав. Бях привикнал да живея затворено в себе си и да се примирявам, че съм загубил усет за външното, че помръкването на блестящите багри е неизбежно свързано с отшумяването на детските години и че свободата и мъжествеността на

душата до известна степен се заплащат с отказ от едно прелестно сияние. Възхитен сега откривах, че всичко това беше само засипано и затъмнено и че бе възможно освободилият се, отказалият се от детско щастие да види света сияещ и да изпита съкровената тръпка на детското възприятие.

Настана часът, в който отново стигнах до градината в предградието, където тази нощ се сбогувах с Макс Демиан. Скрита от високи, дъждовносиви дървета, стоеше малка къща, светла и пълна с живот, зад голяма стъклена стена се виждаха високи стебла на цветя, зад блестящи прозорци — тъмни стени на стаи с картини и лавици с книги. Външната врата водеше непосредствено в малко топло антре, една безмълвна стара слугиня в черно с бяла престилка ме посрещна и пое палтото ми.

Тя ме остави в антрето сам. Огледах се и веднага бях пренесен в моя сън. Горее, на тъмната дървена облицовка, над една врата, под стъкло в черна рамка, висеше добре познатата ми картина, моята птица със златистожълтата ястребова глава, която се измъкваше от черупката на света. Трогнат се спрях, бях толкова радостен и така ме болеше сърцето, като че ли в този миг при мен се връщаше като отговор и осъществяване всичко, което някога бях направил и преживял. Видях с бързината на светкавица през душата ми да пробягва дълъг низ от картини; родната бащина къща със стария каменен герб на свода над вратата, момчето Демиан, което рисува герба, мен самия като момче, страховито и заплетено в злата магия на врага Кромер, отново себе си — юноша, в ученическата ми стая край тихата маса да рисувам птицата на моя копнеж с душа, объркана в мрежата на собствените си нишки — и всичко, и всичко чак до този миг отекваше, потвърждаваше се, получаваше отговор и одобрение у мен.

С овлажнели очи се вирах в моята картина и четях в себе си самия. Тогава погледът ми се сведе, под изображението на птицата в отворената врата стоеше едра жена с тъмна рокля. Тя беше.

Не можех да изрека нито дума. С лице, което напомняше лицето на нейния син, но бе отвъд възраст и време, одухотворено и волево, красивата достойна жена ми се усмихваше приветливо. Погледът ѝ беше осъществяване, поздравът ѝ означаваше завръщане у дома. Мълком ѝ протегнах ръцете си, тя обгърна и двете със здрави топли длани.

— Вие сте Синклер, веднага ви познах. Бъдете добре дошъл!

Гласът ѝ беше дълбок и топъл, пиех го като сладко вино. А сега вдигнах поглед към нейното спокойно лице, към черните бездънни очи, свежата зряла уста и откритото княжеско чело, което носеше белега.

— Колко се радвам — казах аз и целунах ръцете ѝ. — Мисля, че през целия си живот винаги съм бил на път и едва сега съм се завърнал в родния дом.

Тя се усмихна майчински.

— Човек никога не стига до родния дом — каза тя приятелски. — Но там, където се събират дружелюбни пътища, там целият свят поне за час изглежда като роден.

Тя изрази това, което бях почувствувал на път към нея. Гласът и думите много напомняха тези на сина ѝ и все пак бяха по-различни. Всичко беше по-зряло, по-топло, по-естествено. Но също както преди време Макс никому не правеше впечатление на момче, така и майка му съвсем не приличаше на майка с отраснал син, толкова млад и приятен беше лъхът около нейното лице и коси, толкова опъната и гладка златистата ѝ кожа, така цъфтяща устата. По-царствена, отколкото в сънищата ми, жената стоеше пред мен и нейната близост беше любовно щастие, погледът ѝ — осъществяване.

Следователно това бе новият образ, в който моята съдба ми се явяваше вече не строга, не усамотяваща се, не зряла и пълна с наслади! Не вземах никакви решения, не давах обети — бях стигнал до една цел, до възвишение, откъдето по-нататъшният път се виждаше широк и прекрасен, устремен към обетовани земи, засенчен от дърветата на близкото щастие, освежаван от близките градини на различни удоволствия. Каквото ще да става с мен, но бях честит да зная, че на света съществува тази жена, да пия нейния глас, да вдишвам близостта ѝ. Нека ми бъде майка, любима, богиня — стига само да бъде, стига само моят път да върви близо до нейния! Тя посочи към картината с моя ястреб.

— Никога с нищо не бихте доставили по-голяма радост на нашия Макс освен с тази картина — говореше жената замислено. — И на мен също. Очаквахме ви и когато картината се получи, знаехме, че вече сте на път към нас. Когато бяхте малко момче, Синклер, един ден моят син се върна от училище и сподели: „Там има едно момче, което носи знак

на челото, то трябва да ми стане приятел.“ Това бяхте вие. Не ви е било леко, но ние хранехме доверие към вас. Веднъж, когато бяхте за ваканция вкъщи, отново се срещнахте с Макс. Тогава трябва да бяхте на шестнадесет години. Макс ми разказа за това...

Прекъснах я:

— О, и за тази среща ли ви е разказал! Тя беше в най-злочастното ми време.

— Да, Макс определи: на Синклер му предстои най-трудното. Той ще направи още един опит да избяга в общността — дори се заседява в кръчмите, — но няма да му се удаде. Неговият знак е забулен, ала все пак тайно му свети. Не беше ли така?

— О, да, така беше, точно така. Тогава намерих Беатриче, а после при мен отново дойде един предводител. Казваше се Писториус. Едва с появата му си изясних защо времето на моето юношество бе толкова свързано с Макс, защо не можех да се откъсна от него. Мила госпожо, мила майко, в ония години често вярвах, че би трябвало да се самоубия. За всекиго ли е тъй труден този път?

Тя докосна косите ми с ръка, лека като въздух.

— Винаги е трудно да се родиш. Знаете, че птицата с мъка се измъква от яйцето. Припомнете си отминалото и се запитайте: толкова ли труден беше пътят и само труден ли? Не беше ли и хубав? Бихте ли си пожелали друг, по-красив, по-лек?

Разтърсих глава.

— Беше тежък — казах аз като навън, — беше тежък, преди да ми се явят съновиденията.

Тя кимна и погледът ѝ ме прониза.

— Да, човек трябва да намери своя сън, от този, момент пътят става лек. Но няма безкрайни сънища, всеки се прекъсва от нов и не бива никой да искаш да задържиш.

Изплаших се много. Това предупреждение ли беше? Или бе вече отблъскване? Все едно, бях готов да се оставя тя да ме ръководи и да не питам за целта.

— Не зная — казах аз — колко дълго ще трае моят сън. Бих желал да бъде вечен. Под изображението на птицата моята съдба ме посрещна като майка и като любима. На нея се подчинявам и на никого друго.

— Докато сънят е ваша съдба, дотогава трябва да му останете верен — потвърди тя сериозно.

Обзе ме тъга и копнежното желание да умра в този омагьосан час. Усещах сълзите — колко безкрайно дълго не бях плакал — неудържимо да избликуват у мен и да ме надмогват. Рязко се отдръпнах, пристъпих, до прозореца и погледнах със слепи очи над саксиите с цветята.

Зад себе си чух гласа на жената, звучеше спокойно и все пак бе пълен с нежност като налята до ръба чаша с вино:

— Синклер, вие сте дете! Вашата съдба, разбира се, ви обича. Някога тя ще ви принадлежи напълно, така както мечтаете, ако ѝ останете верен.

Бях си наложил и отново обърнах лице към нея. Майката на Демиан ми подаде ръка.

— Имам неколцина приятели — каза тя, усмихвайки се, — неколцина, не много, но съвсем близки приятели, които ме наричат госпожа Ева. И вие можете да ме назовавате така, ако желаете.

Тя ме отведе до вратата, отвори я и посочи към градината.

— Там отвън ще намерите Макс.

Стоях замаян и покъртен под високите дървета, по-буден или по-сънноунесен от всякога, не знаех. Дъждът кротко се стичаше по клоните. Бавно навлязох в градината, която се простираше надалеч край брега на реката. Най-после открих Демиан. Той беше в градинската беседка, гол до кръста, и упражняваше боксови удари в окачена торбичка с пясък.

Спрях се удивен. Демиан изглеждаше чудесно, широки гърди, здрава мъжествена глава, вдигнатите ръце със стегнати мускули бяха силни и прилежни, движенията му сякаш избликуваха от бедрата, раменете и плешките като игрив извор.

— Демиан! — извиках аз. — Какво правиш тук?

Той се усмихна весело.

— Упражнявам се. Обещах на малкия японец да се борим на ринга, момъкът е пъргав като котка и, естествено, също така коварен. Но с мен няма да се справи. Чувствувам се задължен съвсем леко да нараня гордостта му.

Демиан облече ризата и палтото си.

— Беше ли днес при майка ми?

— Да, Демиан, каква чудесна майка имаш! Госпожа Ева! Името ѝ отива съвършено, тя е като майка на всички същества.

Един миг той се взираше замислен в лицето ми.

— Ти вече знаеш името ѝ? Можеш да бъдеш горд, момче! Ти си първият, комуто го е казала още в началния час.

От този ден влизах и излизах в тяхната къща като син и брат, но и като влюбен. Когато затварях портата след себе си, дори още щом отдалеч видех да изплуват високите дървета на градината, бях богат и щастлив. Отвън беше „действителността“, отвън бяха улиците и къщите, хората и институциите, библиотеките и аудиториите — тук вътре обаче бяха приютени любов и задушевност, живееха приказката и мечтата. И въпреки това в никакъв случай не съществувахме откъснати от света, с мисли и разговори често бяхме сред него, само че в друго поле, от множеството на хората не бяхме отделени с граница, а само чрез по-различен начин на виждане. Задачата ни бе да представляваме в света един остров или навярно образец, във всеки случай обаче да бъдем вестители на нова възможност за живот. Отдавна уединен, аз се научих да познавам общността, допустима между хора, изпитали преди пълно усамотение. Никога вече не жадувах да се върна при трапезата на щастливите, при празниците на веселите, никога вече не ме обзе завист или носталгия, когато гледах задружността на другите. И постепенно бях посветен в тайната на ония, които носят в себе си „белега“.

Ние, тези с белега, с право можехме да минаваме в света за странни, дори за побъркани и опасни. Бяхме събудени или пробуждащи се и нашият стремеж бе все по-съвършената будност, докато стремежът и търсеното щастие на останалите бяха насочени към това все по-тясно да свържат своите мнения, идеали и задължения, своя живот и щастие с битието на стадото. И там имаше порив, и там съществуваха сила и величие. Но докато според нашето схващане ние, белязаните, представлявахме волята на природата за новото, за особеното и бъдещото, другите живееха с волята за неизменност. За тях човечеството — те го обичаха както и ние — беше нещо завършено, което следваше да бъде съхранено и закриляно. За нас човечеството беше далечно бъдеще, към което всички бяхме на път, чийто образ никой не познаваше, чиито закони никъде не бяха написани.

Освен госпожа Ева, Макс и мен към нашия кръг принадлежаха, по-далечни и по-близки, още неколцина, търсеци по твърде различен начин. Някои вървяха по особени пътеки, бяха си поставили чудати цели и застъпваха своеобразни мнения и задължения, сред тях имаше астролози и кабалисти, също и един последовател на граф Толстой и всякакви нежни, плахи, раними хора, привърженици на нови секти, сторонници на индийските упражнения, вегетарианци и други. Всъщност духовно нямахме нищо общо с всички тях освен вниманието, което всеки дължи към тайната житейска мечта на останалите. По-близо до нас стояха други, такива, които проследяваха как в миналото човечеството е търсело богове и нови идеали и чиито студии често ми напомняха тези на моя Писториус. Те донасяха книги, превеждаха текстове от стари езици, показваха изображения на древни символи и ритуали и ни учеха да прозираме как всички идеали, притежание на досегашното човечество, се състоят от мечтите на несъзнателната душа, от мечтите, в които човечеството пипнешком следва дирята от предчувствия за своите бъдещи възможности. Така преминавахме чудното хилядоглаво кълбо от богове на Стария свят чак до развиделяването на християнското покръстване.

Изповедите на благочестивите самотници ни бяха известни и преобразяванията на религиите от народ към народ. И от всичко, което събирахме, за нас произтичаше критиката на нашето време и на сегашна Европа, която с чудовищни стремежи бе създала на човечеството нови, могъщи оръжия, но накрая бе затънала в дълбока и най-крещяща опустошеност на духа. Защото тя бе спечелила целия свят, за да загуби в замяна душата си.

И тук се срещаха вярващи и ревностни привърженици на определени надежди и изцелителни учения. Имаше будисти, които искаха да посветят Европа в своята вяра, и толстоисти, и съмишленици на други изповедания. В тесния кръг слушахме и не възприемахме никое от тези учения по-различно, отколкото символите. На нас, белязаните, не ни бе отредена грижата за извайването на бъдещето. Всяко верую, всяко изцелително учение ни изглеждаше предварително мъртво и безполезно. И възприемахме като дълг и свобода единствено това: всеки от нас да бъде до съвършенство той самият, така съвършено да се справя с изискванията и да живее по волята на

действения кълн на природата у него, че неизвестното бъдеще да ни намери готови за всичко и за всяко нещо, което би донесло.

Защото това, изречено и неизречено, за всички нас беше ясно по чувство: едно ново раждане и рухването на сегашното приближаваше и вече бе осезаемо. Понякога Демиан ми казваше: „Това, което иде, е невъобразимо. Душата на Европа е животно, лежало безкрайно дълго във вериги. Когато бъде освободено, първите му движения няма да са от най-приятните. Но пътищата, прави и заобиколни, са без значение, щом на бял свят излиза само истинската потребност на душата, която толкова отдавна, все отново и отново е била лъгана и зашеметявана. Тогава ще настане нашият ден. Тогава ще сме необходими не за водачи или нови законодатели — новите закони ние няма да доживеем, — по-скоро като проявяващи добра воля, такива, които са готови да бъдат спътници и да стоят там, където съдбата ги призове. Виж, всички хора с готовност правят и най-невероятното, когато идеалите им са застрашени. Но никой не се явява, ако чува нов идеал, ново, може би опасно и злокобно движение на растежа. Малцината, които тогава ще се явят и ще са готови да го съпроводят, ще бъдем ние. Затова сме белязани, както е бил белязан Каин, да предизвиква страх и омраза и да изтласка тогавашното човечество от тясната идилия в опасни широти. Всички люде, които са въздействували върху развитието на човечеството, всички без разлика са били способни и влиятелни само защото са били готови за съдбата. Това се отнася за Мойсей и Буда, приложимо е към Наполеон и Бисмарк. На каква вълна служи някой, от какъв полюс бива ръководен, не е по негов избор. Ако Бисмарк би разбрал социалдемократите и би се приспособил към тях, щеше да бъде умен управник, а не човек на съдбата. Така е било с Наполеон, с Цезар, с Лойола, с всички! Винаги трябва да се мисли от гледна точка на биологията и на еволюцията. Когато преобразуванията по повърхността на земята са тласнали водните животни към сушата, а сухоземните във водата, тогава тъкмо готовите за съдбата индивиди са могли да осъществят новото, нечуваното и да спасят своя вид с нови приспособявания. Дали са били същите, които преди сред вида си са изпъквали като консервативни и съхраняващи се, или по-скоро са били чудациите и революционерите, не знаем. Но те са имали готовност и са могли да спасят своите видове и в едно ново развитие. Това знаем. Ето защо трябва да сме готови.“

И госпожа Ева често присъствуваше при такива разговори, но сама не беседваше по този начин. За всеки от нас, който споделяше своите мисли, тя бе слушател и ехо, преливаше от доверие, преливаше от разбиране, сякаш всички мисли произтичаха и отново се връщаха към нея. Да седя в близост, понякога да слушам гласа ѝ и да споделям атмосферата на зрелост и задушевност, която я обграждаше, за мен беше щастие.

Тя веднага долавяше, щом в душата ми се надигаше някаква промяна, някакво помрачаване или обновяване. Струваше ми се, че в нощите сънищата ми бяха внушени от нея. Често ѝ ги разказвах, те ѝ бяха разбираеми и естествени, нямаше странности, които тя да не можеше да следва с ясни чувства. Известно време сънищата ми бяха като отливки от нашите дневни разговори. Присъни ми се, че целият свят се бунтува и аз съм сам или с Демиан, напрегнато очаквам великата участ. Съдбата оставаше забулена, но носеше някои от чертите на госпожа Ева — да бъде избран или отхвърлен от нея, това беше жребият.

Понякога тя ми казваше с усмивка: „Това не е целият ви сън, Синклер. Вие сте забравили най-доброто...“ И се случваше после отново да се сетя за забравеното и да не мога да схвана как така се е изличило от паметта ми.

От време на време бивах недоволен и измъчван от силно желание. Мислех, че вече не бих могъл да понеса да я виждам редом, без да я прегърна. И това госпожа Ева забеляза веднага. Когато веднъж, след като няколко дни не бях се появявал, отново дойдох смутен, тя ме взе настрана и каза: „Вие не бива да се отдавате на желаниа, в които не вярвате. Зная какво желаете. Трябва да съумеете да се откажете от тези желаниа или да ги изживеете напълно, истински. Само ако сте в състояние така да молите, че в себе си да сте съвсем сигурен в отклика, едва тогава желанието се изпълнява. Но вие пожелавате и отново съжалявате за възделението си и едновременно се страхувате. Всичко това трябва да бъде преодоляно. Искам да ви разкажа една приказка.“

И тя ми разправи за младежа, който бил влюбен в някаква звезда. Стоял край морето, протягал ръце, молел се на звездата, мечтаел и устремявал мислите си към нея. Ала знаел и вярвал, че знае: звездата не може да бъде прегърната от човек. Той смятал за своя съдба да

обича една звезда, без надежда за осъществяване и върху тези мисли изградил цяла житейска поема за отказа и безмълвното вярно страдание, което трябвало да го направи по-добър и по-облагороден. Но всичките му мечти се насочвали към звездата. Веднъж нощем той отново стоял край морето на висока скала, гледал към звездата и изгарял от любов. И в миг на голям копнеж полетял и рухнал в пустотата под нея. Но още в момента на скока мълниеносно помислил: „Това е невъзможно!“ Ето че разбит лежал долу на брега. Не умее да обича. Ако в мига, в който скочил, имал душевната сила да вярва твърдо и непоколебимо в осъществяването, би полетял нагоре и би се слял със звездата.

— Любовта не бива да моли — каза госпожа Ева, — не и да изисква. Любовта трябва да има силата да постигне увереност в себе си самата. Тогава няма вече да бъде привличана, а ще привлича. Синклер, вашата любов е привличана от мен. Когато някой ден тя ме привлече, ще дойда. Не искам да давам подарък, искам да бъда спечелена.

Но друг път госпожа Ева ми разправи по-особена приказка. Имало един влюбен, безнадеждно влюбен. Той съвсем се затворил в душата си и мислел, че изгаря от любов. Престанал да вижда синьото небе и зелената гора и потокът не шумял за него, и арфата не звучала, всичко било потънало и светът загубен, той самият — беден и нещастен, а любовта му растяла, много повече желяел да пропадне и да умре, отколкото да не се стреми красивата жена, която обичал, да бъде негова. Тогава доловил как тази любов изпепелила всичко друго в душата му и ставала все по-могъща, привличала и привличала хубавата жена, тя трябвало да я последва, тя идвала, той стоял с протегнати ръце, за да я притисне в обятията си. Но когато застанала пред него, била съвсем преобразена и с тръпка на ужас влюбеният почувствувал и видял, че е притеглил до себе си целия загубен свят. Тя стояла пред него и му се отдала, небе и гора, и поток, всичко се възправяло пред очите му в нови багри, свежо и чудесно, принадлежало му, говорело на неговия език. И вместо да спечели само една жена, имал в сърцето си целия свят и всяка звезда от небето горяла у него и пръскала искряща наслада в душата му. Той обичал, и при това намерил себе си. Но повечето от хората обичат, за да загубят себе си.

Струваше ми се, че любовта към госпожа Ева е единственото съдържание на моя живот. Но всеки ден тя изглеждаше различна. Понякога вярвах, че определено чувствавам. Очарованата ми душа не се стреми към нейната личност, тя е само един символ на моята съкровеност и иска да ме отведе все по-дълбоко към мен самия. Често чувах от нея думи, които ми звучаха като отговори на моето подсъзнание по палеци въпроси, а те ме вълнуваха. После отново идваха мигове, когато в близост с госпожа Ева изгарях от чувствена жажда и целувах предметите, до които се бе докосвала. И постепенно се преплитаха чувствена и платонична любов, действителност и символ. По-късно се случваше така, че вкъщи, в стаята си, мислех за нея в спокойна задушевност и вярвах, че при това усещам ръката ѝ в моята, устните ѝ върху моите. Или бивах у тях, гледах лицето ѝ, говорех с нея, чувах гласа ѝ и все пак не знаех дали тя е реалност или привидение. Започнах да предусещам как една любов може да се притежава дълго и безсмъртно. При четенето на една книга открих ново познание, то породя същото чувство както целувка на госпожа Ева. Тя ме погали по косите и ми се усмихна с нейната зряла, уханна топлина и аз имах чувството, както когато бях направил крачка напред към себе си. Всичко важно и съдбовно за мен можеше да приеме нейния образ. Тя беше в състояние да се превъплъти във всяка от мислите ми и всяка от тях — в нея.

Страхувах се от коледната ваканция, която прекарах при родителите си, защото смятах, че за мен ще бъде мъченичество в продължение на две седмици да живея далеч от госпожа Ева, но не бе никаква мъка, беше чудесно да си бъда у дома и да мисля за нея. Когато се върнах в Х., още два дни не отидох в къщата на госпожа Ева, за да се насладя на тази увереност и независимост от нейното сетивно присъствие. Сънувах и сънища, в които моето съединяване, моето свързване с нея протичаше по нови параболични начини. Тя беше море, в което се вливах като поток. Тя беше звезда и аз самият като звезда бях на път към нея, срещаме се и се чувствавахме привлечени взаимно, оставахме заедно и блажено кръжахме за вечни времена в близки звучащи сфери един около друг.

Разказах ѝ този сън, когато я посетих за първи път след ваканцията.

— Сънят е хубав — каза тя тихо, — превърнете го в действителност.

Когато се запролетяваше, преживях един ден, който никога няма да забравя. Влязох в преддверието, прозорецът беше отворен и топъл въздушен поток кълбеше навътре тежкия дъх на зюмбюли. Тъй като не видях никого, аз се изкачих по стълбището към кабинета на Макс Демиан. Почуках леко на вратата и влязох, без да дочакам отговор, както бях привикнал.

Стаята беше тъмна, всички завеси бяха спуснати. Вратата към малкото съседно помещение, където Макс си бе обзавел химическа лаборатория, стоеше отворена. Оттам проникваше ялната бяла светлина на пролетното слънце, което надзърташе иззад дъждовните облаци. Мислех, че там няма никого, и отдръпнах една от завесите.

Тогава близо до закрития от завесата прозорец видях Макс Демиан да седи на табуретка, свит и странно променен, и като светкавица ме прониза чувството: ти някога вече си преживявал това. Той бе отпуснал неподвижно ръце с длани върху скута, неговото леко склонено напред безтрепетно лице с отворени, невиждащи очи, в зениците им малко ярко отражение от светлина блещукаше мъртво като в парче стъкло. Бледото лице беше дълбоко съсредоточено, без никакъв друг израз освен една ужасна скованост, приличаше на прастира животинска маска от портала на някакъв храм. Демиан сякаш не дишаше.

Тръпки ме побиха от спомена — така, точно така го бях виждал вече веднъж преди много години, когато бях малко момче. Очите му пак бяха втречени навътре, пак безжизнено една до друга лежаха ръцете, а по лицето му пъплеше муха. И тогава, може би преди шест години, Демиан изглеждаше точно толкова стар и неподвластен на времето, нито една от гънките на лицето му днес не беше по-различна.

Врълетян от страх, тихо напуснах стаята и слязох по стълбището. В преддверието срещнах госпожа Ева. Тя беше бледа и изглеждаше уморена, каквато не бях я виждал, край прозореца прелетя сянка, яркото бяло слънце изведнъж се скри.

— Бях при Макс — зашушнах аз, — случило ли се е нещо? Той спи или е потънал в мисли, не зная, по-рано веднъж го видях така.

— Нали все пак не го разбудихте? — попита тя незабавно.

— Не, той не ме чу, веднага излязох навън. Госпожа Ева, кажете ми, какво става с него?

Тя прокара опакото на ръката си по своето чело.

— Бъдете спокоен, Синклер, нищо няма да му се случи. Той се е оттеглил. Това няма да трае дълго.

Госпожа Ева се изправи и отиде в градината, макар току-що да бе заваляло. Долових, че не бива да тръгвам с нея. Заразхождах се нагоре и надолу из преддверието, вдъхвах упойващия аромат на зюмбюлите, приковавах поглед над вратата в моята картина с птицата, дишах с болка при странните сенки, от които къщата бе изпълнена в тази сутрин. Какво беше това? Какво се беше случило?

Госпожа Ева скоро се върна. По тъмните ѝ коси блестяха дъждовни капки. Тя седна в дълбокото си кресло. Умора тегнеше над нея. Пристъпих, приведох се и целунах капките по косите ѝ. Очите ѝ бяха ясни и спокойни, но за мен капките имаха вкуса на сълзи.

— Трябва ли да отида да го видя? — попитах шепнешком.

Тя едва-едва се усмихна.

— Не ставайте малко момче, Синклер — предупреди ме тя високо, като че ли търсеше да прокара път в себе си самата. — Идете си и по-късно елате отново. Сега не мога да говоря с вас.

Излязох и се отдалечих от къщата и града по посока на планините срещу косия слаб дъжд, облаците бяха надвиснали ниско като под тежкото бреме на страх. Долу вятърът бе притихнал, а високо в небето, изглежда, бушуваше буря, много пъти за мигове слънцето, бледо и ярко, надзърташе през стоманената сивота на облаците.

Тогава по небето премина лек жълт облак, задържа се пред сивата стена и за няколко секунди от синьото и жълтото вятърът извява един образ — великанска птица, която се откъсна от синия хаос и с широки махове на крилете изчезна в небето. Тогава бурята взе да се чува и заплющя дъжд, примесен с град. Мигновен, невероятен и страховит гръм тресна над местността, сякаш тя бе шибана с камшик, веднага след това слънцето отново хвърли поглед и над близките върхове, над кафявата гора, светна матов и недействителен бледият сняг.

Когато часове по-късно мокър и посърнал се върнах, сам Демиан ми отвори външната врата.

Той ме отведе горе, в своята стая, в лабораторията гореше газова лампа, наоколо имаше разпръснати листа. Изглежда, Демиан бе работил.

— Седни — покани ме той, — трябва да си уморен. Толкова е ужасно времето, а се и вижда, че доста си бил навън. Чаят ще дойде веднага.

— Днес става нещо — започнах колебливо — и не може да е само от леката буря.

Той ме погледна изпитателно.

— Видял ли си нещо?

— Да, за момент в облаците видях ясна картина.

— Каква картина?

— Беше една птица.

— Ястребът-врабчар ли? Птицата от твоя сън?

— Да, беше моят ястреб, жълт и огромен, великански и летеше в синьо-черното небе.

Демиан въздъхна дълбоко. На вратата се почука. Старата прислужница донесе чай.

— Вземи, Синклер, моля. Мисля, че не си видял случайно птицата.

— Случайно? Такива неща виждат ли се случайно?

— Добре, не. Това означава нещо и знаеш ли какво?

— Не, долавям само, че предвещава някакво разтърсване, крачка към съдбата. Мисля, че ще засегне всички нас.

Демиан, възбуден, се заразхожда насам-натам.

— Крачка към съдбата! — извика той високо. — Тази нощ и аз сънувах същото. И майка ми вчера имаше предчувствие, което говори за същото. Сънувах, че се качвам по някаква стълба до дънера на дърво или кула. Когато стигнах догоре, видях цялата страна — беше широка равнина, с градове и села — да гори. Още не мога да ти разкажа всичко и за мен самия не всичко е ясно.

— По отношение на себе си ли тълкуваш съня? — попитах аз.

— По отношение на мен? Естествено. Никой не сънува нещо, което не се отнася до него. Но това няма значение само за мен, прав си. Отличавам сравнително точно сънищата, когато ми показват вълнения в собствената душа, от другите, много редки, в които се намеква за цялата човешка участ. Рядко съм спохождан от подобни сънища и

никога, ни за един, не бих могъл да кажа, че е пророчески и че се е сбъднал. Тълкуванията са твърде неточни. Но определено знам: сънувах нещо, което има смисъл само за мен. Сънят ми принадлежи, спада именно към другите, по-ранните, и ги продължава. Това са сънищата, Синклер, които пораждат предчувствия, за каквито вече ти говорих. Че нашият свят е твърде ленив, знаем, ала това още не е причина да се предрича неговият залез или нещо подобно. Но от няколко години ме навестяват сънища, от които заключавам или чувствавам, или както искаш, следователно предусещам, че се приближава сгромоляването на един стар свят. Отначало това бяха съвсем слаби, далечни предчувствия, но те стават все по-ясни и все по-силни. Още не зная нищо друго, освен че надвисва нещо голямо и страховито, че то ще засегне и мен самия. Синклер, ще преживеем това, за което понякога сме беседвали! Светът иска да се обнови, той мирише на смърт. Нищо ново не идва без смърт. Това е по-ужасно, отколкото съм си го мислил.

Уплашен го гледах втренчено.

— Не можеш ли да ми разкажеш края на твоя сън — помолих плахо.

Той поклати глава.

— Не.

Вратата се отвори и влезе госпожа Ева.

— А, вие седите тук заедно! Деца, нали няма да сте тъжни?

Изглеждаше свежа и вече съвсем не уморена. Демиан ѝ се усмихна, тя се приближи до нас като майка до наплашени деца.

— Не сме тъжни, майко, просто потълкувахме малко тези нови знаци. Но в тях няма нищо. Онова, което иска да дойде, изведнъж ще нахлуе и тогава ще научим каквото ни е потребно.

Но аз се чувствавах зле и след като се сбогувах и сам минах през преддверието, усетих аромата на зюмбюлите повехнал, блудкав, мъртвешки. Над нас беше паднала сянка.

ОСМА ГЛАВА

НАЧАЛОТО НА КРАЯ

Успях да се наложа да остана в Х. и през летния семестър. Вместо в къщата, сега почти винаги седяхме в градината край реката. Японецът, който впрочем действително беше загубил боксовата борба, си бе заминал. Отсъствуваше и толстоистът. Демиан си бе взел кон и ден след ден дълго яздеше. Често бивах сам с майка му.

Понякога се удивлявах от спокойствието на моя живот. От толкова дълго бях свикнал да бъда сам, да си налагам лишения, мъчително да се боря със страданията си, че тези месеци в Х. ми се струваха като остров на мечтите, където без особени усилия, очарован, можех да живея само сред красиви и приятни неща и чувства. Предусещах, че това е въведение към онази нова, по-съвършена общност, за която мислехме, и от време на време моето щастие се засенчваше от дълбока тъга, защото добре знаех, че то не може да бъде за дълго. Не ми бе отредено да дишам с пълни гърди и с приятни усещания, потребна ми бе мъка и ожесточено преследване. Предчувствувах: един ден ще се събудя от тези красиви видения на любовта и отново ще бъда сам, съвсем сам, в студения свят на другите, където за мен има единствено усамотеност или борба, никакъв мир, никакво съжителство.

Тогава с двойна нежност се примъквах в близост до госпожа Ева, радостен, че моята съдба все още носеше тези красиви черти.

Летните седмици отминаваха бързо и леко, семестърът вече отзвучаваше. Скоро щеше да настане време за сбогуване, не биваше да мисля за това и не го правех, а се задържах по хубавите дни като пеперуда на медоносно цвете. Сега беше щастливото ми време, първото осъществяване на моя живот и моето приемане в един съюз — какво можеше да стане по-нататък? Отново ще трябва с борба да си пробивам път, да страдам от копнеж, да имам сънища, да бъда сам.

В един от тези дни бях обхванат от предусет, толкова силен, че любовта ми към госпожа Ева изведнъж пламна болезнено. Боже мой,

колко скоро вече няма да я виждам, няма да чувам твърдата ѝ добра стъпка из къщата; няма да намирам нейните цветя върху масата си! И какво бях постигнал? Бях мечтал и сънувал, бях се самоизмамвал в приятно усещане, вместо да я спечеля, вместо да се боря за нея и да я притегля завинаги до себе си. Припомних си всичко, което някога ми бе казала за истинската любов, стотици тънко предупредителни думи, стотици леки примамвания, може би и обещания — какво бях извлякъл от това? Нищо, нищо!

Заставах посред моята стая, съсредоточавах цялото си съзнание и мислех за Ева. Исках да събера силите на душата си, за да я накарам да почувствува моята любов, за да я привлека към себе си. Тя трябваше да дойде и да закопнее за моята прегръдка, ненаситна, целувката ми да се впие в нейните зрели, мили устни.

Стоях и се напругах, докато откъм пръстите на ръцете и на краката ми пролази хлад. Чувствувах, че силата ми чезне. За няколко мига в мен се сви нещо здраво и плътно, нещо светло и студено; в миг имах усещането, че в сърцето си нося кристал, и знаех — това беше моето Аз. Студът изпълзя до гърдите ми.

Когато се свързах от напрежение, почувствувах, че идва нещо. Бях уморен до смърт, но готов да видя Ева да влиза в стаята ми, пламнал и възхитен.

Сега по дългата улица се разнесе тропот на копита, който приближаваше и изведнъж спря. Спуснах се към прозореца, долу Демиан слизаше от коня. Затичах се към него.

— Какво има, Демиан? Нали не се е случило нищо на майка ти?

Той не чуваше думите ми. Беше много блед и от двете страни на челото по бузите му се стичаше пот. Върза юздата на разгорещения кон за градинската ограда, улови ме под ръка и ме изведе на улицата.

— Знаеш ли вече нещо?

Не знаех нищо.

Демиан притисна ръката ми и обърна към мен лице с тъмен, съчувстващ странен поглед.

— Да, момчето ми, започва се. Ти знаеш, нали, за голямото напрежение с Русия...

— Какво? Война ли има? Никога не бих повярвал.

Той говореше тихо, макар наблизо да нямаше никакъв човек.

— Още не е обявена, но война има. Очаквай я. Не исках да те обременявам с това, но оттогава вече на три пъти забелязах нови знаци. Следователно няма да бъде пропадане на света, земетресение или революция. Ще бъде война. Ще видиш как ще се разрази. А за хората ще бъде удоволствие, още сега те се радват на избухването ѝ. Толкова блудкав им е станал животът. Но ти ще видиш, Синклер, това е само началото. Навярно ще бъде голяма война, много голяма война. И тя обаче ще е само начало. Започва Новото и това ново ще бъде ужасно за тези, които се придържат към старото. Какво ще правиш ти?

Бях поразен и всичко казано още ми звучеше чуждо и невероятно.

— Не зная, а ти?

Той повдигна рамене:

— Щом почнат да мобилизират, ще тръгна. Аз съм лейтенант.

— Ти? Не съм чул нито дума за това!

— Да, то бе едно от моите приспособявания. Знаеш, никога не съм изпитвал удоволствие външно да бия на очи, винаги съм се старал или по-скоро съм полагал преголеми усилия да бъда коректен. Убеден съм, че след осем дни ще бъда на бойното поле...

— За бога!

— Да, момче, не бива да го приемаш сантиментално. Разбира се, всъщност на мен няма да ми прави удоволствие да давам команда „огън!“ срещу живи хора, но това ще е второстепенно. Сега всеки от нас ще бъде повлечен от огромното колело. Ти също, положително и ти ще бъдеш сред свиканите под знамената.

— А майка ти, Демиан?

Едва в момента осъзнах какво бях почувствувал преди четвърт час. Колко се бе изменил светът! Бях съсредоточил всичката си сила, за да моля настойчиво най-приятния образ да се яви при мен. А сега необикновено преобразена, съдбата ме гледеше от една заплашителна, чудовищна маска.

— Майка ми ли? За нея не бива да се тревожиш. Тя е уверена, по-уверена от всеки друг на този свят днес. Много ли я обичаш?

— Ти го знаеш, Демиан.

Той се усмихна ясно и съвсем волно.

— Момченце, естествено, зная, още никой не се е обръщал към майка ми с госпожа Ева, без да я е обичал. Впрочем как стана това? Ти

нея или мен бе призовал днес?

— Да, призовавах... Зовях госпожа Ева.

— Тя го бе доловила. И изведнъж ме прати, трябвало да дойда при теб, тъкмо ѝ разказвах вестите от Русия.

Върнахме се назад и вече почти не говорехме, той отвърза коня си и се качи.

Едва горе в стаята си почувствувах колко бях сломен от вестта на Демиан и още повече от предишното напъгане. Но госпожа Ева ме бе чула. С мислите си бях стигнал до сърцето ѝ. Тя би дошла сама, ако не...

Колко странно беше всичко това и всъщност колко хубаво! Е, нека започне война. Нека започне осъществяването на онова, за което често бяхме говорили! А Демиан знаеше толкова много предварително! Колко странно, че сега потокът на света няма да се оттича някъде край нас... че сега изведнъж ще мине през сърцата ни, приключение и дива съдбовност ни зоват сега или скоро и ще настъпи мигът, в който светът ще има нужда от нас, щом поиска да се преобрази. Демиан имаше право, това не бива да се възприема сантиментално. Забележително бе само, че сега свързвах самотното дело „съдба“ с толкова много неща, с всичко, което трябваше да преживеея заедно с целия свят. Да бъде!

Бях готов. Вечерта, когато минах през града, по всички ъгли кипеше голямо оживление. Навред думата „война“!

Отидох в къщата на госпожа Ева. Вечеряхме в градинската беседка. Бях единственият гост. Никой не изрече нито дума за война. Само по-късно, малко преди да си тръгна, госпожа Ева каза:

— Мили Синклер, днес вие ме зовяхте, знаете защо не дойдох лично. Но не забравяйте: сега вече познавате призива и винаги, когато ви е потребен някой, който носи белега, призовете го отново.

Тя се изправи и тръгна през здрача на градината. Едра и царствена, Тайнствената крачеше между смълчаните дървета, над главата ѝ светеха малки и нежни многобройни звезди.

Стигам до края. Нещата следваха своя забързан ход. Вече имаше война и Демиан, странно чужд в униформата, в сребристосивия шинел, замина. На връщане придружих майка му до вкъщи. Скоро и аз се

сбогувах с нея, тя ме целуна по устата, за миг ме задържа до гърдите си и нейните големи очи горяха близо и неотклонно в моите.

Всички хора сякаш бяха побратимени. Те мислеха за отечеството и за честта. Но това беше съдбата — в един миг я виждаха с неприкрито лице. Млади мъже идваха от казармите, качваха се във влаковете и върху много лица откривах белег — не нашия, — хубав и достоен белег, който означаваше любов и смърт. Бивах прегръщан от хора, а никога не бях ги виждал, разбирах това и отвърщах на прегръдките им на драго сърце. Те го правеха в опиянение, не по воля на съдбата, но опиянението беше свято, вълнуваше, защото всички бяха уловили в кратък разтърсващ поглед очите на съдбата.

Когато стигнах на бойното поле, вече беше почти зима.

В началото, въпреки изненадите на стрелбата, бях разочарован от всичко. По-рано дълго бях размишлявал защо толкова крайно рядко човек е готов да умре за един идеал. Сега видях, че мнозина, дори всички хора, са способни да умрат за един идеал. Само че той не бива да бъде личен, не свободен, не избран, а общ и възложен.

С времето обаче прозрях, че бях подценявал хората, колкото и да ги уеднаквявах службата и общата опасност, все пак видях мнозина живи и умиращи чудесно да се приближават до волята на съдбата. Много от тях, твърде много, и то не само при атака, но и по всяко време, имаха оня непоколебим, далечен поглед някак на обсебени, който вече не издава убеденост в една цел, а означава пълна преданост на страховитото. Нека тези хора вярват и мислят каквото си искат, те обаче бяха готови, бяха полезни, от тях можеше да се оформи бъдещето. И колкото по-скован изглеждаше светът в нагласата си за война и геройство, за чест и други стари идеали, толкова по-далечен и невероятен звучеше всеки глас на привидна човечност, всичко това беше само повърхност, също както и въпросът за външните и политическите цели на войната оставаше само повърхност. Но в дълбочина се зараждаше нещо. Нещо като нова човечност. Защото можах да видя мнозина — някои от тях умираха редом с мен, — по усет стигнали до схващането, че омраза и гняв, убийство и унищожение не са свързани с обектите. Не, обектите, също както и целите, бяха съвсем случайни. Прачувствата, и най-дивите, не се отнасяха до врага, кървавите им деяния бяха само едно излъчване на вътрешното, на раздвоената душа, която искаше да бушува и убива, да

унищожава и умира, за да може да бъде родена отново. Една огромна птица се бореше да се измъкне от черупката на яйцето, а яйцето беше светът и светът трябваше да рухне в развалини.

В една предпролетна нощ стоях на пост пред уединените селски стопанства, които бяхме завзели. Вятърът, уморен, имаше своенравни пориви, по високото фламандско небе язدهа облачни армии, някъде назад, едва загатната, оставаше луната. През целия ден бях: неспокоен, някаква угриженост ме смущаваше. Сега, на моя тъмен пост, с особено вълнение си припомнях образи от досегашния ми живот, госпожа Ева, Демиан. Стоях облеган на една топола с поглед, застинал към развълнуваното небе, чиито тайнствено трептящи светлини; бързо се превръщаха в големи поредици от мъчителни картини. По странното забавяне на пулса, по нечувствителността на кожата ми спрямо вятър и дъжд, по искрящата будност на душата ми аз усещах, че около мен трябва да е някой предводител.

В облаците можеше да се види голям град, навън от него излизаха милиони хора и се разпиляваха на ята из ширни простори. По средата, между тях, се появи могъща божествена фигура с искрящи звезди в косите, висока като планина, с чертите на госпожа Ева. В нея като в огромна пещера потънаха човешките потоци и изчезнаха. Богинята се сниши и сгуши, белегът на челото ѝ светеше ярко. Изглежда, бе налегната от сън, тя затвори очи, а едрото ѝ лице се изкриви от болка. Ненадейно викна ясно и от челото ѝ изскочиха звезди, много, хиляди светли звезди, които се виеха в чудесни дъги и полукръгове, високо в черното небе.

Една от звездите зашумя с ясен звук право към мен, като че ли ме търсеше, тогава с рев се разпръсна на хиляди искри, нещо ме вдигна нагоре и отново ме хвърли на земята, с гръм светът се срути върху ми.

Намерили ме бяха близо до тополата, засипан с пръст и цял в рани.

Лежах в някакво мазе, над мен мърмореха санитарни. Лежах в някаква кола и се друсках през пусти полета. Повечето време бях унесен в сън или в безсъзнание. Но колкото по-дълбоко спях, толкова по-стихийно усещах, че нещо ме привлича, че следвам сила, която властвува над мен.

Лежах в някакъв обор върху слама, беше тъмно, някой настъпи ръката ми. Но моята душа искаше да продължа, влечението да тръгна и оттук беше по-силно. Отново лежах в кола, а по-късно бях положен на носилка или дървена стълба и все по-силно чувствавах, че ми е повелено да стигна някъде, чувствавах единствено напора най-последно да загина.

Ето че бях при целта. Беше нощ, бях в пълно съзнание, много силно тъкмо сега усещах могъщи привличането и напора у себе си. Вече лежах в една зала, настанен на земята, и чувствавах, че съм там, където бях призван. Огледах се наоколо, плътно до моя матрак имаше друг. На него лежеше някой, който се наклони напред и ме видя. На челото си носеше белега, беше Макс Демиан.

Не можех да говоря и той не можеше или не искаше. Макс само ме гледаше. Върху лицето му падаше светлината на лампа, окачена на стената. Той ми се усмихна.

Безкрайно дълго време неотклонно се вглеждаше в очите ми. И бавно прислоняваше лицето си към моето, вече почти се докосвахме.

— Синклер — каза той шепнешком.

Дадох му знак с очи, че го разбирам.

Демиан се усмихна в отговор, почти със състрадание.

— Момченце — каза той, усмихвайки се.

Устата му лежеше съвсем близо до моята. Макс Демиан проговори бавно:

— Спомняш ли си още Франц Кромер?

Само премигнах с очи и можах да се усмихна.

— Малки Синклер, внимавай! Ще трябва да си отида. Ти може би някога ще имаш нужда от мен срещу Кромер или нещо друго. Ако тогава ме позовеш, няма да дойда така грубо, на кон или с железница. Трябва да се вслушаш в себе си и ще забележиш, че съм в теб, разбираш ли ме? И още нещо. Госпожа Ева каза, ако някога си зле, да ти предам целувката, която тя ми даде... Затвори очи, Синклер.

Послушно затворих очи и долових лека целувка, по устните си все още усещах малко кръв — тя не искаше да спре. А после заспах.

На сутринта ме събудиха, трябваше да бъда превързан. Когато най-последно истински се разсъних, бързо се обърнах към съседния матрак. Там лежеше чужд човек, когото никога не бях виждал.

Превързването ми беше болезнено. От този момент нататък всичко, което ставаше с мен, ми причиняваше болка. Но когато понякога аз намирах ключа съвсем дълбоко в мене, там, където в тъмното огледало дремеха образите на съдбата, тогава ми стигаше да се сведа над черното огледало и да видя собствения си образ, който сега приличаше напълно на него, на него, моя приятел и предводител.

Издание:

Херман Хесе. Демиан

Немска. Първо издание

Рецензент: Красимира Михайлова

Съставител: Недялка Попова

Подбор: Недялка Попова

Литературна група — ХЛ. 04 9536422511/5557-186-88

Редактор: Красимира Михайлова

Художник: Николай Пекарев

Художник-редактор: Стефан Десподов

Технически редактор: Ставри Захариев

Коректори: Ница Михайлова, Евгения Джамбазова

Дадена за набор ноември 1987 г.

Подписана за печат февруари 1988 г.

Излязла от печат март 1988 г.

Формат 84×108/32. Печатни коли 24,25.

Издателски коли 20,37. УИК 20,27

ДИ „Народна култура“, София, 1988

ДП „Георги Димитров“ — Ямбол

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.